

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Дмитро Вирський

**Новоросія Incognita:
Кременчук 1764-1796 рр.**
(матеріали з історії регіональної столиці)

Київ 2019

УДК 94(477.53-21) “18”
ББК 63.3(4Укр)44
Н74

Вирський Д. **Новоросія Incognita: Кременчук 1764-1796 рр. (матеріали з історії регіональної столиці).** – К.: Інститут історії України НАН України, 2019. – 214 с.

Рецензенти:
доктор історичних наук
доктор історичних наук

*Юрій Волошин
Володимир Мільчев*

У книзі представлені матеріали дослідження історії першої столиці історичної Новоросії – міста Кременчука. Видання складається з трьох частин-розділів. Першим іде нарис історії одного з міст-метрополій ранньомодерної України – Кременчука – за 1764-1796 рр. (це час перебування міста у «новоросійських» адміністративних новотворах). Він виконує також роль впровадження і окреслює кордони представлення теми. Другий розділ – рамково-джерелознавчий, він удоступнює науковому загалу опис фонду «Кременчуцького купецького правління» (1773-1776 рр., ЦДІАУК, ф. 2069, 584 справи). Третій розділ «Документальні додатки» містить публікацію окремих архівних актів з історії Кременчуччини.

Для науковців, викладачів і студентів, усіх, хто цікавиться вітчизняною і локальною історією.

На обкладинці: герб міста Кременчука (уперше з’явився 1794 р.) та фрагмент карти Дніпра 1784 р. із зображенням з’єднаних мостом Кременчука та Крюкова; на звороті – фрагмент малюнку Й.-Г. Мюнца 1781 р. (1-й візуальний образ Кременчука).

Затверджено до друку Вченою Радою Інституту історії України (Протокол № 11 від 11 грудня 2018 р.)

ISBN 978-966-02-8756-3

© Д. С. Вирський, 2019
© Інститут історії України
НАН України, 2019

Зміст:

<i>Передмова</i>	5
Розділ 1. Новоросійська вестернізація України: імперія і Просвітництво (1764-1796).	9
<i>Цивілізація Просвітництва: український досвід</i>	9
<i>Очіма столиці: кременчуцька історія Новоросії</i>	13
В ім'я «добре регульованої держави»: пікінерія (с. 14) В ім'я «добре регульованої держави»-2: Комісія 1767-68 рр. (с. 29) В ім'я «добре регульованої держави»-3: війна імперій і повстанці (с. 37) Фавор імперського центру (с. 43) Ціна прогресу: Чума 1784 року (с. 61) Візит імператриці: бал у «потьомкінській деревні» (с. 66) Після балу: заштатне місто (с. 73)	
<i>Спільнота: місто і городяни.</i>	81
Міський магістрат і дума (с. 81) Городяни: шанси і бар'єри статусу (с. 86) Церковна організація: тріумф одержавлення (с. 96) Традиційна економіка і вибуховий бум фронтиру: нові ринки та модернізація згори (с. 101) Міська промисловість: «індустрія прогресу» (с. 105) Локальна ідентичність: час легенди (с. 107)	
Розділ 2. Опис архівного фонду Центрального державного історичного архіву України (м. Київ). Фонд 2069 Кременчуцьке купецьке правління (1773-1776).	111
Розділ 3. Документальні додатки	147
<i>Іменний покажчик</i>	199
<i>Географічний покажчик</i>	211

Передмова

Ця книжка готувалася довго. Зрештою, то торовано-тернистий шлях для «позапланової» теми, над якою працюють уривками. Власне, вже після видання 2011 році «Українного міста» (історії Кременчука до року 1764-го) я почав підбиратись до «хронологічного продовження» того проекту. Визначився з планом роботи – це мала бути оповідь про кінець доби старосвітчини і Домодерну (Старого режиму, як мовлять французи) на Кременчуччині, з виокремленням двох виразних періодів – новоросійського (1764-1796, відтинок Новоросійської губернії та Катеринославського намісництва) і малоросійського (1796-1856, час Малоросійської губернії і генерал-губернаторства).

Історику тут було де розгулятися, бо цілина неопрацьованих джерел цієї епохи вражає своїм масштабом (особливо у наш постмодерний час, коли, здається, що дослідники усе й усюди давно і не по раз поперекопували). Утім, трудомісткість завдання була наочна і «явлена у відчуттях». Отже, джерелознавчий виклик став першою проблемою яку треба було долати. Причому, «із глибшим зануренням» ставало все більш очевидним, що то питання не лише локальної історії, а й оповідь про одне з українських міст-метрополій – один із сюжетів, гідних представлення у національному гранд-наративі.

Аж ось наспіла і російська авантюра Новоросії-2014, яка різко актуалізувала події 250-річної давнини. З предмету неквапливого академічного зацікавлення «новоросійські матеріали» перетворилися на інформаційну вибухівку. Причому, росіяни запропонували досить розбудований і більш-менш сучасний історичний наратив на цю тему. Його вразливість була хіба у тому, що це нова версія «потьомкінської деревні», ретушовано-фотошопленого погляду «згори» – він представляє події як то вигідно центральному (російсько-імперському) уряду та його ідеологічній обслузі. Зрозуміло, що за таких умов дослідження реальних локальних матеріалів (а Кременчук як перша столиця історичної Новоросії був, справді, фокусом її історії) – то прямий шлях боротьби із навіюваннями горезвісного «русского міра»¹.

¹ Уже всі зрозуміли – той «русский мір» готовий забрати все, що йому віддадуть. Це добре видно у випадку із киеворуськими сюжетами (до речі, їх прихватизації українці опираються доволі згуртованим фронтом і не без успіху). Тому не вважаю доречною позицію деяких українських істориків, які воліють замінити історичний термін «Новоросія» географічним «Південна (Степова) Україна» (бажання повторити давній тріумф, коли термін «Малоросію» витіснила «Україна»?). Це нагадує ту давню історію із Платоном, який обговорюючи ідеї Демокріта, не хотів називати імені свого опонента (мовляв, без цього і пам'ять про нього розвіється). Віддавати росіянам хоть щось – навіть назву – гадаю, не варто.

Щодо «Південної України» припускаю також, що цей модерний термін радше протистоїть (калькує?) такому ж модерному «Південна Росія», залучення до котрого «за замовчанням» домодерно-невизначеної Новоросії взагалі і помилково, і шкідливо. Зрештою, уживання схожих (за принципом утворення) термінів «Західна Україна» не «забороняє» побутування домодерних Галичина, Буковина і т. д.; «Північна Україна» також мириться із поготів транскордонним Поліссям, а «Східна Україна» – із Слобожанщиною. Крім того, мешканцям території первісної Новоросійської губернії 1764-1775 рр., які нині гадають, що живуть у «Центральній Україні», взагалі треба додатково пояснювати – в якому контексті тут «Південна Україна».

Отже, я вирішив, що публікація, хай ще і не викінчених і проміжних результатів моїх досліджень наразі на часі. Рідний Інститут історії України НАНУ підтримав це починання і ось ви тримаєте в руках отакий невеликий томик різнорідних історичних матеріалів.

* * *

Структурно видання складається з трьох частин-розділів. Першим іде нарис історії міста Кременчука і околиці у 1764-1796 рр., який виконує також роль впровадження – окреслює кордони представлення теми (для фахівців і просто цікавих). Гадаю, це зовсім не зайве, бо на національному рівні історіописання доба 2-ї половини XVIII ст. – то досить слабо артикульована проблематика, ще й обтяжена накинутими зовні поглядами і концептами (про «пустелю» до якої прийшла російсько-імперська цивілізація, про «вік златой Єкатери-ни», про роль росіян-колоністів у місцевій історії і т. ін.). Формальна «зручність» нарису й у тому, що він дозволяє зекономити на історичних коментарях (без яких годі було б обійтися за його відсутності).

Нарис складається із двох частин – політичної і соціокультурної історії Кременчуччини. Перша більше про зовнішні виклики, з якими стикалися давні кременчужани (стихії, епідемії, міждержавні війни та локальна державна політика). Друга – про творення-конструювання місцевого соціуму та конкретні історії примітних городян.

Другий розділ – рамково-джерелознавчий. Він задумувався у ширших межах. Власне, давнє запізнання із фондом «Кременчуцького городского магістрату» (ЦДІАУК, ф. 955) стало першопоштовхом для цього видання. Збірка та має величезний обсяг (11 909 справ) і я небезпідставно гадав, що ця величезність-трудомісткість відлякувала дослідників своєю «непід'ємністю». Навіть ознайомлення з описом цього фонду в архіві вимагає чималого часу, отже його видання (з інтернет-версією) – то очевидний шлях заохотити до нього фахівців з різних ділянок історичної науки та зрушити загальну справу його поступового опрацювання. Крім того, у випадках із «вибулими справами» (я вони рахуються тут на сотні), архівний опис взагалі стає «першоджерелом» і єдиним збереженням слідом.

Серед мотивів публікації описів фондів можна також згадати потребу їх виправлення і уточнення. Справа в тому, що вузький фахівець з локальної історії (періоду) природно має перевагу перед пересічним архівістом-укладачем опису – він часто-густо відразу «впізнає» події, дійових осіб та інші деталі і має менше шансів невільного відчитання джерельного тексту. Щоправда, чекати на такого «вузького фахівця» можна довго (і не факт, що таки дочекається). Отже, оскільки я через тривалі джерельні пошуки і попередні книжки таки міг пролізти у те вузько-фахове «голкуве вушко», то мав підстави вважати це певною «місією», відмовитися від якої все одне, що зрадити собі самому. Причому, «непід'ємність» і трудомісткість роботи була проблемою і для мене (бо і весь свій час позаплановій темі не присвятиш, і знайти якусь грантову підтримку для праці не вдалося), так що і тут свою роль зіграв «щасливий випадок» – Анатолій Пивовар удоступнив мені свої фотокопії з майже цілого того архівного опису (ф. 955), що дозволило працювати над текстом у більш зручних умовах.

Виправлень і поновних відчитань, справді, у цій публікації дуже багато. Власне, через них видання готувалося так довго і, в принципі, цю справу можна

було б продовжувати і далі (бо штучних помилок – друкарських та смислових – у архівних описах вистачає²), але «зірки зійшлися» і я таки наважився подати до друку текст у теперішній редакції.

Причому, у процесі роботи виявилось, що інший архівний фонд «Кременчуцьке купецьке правління» (ЦДІАУК, ф. 2069) є, фактично, єдиним джерельним комплексом із фондом Кременчуцького магістрату. Він навіть містить чимало справ, де є документи як з періоду «Правління», так і «Магістрату». Отже, розділяти їх непродуктивно. Відтак, «прийшлося» додати до публікації і цей 2-й фонд-опис (584 справи).

Зверну також увагу колег на те, що акти кременчуцьких «Правління» і «Магістрату» – то архіви губернського центру. Вони містять чимало немісцевих документів (загальних державних циркулярів, справ близьких і не дуже поселень губернії-намісництва і т. ін.), що торкаються справ з теренів як сучасної України, так і сусідніх країв. Отже, «заглянути» в цю публікацію має сенс будь-якому досліднику, принаймні із хронологічно близьких періодів.

Насамкінець, робота над книжкою зробила ще один вибагливий кульбіт. Більша частина рукописного фонду 955, за яким я хотів звірити пізній і суттєво спотворений архівістами «в погонах» діючий машинопис, виявилася «в ремонті» (хто знає нашу архівну справу розуміє – це ледь не «вічний» статус, який украй рідко змінюється). «Боротьба» за «доступ як виняток» і перспектива знов на рік засісти за звірку 1000-аркушевого рукопису і машинодруку мене не надихала (бо далеко виходила за можливий наразі для мене ліміт для роботи над позаплановою темою) і я, аби не йти шляхом «довгобуду», вирішив видати урізаний варіант книжки – без опису 955 фонду (іронія долі – те з чого починалося не стало тим, що перше закінчене; сподіваюсь у майбутньому до цього «журавля у небі» ще повернутися).

Третій розділ «Документальні додатки» продовжує «провокувати» колег на нові зацікавлення. Він містить окремі джерельні «родзинки»-текстові ілюстрації, які вже відчитав автор видання і вирішив, що вони гідні наукової публікації. Джерела тут з обох – і з 2069, і з 955 – фондів (плюс окреме включення з фонду 1820 «Новоросійська губернська канцелярія, 1776-1784 рр.»), бо для нового видання 955 фонду можна буде згодом і щось «свіже» підібрати. Ясна річ, ці документальні пам'ятки здебільшого стосуються Кременчуччини – головного мого «локально-історичного» зацікавлення.

² Архівісти кінця 1950-х рр., які створили діючі машинодруки описів, загалом суттєво погіршили справу для джерелознавця, бо стали украй «топорно» скорочувати-правити давні (з рубежу XIX/XX ст.? є там і ще раніші фрагменти кінця XVIII ст.) рукописні описи цих архівних збірок. Коли я закінчив набирати-вивіряти текст описів за машинодруком і вирішив «про всяк випадок» заглянути до тих старих рукописних описів, то мав сюрприз (неприємний), що ще муситиму звіряти-виправляти чи не кожний запис.

Новоросійська вестернізація України: імперія і Просвітництво (1764-1796)

Цивілізація Просвітництва: український досвід

Співці «рускаго міра» «нічтоже сумняшеся» представляють історичну «Новоросію» як «нову Росію» – продовження і плід-від-плоду Росії старої, зозулятко в чужому гнізді³. Утім, парадокс у тому, що фокус історії тут зовсім не на «росії», а на «Ново-». Фронтир не давав «старому» шансу, він кохався на новизні. Зрештою, і з «росією» усе не так просто – на українській землі то була не так Ново(Велико)-, як Ново(Мало)росія⁴ – прозахідна Україна під новою «політкоректною» вивіскою⁵.

Назагал, історія української Новоросії – то сюжет про торжество цивілізації Просвітництва, яка тоді крокувала із Західної Європи по всьому світу⁶. Вона тривала десь зі століття – з 1680 по 1780 роки. Її сутністю оголошують *множитель* (множитель зростання) – тоді різко, в рази змінюються напрацьовані у попередній час параметри західної цивілізації. Населення Європи зростає небаченими темпами (удвічі за століття, причому в Україні цей темп ще швидший) – відтак колонізація світу європейцями з точкової стає масовою (українці на Кубані також наприкінці цього періоду здобувають перший стійкий анклав розселення поза межами власної країни). Згуртовані державні центри здобувають рішучу перевагу над розосередженою «варварською» периферією. Письменність – головний параметр інтелектуального розвитку цивілізації –

³ Найсвіжіший такий «опус магнус»: *История Новороссии* / отв. ред. В. Н. Захаров; Рос. ист. об-во; Ин-т рос. истории Рос. акад. наук. – Москва: Центр гуманитарных инициатив, 2018. – 864 с. (я прочитав розділи за 1764-1800 рр., їх писали аж 6 авторів, але поверховість і тенденційність *a la* «природна» всеблагість Російської імперії та злочинність її опонентів – то спільний «метод» того «гібридного історіописання»; навіть вузькофахові сподівання на якісь джерелознавчі відкриття у такому «товстенькому» томі виправдалися у дуже скромних масштабах). Є також вже і пафосні джерельні (чи радше хрестоматійні) збірки: *Рождение Новороссии* от Екатерины II до Александра I. События, воспоминания, документы / авт.-сост. Виктор Артемов, Юрий Лубченков. – Москва, 2015. – 317 с.

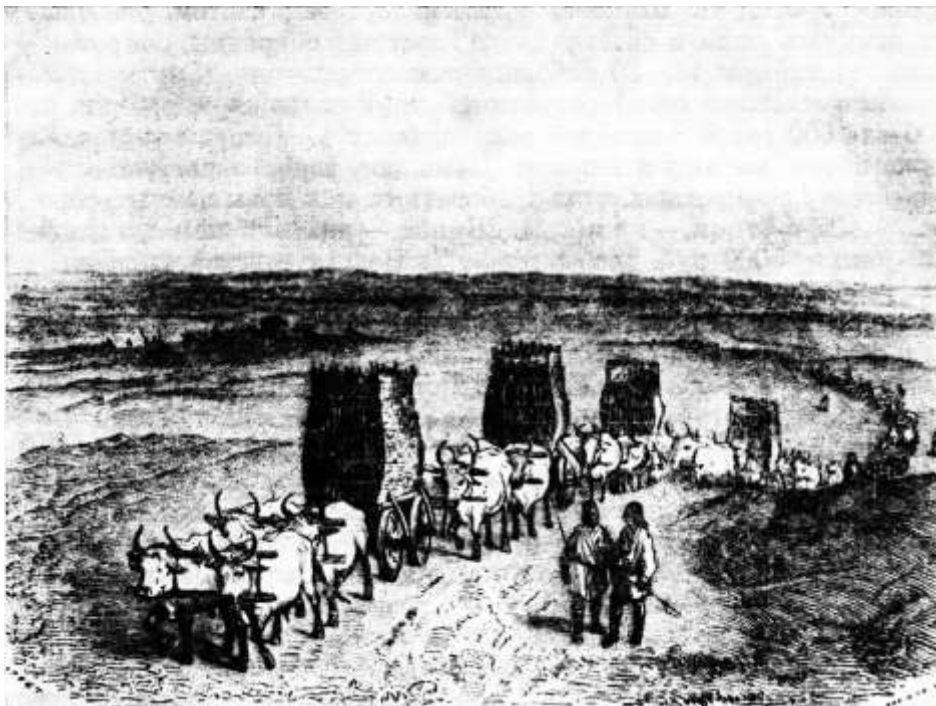
⁴ *Малоросія* XVIII ст. ще не сприймалася меншовартісно – як «менша Росія» і як альтернативний щодо «Україна» термін, адже приставка *мало-* має і історичне значення «первісна, справжня». Для царської влади український характер Новоросії був радше очевидний – адже вона вела у цій губернії статистику за національностями (рідкісний випадок для кінця XVIII ст.), яка зазвичай показувала бл. 85% мешканців «малоросійської нації» (навіть у сучасній Україні етнічних українців маємо менший відсоток). Від цього уряду було зовсім незатишно і у XIX ст. (чи радше після 1789 р., коли французи показали, що «нація» пахне «революцією») він перейшов на комфортніший підрахунок за віросповіданням – зливаючи українців з росіянами під загальною категорією «православні».

⁵ Симптоматично, що і *Україна*, і *Новоросія* мають свої більш-менш одночасні києво-руські топонімічні прецеденти (Новоросією у XII ст. називають новоутворену дієцезію білгородського/білгород-дністровського православного єпископа).

⁶ Тут і далі див.: *Шоноу Пьер*. Цивилизация Просвещения. – Екатеринбург, 2008. – 688 с. (першодрук – 1971 р.).

зростає взагалі десятиразово (а культурний багаж, що поширювався у письмовій формі, зріс навіть у 20 разів⁷). Це нечуваний доти показник⁸.

Цивілізація Просвітництва взагалі пориває із циклом (основним образом традиційної культури) і прагне безперервного лінійного розвитку («прогрес» нове і саме просвітницьке слово у словнику людства). XVIII століття – це точка неповернення на шляху від традиційного до модерного суспільства, від сталості-застиглості до руху-течії. З іншого боку – це час останнього блиску традиції, її досконалості (майже штучної, адже перш ніж вигадувати нові форми вже згаданий розширений інтелектуалізм Просвітництва всебічно потренувався на старих).

Характерний приклад «переповнення» часів цивілізації Просвітництва – чумацькі валки кінця XVIII ст.: стара податкова система (податок від возу, а не ваги) тоді призвела до виведення породи найбільших волів (+перехід з 1-парової на 2-х, 4-х чи 6-ти парову запряжку), яка дозволила різко наростити вантажопідйомність чумацької мажі – цієї далекобійної фури домодерної доби.

Просвітницька «переповненість» вихлюпувалась у світ – відтак, вестернізація – то ще одна барва епохи. Тоді відбувається перехід від малої Європи (Англія, Франція, Нідерланди, Рейнська область і північна Італія), до Європи великої, у якій вже є місце і Україні. Це час, коли Великий Кордон (християнської

⁷ Тому не слід тлумачити той інтелектуальний розвиток як сферу суто раціонального. Освіта-виховання Просвітництва мала функцію пробудження-ініціації не лише розумної, але і «чуттєвої людини».

⁸ Ширше про революційну роль письменності див. розділ 4 «Чи можуть книги спричинити революцію?» в: *Шарт'є Роже*. Культурные истоки Французской революции. – Москва, 2001. – 256 с. (першодрук – 1990 р.).

та ісламської цивілізації) відступає і прикордонна війна перестає визначати триб життя українця.

У філософії/політичній теорії просвітницька «переповненість» дає відмову від ренесансного ідеалу «мішаного ладу» (компромісу-поєднання усіх античних «добрих» форм правління – монархії, аристократії та демократії) на користь «чистих форм». І вже на зорі Просвітництва Спінозів «Богословсько-політичний трактат» 1670 р. (витвір золотого віку новаторської Голландії) оголошує *демократію* «природною» і найкращою формою правління (на іншому полюсі – монархії пробують протиставити цій революційній ідеї свій «чистий» апгрейд – *абсолютизм*⁹). В Україні успіхи просвіченої монархії (яка, до часу, повсюдно звияжить на європейській периферії¹⁰) зробили із її побитого локального суперника – старої козащини – символ демократії (переможеної тут підступом-гвалтом, а не правдою) і головне джерело майбутніх національних відроджень XIX-XX ст.

Та ж «переповненість» позначилася і на сфері знання, яке тепер не в змозі «охопити все», наукові дисципліни подрібнюються та створюють нові автономії – із власним саморозвитком. Отже, одне «буття» визначає не одну «свідомість», а вельми різні його варіанти. Для України, де «школярство» тіснить «вояцтво» – це і час «витоку мізків» (Петербурзької¹¹ та інших діаспорних інтелектуальних громад), і одісея мандрованої науки в стилі Григорія Сковороди, і спроби заснування сталих наукових центрів (Батурин, Кременчук-Катеринослав).

Згадане просвітницьке «переповнення» – то власне «ключ» до історії Новоросії 1764-1796 рр.¹² – вона успішна саме на давніх українських шляхах і

⁹ Аристократія також мала свій «чистий» апгрейд – *інтелігенцію-меритократію*, але з просвітницької «битви екстрем» вона випадала. Причому, «підігрувала» вона радше демократам (та ж частина аристократії, яка пов'язала своє майбутнє з монархами перетворилася на самогубно-штучну дворянську касту). І доба Просвітництва дала перший приклад, що буває в такому разі – від реформ Кольбера 1668-1672 рр. (а Франція Людовіка XIV – модель просвітницького абсолютизму), які перетворили французьку аристократію на закриту касту, до Великої Французької революції 1789 р. з її гільйотинами 117-121 роки (якщо додамо ці цифри до 1785 р. – року «Жалуваної грамоти дворянству», яка звільнила від обов'язкової служби російських дворян, отримаємо 1902-1906 рр. – часи першого революційного підйому 1905 р. в імперії царів).

¹⁰ «*Шалений ритм дріб'язкового реформаторства*» – висловився Шоню про австрійський просвічений абсолютизм, див.: Шоню П. Цивілізація Просвещения. – С. 216. Гадаю, ефектне шаленство монарха-винахідника та дріб'язок позірно-всеохопної бюрократичної машини-механізму – то взагалі про «блиск і злиденність» європейського абсолютизму. До Росії Шоню також нещадний – «*великий міраж доби Просвітництва*», див.: Там само. – С. 230.

¹¹ Шоню писав, що у 1770-х рр. Петербург на «дошці пошани» європейських інтелектуалів змінив Берлін 1750-х рр. Інтелектуальний ривок (=творення культурних запасів західноєвропейського рівня) – необхідна умова подальшої модернізації держави і суспільства тут відбувся і був найпримітнішим досягненням доби, див.: Там само. – С. 232. Просвітницька централізація взагалі сприяла «науці столиць».

¹² Цілий сюжет історичної Новоросії – то 1764-1874 рр. (від заснування Новоросійської губернії до ліквідації Новоросійського генерал-губернаторства), але 1764-1796 рр. – то його «героїчна доба» чи то, за Джеймсом Беличем, «вибуховий бум».¹³ Ось і сучасний

проектах (вихід до Чорного моря, судноплавство Дніпром, транспортні коридори в степу та ін.), а ось незакорінені в місцевих традиціях вигадки (Грецький проект, міста-примари, адміністративний калейдоскоп тощо) стають або «потьомкінськими деревнями», або планами на виріст – реалізованими вже за модерної доби. Утім, колір вичерпання можливостей «капітального ремонту» старого, «перехідності-пробудження» і «ривків навздогін» – то дуже сучасні для нинішньої України історичні барви¹³.

Тим цікавіший українцям досвід українського XVIII ст. (наразі ще слабо інтегрованого до національного гранд-нарративу/образу минулого, а, почасти, ще й прихвизованого – принаймні на рівні історіописання – сусідами з «історичних націй»¹⁴). До речі, нерідко лише тут для історика України нарешті з'являється можливість для щільного/густого опису історичної реальності – вже цілком співставного з повнокровними історіями доби Модерну. Наблизитися до «живої» людини дуже допомагає локальна історія, яку, щоправда, досі треба деколонізувати – звільнювати від статусу підмурівка імперської споруди (доводити, що імперія – то не єдиний варіант розвитку і прогресу).

український філософ Ольга Гомілко взялася популяризувати концепт «*Нове Просвітництво*» (ужитий у футуристичній доповіді Римського клубу 2017 р.).

¹³ Ось і сучасний український філософ Ольга Гомілко взялася популяризувати концепт «*Нове Просвітництво*» (ужитий у футуристичній доповіді Римського клубу 2017 р.).

¹⁴ Почасти ненавмисно – *державоцентричність* Просвітництва, фокусування саме на діях держави (що не раз підкреслював і Шоню) – тут також радше не сприяла викладу історій «недержавних націй» тієї доби. Утім, посттоталітарне суспільство вже не так зачароване державами, його герой – людина (водночас, сучасна українська держава має свій інтерес до державоцентричності).

*Очіма столиці: кременчуцька історія Новоросії**

Утворення Новоросійської губернії 22 березня 1764 р. продовжило забарвлені ідеями Просвітництва імперські соціальні та адміністративні експерименти російського уряду. Організована як військовий округ, свіжоспечена губернія складалася з Нової Сербії, Новослобідського козацького поселення, Слов'яносербії, Української лінії, 13 сотень Полтавського та 2 (Кременчуцької і Власівської – обидві при березі Дніпра) Миргородського полків, Бахмутського повіту. Тобто Новоросія – це відрубаний шмат Гетьманщини і Слобожанщини (досвід вже опрацьований з 1752 р. на Новій Сербії – під неї «відрізали» колонії Гетьманщини – правобережні «задніпрські місця»¹⁵). Згодом у новоросійську «топку» піде Запоріжжя (1775), Кримське ханство (1783) та турецькі північно-причорноморські міста (1768-1791), шматки Речі Посполитої (1795) і Молдови (тут більше за рахунок добровільно-примусово переміщеного населення)¹⁶. Середньовічна складність політичного ландшафту південної України радикально змінилася і спростилася (а ентропія-спрощення, як відомо, супроводжується виділенням енергії).

Населення губернії було воєнізованим і приписаним до гусарських і пікінерських (пікінерних) полків. На кінець 1765 р. Новоросійська губернія складалася з *Єлисаветградської провінції* (Чорний і Жовтий гусарські полки¹⁷, Єлисаветградський пікінерський полк і новопоселені слободи розкольників),

* Стислі терміни виконання проекту не дозволили претендувати на «всеохопність» у новоросійському сюжеті, але формат нарису толерує вибірковість. Погляд крізь призму «столиць і урядів» – не раз опробований історіописанням – дозволяє подати «історію-в-пігулці», виразно поєднати загальне і локальне. Він є достатньо «поживний» для читача, що доводить незмінна популярність історій українських метрополій (Києва, Львова, Харкова, Дніпра, Одеси, Донецька) та давніх столиць (Чигирин, Батурина та ін.).

¹⁵ Взагалі первісно і губернію пропонували назвати Новосербською, але, після гучного корупційного скандалу 1762 р. і усунення керівника Нової Сербії генерала Івана Хорвата, «світлий образ» новосербів в очах уряду потьмянів (все таки доба фаворитизму легко забувала старих героїв). Але і Новоросійська назва, поза бюрократичним вжитком, «в народ» просувалася мляво, отже простолюд нерідко звав губернію за столицею у м. Кременчук – попросту Кременчуцькою.

¹⁶ Теза, що Новоросія виникла в степових пустелях і будувалася «з чистого аркушу» – то лише російська колонізаторська пропаганда.

¹⁷ Штаб-квартирою останнього і центром 1-ї роти був Крюків. Назва полку походить від кольору частин уніформи: як і Чорний гусарський та Єлисаветградський пікінерський, Жовтий гусарський полк мав білий верхній одяг (кафтани та епанчі), а нижній одяг (камзол і штани) був у нього відмінний – жовтого кольору. Згодом (з 1776 р.) на основі Жовтого гусарського полку сформували два інших підрозділи – Далмацький (Долматський) і Македонський гусарські полки (проіснували недовго, на базі Далмацького 1784 р. утворений Олександрійський гусарський/легкокінний полк уже без всякого новосербсько-південнослов'янського колориту).

Гусари потрапили й до місцевої поп-культури (українського фольклору):

Ой за гори та все чорні хмари
Тож не хмари, – молодії гусари
Попереду йдуть єнерали
А за ними б'ють у барабани.

(НБУВ. ІР. – Ф. І. – Спр. 1335. – Арк. 2).

Катерининської (Єкатерининської) провінції (Донецький і Дніпровський пікінерські полки, державні слободи Нові й Малі Водолаги, Українська лінія, що мала 21 слободу однодвірців) і Бахмутського повіту (Бахмутський і Самарський гусарські полки, Луганський пікінерський полк, державні і поміщицькі села)*.

Губернська канцелярія у Кременчуці реально запрацювала лише з початку 1766 р.¹⁸. Взагалі, управлінська структура Новоросії суттєво відрізнялася від класичних великоруських губерній – бал тут правили військові, а не цивільні чиновники; кількість автономних сфер зі спеціальним підпорядкуванням зашкалювала; а простір для «ручного керування» вражав (хоча, підвищена увага-фавор центрального уряду країни купірувала-вкорочувала самодурство¹⁹).

**В ім'я
«добре регульованої
держави»:
пікінерія**

Реформістський (просвічено-монарший) курс імперської Росії прийнято пов'язувати з іменем Катерини II (1762-1796). За її правління були реорганізовані російська адміністрація та ціле суспільство, внаслідок чого, зокрема, ліквідовані були й «недогарки» української автономії.

Так, вже рік заснування Новоросії, що суттєво обкраювала землі Гетьманщини та Запорізької Січі, став і роком скасування гетьманства в Україні.

В імперській історіографічній традиції, що зародилася ще наприкінці XIX ст. була спроба відшукати соціальний ґрунт для постання Новоросії²⁰. Відтак, популярною стала теза, що відношення кременчужан до нового урядового проекту різнилось залежно від соціального статусу. Мовляв, міщанські і купецькі кола²¹, ще як з'явилися перші чутки про нову губернію, направили депутатів у С.-Петербург з проханням про приєднання міста до неї і навіть zorganizували святкове гуляння, коли це прохання задовольнили і

* Офіційний центр Катерининської провінції – давньої Української лінії *Більовська фортеця* (нині м. Красноград Харківська обл.). Відтак, провінційні структури у Кременчуці ніяк не конкурували з губернськими.

¹⁸ Цим роком розпочинається опис втраченого фонду «Новоросійської губернської канцелярії», див.: *ДАДО*. – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565. На межі 1783/1784 рр. – здається, на час побудови нових «намісницьких» приміщень – губернська канцелярія ненадовго перебиралась до Полтави (16.III.1784 р. уже повернулася до Кременчука).

¹⁹ Часи «Помпадурів і Помпадурш» Салтикова-Щедріна ще прийдуть – коли петербурзький уряд награтється новою іграшкою.

²⁰ «Класиком» тут став учень В. Антоновича Федір Николайчик з його «Город Кременчук» (СПб., 1891). Він таки ужив невиразне окреслення «жителі», яке потім «творчо» розвинули пізніші краєзнавці.

²¹ Чому саме міщансько-купецькі кола? – то давня пісня панросійської пропаганди про те, що прогресивне місто завжди за модерну Росію, а за архаїчну Україну – відстале село (раніше було ще простолюди – за царя, лише козаки/старшини – зрадники). Утім, вигода від нової губернії для купців – немісцевих росіян – справді мала місце, бо Гетьманщина утискала їх в інтересах українського бізнесу – купецтву з Росії на її теренах заборонена була торгівля вроздріб (через що і проживання російських торговців в українських містах на постійній основі втрачало сенс).

6 вересня 1764 р. Кременчук увійшов до складу Новоросійської губернії²² (власне формальна передача містечок Орлика, Переволочни, Келеберди, Кременчука і Власівки з відомства Київської губернської канцелярії у розпорядження Новоросійської губернської канцелярії відбулося трохи пізніше – за указом Сенату від 14 жовтня 1764 р.²³).

Утім, «міщансько-купецькі кола» в Кременчуці 1764 р. – це фантазія (у 1752 р. тут знайий аж один купець-росіянин, а міщани-посполиті були у місті досить нечисленні, не дуже заможні і загалом нездатні на опір козацькій старшині). Реальне прохання на ім'я цариці оформлювали від імені «сотенних старшин і козаків» (див. нижче текст царського указу від 6.IX.1764 р. і запис з Сенатського архіву).

Причому, «козаків», які становили основу місцевого суспільства, дописали явно для кількості. Вони ж бо на перспективу позбавлення традиційного статусу і переведення в *пікінери* – нові поселенські війська, реагували переважно негативно. У Новослобідському козацькому полку, що перетворювався на Єлисаветградський пікінерський полк з центром у Мишуриному Розі в 1764 р. відбулися заворушення.

*Обер-офіцер Дніпровського пікінерського полку.
1776-1784.*

Спорядження пікінера нагадувало спрощену форму гусарів. Первісно в ньому також були явно помітні українські традиції. Рядові носили високі шапки, куртки-венгерки і чакчіри-штани, прикрашені шнуром. Офіцери, крім більш строгого мундиру, відрізнялись від рядових тим, що їм не надавалося пік. У 1776 р. пікінери отримали нову уніформу, за козачим зразком у рядових (черкески, напівкафтани, шаровари) та видозмінене загальноармійське – у офіцерів (білий кафтан, чакчіри, шляпа). Основний білий колір однострою взагалі традиційний для українських сердюків (запозичення від яничарів). Високі папахи були замінені 4-кутками (на манер уланки-конфедератки). Пікінерські полки поділялись на роти, четверта частина яких складалася з піших стрільців, озброєних фузеями. Інші пікінери мали піки, шаблі і карабіни і до пішого строю пристосовані не були.

²² ПСЗ. – Т. 16. – С. 894-895; *Сенатский архив.* – Т. XIV. – СПб., 1910. – С. 432 (6.IX.1764 г.: Высочайше утвержденное прошение малороссийских сотенных старшин и казаков местечек Кременчуга и Власовки о присоединении их местечек с жителями, землями и угодьями к ведомству Новороссийской губернии). Гадаю, що інтерес центрального уряду до Кременчука був зв'язаний також із прикордонною Українською лінією (яка була основною віссю проектованої губернії), адже за законом від 1.I.1764 р. Єлецький ланд-міліцький піхотний полк отримав постійні-«непременные» квартири у Кременчуці, див.: ПСЗ. – Т. 16. – С. 803.

²³ ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 441 (7 арк.).

Навіть «старшина» не була тут ініціатором (хоча їм – з місцевих – від того перепало найбільше). Це була афера російського уряду чи то впливових тримачів «адміністративного ресурсу». На території Гетьманщини «головний командир» Новоросійської губернії О. П. Мельгунов вдався до популістських методів агітації за пікінерію, цілком ігноруючи ключову ланку козацької адміністрації – полкову. Як і належить актам популістів, на папері Мельгуновських маніфестів, умови пікінерської служби мали певну привабливість, особливо для збіднілих козаків і селян. Так, в них обіцялось, що

«земля всякому от перваго до последнего каждому особо отмежевана и в вечно-потомственное владение утверждена. Вся земля разделяется на три звания. Первое звание – земля военных людей – никогда никакого платежа не будут давать. Второе звание – государственных поселян – также каждому особо отделена и вечно во владении утверждена; по прошествии льготных лет платить по числу земли малую подать. Третье звание – помещичья, т.е. владельческая, – также каждому отделена и вечно утверждена; платить противу поселян в-полы. Вину и соли вольная продажа. Никто никогда неволею в службу взят не будет. Те, которые в службе находится будут, всегда, когда только захочет, может получить от службы увольнение. Гусарские и пикинерские полки равно старшинство с армейскими имеют. С поселян, т. е. с посполитых, никакого денежного платежа в казну, кроме что с числа земли по 5 коп. с десятины, а более ничего ни с хлеба, ни с волов никогда не будет требовано; оные жители будут слыть государственными поселянами и никогда никому во владение отданы не будут. Кто из пустых земель населит людьми, тому та земля вечно утверждается. Кто порожнюю землю засеет лесом и окопает рвом, такая часть земли, как бы велика ни была, отдается тому в вечное владение. Кто наwerbует в службу в гусарский или пикинерский полк, те получают за то чины, а именно набирать за чины: за майорский 300 чел., за капитанский – 150, поручичий – 80, прапорщичий – 60, вахмистра – 30, а если на поселение, то поселян вдвое больше числом противу военных считать. Земля, определенная каждому рядовому пикинеру и поселянину – 30 дес. Военно-служащие по отставке от службы по свою смерть, также и по смерти их оставшиеся жены и дети пользуются теми же преимуществами, равно как и в службе состояли, т. е. с данной им земли никогда никаких податей в казну брано не будет»²⁴.

Як побачимо нижче, обіцянки – зокрема, про добровільність служби та свободу виходу з пікінерії – так і залишились на папері.

Та попри такі обіцянки-«цяцянки» набір пікінерів йшов туго²⁵. Мельгунову ж потрібний був швидкий успіх. Адже запланований був вербунок (до 3-х

²⁴ Цит. за: *Миллер Д.* Пикинерия // Киевская старина. – 1899. – № 12. – С. 308-309. Про резонансність цього маніфесту О. Мельгунова говорить те, що його цілком внесено і до такої тогочасної української історіографічної пам'ятки як «Короткий опис Малоросії» (у списку Федора Маньківського з 1776 р.), див.: *Короткий опис Малоросії (1340-1776) / Підготовка до друку, вступна стаття А. Бовгирі.* – К., 2012. – С. 162-163.

²⁵ На добровольців з місцевих козаків «полювали» й інші поселенські і регулярні полки – див. справу з квітня 1765 р. «про набір козаків Лубенського полку до Венгурського гусарського полку капітаном Ляшкевичем, прапорщиком Келицьким і вахмістром Новицьким»: *ЦДІАУК.* – Ф. 54. – Оп. 2. – Спр. 19. Справу з 1764 р. про запис козаків і посполитих до Дніпровського пікінерного полку див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 51. – Оп. 3, т. 11. – Спр. 18492 (97 арк.).

п'ікінерських полків) 15 468 осіб²⁶. Відтак, вже не церемонячись, сотенні округи Полтавського і Миргородського полків одна за одною, без жодних на те підстав, оголошувались приєднаними до губернії і пікінерії за «добровільної» згоди населення (власне групок штрейкбрехерів).

Історія приєднання Кременчуцької і Власівської сотень Миргородського полку до Новоросії²⁷, з точки зору місцевих козаків, виглядала таким чином. У 1764 р., за часів заснування нової губернії, козаки кременчуцької сотні Максим Некраса²⁸, Сила Іванов²⁹ і Іван Пишний скаржились тогочасному своєму полковнику Федорові Остроградському в Миргород:

«сего Августа 16 сотник Кременчугский Яков Гаврилов³⁰ призвал нас и многое число товарищей наших козаков в собственный свой дом, в котором был с ним только остающийся от его высокопревосходительства генерал-поручика Мельгунова капитан Данило Иванов, уговаривал нас, чтоб мы все обще из-под малороссийской команды удалились, а подписались бы под некоторым письменным обязательством со всею сотнею Кременчугскою и грунтами и угодьями под ведение Новороссийской губернии, обнадеживая, яко всякому, в прибавок к имеющимся в нашем теперешнем владении грунтам, по многому числу за р. Днепром находящейся земли отведено будет к вечному владению, почему мы и купно до 60 сотнян говорили ему: ежели имеется о заверстании нас под Новороссийскую губернию Высочайший Е. И. В. указ, то просим нам с товарищи всей сотни козакам и прочим жителям оный объявить. Напротив чего сотник сказал: 'только де подпишется, желаете ли быть под Новороссийской губернией, то и указ ваш объявлен будет'. После чего как от нас с товарищи с многократным подтверждением объявлено было ему, сотнику, сие, что мы, будучи природные малороссияне, ни в каково другое название от своей воли приступить не желаем, то помянутый капитан Иванов сказал ему, сотнику: 'поэтому де ты, Яков Федоров, остался', напротив которой капитана речи и он, сотник, сказал: 'я де и сам теперича, как вижу, проиграл', и затем сотник велел нам всем с товарищи из дому своего отходить. Будучи ж он, сотник Гаврилов, пред тем от 15 августа подписан с обязательством быть под владением Новороссийской губернии и определен уже в пикинерский полк ротмистром, всепрележнейшим старательством своим приохотил подписаться и кременчугских старшин: атамана сотенного Оболенского³¹,

²⁶ Миллер Д. Пикинерия... – С. 303.

²⁷ Там само. – С. 315-320. Див. також: ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 4140: Справа про примусовий запис козаків та інших обивателів Миргородського і Полтавського полків у пікінери (1764 р., 112 арк.).

²⁸ Некраса Максим – герой-оборонець козацьких прав, пам'ятний у Кременчуці ще за справою 1751 р. про усунення (за зловживання) сотенного отамана Михайла Авраменка.

²⁹ Іванов Сила – як писець при кременчуцькій сотенній канцелярії згаданий ще 22.III.1744 р., див.: ЦДІАУК. – Ф. 56. – Оп. 3. – Спр. 646.

³⁰ Гаврилов Яків Федорович (1722 або 1725 – 1778) – син кременчуцького сотника, значковий товариш Миргородського полку (1747), сотник кременчуцький (1748-1764), ротмістр Дніпровського пікінерного полку (1764-1767), майор (секунд-майор?) (1768), прем'єр-майор (1771-1772), підполковник Єлисаветградського пікінерного полку (1773-1778).

³¹ Оболенський Опанас – кременчуцький сотенний отаман (1757, 1763-1764). Не виключено, що він міг бути родичем відомого генерального бунчужного Дем'яна Васильовича Оболенського (мав великі маєтності в Горошині на Сулі). У пікінерах Опанас Оболенський став поручиком (згадка з 22.III.1767 р.). За ревізією 1782 р. згаданий як ротмістр та

асаула Собецакого³², хорунжаго Гореславца³³, писаря Семенова³⁴, атамана походного Велшаного³⁵ да канцеляриста Очередка³⁶ и бывших атамана походного Яковлева³⁷, хорунжого Терентієва³⁸ с сыном его Петром³⁹ да козаков 9 чел., а прочие кременчугские сотняне, в том числе и мы, что на подговор его, сотника, не склонялись, то он, сотник, злясь и всеудобовозможными мерами стараясь, как бы сделанное им о бытии сотнянам кременчугским под объявленною губернією обязательство привести в безпорочное исполнение, умыслили козакам кременчугским, равно и нам, запретить в базарных коморах и вдомах никаким промыслом не торговать и прочим утеснять, склоняя к подпису, а сверх того в таково, почитать всех, кременчугских сотнян в замешательство привел, что в нынешнее самонужнейшее ко упрятанию хлеба время принуждены лишиться и по разным от домов своих местам скрываться, и когда мы, нижайшие, такожде и еще 5 сотнян, не хотячи по голословному сотника обнадеживанию приступать и подписываться не пожелали, желая по жизнь нашу быть в малороссийской команде в отправлении по званиям нашим козачей службы, как и предки наши знайдовались, то он, сотник, усмотря крайнее наше нежелание и не допуская по команде нашей за то к жалобе, помянутых козаков данными на просьбу его, сотника, Ямбургскаго полка карабинерами в страх другим арестовать, посадив под великороссийский Ямбургскаго полку караул; мы же, ныжайшие, всилу ночью тайным образом з местечка убігли».

У кременчуцького сотника знайшлися наслідувачі. Так, у Власівці два значкових товариша – Семен і Олександр Устимовичі, стали збирати в козаків підписи під проханням про бажання бути під Новоросійською губернією, а в с. Рублівці знайшовся такий самий «доброхот» в особі Мусія Задорожного (місцевий значковий товариш, який був у конфлікті із власівським сотником⁴⁰). Для

власник 32 душ підданих у Кременчуцькій окрузі. Його сином був *Артем Оболонський* – корнет і земський смотритель Кременчуцької округи (1777-1778), поручик (1786) і капітан (1795).

³² *Собецький Василь Захарович* (1712 – після 1767) – кременчуцький сотенний осавул (1764), прапорщик (1767). 1779-1783 рр. у Кременчуці згадується ще військовий товариш *Максим Собецький*, отже хтось із цього старшинського роду лишився під урядом Гетьманщини. 1791-1793 і 1795 рр. як засідатель кременчуцького уездного суду знаний капітан *Євстафій Собецький*.

³³ *Гориславець Семен* – кременчуцький сотенний хорунжий (1762-1764).

³⁴ *Семенов Андрій* – кременчуцький сотенний писар (1764).

³⁵ *Вільшаний (Ольшаний, Ольшанський) Лук'ян* – кременчуцький похідний отаман (1764), прапорщик (1767).

³⁶ *Очередко (Очередько, Очеретко) Василь* – кременчуцький сотенний канцелярист (1763-1764), згодом генеральний писар (1774) і канцелярист Новоросійської губернської канцелярії (згадка 1777).

³⁷ *Яковлів Андрій* – кременчуцький сотенний осавул (1757), сотенний похідний отаман (перед 1764), прапорщик (1767).

³⁸ *Терентієв Андрій* – кременчуцький сотенний хорунжий (після 1752 – перед 1762), поручик (1767).

³⁹ *Терентієв Петро* – вахмістр (1767). Вдова «прапорщика» *Марія Терентієва (Терещенкова)*, яка мешкає в Кременчуці, згадується 1783, 1787, 1789 і 1792 рр.

⁴⁰ Див. справу від 16.I-7.VII.1764 р. про скаргу виборного козака Власівської сотні Павла Шарка і значкового товариша Мойсея Задорожного на власівського сотника Прокопа Майбороду за привласнення їх ґрунтів, див.: ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 2665.

Мельгунова цього було досить, аби оголосити Кременчуцьку і Власівську сотні відписаними від Гетьманщини і прийнятими під його команду.

Знайшлися охочі до пікінерської служби й у Келеберді (сотенний центр Полтавського полку) і теж подали прохання про приєднання до нової губернії⁴¹. Тут також як і в Кременчуці за пікінерію виступав сотник – Іван Флоринський, який також став новим ротмістром. Протестантів очолив козак Кирило Ващенко («опозиціонери» ініціювали слідство за правопорушеннями Флоринського ще як сотника, яке у 1764-1765 рр. з полтавської полкової канцелярії приїздив проводити військовий товариш Михайло Старицький)⁴².

Про характер опору пікінерії у Келеберді дає уявлення слідство з літа 1768 р.⁴³. Так, 22-23 серпня сюди – для розбору конфлікту – прибули як представники Малоросійської Колегії (полтавський полковник Андрій Горленко), так

Окрему скаргу М. Задорожного від 13.I-VI.1764 р., див.: *Там само*. – Спр. 2676. До речі, М. Задорожний згодом, напевно, змінив своє відношення до пікінерії, бо у справі 1770-1772 рр. фігурує як *значковий товариш* Миргородського полку, див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 290. Хоча далі – у ревізії 1782 р. – є згадка вдови-*підпоручиці* Задорожної.

⁴¹ Це спільні прохання з листопада 1764 р. про приєднання до Новоросійської губернії від Білицької, Кобеляцької, Келебердянської, Переволочанської та Кишенської сотень, див.: *Сенатський архів*. – Т. XV. – СПб., 1913. – С. 149-152, 154-158 (там є перелік усіх, хто підписав петицію, яку імператриця задовольнила наказом від 1.III.1765 р.).

Розлога справа із спротивом щодо переведення козаків Келебердянської сотні Полтавського полку на пікінерів у 1767-1768 рр. дійшла до Сенату. У зв'язку із нею Кременчучину навіть було картографовано, див. «*Части карты Новороссийской губернии Екатеринбургской провинции Днепровского пикинерного полку с показанием дач, местечек Кременчуга, Власовки, Калеберды, Кобыляк, Соколов, и малороссийских Миргородского полку Амелника и Поток*». Копия. Июль 1768 г.; 45,2x34,5 см): *РГАДА*. – Ф. 248. – Оп. 160. – Спр. 1603.

⁴² *НБУВ. ІР*. – Ф. VIII. – Спр. 536 (258). – Арк. 322-323.

⁴³ Розпочалося воно через чолобитну келебердянців на ім'я цариці, подану 10.I.1767 р. – за підписами значкового товариша Лишевського та козака Дорошенка (взагалі вже 10.I.1765 р. до Сенату дійшли чотири чолобитних козаків з сотень Полтавського полку з вимогою не записувати їх до пікінерів, див.: *РГАДА*. – Ф. 248. – Оп. 143. – Арк. 66 (=скан 68)). У цій чолобитній населення просило повернути їх знов до Гетьманщини, аргументуючи тим, «что сотни той сотник, избывая от следствия, под которым он был в силе гетманского ордера по жалобам козаков и будучи отрешен от команды под видом [от] нас поданною главнокомандующему в то время генералитету челобитною без и малейшаго нашего о том знания, никогда не бывавшая от нас к тому желания объявил». На це Сенат 30.III.1767 р. звелів канцелярії Новоросійської губернії з'ясувати наскільки загальне бажання келебердян вийти з-під «права» цієї губернії (*Там само*. – Оп. 68. – Арк. 108 (=скан 114)), а потім указом від 4.V.1767 р. пропонував тій таки канцелярії, разом із Малоросійською Колегією, провести у цій справі слідство і представити до Сенату «со мнением, не оставя без приасезания и того, где сотне удобнее и полезнее быть: под ведомством в Малороссии или в Новороссийской губернии», див.: *НБУВ. ІР*. – Ф. X. – Спр. 17255. – Арк. 9. На жаль, вже втрачена справа: *ДАДО*. – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565 (давній ф. 428: Інвентарний опис Новоросійської губернської канцелярії, 1766-1780 рр.). – № 12 («Дело по указу Правительствующего Сената 4-го департамента о приложенной Сотни Келебердянских жителей челобитной, по которой Новороссийская губерния обще с Малороссийской Коллегиею чрез кого надлежит [розслідує дії] Келебердянской сотни старшины о присылке и о прочем. 1767-1768 гг., 90 арк.»).

і нової новоросійської влади (полковник Дніпровського пікінерного полку Микола Одобаш)⁴⁴.

Щоб попередити безпорядки, які могли виникнути під час слідства, Одобаш дав таке розпорядження: до комісії повинні з'являтися лише хазяї – по одному від кожного двору, і то не самі, а десятками, на чолі із старшиною спеціально для цього розподіленою між десятками; додому з комісії люди мали повертатися у такому ж порядку. А щоб під час праці комісії не було ніяких «зборищ и скопов», викликали 9-у роту регулярного Козловського піхотного полку і з її складу біля помешкання, де засідала комісія, поставили «пикет в пристойном числе».

Слідство почалося 24 серпня. У перший день допитували старшину. 25-го і 26-го – усе населення, причому, не обійшлося без непорозумінь⁴⁵. Коли Одобаш розпорядився допитати ще «чиновних людей и владельцев», то Горленко запротестував, мовляв – «взятие подписок до владельцев и чиновных людей не следует, а касается токмо до простонародства». Про це Горленко навіть і заяву подав до комісії 27 серпня, але Одобаш наставляв на своєму.

У той самий день, о 3 годині дня, коли обидва слідчі-полковники повертались до квартири Горленкової, проти будинку ротмістра Флоринського, колишнього сотника, за звітом Одобаша, збіглося «множество народа, которые с великим шумом, приступая ко мне, кричали с такой дерзостью и алярмом, что выговорив их, кто что произносил за болшим шумом внять было не можно».

Одобаш запропонував їм розійтись, але люди його не послухали. Тоді він наказав офіцерам, що були із ним, «чтоб пекетным караульным велели их разогнать». Але після цього вчинився ще більший шум, почулись вигуки із закликами хапати кілля, а деякі побігли на дзвіницю [тобто – бити на сполох]. Одобаш примушений був зайти до двору Горленкової квартири, наказавши офіцерам викликати команду [=солдат]. Населення, побачивши команду, що наближалася до місця зібрання, розбіглося.

Під час цього заворушення стався такий цікавий випадок. Поручик Алєєв помітив, що найбільше кричав і підбурював населення козак Орловський. Алєєв наказав своїм солдатам схопити Орловського, але той, вилаявши Алєєва й побивши солдатів, утік до квартири полковника Горленка. Солдати, що побігли за бунтівником, хотіли увійти до обійстя, але їх не пустив вартовий козак. У цей час підбіг і Алєєв, але теж зайти до квартири не міг, бо канцелярист полковника Горленка і значковий товариш, прізвища яких невідомі, вибігли тоді з квартири полковникової, і не пустили Алєєва, зачинивши перед ним двері, а Орловського, тим часом, випустили через інший вихід.

⁴⁴ Тут і далі див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. Х. – Спр. 17255. – Арк. 10-13.

⁴⁵ У той самий день коли починався допит населення Келеберди, власівсько-кремненчущкий депутат П. Денисов-Денисенко (про нього буде далі) писав з Москви у Власівку: «чрез козаків их секретно дать знать келебердянам, чтоб как возможно сюда с объявлением их нужд прибыть старались; буде пашпорта где какого нибудь не достанут, а упоает он Денисов в какой роте или сотни взять от приятелей знающих их нужду можно б им; буди ж того достать нельзя, то и без пашпорта на Сумы и другие места до Москвы доехать можно з рассмотрением, ибо и он Динисов без пашпорта ехал, толко бог миловал, нигде ни спрашивано».

Зрештою, Горленко і Одобаш, закінчивши слідство, надіслали матеріали кожний своєму начальству: Горленко – до Малоросійської Колегії, а Одобаш – до канцелярії Новоросійської губернії⁴⁶.

Відтак, які ж були наслідки цього слідства? Ротмістр Флоринський під час допиту показав: «О приписки его со всем[и] Келебердянского округа жителми под відомство и право Новоросійской губернии бил он ротмістр челом будучи тогда еще сотником з согласія лучших сего местечка как духовного, так и мирскаго звания людей, из случившимись тогда при местечке владельцами и теми лучшими людми в местечке живущими: с протчими ж келебердянского округа жителми согласія он не имел, потому что они болшою частию живут в степях, хуторами обширностію немалого друг от друга разстоянія, да и тогдашней случай не позволял призывать их с так отдаленного места, потому что господин генерал порутчик и кавалер Алексей Петрович Мельгунов, который от них тогда ту челобитну принял, имел скорой проезд».

Те саме показала і старшина: писар «в должности атаманской» Дмитро Винник⁴⁷, осавул Харитон Удовичий і хорунжий Петро Гальченко. Крім того, за залишення Келеберди у складі Новоросійської губернії дали підписку під час допиту: 43 козаки, городничій, 6 посполитих, козак-підпомічник один, 2 значкові товариші і «владельцы»: відставний прапорщик-грузин князь Рустам («Ростом») Сакадзей (Саакадзе?), писар Кирило Гноевий, «вдовствующая сотникова» Марія Тройницька, значковий товариш Кіндрат Бузанівський і значковий товариш Степан Мороз. За повернення Келеберди до Малоросії дали підписку: 187 козаків, 39 посполитих і війт.

Відтак, переважна кількість населення висловились за повернення до Гетьманщини-«Малоросії». Але, незважаючи на це, Келеберду залишили у складі Новоросійської губернії, бо канцелярія Новоросійської губернії у своєму «мнении» до Сенату відписала, що містечку Келеберді найкраще бути «під правом» Новоросійської губернії, бо: «хотя число поданных голосов, желающих быть под Малоросією келебердянских жителей простираетца и более дву сот, но в числе их ни единого старшины и их [=или] же владельца, а составляетца оное множество из самой, можно сказать, черни и простолюдинности*». Мовилося також і про те, що повернення Келеберди до Малоросії може негативно

⁴⁶ 12.XI.1768 р. датований рапорт про спільний розгляд Новоросійською губернською канцелярією та Малоросійською Колегією питання щодо прохання-чолобиття старшин Келебердянської сотні про приписання їх під юрисдикцію Новоросійської губернії, див.: *Лебедев А.* Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. – Т. 1. – Саратов, 1916. – С. 209.

⁴⁷ *Винников Дмитро* – 1783 р. згадується як ротмістр і власник 220 підданих у Келебердянській окрузі.

* Саме пікінерія і «новоросійські» практики показали місцевим українцям, що статус козака практично втратив привілейованість – відтак, нове покоління останньої третини XVIII ст. втягнулося у виснажливу і, бувало, зовсім нестатечну боротьбу за чини (підставу дворянства) – як російські офіцерські, так і старшинські ранги (саме тоді кількість військових і значкових товаришів стала зростати небаченими темпами). Козацька солідарність відходила у минуле, але «травма» зради і певне прагнення спокути вже у XIX ст. серйозно посприяє конструюванню модерної національної єдності-солідарності.

відбитися на «комунікації» Катерининської провінції. Отже, як бачимо, на демократію імперським владам було наплювати та й старшина келебердянська – як представницька верства локального соціуму – у пікінерській справі виглядає зовсім не найкраще.

Завершуючи із сусідніми з Кременчуччиною сотнями Полтавського полку, згадаємо ще, що в Кишеньках за пікінерію виступив сотник Василь Потоцький з повним складом сотенної старшини та грузинські поселенці князі Баратови⁴⁸, а у Переволочній – старшини Андрій Милорадович і Кондратій Битяговський (обидва немісцеві за походженням)⁴⁹ та сотенний отаман Федір Часнопольський (=Чорнопольський, до 1757 р. отаман гетьманської надвірної компанійської корогви; він і став далі пікінерським ротмістром), значковий товариш Андрій Сова та городничий Сава Котляревський⁵⁰ з групою козаків⁵¹.

Далі повернемося до Миргородського полку. Здається, був план приєднання до пікінерії Потоцької сотні (принаймні, на мапі з 1768 р. вона включена в кордони Дніпровського пікінерного полку разом із Власівською, Кременчучською і Келебердянською сотнями). Місцевий сотник Ілля Шутенко вступив було на пікінерну службу, але вже 1765 р. повернувся на сотницьку посаду. Щоправда, потрапив під слідство – на полковому рівні – «за обіди» козакам⁵². Зрештою, того ж року його усунуто зі скандалом⁵³ (і нового сотника з старшин-компанійців – Йосипа Довгого – тут призначили лише 25 травня 1769 р.).

А у Городиській сотні за пікінерію виступив сотенний отаман Кирило Качановський. На цьому ґрунті він вступив у конфлікт із сотенним писарем Аврамом Гришковим (справа 1767 р.) і сотником Іваном Кодинцем (справа 1768-1769 рр.)⁵⁴. За «підмовою» Качановського виступали 1768 р. проти городиського сотника і козаки Сила Іванов (Сила Думнов) та Андрій Опаренко⁵⁵.

⁴⁸ *Сенатський архів.* – Т. XV. – С. 157-158.

⁴⁹ Взагалі, я не розумію на яких підставах Полонська-Василенко зарахувала Битяговського (одружений на онуці гетьмана Д. Апостола) до переволочанських земле-власників (його маєтності, які він просив прийняти під уряд Новоросійської губернії, були в Миргородському і Чернігівському полках). Здається, його прохання-чолобитну просто механічно приєднали до петицій з Полтавського полку. А у березні 1765 р. цариця видала «Указ об отдаче местечка Калиберды а так же деревень Полковников Милорадовича и Битяговского со всеми землями и угодьями под ведомство Новороссийской губернии».

⁵⁰ Ймовірно, він тотожний Дніпровського пікінерного полку роти Переволочанської поручику Котляревському, згаданому 17.XI.1774 р., див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 252. За ревізією 1783 р. він позначений як «поручик Котлярев».

⁵¹ *Полонська-Василенко Н.* Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734-1775). – Ч. II. Заселення Новоросійської губернії. – Мюнхен, 1960. – С. 6. Петиції і підписантів див.: *Сенатський архів.* – Т. XV. – С. 154-157.

⁵² *ЦДІАУК.* – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 58. Справа 1765 р. проти Шутенка за образи козаків див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 19, 48, 49, 50, 51, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 155, 157, 161, 164.

⁵³ *ЦДІАУК.* – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 206: Справа про звільнення Шутенка із посади сотника Потоцької сотні. 11.VII.1765-26.VII.1782 рр., 19 арк.

⁵⁴ *ЦДІАУК.* – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 67 і 72. Здається, невдовзі Качановський особисто пішов на пікінерну службу, бо є згадка про *Качановського, ротмістра Дніпровського*

Були свої пікінерофіли і в Омельницькій сотні. Петицію у жовтні 1764 р. про приєднання до Новоросійської губернії тут підписав сотенний отаман Микита Попов (=Панов? неписьменний і маловпливовий старшина), козак-сотенний канцелярист з Манжелії Григорій Шарков і кількадесят козаків⁵⁶. За багатьох омельницьких козаків тоді підписався такий собі вахмістр Василь Очередко, якого знаємо ще за епізодом запису до пікінерії в Кременчуці (він там служив сотенним канцеляристом і виявив охоту до запису в пікінери; як бачимо, за кілька місяців він вже мав чин вахмістра). Утім, ймовірно, контрольована потужним старшинським родом Остроградських (з яких був і сам діючий миргородський полковник) сотня була менш придатна для пікінерської агітації⁵⁷.

Зрештою, експансію Новоросійської губернії у Миргородському полку зупинило рішення Сенату від 21 лютого 1765 р. За ним, крім вже затверджених царицею Кременчука і Власівки, ніякі полкові володіння не мали відходити під Новоросію⁵⁸. А взагалі-то Мельгунов претендував на володіння Потоцької, Омельницької, Говтвянської сотень Миргородського полку, а також шматки Лубенського і навіть Переяславського полків (аж по Іркліїв і Кропивну)⁵⁹.

Але повернемося до Кременчука. Оголошення Мельгунова викликало серед кременчужан сильні протести. Стойчик* кременчуцької сотенної канцелярії Лашко подався до Остроградського із скаргою на Гаврилова за неправильний його запис в пікінери і заявив: «призвал мене сотник и спросил: куда де хочеш записаться, не объявляя, в какую службу; то я по простоте, не ведая его намерения, сказал: ‘куда козаки, туда и я’, а потом Гаврилов, как слышно стороною, вписал мене в пикинеры». Лашко ходив до сотника й просив не вписувати його в пікінерський список, але сотник на те його прохання нічого не об’явив; «а понеже как предки мои козако служили, так и я, нижайший, с потомством своим козако служить желаю, в помянутую ж пикинерскую службу вовся как наперед не желал, так и ныне не желаю». Слідом за Лашком, до полкової канцелярії з’явилися ще 60 козаків з Кременчука із скаргою на

пікінерного полку за справою, датованою IV.1768-24.V.1778 рр., див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 793.

⁵⁵ *ЦДІАУК*. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 70 і 74.

⁵⁶ Див. петицію і повний список підписантів: *Сенатський архів*. – Т. XV. – С. 153-154. Отже, ця група діяла разом із охочими з сотень Полтавського полку.

⁵⁷ Хоча омельницький сотник Микола Остроградський 1767-1768 рр. (на хвилі «демократичних» розслідувань у регіоні?) також потрапив під слідство за різні правопорушення, див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 65 (чолобитну проти сотника тоді подав козак Антон Корецький).

⁵⁸ *Сенатський архів*. – Т. XIII. – СПб., 1909. – С. 50-55.

⁵⁹ *Комарницький А. Я.* Исторический очерк общих гражданских учреждений Новороссийского края. – Одесса, 1849. – С. 9. Зі шматком Лубенського полку там не все ясно. Якщо згаданий Горошин – то, справді, володіння Лубенського полку, то Білоцерківка – це центр сотні Миргородського полку (може, насправді, йшлося про Чигирин-Діброву та церковні маєтності Пивогірського монастиря?). Згадані ще «деревни» генерал-майора Карла Штофельна (ще один спадкоємець Апостолів за дружиною) та полковника Битяговського (останні – у Миргородському та Чернігівському полках).

* *Стойчики* – нарочні козаки, які зі своїми кінями утримувалися при канцеляріях Гетьманщини для потреб поштової служби.

Гаврилова за те, що він неправильно показав їх бажаними бути під Новоросійською губернією, про що вони, прохачі, ані словесно, ані письмово ніде не оголошували, а навпаки, бажають, за прикладом предків, залишатися в малоросійській службі. Гаврилов, за їх словами,

«желая их к своему хотению привести, ласкает козаков, находящихся в командирациях, сменою и другими подобными ласкательствами, а прочих, не склоняющихся на ласкательство, устрашает разными способами: так однажды, будучи в сотенной канцелярии, он убеждал некоторых и для наивысшего их устрашения держал под караулом находящегося в Кременчуге Ямбургского карабинерного полка, причем, созвавши плотников с топорами, приказал делать на несогласных колодки. Некоторых из челобитчиков Гаврилов теснит необыкновенными постоями, каких прежде даже при больших наездах не бывало; берет подводы 'с немалым против прежнего отягощением' и по просьбам об отлучке из Кременчуга по крайним нуждам не выдает паспортов, объявляя, что если просящий в его угоду подпишется на пикинерском списке, то и паспорт ему дан будет, а нежелающих устрашает высылкой с нынешних предковских грунтов и желей во внутрь Малыя России и чинит утеснение в забранье с поля хлеба».

«И по таким устрашениям, – писали чолобитники, – и в дома нам без командира явится опасно, ибо если командира нам определено не будет, он крайне нас разорить может». Сотняни закінчували свою чолобитну проханням про те, щоб лишити їх – як і доти – в козацькій службі та призначити їм нового сотника.

Слідом за цією чолобитною, проступило й прохання ще від 39 кременчуцьких сотнян уже на ім'я гетьмана до Генеральної Військової Канцелярії⁶⁰. У ньому козаки скаржилися, що Гаврилов примушує їх силою до пікінерської служби и утискує багатьох з них під караулом, так що вони змушені покинути свої домівки, жінок і дітей та по різних містах ховатись; якщо і далі їм не буде від гетьмана захисту, то вони, чолобитники, змушені будуть рятуватись від Гаврилова втечею. І так як – за призначенням Гаврилова в ротмістри – їм неможливо залишатись без командира, то просять призначити їм сотником військового канцеляриста Григорія Бужинського (зі старшин Полтавського полку)⁶¹.

Утім, незважаючи на протести кременчуцьких сотнян, гору взяв Гаврилов. 6 вересня імператриці доповіли наступне прохання від старшин Кременчуцької та Власівської сотень:

«Мы, нижеподписавшиеся малороссийских сотенных местечек старшины, выборные козаки и владельцы в тех местечках с нашими подданными и с желающими жителями, твердо будучи уверены, что В. И. В. из матерняго милосердия всех своих верноподданных всякого звания людей в лучшее состояние и благополучную жизнь приводит за весьма себе угодное монаршеское удовольствие поставляя и в том неутомимый труд все милостивейше соизволите брать;

⁶⁰ Гетьман встиг довести цю скаргу до Сенату, див. її розгляд 11.XI.1764 р.: РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 143. – Арк. 61зв. (=скан 64).

⁶¹ Бужинський Григорій Григорович (1739 – ?) – службу розпочав 1.I.1755 р. при Полтавській полковій канцелярії, з 1759 р. – військовий канцелярист, з 1764 – військовий товариш (1769 р. направлений у військовий похід), див.: Кривошея В. В. Кривошея І. І. Кривошея О. В. Неурядова старшина Гетьманщини. – К., 2009. – С. 49.

взирая на то, мы, верноподданные рабы В. И. В., дерзаем испросить такого же матерного призрения, чтоб нас целыми нижеозначенными местечками к Новороссийской губернии, оставя нас при прежних наших землях и угодьях, под единое право и команду соединить, чрез что совершенно мы уповаем в лучшее состояние нашу жизнь привести, и полезнее нынешнего В. И. В. и отечеству сделаться. Всемиловитейшая Государыня, мы, верноподанные В. И. В. рабы, всеподданейше просим о сем нашем прошении Высоч. милосердие и указ учинить».

Як уже повідомлялось вище така «милість» була дана. Був виписаний і указ, отриманий в гетьманському Глухові 4 жовтня, яким наказувалося віддати Кременчук і Власівку з мешканцями (5 112 осіб)⁶², землями і маєтностями, за їх бажанням, під оруду Новоросійської губернії (власне офіційне розмежування відбулося аж 1771 р.⁶³).

Не всі із цим змирилися – того ж 1764 р. з Кременчука і Власівки до підгетьманської території переселилося 104 особи (враховані лише чоловіки)⁶⁴. Були й такі, що і далі мешкали на «пikінерській території» із старими козацькими рангами. Ось зокрема, значковий товариш Григорій Байдак, який мешкав у Кременчуці, лише 1773 р. (за наказом новоросійського генерал-губернатора Ф. Воейкова) пожалуваний чином прапорщика пікінерної служби⁶⁵. Інший кременчуцький значковий товариш зі старого місцевого старшинського роду – Данило Корчевський – ще 22 березня 1767 р. підписав Наказ від Дніпровського пікінерного полку до Законодавчої Комісії 1767-1768 рр. зі старим званням значкового товариша⁶⁶ (у 1775 і 1776 рр. згадується Дніпровського пікінерного полку відставний поручик Осип Корчевський з братом Яковом – мешканці

⁶² Николайчик Ф. Д. Вказ. праця. – С. 60.

⁶³ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України... – Ч. II. – С. 7. Здається, Миргородський полк 1769 р. ще спробував мінімізувати втрати (мовляв, під Новоросійську губернію передані саме місто Кременчук, а сотенні села – ні). Про це див.: ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 81 («За вісткою смотрителя коронних полку Миргородського маєтностей судді полкового Ф. Козачковського (Козачинського) з вимогою повідомити чи перебувають села Богомолівка, Кохнівка і Рублівка під віданням Новоросійської губернії та про ін.», 1769 р., 4 арк.)

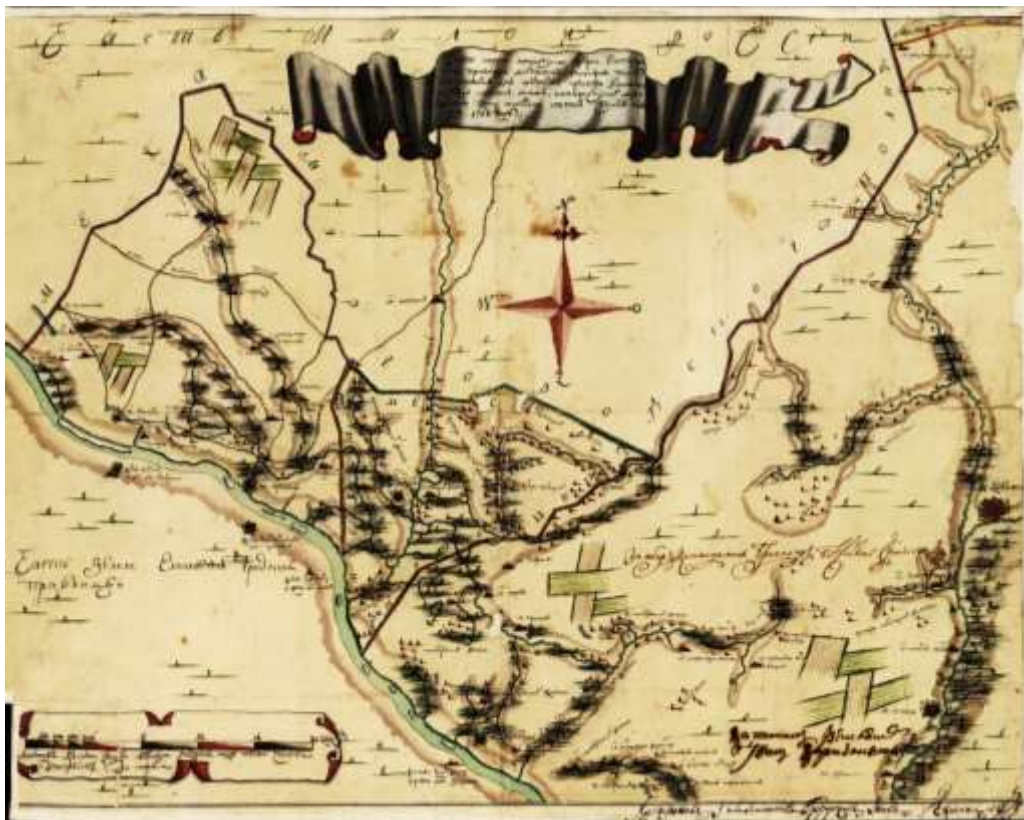
Слід також зауважити, що практично відразу після переходу Кременчуцької сотні у пікінерію розгорівся її «прикордонний» конфлікт із сусідньою Омельницькою сотнею, що лишилася за Гетьманщиною. 1766 р. кременчужани скаржилися, що «обивателями Омельницького округу» кременчуцькі землі «прихвачені», а також прибрані відповідні граничні знаки, див.: ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 61. Клопоти з новим кордоном отримав і Пивогірський (Пивогородиський) монастир, що мав маєтності у Власівській сотні (центральный уряд монастиря лишився у Городищі-Градизьку під юрисдикцією Миргородського полку).

⁶⁴ Кабузан В. М. Заселение Новороссии в XVIII – первой половине XIX века, 1719-1858 гг. – Москва, 1976. – С. 117 (посилання на: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 797: Бумаги канцелярии князя Потемкина-Таврического о губерниях Новороссийской..., ч. 2. – Арк. 671-673). За даними ревізії 1783 р., з самого лише Кременчука з 1764 р. і до часу проведення ревізії переселилося до «малоросійських» місць 145 чоловіків.

⁶⁵ ДАДО. – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565 (давній ф. 428: Інвентарний опис Новоросійської губерньської канцелярії, 1766-1780 рр.). – № 163.

⁶⁶ Сборник императорского Русского исторического общества. – Т. 93. – С. 26 (прізвище спотворене видавцем «Данило Кочевскій»).

с. Мачухи⁶⁷, а 1781-1783 рр. з нового покоління роду був прапорщик Дніпровського пікінерного полку Дем'ян Корчевський⁶⁸, у 1787-1789 рр. він вже підпоручик⁶⁹).

Мапа Дніпровського пікінерного полку 1768 р. (з окресленою претензією на приєднання і Потоцької та Омельницької сотень Миргородського полку)

Кременчук став ротним містом (9-ї роти) Дніпровського пікінерського полку*. Усталеною практикою служби пікінерів була норма, коли 1-го, який

⁶⁷ ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 318, 459. 1778 р. Осип Корчевський згаданий як смотритель державних селеній у Бахмутській провінції.

⁶⁸ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1943, 2352, 2809, 3029, 3175.

⁶⁹ Там само. – Спр. 4807, 5739, 5887.

* Дніпровський пікінерний полк складався з наступних рот: 1) Старосанжарська; 2) Новосанжарська; 3) Білицька; 4) Кобеляцька; 5) Сокольська; 6) Кишенська; 7) Переволочанська; 8) Келебердянська; 9) Кременчуцька; 10) Власівська. Землі полку стали основою для виокремлення Кременчуцького повіту.

На весну 1772 р. у полку лічилося 1 368 військовослужбовців (отже, 100-150 на роту); членів їх родин і приписних – 24 166 осіб (11 712 чол. та 12 454 жін.); державних поселенців на полковій території – 9 687 осіб (4 832 чол. та 4 855 жін.). Разом «у відомстві» полку – 35 221 осіб (17 912 чол. та 17 309 жін.). (див.: НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 265. – Арк. 106). На 1782 р. на території полку мешкало 24 341 осіб чоловічої статі, найнаселенішими були Нові Санжари (3 880 осіб), Кобеляки (3 515), Білики (3 437), Старі Санжари (2 680) та Сокилка (2 353), а у самому Кременчуці (282) та в колишніх його сотенних селах

відбував службу, «вспомагають» 4, які також і сім'ю і дім його підтримують⁷⁰. Кременчуцьких пікінерів залучали для виконання поліцейських служб у губернському місті (з кінця 1776 р. у розпорядження городничого-поліцмейстера присилали спочатку 1, а потім 2 вояків)⁷¹. Давнім пікінерським власникам також прийшлося потіснитися і допустити 1774 р. худобу нових городян на ротні вигони під Кременчуком⁷².

Збільшений фрагмент мапи 1768 р., де добре видна первісна річкова мережа, яка утворювала з міста ледь не острів.

Богомолівці (373), Піщаному (423), Кохнівці (486) (кількість мешканців полку за поселеннями див.: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 796, ч. 7. – Арк. 105-107).

⁷⁰ «Прежнего штату пикинери, касательно до исправления себя своим коштом, служили таким образом, что один был на службе, а четыре человека его вспомагающих были дома, и как его, так и оставшуюся жену и детей снабжали всем и охраняя дом, чтоб не подвергнулся падению», див. лист І. Синельникова від 6.I.1783 р.: *Письма правителя Екатеринославского наместничества И. М. Синельникова правителю канцелярии [В. Попову], для доклада светлейшему князю Г. А. Потемкину-Таврическому* // ЗООИД. – Т. IX. – Одеса, 1875. – С. 260. Про 4 робітника-підпомічника на 5-го вояка-пікінера повідомляла і інформація, складена для Ф. Воєйкова – новоросійського генерал-губернатора (1767-1774), див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 221-448. – Арк. 144зв. Отже, це практика, що склалася від початків пікінерії.

⁷¹ ЦДАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 577.

⁷² Там само. – Спр. 201 (обумовлено, що згода ротного правління є лише на «невелике число» купецької худоби).

Полковим центром фактично стали Кобеляки (вони були якраз територіально у центрі полку). Шефами цього полку лічилися Новоросійські губернатори (помічники головного командира), а першим полковником став Микола Одобаш (турок? серб? до того полковник Новослобідського козацького полку)⁷³. Протести ж гетьманського уряду, який доживав останні дні, були проігноровані. У 1775 р. до Новоросії приєднали й Потоцьку та Омельницьку сотні Миргородського полку*. У березні 1777 р. гусарські і пікінерні полки Новоросійської і Азовської губерній «учредили» заново (за новим штатним розписом)⁷⁴. Зрештою, 10 травня 1784 р. з Дніпровського та Катеринославського пікінерних полків утворили Павлоградський легкокінний/гусарський полк⁷⁵.

Згодом, історія з пікінерією потрапить і на сторінки славнозвісної «Історії Русів»⁷⁶, історико-політичного трактату-памфлету невідомого автора, де буде описана в гротескно-іронічному тоні⁷⁷. Відтак, ще раз була засвідчена ворожість українців до імперських реформ коштом автономії України.

Взагалі, альтернативність новоросійських практик щодо старої Гетьманщини саме українцям впадала в очі (у «Малоросії» усякій модернізаційний порив петербурзьким урядом, зацікавленим, аби не лишилося інших посередників для західної цивілізації, крім нього самого, наполегливо придушувався). Ось і згодом князь/граф Олександр Безбородько, екатерининський вельможа із козацьких старшин, оглядаючи Кременчук 1786 р. – під час підготовки мандрівки імператриці 1787 р., акцентував, що бачить тут вже не відсталу давню «Малоросію», а модерну «Росію»⁷⁸. А Іван Котляревський списував свого Енея з Потьомкіна («такий як був Нечоса-князь»). Отже, сама прив'язка «уявної» Новоросії до модернізаційно-вестернізаційного проекту наддержави-імперії – то українська ідея-навіювання? (як і давніший концепт «возз'єднання України з Росією»). Через що

⁷³ На зорі формування Дніпровського пікінерного полку його полковником призначався секунд-майор *Олексій Алимов*, але того швидко підвищили до посади воєводи Катеринославської провінції (1765-1773).

* Їх перепідпорядковували Полтавському козацькому/пікінерному полку (утворений 1776 р. як один із спадкоємців ліквідованої Запорізької Січі, йому вдалося відбитися від пікінерії в судах – 1781 і 1785 рр. прийняті судові рішення про збереження козацького статусу полчан), територія сотень не увійшла до складу Кременчуцького повіту (принаймні ревізія 1782 р. про них не згадує), а 1785 р. Катеринославський магістрат переслав до Кременчуцького магістрату указ Сенату «про залишення частини Полтавського полку сотень Омельницької та Потоцької на малоросійських правах судочинства та рішення справ», див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3978. Зрештою, 1795 р. цілі Хорольський і Миргородський повіти передані були з Київського до Катеринославського намісництва (1789 р. – це вже зробили із Городиським і Говтвянським повітами), таким чином знову об'єднавши давній «простір» старого Миргородського полку.

⁷⁴ РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 144. – Арк. 400зв. (=скан 405).

⁷⁵ НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 809. – Арк. 40.

⁷⁶ Причому, то не єдина українська «історіографічна реакція» на цю справу. Так, до однієї рукописної збірки 1780-х рр. включені й тексти указів Катерини^{II} про включення міста Кременчука до Новоросії та про врегулювання кордонів між Малоросією та Новоросією, див.: НБУВ. ІР. – 451/689с (Збірник з зібрань Софійського собору).

⁷⁷ *История русов.* – К., 1991 (препринт 1846). – С. 252-254. Про пісню «як в пікінери набирали» є і в «Енеїді» І. Котляревського.

⁷⁸ НБУВ. ІР. – Ф. I. – Спр. 840. – Арк. 19.

і за антизахідною РосФедією ХХІ ст. та історична Новоросія не пішла? Адже, то більше Ново(Мало)росія, чим Ново(Велико)росія?

***В ім'я «добре
регульованої
держави»-2:
Комісія 1767-68 рр.***

Значна частина козаків Кременчуцької і Власівської сотень, які потрапили до складу Дніпровського пікінерського полку затято протестували і дали⁷⁹. Сподіваючись змінити свою долю петиціями на височайше ім'я, ці сотні відмовилися брати участь у спільних губернських виборах до

Законодавчої комісії 1767 р., що збиралася тоді для прийняття нового зводу російських законів (Нового Уложенія)⁸⁰.

Козаки-опозиціонери прагнули відправити своїх уповноважених на загальні для Малоросії-Гетьманщини вибори депутатів в Полтаві. Та нова пікінерська старшина зуміла не допустити вчасного їх від'їзду. Незважаючи на протести козаків, пікінерська адміністрація – під керівництвом кременчуцького ротмістра Якова Гаврилова і власівського ротного командира поручика Івана Бабича – склала свій наказ та обрала власного депутата до Комісії – майора Якова Козельського (зі старшини Полтавського полку, засновники Козельщини).

Прихильники пікінерії в Кременчуці, на той час вже оволоділи ситуацією, бо протест на їх дії та прохання обрати депутата (із зарахуванням його до депутатів Миргородського полку) на ім'я генерал-губернатора Малоросії графа П. Румянцева підписали 123 кременчуцьких та 119 власівських козаків, а також вільні посполиті 15 та 11 чоловік відповідно (за неписьменних руку приклав значковий товариш Іван Волошин)⁸¹. За підрахунками ж О. Шафонського (на 1764 р.), у Кременчуцькій сотні налічувалось 496 виборних козаків і 887 підпомічників, разом 1 383 осіб, у Власівській – 1 941 виборних та 126 підпомічників⁸². Відтак бачимо, що відкрито протестувало лише ледь 10% козаків, хоча в тогочасних умовах урядового тиску і ці цифри свідчать про досить значні масштаби невдоволення кременчужан.

Козацькі опозиціонери, всупереч урядовим заборонам, написали наказ, обрали депутата («від шляхетства і козаків»). Ним став власівський значковий

⁷⁹ Деякі робили це «ногами», адже відомо, що з 1767 по 21.VI.1774 рр. з Дніпровського пікінерного полку на Запоріжжя втекло 253 сімейних пікінери, див.: *Голобуцький В. О.* Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734-1775. – К., 1961. – С. 122-123.

⁸⁰ Взагалі, то був момент «впорядкування» козацької України – згадаймо грандіозний Румянцевський опис Малоросії 1765-1769 рр. (до речі, його матеріали щодо Кременчуччини чи то щодо Городища-Градиська/Пивогірського монастиря, Поток, Омельника збереглися і все ще чекають на дослідника).

⁸¹ *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 147-150. Нині існує с. *Волошине* (у підпорядкуванні с. Дмитрівка Кременчуцького р-ну). Цікаво, що розташоване воно на теренах не Кременчуцької, а Потоцької сотні. Відомо, що незгодні переходити в пікінери козаки і старшина переселялись на території, що лишалися під старою зверхністю, може так вчинили й кременчуцькі Волошини? Є справа 1764 р. «про звільнення зі служби значкового товариша Волошина», див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 4275 (7 арк.), отже, ймовірно, І. Волошин лічився відставним, на якого тоді вже не можна було тиснути «за посадою».

⁸² *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 151. У розділі 3 під № 13 див. і інші дані за 1764 р. (угім, відмінності тут не принципові).

товариш Павло Денисов (Денисенко)⁸³, власник хутору Рокитного (нині Рокитне-Донівка) – та відправили його на комісію до Москви.

Здається, спочатку мало бути два депутати – по одному від екс-сотень – Кременчуцької і Власівської⁸⁴. Так, від «козаків і посполитих» кременчуцькими сотнянами, що зібралися в полі, обраний був козак Кременчуцької сотні Терешко Качканог (з Богомолівки?)⁸⁵. Він мав їхати до Малоросійської Колегії у Глухові (столиця Гетьманщини), але, ймовірно⁸⁶, після обрання, ще й освяченого урочистою присягою у Пивогірському монастирі⁸⁷, більш впливового і підготовленого для такого завдання Денисенка⁸⁸, кременчужанина перекваліфікували у помічники депутата (далі даних про його депутатську активність немає, але Денисенко згадував у листах з Москви, що Качканог «при мені»).

У петиції-депутатському наказі, підписаній багатьма козаками, частиною старшини і навіть п'ятьма селянами, говорилося, що «...мы нижайшие... с общества народа Малороссийскаго исключены, и имеем обычаем и высоко-славных Вашего И. В. предков для нас свято и вечно утвержденным законам

⁸³ Його «автобіографію» з 1761 р. та інші джерельні відомості про нього див.: *Вирський Д.* «Українне місто»: Кременчук від заснування до року 1764-го. – К., 2011. – С. 564-566.

⁸⁴ Згодом, Денисенко радив келебердяням також обрати депутата від сотні і відправити його до Москви на Комісію – отже, то був природний спосіб організації (тут можна пригадати ще цікавий окремих «ротний» – наказ-«чолобитну» на Комісію з Переволочни від 5.V.1767 р., див.: *Джерела з історії Південної України.* – Т. 6: Степова Україна у Законодавчій комісії 1767 року / Упорядник Н. Сурева. – Запоріжжя, 2008. – С. 138-140).

⁸⁵ *НБУВ. ІР.* – Ф. Х. – Спр. 17255. – Арк. 3. Про це 28.IX.1767 р. керівник Новоросійської губернії Ісаков писав київському губернатору Воейкову – «за несогласием и свирепством не похотели они с протчими выбрать от себя депутатов, но особое – неведомо какое – мнение [формулювали] и, собравшись все вместе в степи чинили неведомо ж какое согласие и выбрали тамо меж себя депутата и слагали оному денги».

⁸⁶ Див. далі спільний кременчуцько-власівський наказ.

⁸⁷ Денисенко, з приємністю згадував ще й бенкет влаштований намісником-начальником монастиря (ага – які вибори без бенкету!).

⁸⁸ Ісаков, справді, повідомляв Воейкову про вибори у Власівській сотні пізніше – у листі від 5.X.1767 р. Він писав, що тут сталося те саме, що і в сотні Кременчуцькій: «Все тамошние козаки и посполитые ко отправлению в екатерининскую провинциальную канцелярию депутата и поверенных погостных выбрать от себя отказались с тем объявлением что они тех депутатов и поверенных имеют отправить прямо в Малоросійскую коллегию в Глухов... а ныне де по учиненной справке явилось, что от вышеописанных власовских козаков и посполитых в депутаты – без ведома ротного тамошнего правления и тайно – выбран бежавшой пред сим из оной Власовской роты значковый товарищ Павел Денисов, коему поруча оные козаки и посполитые во многом числе тогда будущие неведомо какую к подаче куда надлежит составленную о прозбах челобитную и учиня все обще в монастыре пивогородисском присягу, оставя во оном монастыре с показанной челобитной копию и другие писменные дела, прошедшаго июня в первых числах отправляли ево Денисова прямо в означенную Малоросійскую коллегию в Глухов... но онде то учинили без ведома своїх командиров, самовольно и инкогнито, видно не желая бать под. правом Новоросійской губернии, чрез что произошло в тех местах возмущение народа, о котором и производится в том полку воинской суд, к коему и упоминаемой значковой товарищ Денисов, яко зачинщик к тому возмущению и беглец, нужно потребен», див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. Х. – Спр. 17255. – Арк. 3-4.

немало отменные новоуведенные обряды, яко то распределены и названы наши сотенные местечка пикинерных полков ротами; прозведены наши ж прежде бывшие сотники и сотенные старшины ротмистрами и другими ротными афицерами, именуют и пишут наши сотенные канцелярии ротными правлениями, а нас нижайших, что мы исключенными от Малороссии, а причисленными к Новороссийского губернии быть вовсе не желаем и вписываться в пикинерную службу не хотим»⁸⁹.

Взагалі весь «наказ» депутату від кременчужан і власівців 1767 р. вартий на увагу як пам'ятка локальної історії демократії. Ось як він виглядав:

Малороссийских местечек Кременчука и Власовки оних сотен со всех нижеозначенных мест, яко-то местечек, сел и деревень, от нас нижеподписавшихся чинов в согласие высочайшего Ея Императорскаго Величества манифеста избранному депутату з наших собратьев значковому товаришу Павлу Динисову, в челобитной от нас ему порученной общенародных нужд наших изяснение.

Вибранной же з между нас вишепомянутой в депутати: 1. действительно дом и землю в сотни власовской имеющей. 2. женат и имеющий детей. 3. в наказаниях, подозрениях, ябедах и явних пороках небывалой. 4. но доброго и незазорного поведения. 5. не моложе тридцати лет.

В силе изображенного манифеста и обрядов выбрали мы нижеподписавшиеся от себе в депутаты вас для явки в столичном городе Москве к сочинению проекта нового Уложения и в том верующее письмо за нашим подписом дали. А понеже по форме во обраде буквы 4 между прочим веленно дать избранному своему депутату письмо всякие какие то не били б общенародные нужды и недостатки к представлению куда надлежить.

Ми ж будучи предоволно известни сколь Всепресветлейшей Августейшей Державнейшей Великой Государыни Императрицы Екатерины Алексеевны Самодержицы Всероссийской Всемиловитейшей нашей матери изливаемое на нас щедроти и милостивое благопризрение (в котором нас Ея верноподданных содержать соблагоизволить) по прежним правам и преимуществам, паче ж что и за учреждением уже в Малой России нынешней Коллегии в опубликованном минувшего 1764 году во всей Малой России печатным манифестом между прочим напечатано тако: малороссийского де народа благоденствие с прочим боговрученным нам народом зависит от нашего единственного к нему матерняго призрения и покровительства, и мы имея на сердце возводить его благополучие на такой степень в котором би он вящше познал нашу Императорскую милость, в таком Высочайшем Ея Императорскаго простирающемся до малороссийского народа всемиловитейшем промисле к ползе и благоденствию сего краю не толко в подтверждение древних наших волностей, но еще и вящше оних, как тем манифестом всемиловитейше обещано, а нине и самим делом доставить повеленно.

Мы таковому высочайшему дозволению о нуждах и недостатках к обществу нашему касающихся составив челобитную, что до нашего смыслу доходило, и оную усега сообща твердо уповаем благоцветущих и нас от кореню малороссийского рода Российскому скиперу Ея Императорского Величества по верности с принятия оного под державу в подданстве пребывающего храними, и все прежних Государей Императоров и Самодержцов Всероссийских многими высочайшими указами утвержденной дар, то есть всякие приобретения волности,

⁸⁹ Цит. за: *Козут З.* Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760-1830. – К., 1996. – С. 134-135. Це явно пункт 3 поданого нижче наказу.

свободи и честь шляхетскую в незабвенную память по вечные ради твердость получить высочайшим Ея Императорскаго Величества матерним обещанием і являемою к нам милостию.

Мы Ея Императорскаго Величества всероссійского престола вернейшие подданние по верной присяги и должности прежде всего отдав Ея Императорскому Величеству рабское наше благодарение желаем да предумножит вишня десница всевысочайшее Ея Императорскому Величеству, царствование в должайшие лета к благодтишному всех верноподданных Ея Императорскаго Величества пребиванию в честь и славу Божию Его благословением; вам же от нас общих шляхетских волностей избранному депутату поручаем нашу при сем сообщенную под именем Ея Императорскаго Величества составленную в нуждах и недостатках и отягощениях наших челобитну к представлению оной куда надлежить. Оную вишеізъявленную челобитную и в ней составленные пункты, за подписом на оной нашим, поверяем и вручаем мы вам как малороссійского краю и предковских шляхетских вольностей внуку с тем чтоб вы с утвержденных всех в челобитной объяснениях пунктов высочайшею милостию Ея Императорскаго Величества и на то указа кого надлежить просили, а утруждать более сего Ея Императорскаго Величества отнюдь вам не поверяем и вы того чинить не дерзайте под совестию вашею і как мы По всещедрейшем Самодержавнейшей Премилостивейшей Великоі Государыни нашей по врученному Ей от бога скипетру щасливейше царствующой изливаемим на малороссійской народ благопризрением и покровительством надеемся во всех означенных в челобитной просительных пунктах показанных волностей и свободах получить милость к вечному утверждению так потому отправляем вас в столичной город Москву в учрежденную комиссию куда вы прибавши будете яко верной Ея Императорскаго Величества раб и малороссійских волностей наследник.

К вечной всех памяти дано в местечках Кременчуку и Власовки 1767 году мая дня.

По титуле высочайшей

Бют челом атаман⁹⁰, бывшие малороссійского Миргородского полку сотенных местечек Кременчука и Власовки виборные [козаки] и посполитство, а в чем наше прошение тому следуют пункты

1.

Издревле и подчас подданства Гетмана Богдана Хмельницкого с войском запорожским и всем народом малороссійским под высокославное предка вашего Императорскаго Величества Блаженния и Безсмертнославния Памяти Государя Царя и Великого Князя Алексея Михайловича всероссійское Самодержавство мы нижайшие яко тех обоих местечек прямые жилци находясь под полком малороссійским Миргородским равно и весь тот Богом к Россіи благоприсоединенной народ правами, волностями и преимуществами по высочайшей в бозе почитающих предков Вашего Императорскаго Величества матерней к народу малороссійскому милости ползовались и своими выслуженными, купленными и наследственно по предкам доведшимись и старою займою разными по обе стороны реки Днепра лежащими именными владели, и ис того единого все бывшие во время Государствования премудрого монарха Государя Императора Петра Великого Самодержца Всероссійского с турками и другими противными землями заграничные военные походы отправляли, да сверх того под армию всероссійскую от себя ж вистатчали лошади, воли, телеги и погонщиков, також переходившие и состоявшие за способность у реки Днепра в лагирях и в

⁹⁰ Денисенко Павло – колишній сотенний отаман власівський (1748-1754).

наших жилих домах великороссийские многочисленние войска провиантом и фуражем на щет заплати доволствовали.

2.

За тож все мы нижайшие не получа никакова платежа еще в прошлом 753 году за единое господина генерал аншефа и тогда бывшего Киевского губернатора Леонтиева в крайнюю нам нижайшим обиду безсправочное виизследование и в Сенат представление именним Ея Императорскаго Величества Блаженния и безсмертнославния памяти Государины Императрицы Елисавет Петровны Самодержицы всероссийской височайшим указом те вишепомянутие все наши по ту сторону реки Днепра бывшие имения отданни на поселение тогда выведенних генералом Хорватом иностранных народов, а нам от тех наших собственных имений отказано, и без и малейшего награждения до ныне оставлено, а напотоу вовсе высочайшом и вашего Императорскаго Величества 764 года сентября 6 дня состоявшемся к нам обнародованном указе изображено, что ваше Императорское Величество снисходя на прошение и желание нас верноподданных, також сотенних старшин и владельцев все высочайше повелели быть тем нашим Кременчуку и Власовки обоим местечкам с нами, всеми нашими грунтами, землями и угодиями под ведомством и правом Новороссійской губернии; А яко от нас нижайших никогда никакова и никуда письменного ани словесного желания и прошения взносимо не било, и кем би таково от имени нашего к вашему Императорскому Величеству желание и прошение заявлено, ми нижайшие неизвестни.

3.

Весь же тот малороссійской народ По всевысочайшой Вашего Императорскаго Величества матерней милости, состоя в единстве ползуется теми от предков Вашего Императорскаго Величества вечно свято и ненарушимо утвержденными правами и волностями и всяк своими имениями владеет ненарушимо, а ми нижайшие не толко тех как выше значит заднепрских собственно своих купленных и другим образом нам правилно крепких имений от 753 году лишились, но и сами не по точности со изволения Вашего Императорскаго Величества либо как Вашего Императорскаго Величества указе изображено, за прозби и желания свои со общества народа малороссійского исключени и имеем обичаям и високославних Вашего Императорскаго Величества предков для нас свято и вечно утвержденним законам немало отменние новоуведенние обряди, яко то распределенни и названи наши сотенние местечка пикинерних полков ротами, произведенни наши ж прежде бывшие сотники и сотенние старшини ротмистрами и другими ротными офицерами и именуют и пишут наши сотенние канцелярии ротными правлениями, а нас нижайших что мы исключенными от Малороссіи и причисленными к Новороссійской губернии быть вовся не желаем и вписиватся в пикинерную службу не хотим, взявши с нас многих ніби какових Вашего Императорскаго Величества законопреступников долговременно содержат под крепчайшим караулом, холодом и голодом морят, а напоследок чинят нещадние бои насланными великороссійских полков в доми наши постоями тяжчайшими долегливостми нас притесняют, а сверх того ввели ново и собирают с нас нижайших уже другой год денежной збор от продаваемого врознь горячего вина простого з бочки по два и по три рубли, с мелничних мучних каменей — с водяного по пятьдесят, а ветряного по двадцати пяти копеек, за продаваемые лошади и рогатой скот с продавца и купца по пяти копеек.

4.

Всевысочайшим же Блаженния и Безсмертнославния памяти Государины Императрицы Елисавет Петровны Самодержицы Всероссийской 755 году априля 2 дня состоявшимся указом все таковые тогда бившие внутре Малой Россіи збори

отсеченни и собирать оних никому не велено, мы нижайшие платя таковой збор, а болше чрез чинимое нам как више значит за то что мы нижайшие под Новороссійскою губерніею быть в пикинери вписиватся и служить вовся не желаем, неудобосносные понуждения приняли в своих домостроителствах, скотоводствах и промыслах конечному разорению.

5.

Для того Вашего Императорскаго Величества рабски всеподданнейше просим, по единогласному нашему желанию всемилостивейшим указом повелеть быть нам нижайшим под ведомством малороссійской Коллегии и в отбываньи Вашему Императорскому Величеству в единстве с народом малороссійским всеподданнейшей нами нижайшими заобыклой козачої службе в полку Миргородском; а на преимуществах, правах и обычаях оставить тех, какие по матерней Вашего Императорскаго Величества Высочайшей милости будут для общего народа малороссійского определенни, також и отшедшие в 753 году под поселение генералом Хорватом иностранного народа на те землі и на них рибние ловлі и лесния угодия по имеющимся в нас на ония купчим крепостям, духовным записам и другим писменным зделкам и старинному владению отдать нам, даби ми нижайшие от Малороссіи и ей жителей будучи неотчисленными, к високославной Вашего Императорскаго Величества службе достаточными и в своих домостроителствах доволними всегда найтятся могли⁹¹.

Денисов – фактично незаконно – без паспорта-подорожньої – через слобожанські Суми, у серпні прибув до Москви, зареєструвався як депутат (отримав золотий знак) і навіть – з жовтня 1767 р. – почав виступати у дебатах щодо різних питань, що стосувалися рідного краю⁹². Його підтримували й інші депутати (земляки-сусіди) – представники Єлисаветградського пікінерського полку пікінер Максим Моренець (обраний «від нижніх чинів») і поселянин Семен Мороз⁹³, а також обранець Миргородського полку Максим Тимофієв і депутати Запоріжжя (Мойсей Скапа та ін.)⁹⁴. У Глухові «приятелем» власівсько-кременчуцького депутата був співробітник Генеральної Військової Канцелярії Петро Коропчевський⁹⁵. Мав Денисенко й інших впливових симпатиків в Україні (отже, локальна кременчуцько-власівська справа потроху ставала «загальнонаціональною»).

⁹¹ Цит. за: *НБУВ. ІР.* – Ф. Х. – Спр. 17255 (*Гуслистий Кость*. Пікінерні заворушення 1767 і бунт 1769-1770 рр.; машинопис статті з-перед 1933 р., 47 арк.). – Арк. 33-46. Посилання (з поміткою – наказ цей до цього часу ніде не був друкований) на вже втрачений архівний фонд: Дніпропетровський Крайарх, Фонд Канцелярії Новоросійської губернії, 1768 р., в'язка 73, справа 1626. Виданий варіант праці Гуслистого див.: *Гуслистий К.* З історії класової боротьби в Степовій Україні в 60 – 70-х рр. XVIII ст. – К., 1933.

Недавно, Н. Сурева (тоді ще запорізька дослідниця) опублікувала і оригінал наказу, що зберігся у московському РГАДА, див.: *Джерела з історії Південної України.* – Т. 6. – С. 153-157. Цікаво, що той датований вже не травнем, а 2 червня 1767 р. Прикро, що вона відмовилася від публікації 12 автентичних підписів під цим наказом.

⁹² Див.: *Сборник Русского исторического общества.* – Т. 8. – СПб., 1871. – С. 54, 210.

⁹³ Ці двоє на батьківщині також зазнали адміністративного тиску – ось бо 12.XII.1767 р. Сенат розглядав їх чолобитні про видачу указу про невчинення «обид» «домам» тих депутатів, див.: *РГАДА.* – Ф. 248. – Оп. 67. – Арк. 494зв. (=скан 499).

⁹⁴ *НБУВ. ІР.* – Ф. Х. – Спр. 17255. – Арк. 6.

⁹⁵ Люди Старої України // *Мезько-Оглоблин О.* Люди Старої України та інші праці. – Острог-Нью-Йорк, 2000. – С. 130 (це у окремому нарисі про П. Коропчевського).

Тимчасом, вже з серпня 1767 р. у Кременчуці і Власівці відбувалися репресії⁹⁶. Як призвідці цього «возмущения» були заарештовані кременчуцькі опозиціонери – козаки Кость Келембет (Келенбет, 1717 р. н.), Максим Некраса (ветеран опозиції з 1764 р.) і Василь Шахрай, а також значковий товариш Іван Волошин і міщанин Василь Бурчан⁹⁷. Під караул потрапив і Якимець, який «їздив» із Денисенком. У Власівці російські гренадери, за наказом («хоча і всмерть убити») власівського ротного пікінерського командира поручника Івана Бабича, полювали на Грицька Дорошенка, який переховувався. Солдати російського Єлецького полку ходили по дворах запідозрених у симпатіях до опозиціонерів – забирали кури, гуси, сало та ін., розбивали вулики з медом, нещадно били господарів. Так, що як писав зять Денисенка – «єсть чему ужаснуца»⁹⁸.

Родину Денисенка забрали з хутору до Власівки, де тримали під караулом (намір зятя вивезти жінку до свого батька на Слобожанщину присікли). Майно депутата описали, право користувалися ним обмежили (не давали продавати навіть «худу» худобу), підданих обклали «незносними» податками, так що ті вже подумували іти врозтіч⁹⁹.

Самого Денисенка у січні 1768 р. виключили з числа депутатів Комісії. Причому, мотивом виключення були навіть більше не незаконне обрання, а депутатські листи додому (разом із Денисенком за те саме виключили і депутатів Єлисаветградського пікінерського полку – М. Моренця і С. Мороза), які викликали прокозацькі заворушення пікінерів¹⁰⁰.

Під конвоєм Денисенка вислали до Київського генерал-губернатора, але дорогою – в Батурині 30 січня 1768 р. – він втік¹⁰¹. Як згодом з'ясували російські

⁹⁶ Взагалі борці із пікінерією, здається, плекали надію, що підпорядкування 1767 р. Новоросійської губернії київському генерал-губернатору, який не мав особистого прив'язання до пікінерського проекту, може посприяти козакам-реставраторам (київські-губернатори здавна уживалися з козацькими структурами). Але Воєйкова перспектива віддавати своїх підвладних Гетьманщині не надихала. Утім, він доносив цариці, що козаки незадоволені перейменуванням на пікінерів. Губернатор, правда, бачив тут «єдино нерозуміє» і «давню звичку» українців, але висловлювався за зворотнє перейменування пікінерних полків козацькими – бо тоді місцеві охочіше записуватимуться до цих підрозділів (бо в пікінерів наразі суцільний некомплект), див.: *История Новороссии...* – С. 172 (посилання на: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 792. – Арк. 9зв.).

⁹⁷ НБУВ. ІР. – Ф. Х. – Спр. 17255. – Арк. 5, 7. За реєстром 1752 р. – «посполитий».

⁹⁸ Там само. – Арк. 16.

⁹⁹ Там само. – Арк. 15-16.

¹⁰⁰ Джерела з історії Південної України. – Т. 6. – С. 192-194. Моренець і Мороз у своїх листах також давали власним виборцям-пікінерам надію на повернення до козацтва.

¹⁰¹ За версією солдата-конвоїра, по приїзді уночі до міста, арештант відійшов нібито для туалету і зник, див.: *Джерела з історії Південної України*. – Т. 6. – С. 199-200. За версією самого Денисенка – він напоїв конвоїра і втік (арештант заздалегідь підготував візника з Глухова, який відвіз його до свата в Тростянець-«село Тростянці»; звідки вже експедутат перебрався і на Січ, де мешкав переважно у зимівниках Д. Шерстюка та іншого земляка-«родимця» – курінного отамана Пашковського куреня Пархома [це, мабуть, згаданий за курінним реєстром 1756 р. Пархом Яковенко], час від часу і Січ навідуючи), див.: НБУВ. ІР. – Ф. Х. – Спр. 17255. – Арк. 8-9.

Втікача пробували ловити на теренах Гетьманщини – її генерал-губернатор П. О. Румянцев у лютому 1768 р. розіслав усім полковим канцеляріям ордер на затри-

влади – на Запоріжжя. Про це повідомив Воейкову (до Києва) полковник Дніпровського пікінерного полку Одобаш. Він писав, що власівські козаки Федір Бабич і Данило Бугай бачили Денисенка на Запоріжжі. Бугай навіть і листи Денисенковій жінці привіз (репресований депутат хотів переправити родину і майно до свата на Слобожанщину¹⁰²). Бабич бачив Денисенка на Січі в домі козака Рогівського куреня Данила Шерстюка¹⁰³. Втікач «відкрився» землякові – розповів про втечу і свої справи.

Воейков з Києва писав кошовому отаману П. Калнишевському, аби той Денисенка розшукав, заарештував і – «забив в колодки или заковав в железа за крепким караулом» – відправив до Кременчука. Але Січ ще рідко кого видавала – Калниш відповів, що Денисенка на Запоріжжі немає¹⁰⁴. Подальша доля Денисенка невідома¹⁰⁵.

Крім Денисенка, під час роботи Комісії в 1767-1768 рр. уславився вже згаданий локальний шляхетський депутат від Дніпровського пікінерського полку – Яків Козельський. Він виступав проти родовитості як підстави для користування дворянськими привілеями, наголошуючи на вартості особистих заслуг¹⁰⁶. Козельський висловлювався про шляхетську гідність таким чином:

«Нет сомнения, что достоинство сие драгоценно, но кому оно было дороже, предкам ли, которые сами его заслужили, или их потомкам? Если же, как некоторые того желают, умножится одно только старинное дворянство и пренебрежено будет вновь пожалованое, то, по мнению моему, это послужит в подрыв государственной службе, ибо прочие недворянские сословия, не видя себе

мання П. Денисова, який мав бути розклеєний у публічних місцях. У випадку захоплення экс-депутата його мали «препроводити» до Кременчука у Новоросійську губернську канцелярію, див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. VIII. – Спр. 1116/124/, 1117-1126/124/.

¹⁰² Згадане с. Тростянка Слобідської губернії як місце мешкання свата Денисенка – то, мабуть, сучасне м. Тростянець Сумської обл.

¹⁰³ *Шерстюк Данило* – ймовірно, кременчужанин: бо, відомо, що 1756 р. він (як запорожець – козак Левушківського куреня) пожертвував до Успенської церкви Кременчука Євангеліє (московського друку 1748 р., оправа – 2 фунта срібла), див.: *Клепачевский А.* Кременчугский градский Успенский собор // *Полтавские епархиальные ведомости.* – Полтава, 1871. – № 12. – С. 452-453. Шерстюки – то старшинський рід, з 1754 р. є згадка сотенного отамана *Василя Шерстюка* у 2-му компанійському полку, див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 226. – Арк. 33. Ймовірно, він тотожний із власівським козаком (козаком-стрільцем?) *Василем Шерстяком*, згаданим 1737 р., див.: *Сборник военно-исторических материалов.* – Вып. 11. Всеподаннейшие донесения Гр. Миниха. – Часть II. Донесения 1737-1738 годов / под ред. А. З. Мышлаевского. – СПб., 1899. – С. 13-14.

¹⁰⁴ *НБУВ. ІР.* – Ф. X. – Спр. 17255. – Арк. 8-9.

¹⁰⁵ Гіпотетично, історики Денисенка не раз зв'язували із пікінерськими повстанцями 1769 р., але він міг на той момент вже і загинути, зокрема, під час повстання сіроми на Запоріжжі у грудні 1768 р. Не виключаю, що до депутата-втікача може мати відношення і згаданий 1784 р. у Новоросійській губернській канцелярії «*канцелярский Денисов*», див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3629. Утім, сільце Рокитне на 1787 р. уже не Денисенків – воно значиться у власності поручика Бабича, див.: *Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття.* – Запоріжжя, 2009. – С. 172.

¹⁰⁶ Депутат міг користуватись інтелектуальною підтримкою свого столичного брата-тезки – філософа-просвітителя *Якова Козельського* (1729-1794).

равного с дворянами за службу возмездия, будут служить принужденно, без всякой ревности и любви к отечеству»¹⁰⁷.

З украй злободенного селянського питання Козельський промовляв явно всупереч загальним настроям російського дворянства, яке обстоювало кріпацтво. Для нього селянин залишався «чувственным человеком», а не робочою скотиною. Селянські вади, стверджував кременчуцький депутат, трапляються не від лінощів, а через зневіру, адже «самый бо трудолюбивый человек сделается нерадивым во всегдашнем насилии и не имея ничего в собственности»¹⁰⁸.

Козельський виступав за чітке визначення повинностей селян перед державою і поміщиком, за державний контроль над останніми, за визнання майнових прав селян і можливість (хоча й обмежену) для них пересування по країні та зміни зверхника. Загалом це була позиція всього українського шляхетства. Виховане на європейських стандартах, воно явно віддавало перевагу економічним спонукам над позаекономічними, до яких було призвичаєне російське суспільство. Спільні виступи українських делегатів від різних регіонів і місцевих станів на підтримку існуючих і відновлення колишніх прав України стали однією з причин розпуску Комісії та подальшої нехоті російського уряду до «демократичних» експериментів.

Цікаво, що депутатом від нижчих чинів Жовтого і Чорного гусарських полків (а отже, і правобережної Кременчуччини) якійсь час був Іван Бантиш-Каменський – родич майбутнього історика України Дмитра Бантиш-Каменського.

Попри жалюгідність результатів Законодавча Комісія 1767-1768 рр. стала подією як у суспільному житті цілої Російської імперії, так і України. Вона продемонструвала межі підтримки «просвіченої монархії» та зростання потенціалу демократичної мобілізації. Для міської історії цікаво також, що процедура виборів депутатів Законодавчої Комісії 1767-1767 рр. була ужита 1775 р. (у рамках загальнодержавної губернської реформи) як взірець для організації виборів представників міського самоврядування (бургомістрів, ратманів та ін.).

***В ім'я «добре
регульованої держави»-3:
війна імперій і повстанці***

Безперспективність легальних шляхів опору імперській системі дала поштовх цілій низці соціальних розрухів у державі, вершиною яких була Селянська війна під проводом Ємельяна Пугачова (1773-1775 рр.)¹⁰⁹. В Україні, переобтя-

¹⁰⁷ Козельський Я. П. Депутата Днепровского пикинерского полка Якова [мнение] на ... законы о преимуществах дворянства // Пам'ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.): Хрестоматія. – Дн-ськ, 1995. – С. 171.

¹⁰⁸ Його жс. Мнение о положении крепостных крестьян // Там само. – С. 178. Депутатські виступи Я. Козельського передруковані також в: *Джерела з історії Південної України*. – Т. 6. – С. 230-237, 240-241, 243-244.

¹⁰⁹ До речі, на придушення Пугачовщини кидали й козаків Миргородського полку, див.: ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 2. – Спр. 214 (Рапорт від 24.IV.1773 р. генерал-майора Багратіона про падіж коней у козацьких командах Ніжинського, Гадяцького та Миргородського полків, посланих для придушення селянського повстання під проводом Ємельяна Пугачова, і захоплених калмиками). Ходили під Оренбург 1774 р. і пікінери (Донецький і Луганський полки).

женій черговою російсько-турецькою війною (1768-1774 рр.) та російським ведмежим втручанням у польські справи (1-й поділ Польщі 1772 р.), події розгортались навіть швидше.

На російсько-польському прикордонні в 1768 р. вибухнула Коліївщина. Виступ цей готувався давно – 1765 р. його вже готовий був очолити жаботинський сотник Захар (Харко), який заявляв, що «зміг би вчинити ще більше повстання, ніж покійний Хмельницький». Та полякам тоді вдалося захопити і стратити цього ватажка¹¹⁰.

Вигоду від Коліївщини отримали росіяни, які постали для правобережних українців оборонцями християнського світу, в той час як поляки-барські конфедерати опинилися в союзі із бусурманами-турками. На Кременчуччині, крім прикордонного Правобережжя (тут пісні про Гонту фольклористи записували і через понад сотню років¹¹¹), коліївський вплив особливо позначився на Градизщині. Цьому сприяло і те, що Градизьк (тоді ще Городище – останній – після втрати Кременчука і Власівки – сотенний центр Миргородського полку на дніпровому кордоні з Польською Україною) сполучався двома перевозами з Правобережжям, з Криловим та з поселеннями біля гирла Тясмину, де почався гайдамацький рух. Одним з важливих збірних пунктів гайдамаків був невеликий острів на Дніпрі проти Градизька – Станова Дубина. Тут у червні 1768 р. стояв табором один з ватажків гайдамаків – Семен Неживий¹¹².

Співчували гайдамакам і в Пивогірському монастирі – давньому духовному центру Кременчуччини (філія Київського Микільського монастиря). Його узбережні володіння (Городище-Градизьк, Чигирин-Діброва, Вереміївка) були природною базою-сховком для гайдамацьких загонів. Пізніші краєзнавці висловлювали гадки, що пам'ять про часи гайдамаччини живе у назвах хуторів Медведя та Майбороди (це – нині с. Майбородівка) – мовляв, імена-топоніми ці від прізвищ ватажків гайдамацького руху, вихідців з цих місць¹¹³. Утім, то вже радше прояв революційної романтики модерної доби.

¹¹⁰ *На варті Батьківщини: безпековий вимір українського державотворення другої третини XVIII ст.* – К., 2017. – С. 234 (підрозділ авторства Євгена Букета). До речі, одним з двох його помічників був Семен Неживий – герой повстання 1768 р. на Чигиринщині.

¹¹¹ *НБУВ. ІР.* – Ф. І. – Спр. 42114 (Пісня про Гонту, записана в Олександрійському повіті наприкінці XIX ст., 2 арк.).

¹¹² Інформацію про Станову Дубину див.: *Жук В. Н., Олексащенко Г. П.* Градизьк. Історико-краєзнавчий нарис. – Харків, 1968. – С. 19. С. Неживого, який діяв у Чигиринському старостві, у бою в лісі бл. 28.VII.1768 р. захопив посланий Чорбою зведений загін гусар, пікінерів і компанійців гусарського поручика Вуїча, див.: *Реляции Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 гг.* (сообщил А. А. Андриевский) // Чтения в обществе Нестора-летописца. – Вип. VII. – К., 1893. – Отдел III. – С. 144, 145-146. Зі 100 гайдамаків Неживого 38 побито, 14 захоплені, інші втекли.

¹¹³ *Жук В. Н., Олексащенко Г. П.* Вказ. праця. – С. 19 (про непрохідні ліси під Градизьком – прихисток гайдамаків – то прояв буйної фантазії авторів). Власне, і Медведі, і Майбороди – це місцеві старшинські родини. Утім, їх участь у гайдамацькому русі вивчена слабо. Власне, з 1768 р. відомий гайдамак-запорожець Сава Майборода, про вихід якого «з товарищи» із Запорозької Січі «для грабительства» є розлога справа, див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. II. – Спр. 4101 (36 арк.), свіжу статтю про цього ватажка див.: *Синяк І.* Із джерел до історії Коліївщини: протоколи допитів полонених гайдамаків загону Савки

Генерал-губернатор Воєйков 6 серпня 1768 р. згадував ще Устину Тройницького – підозрюваного у гайдамацтві. Його сподівалися зловити, коли він повернеться на підросійську територію¹¹⁴. У. Тройницький – це представник келебердянського старшинського роду (судячи по всьому, один з синів сотника Павла Тройницького).

Але найбільше на історичній Кременчуччині Коліївщина була відчутна на правобережній частині – в Крилові (його спадкоємцем є сучасне м. Світловодськ). Польська частина міста – бодай на час – взагалі опинилася в руках гайдамаків. На російський бік кордону до Крилова (Крилівського шанцю) прибували численні втікачі. Ось 28.V.1768 р. сюди до полковника Федора Чорби, який командував військами Єлисаветградської провінції, прибули з родинами і майном польські адміністратори Чигиринського староства – м. Чигирини «генеральний писар» Висоцький¹¹⁵, надвірних козаків полковник чигиринський (названий тут медведівським – за місцем проживання) Юзеф (Йосип?) Квасневський і «крилівський староста»-адміністратор Кострицький¹¹⁶. Утім, безпека для втікачів у Крилові була сумнівна. 1769 р. крилівський купецький старшина Любленков доповідав до губернської канцелярії в Кременчук про знайдених на квартирі при Крилівському шанці порізаними невідомо ким 9 осіб євреїв чоловічої та жіночої статі¹¹⁷.

А ось губернський Кременчук для багатьох захоплених росіянами гайдамаків став місцем попереднього ув'язнення. Звідси для декого розпочиналася і каторжна дорога до Сибіру.

Восени 1769 р. стався інший соціальний вибух у регіоні – повстали пікінери Дніпровського та Донецького полків. Вони були невдоволені своїм важким становищем (зокрема, новими мундирами, досить непрактичними в зимових умовах, порівняно із традиційними шубами-кожухами¹¹⁸). Початок йому

Майбороди // Укр. істор. журн. – 2018. – № 3. – С. 124-144. Чи він справді з власівських Майбород – неясно, але відомо, за його допитом, що народився він по-сусідству – у с. Сухорабівка Говтвянської сотні Миргородського полку.

¹¹⁴ *Реляции Киевского генерал-губернатора* за 1768 и 1769 гг. – С. 205-206. Тройницький виїхав за кордон легально – мав контракт на закупівлю «вина» (горілки). Російський уряд якійсь час підозрював, що він і є головна постать у повстанні – оскільки в його паперах фігурувало, що ця особа діє від імені імператриці, то гадали, це і є та «золота грамота» цариці, на яку посилалися повстанці для легітимації свого виступу.

¹¹⁵ Чи це не той самий *Висоцький Степан* – козак Рогівського куреня у реєстрі січовиків з 1756 р.?

¹¹⁶ *Реляции Киевского генерал-губернатора* за 1768 и 1769 гг. – С. 136-137; *Bunt hajdamaków na Ukrainie* r. 1768 opisany przez Lippomana i dwóch bezimiennych / wydał Edward Raczyński. – Poznań, 1854. – S. 3, 6-7.

Роль Квасневського у повстанні – справа темна, бо в донесенні польської розвідки з липня 1768 р. його названо гетьманом козаків-повстанців, див.: *На варті Батьківщини: безпековий вимір українського державотворення другої третини XVIII ст.* – К., 2017. – С. 243. Отже, можливий варіант, що він, як згодом обраний «диктатор» декабристів – князь С. Трубецькой, відмовився діяти в останній момент.

¹¹⁷ *ДАДО.* – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565. – № 43.

¹¹⁸ *НБУВ. ІР.* – Ф. X. – Спр. 17255. – Арк. 23 (за шуби-кожухи ратували перед Одобашем 24.X.1769 р. якраз у Сокилці). Про питомість татарських шуб в умовах степу взимку

поклала відмова пікінерів Царичанської роти Донецького полку виконувати військову службу. У жовтні невдоволення стало загальним. Повстала рота Дніпровського полку з містечка Сокілка (нині с. Правобережна Сокілка, тоді це одна з найчисельніших рот полку), а за нею виступили й інші роти обох полків.

Пікінер Дніпровського полку
(як бачимо, взимку у такій формі не зігрієшся)

Це повстання знаходилося у безпосередньому зв'язку з боротьбою кременчуцьких, власівських і келебердянських сотнян проти запису в пікінери. Для угамування пікінерів спробували використати запорожців, втім без особливого успіху (ще раз справдилося міркування польського достойника XVII ст. про те, що змушувати козаків приборкувати один одного, «що вовком орати»). Лише на початку 1770 р. регулярним військам, у купі з загонами донських козаків, вдалося придушити заворушення¹¹⁹. За російським звичаєм, провідники були

добре писав французький дипломат барон Тотт, оповідаючи про ханський зимовий рейд Єлисаветградською провінцією 1769 р. Козаки-пікінери могли пам'ятати ще свіжий приклад з початку 1760-х рр., що, навіть коли гетьман К. Розумовський переобмундував свій прибічний почет-гвардію на гусарсько-голштинський манер, його охоронці (запорозька команда) козирили шубами з вовчого та лисячого хутра, див.: *Сокирко О. Г. «Січовики» останнього гетьмана: запорозький курінь Кирила Розумовського 1751-1764 рр.* // Гілея. – [К.] 2011. – Вип. 52. – С. 5.

¹¹⁹ Власне, за свідченням Паніна з 4.VIII.1774 р., угамувало пікінерів лише відіслання їх подалі від дому – на турецький фронт, де вони отримували жалування (а не мусили служити за свій кошт) та й військова здобич якась була; але сановник додавав, що побоюється – відправлені на придушення повстання Пугачова два пікінерські полки можуть і згадати давнє незадоволення, див.: *Материалы для истории Пугачевского бунта*. Переписка императрицы Екатерины II с графом П. И. Паниным / издал Я. К. Грот. – СПб., 1863. – С. 12-13.

катовані (причому чимало з покараних померло), а потім заслані до Сибіру на вічну каторгу.

Утім, значна частина невдоволених змогла втекти на землі контрольовані Запоріжжям. Взагалі, за 1767-1774 рр. з Єлисаветградської та Єкатерининської провінцій на Запоріжжя втекло 5 374 осіб – переважно пікінери.

Тут таки – серед «випробувань війною» – слід згадати останній татарський напад на кременчуцьке Правобережжя на початку 1769 р.¹²⁰. Тоді найбільше дісталось свіжопоселеним слободам Єлисаветградського пікінерного полку¹²¹. А власне Кременчук часів російсько-турецької війни 1768-1774 р. був у великій тривозі 1771 р., коли восени до міст імперії з турецьких володінь було занесена чума¹²² (небезпека спалаху і поширення епідемії відчувалася до кінця 1773 р.). Епілогом тієї ж війни стала ліквідація Запорізької Січі 1775 р., яке мало чимало як торгових агентів, так і просто симпатиків у Кременчуці (на Кременчуччині того року була і ближча біда – імперський наступ на залишки козацького ладу відзначився тоді анексією Потоцької і Омельницької сотень Миргородського полку^{*}).

Згодом, імперські реформи 1780-х рр., що остаточно поховали залишки української автономії (зокрема, пішли у небуття територіальні козацькі полки Гетьманщини), викликали на Лівобережжі доволі широкий опозиційний рух. Найяскравішим епізодом його була таємна місія до Пруссії в 1791 р. такої помітної на обріях кременчуцької історії постаті як Василь Васильович Капніст, син давнього миргородського полковника і экс-київський губернський

¹²⁰ Була ще паніка восени 1787 р., коли на звістку, що турки перейшли Пд. Буг, правобережці (в т. ч. і сам Г. Потьомкін із свого маєтку Михайлівка поблизу Єлисаветграду) почали доволі масово втікати в бік Кременчука і зупинилися лише, коли почули, що турецька армія цілить на Кінбурн (див. записки Сави Текелі).

¹²¹ Дехто з правобережців тоді втівав аж на Лівобережжя, див. у справах Пивогогірського монастиря: ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 271 (Справа про розшук і повернення на попереднє місце мешкання безпаспортних людей, які втекли з Новоросійської губернії під час татарського нашествя. 1770 р., 10 арк.). Взагалі, Єлисаветградський пікінерний полк після татарського нападу 1769 р. вирішили відвести «в удобнейшие по Днепру места и укрепленные гусарские шанцы», див.: *Реляции Киевского генерал-губернатора* за 1768 и 1769 гг. – С. 177, 198. А ось мешканець того ж полку роти Аврамівської Кіндрат Цибулевський «в бывшее в Елисаветградской провинции тревожное время» купив у кременчуцького жителя Сави Бурчанова (родич міщанина В. Бурчана з 1767 р.?) двір за 45 руб., де і пересидів воєнний час, див.: ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 202. Після війни втечі пішли у зворотній бік, див. рапорт-скаргу в Сенат Малоросійської Колегії від 1.IX.1774 р. з вимогою заборонити новоросійським поміщикам приймати «малоросійських жителів»: РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 144. – Арк. 199 (=скан 203).

¹²² Про події війни 1768-1774 рр. див. редактований у 1790-х рр. українцем Василем Рубаном «Журнал генерал-фельдмаршала князя О. О. Прозоровського 1769-1776 рр.» : *Записки генерал-фельдмаршала князя Александра Александровича Прозоровского* (1756-1776). – Москва, 2003. Ймовірно, до цього відноситься згадка Гільденштедта, що правобережний Цибулів, через який на початку війни пройшла вся армія, найбільше постраждав від чуми.

^{*} Хоча, відсутність даних щодо Поток і Омельника ще за ревізією Кременчуцького повіту 1782 р. свідчить, що реальна «новоросійська» інтеграція цих козацьких сотень з 1775 р. просувалася украй повільно.

предводитель дворянства. Він був автором «Оди на рабство» та «Ябеди» – творів, які сприймалися як поетичні маніфести опору українців імперським практикам¹²³. У Пруссії Капніст обговорював можливості зовнішньої допомоги повстанню в Україні (ідея спертися на Німеччину, аби протистояти Росії, в модерному українському русі ще не раз стане популярною).

Зауважу, що проект подібного збройного виступу у рапорті з 18 серпня 1790 р. пропонував і польський консул у Новомиргороді, колишній барський конфедерат Антоній Заблоцький. Він вважав, що важка війна Росії з Туреччиною (1787-1791 рр.) добрий момент для повстання підросійських «українців», які сумують за втраченими вольностями і радо підтримають польські військові ініціативи, якщо їм гарантувати релігійні права (про це його запевняли «люди слушні», з якими консул контактував особисто; дипломат переконував: «Малоросія взиває до Бога, аби Польща її звільнити могла з цієї нинішньої неволі»). Заблоцький готовий був сам очолити такий виступ, сформував 6-тисячний охотницький «легіон» козаків з «України» (тут, ясно, з польських українських володінь), з яким вторгнутись на «Задніпров'є» (це, явно, Правобережна Кременчуччина, давні «задніпрські місця» – перетин ліній між Крюковим, Єлисаветградом і Херсоном справді міг стати фатальним для новоросійського Правобережжя)¹²⁴.

Не в захваті від імперських реформ було й старе українське міщанство. Є вістка (р. 1791), що серед кременчуцьких міщан, так само як і серед київських та переяславських, лунали голоси про те, що лишається тільки одне: покинути рідні міста і податися до польської України¹²⁵. Отже, «всенародна любов» українців до цариці Катерини та чиновного клану-партії Потьомкіна (а згодом П. Зубова) – то «бажана реальність», навіюваний російською пропагандою образ.

¹²³ 1788 р. В. Капніст (якого росіяни жартівливо кликали Васька Пугачов) пропонував царському уряду проект відновлення козацького війська Гетьманщини, див.: Антонович М. Козацький проект Василя Капніста // Сьогодні і минуле. – 1939, № 2. – С. 16-22. Цікаво також, що у архіві Капністів (описаний М. Ткаченком у Кременчуці, куди його вивезли 1924 р. з с. Піски – нині Козельщинського р-ну) зберігався рукописний історичний збірник (літопис Грабянки + акти, останній з яких датований 1785 р.), див.: НБУВ. ІР. – Ф. X. – Спр. 18248 (а також: Ткаченко М. Архів Капністів // Україна, кн. VI, 1925). Це, зрештою, свідчить про зацікавлення Капністів кінця XVIII ст. історією Козацької України.

¹²⁴ Łojek Jerzy. Z działalności konsulatu polskiego w Mirhorodzie w latach 1789-1791 // Zeszyty historyczne. Studia z zakresu historii Polski nowożytnej i najnowszej. – Т. 1. – Warszawa, 1960. – S. 7-8. Діяльність Заблоцького стала відома російським владам і Катерина II у листі від 21.X.1791 р. вимагала у катеринославського губернатора В. Каховського вислати негайно за кордон цього «вредного человека», якщо він з'явиться у Новомиргороді, див.: Катерина II и Василия Васильевич Каховский (1791-1793) // Русская старина, № 11. 1900. – С. 289-290. Каховський розпорядився про висилку у 2-денний термін і 6.I.1792 р. той, за словами губернатора «человек затейливый и беспокойной», був видворений з Новомиргорода за кордон, див.: НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 1626, 1629, 1632, 1633.

¹²⁵ Мезько-Оглоблин О. Люди Старої України... – С. 84. Утім, щодо того, що це був протест саме міщан-українців (так уважав Оглоблін) маю певний сумнів. Адже, росіяни-старообрядці також тримали тісні контакти із закордоном (Ветка, Стародуб'є та ін.) і так само могли розглядати Річ Посполиту як вірогідний притулок.

*Кременчук і наплавний міст через Дніпро (вид з боку правобережного Крюкова).
Малюнок Й.-Г. Мюнца з 29 серпня 1781 р. (наразі перше візуальне зображення міста)*

Фавор імперського центру

Та все це лише почасти затьмарювало піднесення Кременчука, якому доля приготувала роль значного імперського центру. Вигідне географічне положення міста¹²⁶ та його відносно довга «урбаністична» традиція¹²⁷ привернули увагу російського уряду і за «височайше затвердженим» 26 березня 1765 р. повідомленням генерал-поручика О. П. Мельгунова – формального правителя Новоросії¹²⁸ – в Кременчуці була розміщена

¹²⁶ Київський генерал-губернатор Ф. Воейков, який інспектував восени 1767 р. Новоросійську губернію особливо відзначив «способности водяной по Днепру коммуникации» (РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 797, ч. 2. – Арк. 546-549зв.). Опис Новоросійської губернії 1776 р. про «губернське місто» Кременчук зауважував: «Оной поселен на самом Днепре видно по резону тому, что коммуникация от всех мест сверху Днепра, все потребности, особливо лес, коего тут недостаточно, доставлять можна, почему и остаться ему в том месте», див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 851. – Арк. 4-17 (акти опрацьовані А. Пивоваром).

¹²⁷ Як пише Ф. Николайчик – «сравнительно старый Кременчук был предпочтен новым городам в степи», див.: *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 61.

¹²⁸ У першому указі, що визначав організацію Новоросійської губернії, вказано, що на чолі губернії стоїть *головний командир*; при ньому – *помічник* або *губернатор* і канцелярія, що поділялася на два департаменти: військовий і земський (цивільний). Військовий департамент підлягав Військовій Колегії, земський – відповідним департаментам Сенату. Головний командир і помічник постійно лічилися у штаті Української дивізії (кожні три роки їх мали змінити інші особи, а у разі війни тільки один з них залишався в губернії). У руках головного командира зосереджувалася уся влада – дипломатичні відносини, управління, суд і командування військами.

губернська канцелярія¹²⁹ (при утворенні губернії у 1764 р. ця канцелярія містилася у фортеці св. Єлисавети) і він став офіційним центром губернії.

Щоправда, якийсь час загрозою для майбутнього новоспеченої губернської столиці був досить активно обговорюваний у другій половині 60-х рр. XVIII ст. проект оптимізації території Війська Запорізького, який передбачав зосередження запорожців лише на правому березі Дніпра. За ним, Запоріжжя мало бути винагороджене за втрачені лівобережні володіння землями колишньої Новосербії (нинішньої Єлисаветградської провінції), з переселенням тутешніх свіжопоселенців на звільнені січовиками землі Лівобережжя. Перша відома мені згадка про урядовий проект евакуації відноситься до 2 червня 1765 р.¹³⁰ На нього працювали і висновки компетентної прикордонної комісії (серпень-листопад 1765 р.) генерал-майора Олександра Ілліча Бібікова¹³¹.

Звіт від 27 серпня 1765 р. інспекційного огляду південних кордонів Новоросійської губернії складений Петром Румянцевим, який урядовав тоді на

¹²⁹ До складу цієї канцелярії з цивільним губернатором на чолі відпочатку входили комендант фортеці св. Єлисавети, штаб-офіцери Жовтого і Чорного гусарських полків (потім, ймовірно, додавали і представників інших поселенських полків), командир старо-вірських поселень (він таки і прикордонний комісар). У штаті канцелярії був секретар, архітектор, штаб-лікар і лікарі нижчих рангів. У її відомстві була також Межова експедиція, яка відмежовувала земельні ділянки, видавала плани земель власникам, стежила, аби не займали чужих володінь та ін. Взагалі, штат канцеляристів був невеликий, платня скромна і людей на «письменні» посади зазвичай бракувало.

¹³⁰ *Сборник РИО.* – Т. 57. – СПб., 1887. – С. 274. Тоді у рескрипті російському дипломатичному резиденту в Туреччині згадувалось, що «...Чем более продолжается известное в империи нашей Хорватом начатое селение по ту сторону Днепра на запорожской степи, с построением Елизаветинской крепости, тем более же и открываются государственные неудобности и противные резоны в содержании и усилении онаго. Почему мы и приняли намерение перевести там поселенных людей по сю сторону Днепра, а настоящее их жилище оставить так, как прежде было – степным барьером».

¹³¹ Він зокрема доносив керівнику Військової колегії графу З. Чернишову про стан прикордонних військ («лінейних та ландміліцьких полків»), що «для хранения границ, они расположены весьма не выгодно, особенно же полки кавалерийские, которые разделены были на малые отряды, ныкогда ни кем не осматриваемые, от чего находились в весьма дурном и даже несчастном состоянии» (*Записки о жизни и службе Александра Ильича Бибикова.* – Москва, 1865. – С. 32-33). Його прозапорізький відгук (Бібіков особисто вписався до січового товариства) про Нову Сербію звучав розгромно: «по свойственному своему усердию и откровенности, почел должностью донести, вопреки всех прежних ласкательных рассказов, представляющих щастливое положение Новой Сербии и установленных там поселений императрицею Елисаветою Петровною в 1754 году, что нашел их в самом невыгодном состоянии как по безводию и безлесию сего края, так и по крайней бедности поселян, весьма мало земледелием, а почти без изъятия скотоводством занимающихся и, по обширности границ, подверженных при разрыве с Портою набегам Белгородских и Бугжутских [=Буджацьких] Татар; для защиты же от оных достаточного числа регулярных войск никогда в сих местах содержать было невозможно, потому что селений весьма мало, а укрепленное место только одно, весьма слабая крепость Св. Елисаветы. Учрежденные же там ландмилиции и пикинерные полки, по худому их образованию, не могли противустоять нападениям Татар», див.: *Там само* (причому, автор мемуарів тут таки зауважив, що його передбачення цілком підтвердилися – під час татарського нападу 1769 р. територію Нової Сербії було спустошено вщент).

території колишньої Гетьманщини, також наводив резони проти розміщення губернського центру в Кременчуці. За ним – «Новоназначенной же губернской город Кременчук, по его положению и неминуемому там в военное время большому чрез Днепр переходу войск, вовсе не способен»¹³².

Не дивно, що облаштування нового центру губернії йшло досить повільно, його піднесення розпочинається лише наприкінці та після російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Кумедно, але План заселення Новоросійської губернії 1764 р. не включив Кременчук до списку міст, куди запрошувалися переселенці з російських купців і міщан. Лише губернатор Воєйков (отже, не раніше кінця 1767 р.¹³³, а скоріше вже десь з 1770 р., коли татарський напад 1769 р. налякав-зігнав до Кременчука свіжих городян Єлисаветградської провінції) звернув увагу на таку анекдотичну ситуацію і отримав дозвіл на прийом мігрантів (за взірцем фортеці св. Єлисавети)¹³⁴.

1770 р. розгортається помітна розбудова міської інфраструктури, на новобудови мобілізуються значні людські ресурси з околиці¹³⁵. Зрештою Гільденштедт, який прибув до Кременчука у листопаді 1773 р., відзначив, що місто – зовсім недавно заселене по-новому – вже гідне звання губернського центру і значні зміни в ньому тривають і далі (цікаво, що кременчуцький наплавний міст через Дніпро німець-академік, який походив з Риги, вважав схожим на ризький).

Згідно із губернською реформою 1775 р. у місті створили губернський магістрат (на базі відкритого у 1773 р. міського купецького правління – реальні вибори до магістрату провели 1 листопада 1776 р.). У купецько-міщанському населенні міста (кілька сотень родин) тоді маємо чотири примітних групи: росіяни-переселенці з міст Росії (переважно південноросійських – значна група з Путивля та інших поселень російської Сіверщини), росіяни-старообрядці (ці або з Єлисаветградчини, або з розкольніцьких слобод на теренах Речі Посполитої), українці («малоросіяни», цих більше серед міщан) та «польські виходці» (це також або українці з Правобережжя, або росіяни-розкольники), з 1780-х рр. до

¹³² Мільчев В. І. Огляд кордону Запорізьких Вольностей з Новоросійською губернією 1765 р. (джерело з фондів Російського державного архіву давніх актів) // Козацька спадщина. – Нікополь-Запоріжжя, 2005. – С. 65. Ймовірно, Румянцев був не від того, аби повернути Кременчук під свою команду.

¹³³ Воєйков восени 1767 р. особисто оглянув губернію і запропонував залишити губернський центр у Кременчуці (якщо не буде виселення Єлисаветградської провінції на Лівобережжя – про цей план кружляли тоді чутки), бо він вигідно розташований і має можливість водної комунікації по Дніпру, див.: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 797. – Арк. 546-549зв. (акт відчитаний А. Пивоваром). Тоді ж Воєйков прохав передати під владу Новоросійської губернії Потоки (без яких порушується зв'язок між губернськими землями).

¹³⁴ ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 145. – Арк. 1-а зв.

¹³⁵ Див. справи «про виділення з числа мешканців сіл та містечок, розташованих поблизу м. Кременчука, робітників для побудови мосту через р. Дніпро» (15-26.III.1770 р.) та «про встановлення порядку висилання мешканців Миргородського полку на будівельні та інші роботи до м. Кременчука» (20.VIII-11.IX.1770 р.): ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1154 і 1011 відповідно. За повідомленням Г. Штрандмана, будову мосту закінчили 11.III.1770 р. – він склався із 100 3-сажених плотів і коштував понад 8 тис. руб., див.: *Записки Густава фон Штрандмана* // Русская старина. – 1882, № 5. – С. 302.

них додається ще й єврейська громада (також переселенці з підпольського Правобережжя). З іноземних купців як групу окреслити можна хіба греків.

Мельгунов фактично постійно перебував при імператорському дворі в С.-Петербурзі, відтак безпосередньо на місті розпоряджався його помічник – генерал-майор Олександр Степанович Ісаков, з 1764 р. комендант фортеці св. Єлисавети. Він відомий, зокрема, записом до січового товариства та своїми добрими стосунками із українським художником, уродженцем Полтавщини Петром Васильовичем Петрашевим (1738-1772)¹³⁶. Останній у 1767 р. розписував іконостас оновленої (1752 р.) кременчуцької Успенської церкви.

Помітне місце в управлінні краєм займали київський генерал-губернатор і Новоросійської губернії головний командир генерал-аншеф Федір Матвійович Восйков (він збудував собі садибу поруч із містом¹³⁷) та підлеглий йому обер-комендант Кременчука (командир гарнізону губернського міста) і бригадир, а згодом генерал-майор Василь Олексійович Чертков. Останній перебрав на себе функції колишніх начальників кременчуцького форпосту¹³⁸. З 1769 р. Чертков фактично, за уповноваженнями, став вище Ісакова¹³⁹, а після його усунення 1770 р. цілком закріпився як помічник губернатора і 2-га людина в губернії.

Після доволі успішної для Російської імперії війни з Туреччиною (1768-1774 рр.)¹⁴⁰, Кременчук і Українська лінія фактично втрачають оборонне значення¹⁴¹. Перед містом стають нові завдання організації мирної урбанізації, починається його «*час urbis*»¹⁴².

¹³⁶ Осташко О. І. та ін. Нарис історії Кременчука. – Кременчук, 1995. – С. 26-27.

¹³⁷ Судячи по всьому, якраз у природному гайочку недалеко Піщаної гори (Водоканалу) з якого потім зробили Міський сад.

¹³⁸ Ось кременчуцькому обер-комендантові, наприклад, рапортував 5.XII.1768 р. кошовий отаман Запоріжжя П. Калнишевський про заборону пропускати запорізьких козаків через форпости до інших українських земель, див.: *Пам'ятки писемності* в збірці Дніпропетровського історичного музею. Каталог музейної колекції актових джерел XVII-XIX ст. – Дн-ськ, 1993. – С. 19.

¹³⁹ Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України... – Ч. II. – С. 17.

¹⁴⁰ На початку травня 1769 р. Крюків (Крюківський шанець) ще став штаб-квартирою головнокомандувача 2-ї армії графа Петра Олександровича Румянцева, див.: *Журнал военных действий* армией Ее Императорского Величества 1769-1771. СПб., 1771?. – С. 137 (стор. у книзі нумеровані). 22.V.1769 р. ця армія отримала наказ рушити від Кременчука та Переволочни через Цибулів на Дністровський фронт (*Там само.* – С. 138). Реально рушила 3.VI – від Переволочни, а 6.VI – з Крюкова (на чолі із самим Румянцевим (*Там само.* – С. 139). Зрештою, війська все літо були розтягнуті від Кременчука до Єлисаветграду (прикриваючи Єлисаветградську провінцію).

¹⁴¹ Переволочну 1774 р. взагалі позбавили статусу фортеці, див.: *Каталог* Московского отделения Общего Архива Главного Штаба. Опись дел фельдмаршалов: графа Румянцева-Задунайского и князя Потемкина-Таврического (193 и 194 Описи). Вып. III / под ред. Д. Ф. Масловского. – СПб., 1892. – С. 38.

¹⁴² До речі, і справа польського кордону по Тясмину була 1781-1784 рр. врегульована. Тоді спільна польсько-російська комісія, провела, демаркацію міждержавного кордону (навіть прикордонні стовпи встановили) – цілком за взірцями цивілізованих європейських країн (ця прикордонна комісія запам'яталася не лише чудовою картою, але й синтезою регіонального минулого – фактично історії України – яку склав для польської сторони подільський шляхтич Михайловський).

Кременчук швидко розбудовується, зводяться будинки губернських закладів, торгівельних споруд тощо¹⁴³. 1773 р. для обер-коменданта будують новий дім¹⁴⁴. Про цей будівельний бум слід додати, що чиновники і архітектори, на догоду тогочасним градобудівельним віянням, вимагали, аби мешканці будували оселі за «правильними» лініями¹⁴⁵ і кварталами (на 1784 р. останніх вже було шість), без урахування загрози повені на низьких місцях. Гукнулося це городянам вже під час квітневої повені 1786 р.¹⁴⁶

¹⁴³ Ймовірно, до проектування міських споруд доклали рук губернські архітектори: поручик *Бургард* (1767), *Петро Васильович Неслов* (1768-1776, з родини будівничих Царського Села під Петербургом), *Іван Бельченков* (1776-1783). 1787 р. у Кременчуці згадана ще діяльність архітектора *Поумона* (=Карла Паульсона). Як уявляли вони собі інфраструктуру столиці губернії видно за планом заснування Катеринослава 1776 р., де мали збудувати: церкву, губернську канцелярію і при ній гауптвахту, губернаторський дім, дім коменданта, дім плац-майора і комендантську канцелярію, квартири медичним чином, дім протопопу і церковним служителям, казарми для солдат і квартири для обер-офіцерів батальйонних, арсенал, цейхгауз, інженерний і артилерійський двори, провіантський магазин, критий гостиний двір, рибний і м'ясний ряди, «трактирний дім», тюремний острог, приворотні караульні, а також укріплення-ретраншемент та 14 місць для обивательських будинків та ін., див.: *История Новороссии...* – С. 212 (посилання на: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 690. – Арк. 1).

¹⁴⁴ *ЦДІАУК*. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 55. Первісний підрядник Красильников не зміг добудувати розпочате і Кременчуцькому купецькому правлінню запропонували оголосити охочим до добудови своїми робітниками з казенних матеріалів на 15.VII.1773 р. з'явитися до губернської канцелярії.

¹⁴⁵ Це подобалося іноземним відвідувачам Кременчука, зокрема француз Ромм (у березні 1786 р.) зауважив, що прямі вулиці надають місту приємного вигляду.

¹⁴⁶ Ось колоритний лист І. Синельникова від 21.IV (10.IV).1786 р. про цю подію (див.: *НБУВ. ІР*. – Ф. 1. – Спр. 840. – Арк. 14зв.): «...состояние города Кременчука вкратце. Он тепер на острову; боля двухсот домов в воде по окошки, а в нижние покои и во окна лезит вода. Жители по улицам ездят лотками, проклиная прежних строителей, которые по планам своим, не обходя низменных мест, велели им строиться по порядку, на равне с возвышенными. Вода не останавливается наповнять наш город; и если будет оная прибывать, по замечаниям, по 9 [=20 н. ст.] число мая, то предвидеть можно, что останется без воды один только старой городок и близ онаго возвышенныя места, где в прошедши времяна сидело сотенное местечко с полуторастами дворами, да та большая улица, где Гейкин [генерал Гейкінг – Д. В.] живет, до красных рядов, по ея возвышению. Есть пословица: когда гром не грянет, мужик не перекрестится; таперь и много явятся раскащиков, что они помнят, когда езжали паромами из Крылова прямо под ту Пешаную гору [нині – Водоканал], которая близ дворца, а что-де мы не сказывали, – то паны у нас не спрашивали, и нам-де, старикам, живущим в деревнях, до того дела нет, и ведали про то новое построение москали. Дворец и сад регулярной от воды удалены, а рощу и пруд залило и, как-бы вода ни умножилась, к дворцу и саду не дойдет, а к тому-ж я в запас и земли от низменных мест подсыплю, чтоб не приближалась.

...Сегодня делаю распоряжение о привозе в город лотками хлеба для продовольствия жителей, а между тем собираюсь ехать по улицам с неводом коропов или сазанов ловить».

2.V (21.IV).1786 р. Синельников і далі писав про повінь: «А я после молебна и обеда и стрельбы пушечной [відзначали день народження Катерини II], еду в шлюпке по улицам, к дому княжескому, смотреть, как вода, прорвав плотину, ворвалась в нижнюю куртину

сада, а оттоль в Крюков – на помощь Тибекину, изловившему и уставляющему на большие якоря, большия – для соли зделанныя – суда, которыя вчерашнею сильною бурею сорвало с малых якорей. Вот как гуляет наша вода! Целая половина города в воде; а еще прибывает. Однакож надежда на Бога и уповаем, что далее к нам не полезит, ибо в остатках жилища везде места остались возвышенныя; чуть не унесло мачтовых дерев, следующих в Херсон; каждую порознь переловя, привязали к канатам. Представте ширину – боля семи верст, сильными ветрами всколебавшуюся вчерась; строение – и что могло быть слабым – ломает вода; и сему причиною, думаю я, не верхняя половодная вода, а море Черное, непускающее в себя нашего Днепра. Как сольется вода, то я пришлоу план города, с показанием, сколько онаго занимала вода. Божественными устымы говорил Светлейший князь [Потьомкін], что мы: «дураки: для чего селились на низких местах!» Нет ни единого погребца и ледника, в коем не было бы воды; какое ж будет здоровье для людей, когда сольет вода и наступят жары, станут парить прокислую землю!» 6.V (25.IV) Синельников писав, що вода вже трохи спала (шлюпка вже «не по всем улицам проходит», їздить на «малой лодке»), див.: *Письма правителя Екатеринославского наместничества И. М. Синельникова...* – С. 277.

Французький мандрівник і майбутній якобінець *Шарль-Жильбер Ромм* (1750-1795), який 30.IV.1786 р. удруге (на зворотному шляху з Криму) прибув до Кременчука записав: «К нашему прибытию река достигла 2 верст в ширину. И Крюков и Кременчук были окружены водой и походили на острова. Вода стояла на 9 саж. выше ординара и на 9 арш. выше обычного весеннего половодья. Старики, спрошенные по этому поводу, говорят, что уже 20 лет не было такого большого разлива реки. Кое-кто, впрочем, припоминает, что видели воду, примерно еще на полтора аршина выше, чем в этом году. Уже с давних времен население сделало кое-какие наблюдения над этими половодьями Днепра, и на левом берегу, против губернаторского дома, вырезано на камне несколько горизонтальных черт, перекрещенных вертикальной чертой, но без обозначения годов. Одна из них находится примерно на фут выше того места, до которого – дошла вода в этом году. Если бы те, кто планировал расположение домов в городе, учли эти отметки, множество жителей не оказалось бы теперь без крова, ибо водой залито до 312 домов, – город был бы отнесен выше. По многим улицам ездили на лодках, удили рыбу. Несмотря на большое половодье в этом году, камни, образующие на Днепре пороги, не были целиком покрыты водой; вниз по течению их можно было проехать, но подняться вверх не представлялось возможным». Див.: *Ромм Ж. Путешествие в Крым в 1786 р. – Ленинград, 1941.* – С. 74-75.

Легкодоступність деревини, яка сплавлялася Дніпром з Білорусі, дозволила замостити вулиці (не факт, що цілком) сосновими колодами («пластинами»). Принаймні, так було зроблено на літо 1794 р., коли про це зауважив подорожуючий вчений Петер-Симон Паллас.

Губернському місту потрібний був досить значний постійний військовий гарнізон (про потребу його виділення писав Восейков після згаданого об'їзду губернії восени 1767 р.). За описом 1776 р. – це один батальйон («для содержания караулов и посылок»)¹⁴⁷. Ясна річ, він також потребував місця для проживання¹⁴⁸.

Ще губернатор Мельгунов звернув увагу на організацію переправи через Дніпро і запропонував замінити недостатньо швидкий і місткий, а також і не зовсім безпечний пором, наплавним мостом. За користування ним губернатор пропонував брати помірну плату, яка б йшла на утримання споруди. Катерина II підтримала ідею побудови мосту, але плату брати не дозволила (ймовірно, через не такий вже і високий відсоток подорожніх-приватників). На утримання мосту з казни в різні часи виділялось від 5 775 до 7 200 руб. на рік¹⁴⁹. Будівничий бум становив для мосту і певну нову загрозу, адже Дніпром у великих кількостях сплавлявся ліс, плоти з якого часто пошкоджували, а то й взагалі розбивали наплавні мостові споруди.

1771 р. – спочатку для суто військових потреб («переправи полків») – з'явився і наплавний міст через Кагамлик (під Піщаною горою у Єленінського гаю; взагалі, за текстом джерела, він є «зделенной вновь», отже, ймовірно, то не перший міст у цьому місці). Навесні 1773 р. його, після пошкоджень від повені, поправили-відремонтували під наглядом архітектора П. Неєлова¹⁵⁰.

Вище оповідалося й про оновлення одного з двох давніх кременчуцьких храмів – Успенської церкви (новий іконостас 1767 р.). Друга – Спасо-Преображенська церква – з 1774 р. лічиться соборною (вона тоді стала протопопською кафедрою¹⁵¹). 1780 р. заклали цвинтарну церкву в ім'я Усіх

¹⁴⁷ НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 851. – Арк. 4-17 (акти опрацьовані А. Пивоваром).

¹⁴⁸ Барон Берт навесні 1784 р. зауважив, що щойно в Кременчуці почали будувати казарми з каменю, див.: *Reise durch den südlichen Theil von Russland, worin von den neuern Anlagen der Russen in der Krim, und am Kaukasus, und von ihrer dortigen Kriegsmacht Nachricht gegeben wird. Aus dem Französischen, mit Anmerkungen.* – Duisburg, 1798. – Р. 17 (це німецький переклад французької книжки, виданої в Парижі 1797, її автор – комерсант барон Шарль-Александр-Балтазар-Франсуа де Поль Берт дю Голант, de Paule Baert du Hollant 1751-1825).

¹⁴⁹ *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 67. Вже у травні-липні 1765 р. поручик Степаніщев отримував у Києві морські канати та якорі для будівництва мосту, див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 59. – Оп. 1(т. III). – Спр. 4491.

¹⁵⁰ *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 22. Здається, задіяно було 30 працівників (є згадка про 9 робітників при 1 «приставщику»-наглядачеві від Кременчуцького купецького правління, а «рівне» число ще мали виставляти Кременчуцьке і Власівське ротні правління).

¹⁵¹ Як бачимо, церковні влади зважили на новий губернський статус Кременчука аж через 10 років.

Святих¹⁵². 1794 р. до них додалася церква Різдва Богородиці, яку заклали розкольники, навернуті до єдиновірства з православною церквою¹⁵³.

У Кременчуці було відкрито друкарню, до якої з Києво-Печерської лаври запросили складача Афанасія Антонова. Друкарня мала один верстат, видавала переважно бланки та подорожні «пашпорти», втім видрукувала також азбуку і якусь комедію. Для розгортання значнішої роботи їй не вистачало кваліфікованих працівників¹⁵⁴. Їх бувало запрошували із-за кордону (під 1793 р. у Кременчуці згадано німця-«типографщика» Гепанія¹⁵⁵).

Крім того, в Кременчуці у 1783-1789, 1791-1792 і 1793 рр. перебувала похідна друкарня князя Потьомкіна. Друкарня мала п'ять верстатів, у т. ч. один спеціальний для друкування карт і дворянських грамот. Використовувалися російський, французький, грецький і латинський шрифти. У 1791 р. в Кременчуці було надруковано передсмертний твір самого Потьомкіна «Канон вопиющего во грехах души ко спасителю господу Ісусу», що не був оригінальним в межах церковно-православного жанру каяття, але цікавий з точки зору вивчення особи одного з «катерининських орлів»¹⁵⁶.

Губернський Кременчук приваблює науковців, культурних діячів, мандрівників (які тут проїздили здебільшого дорогою до Криму). Напевно, першим академічним вченим-відвідувачем міста слід вважати Христофора Ейлера (1743-1808). Це син Леонарда Ейлера, відомого математика і академіка Петербурзької Академії наук. Остання і направила 1770 р. артилерійського поручика Х. Ейлера в Україну для астрономічних досліджень та складання мапи Дніпра від Запорозької Січі до Києва. До Кременчука (Krementschuk) він, з кількома підлеглими, прибув на початку травня 1770 р. (з Бахмуту). Тут Х. Ейлер зробив потрібні виміри і встановив точні астрономічні координати міста¹⁵⁷. Далі рушив 17 травня через Крюків на Єлисаветград, на Січ і назад – на Київ і Смоленськ. З Січі Ейлер їхав правим берегом Дніпра до Самари, де перебрався на лівий берег і через Переволочну, Келеберду і Потоки знову прибув 22 серпня 1770 р. до Кременчука. Тут він пробув до 27 серпня і вирушив далі на Київ¹⁵⁸.

А з листопада 1773 по листопад 1774 рр. Кременчук став базою для експедиції Йогана-Антоні Гільденштедта (1745-1781) – природодослідника і доктора медицини, який очолив одну з перших масштабних акцій Санкт-Петербурзької Академії наук з економіко-географічного вивчення «окраїн Російської імперії». Під час перебування у місті Гільденштедт здійснив архівні пошуки в губернській канцелярії щодо історії і географії Новоросійської губернії

¹⁵² ДАДО. – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565. – № 983.

¹⁵³ Материали для истории Новороссийской православной иерархии // ЗООИД. – Т. IX. – Одеса, 1875. – С. 286. Таких навернутих тоді у Кременчуці було десь 50 родин-«домів».

¹⁵⁴ Євселевський Л. І. Кременчуччина з давніх часів до XIX ст. – Кременчук, 1995. – С. 38.

¹⁵⁵ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 7654.

¹⁵⁶ Полтавщина. Енциклопедичний довідник. – С. 804.

¹⁵⁷ Вже 1773 р. вони були опубліковані в Москві при університеті в «Географическом лексиконе Российского государства...» Федора Полуніна (стор. 474 – «Кременчюк – долготы 50.52¹/₂; широты – 49.2⁵/₆»).

¹⁵⁸ Ширше див.: Ленченко В. О. З історії географічних досліджень України Російською Академією наук у XVIII ст. // Проблеми історичної географії України. – К., 1991. – С. 124-132.

(утім, згадається, цей менш ніж десятилітній архів мало що йому дав – єдино, академік склав перелік адміністративних одиниць підлеглих губернському Кременчуку)¹⁵⁹. Місцевий губернський лікар – грек Горголіус (=Сава Горголі) – допоміг Гільденштедту з розшифруванням написів, які вчений перемалював на Терекі і Кубані. Освічений грек встановив, що там ужита грецька мова (лише правопис відрізняється від сучасного)¹⁶⁰.

Цікаво, що кременчуцькі контакти Гільденштедта і далі працювали на науку. Ось його місцевий приятель – губернський межувальник Єгор Арапов – передав 1781 р. академіку Зуєву карту гирла Дніпра з промірами глибин лиманів Пд. Бугу і Інгулу, складену в Херсоні якимось полковником¹⁶¹.

Кількома роками пізніше академічну справу Гільденштедта продовжив Санкт-Петербурзький академік Василь Федорович Зуєв (1754-1794), який залишив докладний опис Кременчука за 1781 рік¹⁶². Вчений знайшов вересневе місто вдало збудованим, з широкими та прямими вулицями, що розходилися від земляної фортеці. Будинків у ньому налічувалось близько 500, з них лише 2 кам'яниці, інші ж були невисокими або дерев'яними, зовні вибіленими хатками, або мазанками з фашиннику (=плетіння з лози) і глини. Церков у місті було дві та ще одна розкольніцька каплиця – усі дерев'яні, розташовані у фортеці (=за старими валами¹⁶³). Постійних мешканців було понад 1 300 осіб, в т. ч. купців, між якими налічувалось багато розкольників – 335 осіб, міщан – 455*. Серед етнічних груп, з яких складалося міське населення, переважали українці. Крім них, Зуєв згадує росіян, євреїв, татар, греків, грузин. Оповідає також про німкеню-жінку міського лікаря та німця-садівника, який опікувався казенним садом у Крюкові, дині й гарбузи з якого відправлялися до імператорського двору в Петербург, йшли вони й на стіл губернатора, а залишки

¹⁵⁹ До Академії наук у Санкт-Петербург Гільденштедт повідомляв про свою роботу над історико-географічним описом Новоросійської губернії, але у завершеному вигляді такий твір невідомий.

¹⁶⁰ Копелевич Ю. Х. Иоганн Антон Гильденштедт. 1745-1781. – Москва, 1997. – С. 59, 69.

¹⁶¹ Ученая корреспонденция Академии Наук XVIII века (1766-1782) / сост. И. И. Любименко. – Москва-Ленинград, 1937. – С. 520.

¹⁶² Зуєв В. Ф. Полтавщина в «Путешественных записках» 1781 року / Упорядник та наук. ред. Супруненко О. Б. – Полтава, 1999. – С. 20-28.

¹⁶³ Барон Берг навесні 1784 р. згадав, що «старий Кременчук був оточений валом, який нині зовсім розпадається», див.: *Reise durch den südlichen Theil von Russland...* – Р. 17.

* Цифри явно враховують лише чоловіче населення міста. Маємо можливість порівняти дані Зуєва з відомістю січня 1783 р. (складена за результатами ревізії 1782 р.): У Кременчуці таки порядка 4 тисяч постійного населення. Купців (636 чоловіків і 541 жінка): «російських-правовірних» 394 чол. і 354 жін.; «малоросіян» 123 і 116; греків – 3 і 5; розкольників – 116 і 66. Міщан (1055 чоловіків і 696 жінок): «російських-правовірних» 438 чол. і 302 жін.; «малоросіян» 239 і 181; греків – 3 і 3; волохів – 5 і 7; німців – 1 і 1; євреїв – 4 і 3; розкольників – 365 і 199. Цехових (ремісників) (158 чоловіків і 102 жінки): «малоросіян» 65 чол. і 49 жін.; «польської нації грецького ісповедання» (це правобережні українці) – 3 і 3; розкольників – 90 і 50, див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3668. За Атласом Катеринославського намісництва 1787 р., у Кременчуці лічиться 4 567 мешканців (2 535 чол. і 2 032 жін.), див.: *Описи Степовой Украины...* – С. 171.

продавались з метою самоутримання саду. Знає Зуєв і француза Брокера (Фросара?)¹⁶⁴, який керував пансіоном шляхетних дітей.

Серед громадських споруд науковець-оглядач відзначив дерев'яний гостинний двір, будинки губернського правління, губернатора, міської школи, пансіону шляхетних дітей та інші штаб- і обер-офіцерські домівки, а також міське училище шляхетних сиріт і міщанських дітей жіночої статі¹⁶⁵.

Невдовзі після Зуєва Кременчук відвідали два інших академічних вчених з Петербурзької Академії наук – академік-енциклопедист Микола Озерецьковський (1750-1827) і натураліст, ботанік, зоолог і кримознавець Карл-Людвіг (Карл Іванович) Габліц (Hablitz, 1752-1821). Перший подав такий опис міста станом на 1 червня 1783 р.:

Кременчук, едучи от севера к югу, стоит на левом берегу Днепра на довольно песчаном и ровном месте. Старой город весьма мал и обнесен простым земляным валом, которой теперь во многих местах совсем почти осыпался. Но старой город с новым составляют довольно порядочной величины город. Хорошаго строения немного, по большей части мазанки. Был здесь сперва казенной пансион для обучения юношества, но теперь пришел в упадок. Воспитательной дом для девиц, где всякого звания девицы воспитываются, еще содержится, хотя и не совсем на хорошем основании. Садов здесь очень много, из коих есть весьма пространые, но виноградных по причине, что сей плод весьма худо здесь родится, не разводят. Недавно в городе заведена сахарная фабрика, которая сахарный песок получает из Херсона¹⁶⁶.

Другий 29 жовтня 1783 р. писав звідси академіку Палласу про дію укусів місцевих (він їхав з Херсона – то радше південноукраїнських) отруйних комах – скорпіонів і сколопендр, а також про наркотики – описував якості якоїсь «п'яної трави» – може, мова про мак? (зразки насіння і стеблин якої він додавав для відома Академії)¹⁶⁷.

Цікава особа першої жінки-туристки в Кременчуці. Нею стала англійка Елізабет Крейвен (1750-1828) – письменниця і композиторка, дружина англійського адмірала. Вона мандрувала тоді через Росію до Криму і Константинополя і зупинялася у Кременчуці 2(13) березня 1785 р.¹⁶⁸. Губернатор Синельников

¹⁶⁴ Про утримувача пансіону *Фросара (Каспера Фроссарда*, «поручика французької служби»), незалежно від Зуєва, повідомляється і в інших джерелах, однак, видається маловірогідним одночасне існування в Кременчуці двох однотипних пансіонів (отже, Брокер=Фросар?).

¹⁶⁵ Для доби Просвітництва – освіта, то взагалі Архімедова «точка опертя» і зміни-прогрес у цій сфері на столично-губернській Кременчуччині, безперечно, впадають в очі. Освітній ценз для еліти в цей час стає реальністю (робити кар'єру без неї вже дуже складно), поширюється знання іноземних мов і практика закордонних освітніх подорожей, долається культурний розрив із західними європейцями на російській службі тощо.

¹⁶⁶ *Озерецковский Н. Я.* Путешествие по России. 1782-1783. – СПб., 1996. – С. 133-134.

¹⁶⁷ *Ученая корреспонденция Академии наук XVIII века.* Научное описание. 1783-1800. – Москва, 1987. – С. 22.

¹⁶⁸ Опис цієї мандрівки вона видала згодом у Лондоні, див.: *Craven Elizabeth.* A Journey through the Crimea to Constantinople. – London, 1789. Цікавий уживаний нею французький правопис назви Кременчука – *Krementchouck* (стор. 143), *Chrementchouk* (стор. 155).

пообідав з леді (він зауважив, що та «остряк-молодица»; вона записала, що у губернатора красива і добре вихована дружина), звозив показати палац Потьомкіна за містом (тобто у сучасному Міському саду) і влаштував невеличкий концерт, на якому на мандрівницю справив враження духовний спів півчих¹⁶⁹. Співвітчизницю прийшла відвідати англійка – дружина «росіянина», яка прохопилася, що пані Крейвен виглядає як «справжня англійська леді» (та, справді, не без гумору, відповіла щось на кшталт «Таки да!»).

«Довгожитель» серед новоросійських губернаторів генерал-майор Микола Данилович Язиков приділяв багато уваги організації освіти в місті¹⁷⁰. Його коштом у Санкт-Петербурзі в друкарні Академії наук 1779 р. уперше видано «кременчуцьких» літераторів-піїтів – учнів казенних губернських училищ¹⁷¹.

Язиков також був опікуном вищезгаданого жіночого училища, організованого на взірєць С.-Петербурзького виховного дому для шляхетних дівчат, яке приймало дітей не старше 5 років на навчання до «совершенного» віку на казенний і меценатський кошт. Тут навчали російській і німецькій грамоті, арифме-

¹⁶⁹ *Письма правителя Екатеринославского наместничества И. М. Синельникова...* – С. 269.

¹⁷⁰ За вісткою з 1784 р., на чоловіче училище в Кременчуці державою виділялось того року – 9 391 руб. 90 коп., на жіноче – 5 084 руб. 40 коп. (див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 336. – Арк. 258). На 1795 р. на утримання кременчуцьких училищ виділяли 9 926 руб., див.: *Яворницький Д. І.* Твори у 20 томах. – Т. 8. – Запоріжжя, 2006. – С. 183.

Про «казенну школу» в Кременчуці є згадка ще з 1772 р., коли її «вольному учителю» дали чин поручика, див.: *ДАДО.* – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565. – № 125 (1780 р. згаданий «казенного училища учитель» вахмістр Іванов, див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1422 – отже, досить ймовірно, що у цій школі викладали переважно офіцери). Завідувачем-«надзирателем» кременчуцьких казенних шкіл у 1773-1774 рр. згадується капітан Райх, див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 110 і 246.

З цікавого про цю казенну школу відомо, що в ній був фехтувальний клас, див.: *Там само.* – Спр. 331 («О заведенном при здешней казенной школе вновь фехтовальном классе», 1777 р.). Мілітарний вимір освіти у Кременчуці взагалі горував – ось 1783 р. учням вирішили надавати унтер-офіцерський чин, див.: *ДАДО.* – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 576. – № 153. Причому, окремий випадок такого роду – надання чину вахмістра учню Дорофію Новицькому відомий і раніше – з 1778 р., див.: *Там само.* – Спр. 565. – № 585. З іноземних мов особливо акцентували на німецькій, див. губернський указ (трансляція загальноросійського) 1773 р. про вивчення німецької мови «російським юнацтвом»: *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 112. Утім, не всі юнаки раді були навчанню – ось 1773 р. у розшук оголосили втікача з «казенної школи» – учня Федора Дрозда, а 1774 р. знана ще втеча «школьника» Василя Губарева, див.: *Там само.* – Спр. 110 і 246 відповідно.

¹⁷¹ *Речи и стихи на разных языках, говоренные в казенных новороссийских училищах при экзамене в новороссийском губернском городе Кременчуге 3 генваря 1779 года.* – Санктпетербург: Тип. Акад. наук, 1779. – 25 с. (Тираж 210 экз.). Власне видавничий прецедент «з Кременчука» уже існував, див.: *Селецкий И., торопецкий купец.* Хоры на торжество мира с Оттоманскою Портою, петье в Кременчуге, главном городе Новороссийскаго наместничества, 10 июля, 1775 года. Сочиненные аудитором Иваном Селецким. – СПб.: Тип. Акад. наук, 1776. – 8 с. Про автора відомо, що є справа з 1769-1770 рр. про зарахування купця з м. Торопець Івана Селецького до купецтва «шанця Крюківського», див.: *ДАДО.* – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565. – № 87.

тиці, малюванню, танцям і шиттю. Наглядала за училищем, а також, почасти, й викладала в ньому німкень, дружина міського лікаря. У 1786 р. начальницею кременчуцького жіночого училища була княжна Єлисавета Хілкова – з жалуванням 200 руб. на рік та «пристойным жилищем» при самому училищі¹⁷².

Сприяв Язиков і пансіону Брокера. Туди приймали дітей дворян на власному утриманні з оплатою по 150 руб. на рік за кожного. Зусиллями губернатора Брокера також визначалось 200 руб. жалування, надавався великий кам'яний будинок, дрова та ін., а за це він зобов'язувався навчати, разом з вільними учнями, шістьох казенних задарма. Вчителів, в яких, за спостереженням Зуєва, мала місце велика нужда, Брокер утримував «від себе», втім переважно викладав самотужки.

До цього ж існувала ще й міська школа, створена для бідних дворянських дітей та різночинців, на казенному утриманні, з деякими відмінностями між цими двома категоріями учнів. Їх навчали мовам і «деяким наукам»¹⁷³; з часом когось переводили в заведений губернатором т. зв. кадетський корпус (вищезгадана казенна школа-училище). З рапорту від 26 липня 1784 р. правителя Єкатеринославського намісництва Потьомкіну довідуємося, що

«при бывших Новороссийской и Азовской губерниях заведены казенные мужеска и женска училища, в коих находится ученики и ученицы разного звания дворяне и разночинцов дети ... на содержание сума из процентов заведенных при тех губерниях, капитальных сумм, в каждый год по Новороссийским училищам на мужское 9 391 руб. 90 коп., на женское – 5 084 руб. 40 коп., а по Азовским – на одно мужское – 8 050 руб., а всего по обеим – 23 976 руб. 30 коп.; а за штатом Новороссийской губернии 1764 г. на содержание в городе Кременчуге училища и публичных двух госпиталей – в Херсоне и Кременчуге – учинен от Вашей Светлости штат в расход на училища – 6 тыс. в коих имеют учеников муж. – 80, жен. – 60, а на госпитали 2 тыс. руб. содержания бедных по 100 чел. в каждом»*. Утім, після відкриття намісництва 1784 р. таких грошей у бюджеті не було (і то не новий стан – див. звістку Озерецьковського 1783 р.) – вирішили скоротити кількість учнів: 86 дорослих хлопців – відправити в полки та до цивільних справ; 11 дівчат – «в дома их». Відтак, «соединя в единое училище, где ныне муж. 92, жен. – 48»¹⁷⁴.

Власне, у 1784 р. з'явився царський указ про утворення Катеринославського університету (на базі тих таки кременчуцьких губернських училищ) і до Кременчука почали з'їждитися вірогідні професори. Ось з вересня 1785 р. маємо

¹⁷² *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 72. На 24.II.1795 р. головною надзирательницею дівочих училищ (з жалуванням 600 руб. на рік) значиться вдова статського радника (заступника-«товариша» губернатора і экс-директора кременчуцької митниці) *Аграфена Нелюбова*, див.: *Яворницький Д. І.* Твори у 20 томах. – Т. 8. – С. 183.

¹⁷³ Ромм, який відвідав Кременчук навесні 1786 р., свідчив, що тут вивчали французьку і німецьку мови, математику, креслення та інженерне мистецтво. Згадував також про існування проекту відкриття в місті університету, на який імператриця пожертвувала 300 тис. рублів, див.: *Ромм Ж.* Вказ. праця. – С. 21. З 16.II.1785 р. є згадка *викладача живопису* прапорщика Мищенко, див.: *РГАДА*. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 693, ч. 1. – Арк. 67-68.

* Госпіталь у Кременчугу, здається, збудований 1773 р., див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 117 (указ губернської канцелярії з 1773 р. зі згадкою «плотничего мастера» Антона Лук'яненка, який зобов'язався побудувати госпіталь).

¹⁷⁴ *НБУВ. ІР*. – Ф. V. – Спр. 332. – Арк. 253-254зв.

згадку про прибуття молодих професорів Василя Прокоповича та Михайла Ливанова¹⁷⁵, які з 1775 р. вчилися землеробству та іншим наукам у Англії (учні популяризатора англійського землеробського досвіду слобожанця Андрія Самборського). Їх Потьомкін залишив при собі¹⁷⁶ (підозрюю, що вони могли у Кременчуці допомогти Гульду з англійським парком при палаці Потьомкіна та й з крюківським казенним садом мали познайомитися¹⁷⁷).

Відомо також, що 23 січня 1785 р. австрійський географ і історик Франц-Йозеф Зульцер (Sulzer, 1727-1791) писав про свої плани стати викладачем права чи філософії в університеті, що має відкритися в Кременчуці¹⁷⁸. Досить ймовірно, що наявність у місті «великого приливу іноземців», зауваженого Роммом 9-10 березня 1786 р., пов'язана не в останню чергу із звістками про університет, а не лише є наслідком жвавої міської торгівлі (яку той мандрівник вважав кращою за київську)¹⁷⁹.

На 1788 р. у казенних кременчуцьких училищах учнів було: в чоловічому – 55, жіночому – 42 особи¹⁸⁰. За звісткою на 20 жовтня 1786 р. «директором мужеских и девичих училищ» у Кременчуці був надвірний радник Олександр Якович Ставровський¹⁸¹.

У травні 1792 р. губернські училища («головні народні училища») формально перенесли до Катеринослава, фактично перебралось туди вони мали на 1793 р. (тоді тут лічилося 65 учнів – 50 дворян і 15 різночинців¹⁸²). Вчителями тоді зазначені Василь Якубовський (арифметика, географія, цивільна архітектура, механіка, фізика, російська і латинська мови), Данило Саєвський (історія політична і природна, географія математична і цивільна), Іван Савастьянов (письмо, читання, скорочений катехізис, правила для учнів, чистописання і малювання) і Сава Белецький (початкова арифметика, розлогий катехізис, книга про должности людини і громадянина, священна історія, правопис і малювання)¹⁸³.

Губернатор Василь Каховський створив (з 1788 р., під проект Катеринославського університету) Мінералогічний кабінет. Його 1794 р. також перевезли

¹⁷⁵ НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 349. – Арк. 271.

¹⁷⁶ Звичайна практика – ось 29.XII.1787 р. при Потьомкіну (здається, ще з 1786 р.) перебував Катеринославського університету «живописний майстер» *Василій Неретін*, див.: *Яворницький Д. І.* Твори у 20 томах. – Т. 8. – С. 135-136.

¹⁷⁷ У 1797 р. є згадки *садових учнів* при казенному саду, див.: *Там само.* – С. 238. Навіть якщо тут йдеться вже про Катеринослав, а не про старий Крюківський сад, бачимо, що навчальний процес за цим напрямком був налагоджений. Взагалі, ще з 1773 р. маємо згадку про «бежавшего учиника находившегося при казенном саду», див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 118.

¹⁷⁸ *Ученая корреспонденция Академии наук XVIII века. 1783-1800.* – С. 37.

¹⁷⁹ *Ромм Ж.* Вказ. праця. – С. 21.

¹⁸⁰ *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 72.

¹⁸¹ *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 6.

¹⁸² *Чернявский И. М.* Материалы по истории народного образования в Екатеринославском наместничестве при Екатерине II и Павле I. 1784-1805 г. – Екатеринослав, 1895. – С. 25. Ще на червень 1793 р., за згадкою губернатора Каховського, училища лишалися в Кременчуці.

¹⁸³ *Там само.* – С. 5, 21. Знані ще вчителі з 1786 р. – *Андреев, Покупалевський, Розборський і Аттон* (французька), див.: *РГАДА.* – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 693, ч. 2. – Арк. 55-58.

з Кременчука до Катеринослава¹⁸⁴.

Зуєв зауважив і певні незручності кременчуцького життя взірця 1781 р. Так, піщані ґрунти, що оточували губернську столицю спричинялися влітку до непереборної куряви. Пил, бувало, заносив навіть колодязі городян. Вчений радив звернути увагу на озеленення міста та насадити на околицях лісосмуги¹⁸⁵.

Писав Зуєв і про небезпеку плавання Дніпром біля Кременчука. Швидка течія та кам'янисте дно були певною загрозою для місцевого судноплавства.

Надає Зуєв певні відомості і про Крюків, який з'єднувався з Кременчуком вищезгаданим мостом на плотах. Крюків тоді був центром самостійного повіту («уезда», 1776-1783 рр.). Мав близько 200 будинків, невелике укріплення на базі старого шанцю та карантин для хворих в часи епідемій. Населявся переважно селянами-українцями та чиновниками. Купців, міщан і цехових мав обмаль. Крюківську церкву за часів Зуєва перебудовували, відтак вона тимчасово не працювала, а крюківчани ходили до церкви в Кременчук. Місцевою візитівкою був згаданий вище сад, навколо якого скупчувались казенні склади харчів і військової амуніції.

Про Кременчуцький і Крюковський повіти¹⁸⁶ (утворені 1776 р. за імперською губернською реформою 1775 р.) взагалі Зуєв повідомляє наступне. Перший з них розташовувався на лівому березі Дніпра і займав територію 258 тис. десятин, з яких невелика частина «неудобій»*. Під пашною знаходилося 154 938 десятин, сінокосів 83 792 десят.; під лісом 9 тис. десятин. До повіту належали 8 містечок, яких від сіл відрізняло лише існування певних укріплень; 6 слобод; 12 сіл, 4 сільця-деревні. У поселеннях є 39 церков, один монастир (Сокологірський) і одна каплиця старообрядців. Населення повіту налічує понад 20 тис. осіб, з них близько 14 тис. селян, як державних, так і кріпаків**.

Крюковський повіт розташовувався на Правобережжі і межував з повітами Саксаганським, Єлисаветградським і Польською Україною (Чигиринським

¹⁸⁴ Там само. – С. 22.

¹⁸⁵ Утім, незважаючи на значні успіхи у справі озелення, ще й сьогодні комунальники міста мають клопіт з пилюкою влітку.

¹⁸⁶ До речі, про те що це свого роду єдиний регіон мав уявлення і тогочасний уряд – 1783 р., в зв'язку з проектом укрупнення повітів Катеринославського намісництва (з 22 хотіли зробити 12), Кременчуцький і Крюківський повіти пропонувалося об'єднати, див.: Кабузан В. М. Заселение Новороссии... – С. 59.

* За ревізією 1782 р. Кременчуцький повіт поділявся на шість «округ»: Кременчуцьку, Власівську, Келебердянську, Переволочанську, Кишенську та Сокільську. Їх кордони більш-менш збігалися з колишніми козацькими сотнями.

** Тут, вірогідно, Зуєв подає дані лише враховуючи чоловіче населення. Ревізія 1782 р. (загальна відомість уже 1783 р.) подавала у повіті 27 924 душі чоловічої статі, див.: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 797, ч. 2. – Арк. 211 (це 13% всього населення Новоросійського намісництва, яке займало 4% його території). Іншу докладну загальну відомість Кременчуцького повіту з 1782 р. див. у розділі 3 під № 13. Порівняй також дані з Атласу Катеринославського намісництва 1787 р. див.: *Описи Степової України...* – С. 171-179 (загалом у повіті там 37 674 чол. і 35 278 жін.). За відомостями на 1788 р. є згадка про трохи більшу чисельність населення Кременчуцького повіту – 38 673 душ чоловічої статі, див.: *Сборник военно-исторических материалов*. – Вып. IV. – СПб., 1893. – С. 187. Щоправда, на 1787 і 1788 рр. – то вже з Потоками і Омельником.

староством). У ньому рахували понад 563 тис. десятин землі – терени дуже родючі і найкраще в губернії заселені. У повіті налічувалось 39 військових поселень; 4 поселення старообрядців; 140 приватновласницьких (кріпацьких) слобод, про які Зуєв додавав, що вони зовсім не такі як в Росії, а незрівнянно менші. Усіх будинків близько 10 374; церков 42 і дві старообрядські каплиці. У повіті був один водяний пильний млин, борошняних і вітряних – 90, один казенний цегляний і черепичний заводи. Жителів у повіті понад 30 700 осіб, з яких селян 28 600 осіб. Крім Крюкова в повіті містом названий ще Крилів.

Цікаво, до речі, до Кременчуцький повіт досить нагадує за кордонами давнє Кременчуцьке староство Ю. Немирича 1657 р. та Кременчуцький полк 1661-1666 рр. – отже можна казати про «природність» та геоісторичну усталеність таких меж Кременчуччини. Крюківський повіт – частина давніх задніпрських місць середини XVIII ст.¹⁸⁷ – був аморфнішим і згодом Крюків втратив своє значення регіонального центру на користь іншої давньої кременчуцької колонії – міста Олександрії (колишньої Усівки).

Повітове кременчуцьке дворянство вперше в межах виборів до Комісії 1767 р. очолив відомий нам пікінерський ротмістр Я. Ф. Гаврилов¹⁸⁸. Є вістка про

¹⁸⁷ Свіже про Крюківський повіт за картами 1778 і 1779 рр. див.: *Пивовар А. В.* Поселення Правобережного Запоріжжя в 2-й половині XVIII ст. // *Інгульський степ [Альманах]*. – Випуск 1. – 2016. – С. 12.

¹⁸⁸ Див. згаданий лист кременчуцьких сотнян до О. Румянцева: *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 148.

Нагадаю, життєпис Я. Гаврилова після 1764 р. (його біографія до цього часу описана у *Вирський Д.* Українне місто...). Після переходу 1764 р. на службу в пікінери Я. Гаврилов одержав чин ротмістра, а 1768 р. згадується вже як майор (секунд-майор?) (*ЦДІАУК.* – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 77), а 1772 р. як прем'єр-майор (*ДАДО.* – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 567. – № 97). Зрештою, у 1774-1776 рр. кременчуцький старшина званий підполковником Єлисаветградського пікінерського полку (див. зокрема: *ЦДІАУК.* – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 254. – Арк. 295; Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 387), у цьому чині (не безспірному, бо у деяких документах його продовжують писати прем'єр-майором) він невдовзі і скінчив своє життя (20.IX.1777 і 1780 рр. згадується як померлий, див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 629; *ДАДО.* – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 567. – № 719). Зі службою у Єлисаветградському пікінерному полку, напевно, пов'язана і поява у власності Гаврилових власницької слободи Миколаївки (нині село П'ятихатського р-ну Дніпропетровської обл.) в окрузі слободи Зибкої (нині с. Зибкове Онучківського р-ну Кіровоградської обл.). За ревізією 1782 р., ця Миколаївка належала сину підполковника, прапорщику Дніпровського пікінерного полку Миколі Гаврилову (явно і названа на його честь) і мешкало в ній 464 підданих, див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 1297. – Оп. 2. – Спр. 395. – Арк. 109-121 (з урахуванням перерахунків, що відклалися на арк. 158-175).

У 1774 р. Я. Гаврилов вскочив у велику халепу – тоді трапився гучний на всю Новоросію казнокрадчий скандал із капітаном Петром Тройницьким (походив із келебердянських старшин Полтавського полку). Кременчуцький старшина був «поручителем» за обладками цього доморослого афериста («недоставлену з Нижнього Новгорода лінійну суму», «лівенську суму в Азовській губернії») і на ньому «повис» борг перед державою у 120 тис. руб. Разом із власним боргом Я. Гаврилова у 4 тис. руб. – це була величезна сума. 26.XII.1774 р. Новоросійська губернська канцелярія звернулася до Кременчуцького купецького правління, аби воно направило у розпорядження Жовтого гусарського полку капітана Павла Фурмана двох досвідчених купців для оцінки маєтностей, що належали

організацію виборів повітового предводителя дворянства у 1778 р. (виборами займався секунд-майор Дніпровського пікінерського полку Василь Потоцький – з колишніх сотників Кишеньки у Полтавському козацькому полку, отже, ймовірно, його і вибрали)¹⁸⁹. З усталенням цієї нової посади на теренах всієї імперії в 1784 р. шляхетство Кременчука очолив секунд-майор Андрій Григорович Остроградський¹⁹⁰, якого в 1788 р. змінив надвірний радник Микола Васильович Капніст (обидва зі старшинських родів полковників Миргородського полку). Останнього щоправда швидко прийшлося переобирати у зв'язку з виборами його на посаду губерньського предводителя дворянства, яку Капніст займав з 1788 по 1793 рр. У повіті йому наслідував секунд-майор Василь Іванович Ган (прибалтійський німець з генеральською ріднею, одружений з представницею місцевого роду Старицьких), обраний у 1789 р. Його наступниками – уже з переносом повітових установ до Градизька – були з 1791 р. секунд-майор Іван Микитович Козельський, а з 1796 – секунд-майор Харлампій Семенович Бузановський¹⁹¹. Усі троє отже – пов'язані із старшинською корпорацією Полтавського козацького полку.

Цікаво, що на Кременчуччину перебираються і старшини-бізнесмени. Таким був полтавець бунчуковий товариш Павло Якович Руденко – колишній запорожець¹⁹², який «піднявся» за часів російсько-турецької війни 1768-

«Єлисаветградського полку підполковнику Гаврилову», див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 266.

Невдовзі (перед 20.IX.1777 р.) Я. Гаврилов помер, а його маєтності описали, будинок в Кременчуці конфіскували і призначили «смотрителів» від казни. Лише 1780 р. його сину Миколі, прапорщику Дніпровського пікінерного полку (1787 р. згадується як поручик), формально вдалося вступити у права спадщини (і то він власне просто замінив доглядачів від казни, самотужки забезпечуючи тепер виплати за боргами), див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 629. Напевно, до цього ж діла відноситься «Справа про стягнення з 2-х поручителів Тройницького, соляної недоїмки, що є на ньому», див.: *ДАДО*. – Ф. 1684. – Оп. 2. – Спр. 565. – № 981. З 31.V.-8.VI.1782 р. маємо ще справу про відведення земель вдові і сину підполковника Гаврилова у Куп'єватській окрузі Єлисаветградської провінції, див.: *ДАХО*. – Ф. 14. – Оп. 5. – Спр. 13 (6 арк.). До речі, дружина Я. Гаврилова – Настасья Семенівна (дівооче прізвище невідоме) ненадовго пережила чоловіка (вже 3.IX.1778 р. згадується як померла), див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 629. А при річці Куп'єватій слободи Арапова-Гаврилова і просто Гаврилова згадані на мапі Новоросійської і Азовської губерній 1778 р. (Крюківський повіт, відтінок вздовж річки Омельника Келебердянського до впадіння у Дніпро, карта досліджена А. Пивоваром). За «Атласом» 1787 р., під Кременчуком М. Гаврилов володів сільцями Писарівка (спільно з А. Г. Остроградським), Ковтуновщина, Савине, Олєфірівка (спільно із значковим товаришем Ф. Ф. Московим) та згаданою Миколаївкою у Олександрійському повіті.

¹⁸⁹ *ЦДІАУК*. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 441.

¹⁹⁰ Одружений з Анною, дочкою Я. Гаврилова.

¹⁹¹ *Сурєва Н. В.* Повітові і губерньські дворянські предводителі на Півдні України (остання чверть XVIII ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Випуск VII. – Запоріжжя, 1999. – С. 86. Х. С. Бузановський (р.н. 1747) був спадковим сотником Решетилівської сотні Полтавського полку (1767-1779-?).

¹⁹² Див. виданий йому, як товаришу Корсунського куреня і міщанину полтавському атестат Війська Запорізького Низового від 17.XI.1771 р.: *Пам'ятки писемності в збірці Дніпропетровського історичного музею*. – С. 20 (далі і низка інших актів Руденків).

1774 рр.¹⁹³. На рубежі 1774 і 1775 рр. він придбав у нащадків гетьмана Д. Апостола с. Глобине (нині – райцентр), а його син Лука на початку XIX ст. став кременчуцьким повітовим маршалом (предводителем дворянства). Мав П. Я. Руденко і невеликі володіння у Кременчуцькому повіті (за ревізією 1782-1783 рр. у Власівській окрузі 20 хат із 118 підданими)¹⁹⁴. 1784 р. отримав він чин надвірного радника і підполковника. Знаний портрет П. Я. Руденка у староукраїнському строї з європейською краваткою-метеликом у чомусь є символом новоросійської вестернізації місцевої козацько-старшинської еліти.

Портрет Павла Яковича Руденка. 1778 р.

(крavatка-метелик до старосвітських шат – «нові українці» вони ж такі модники!)

Маємо опис 1791 р. будинку в Кременчуці молодшого брата Павла Руденка – Івана (починав службу 1763 р., колишній військовий товариш Полтавського полку, на 1791 р. вже мав чин колезького радника і був обраний предводителем дворянства Катеринославського повіту). Садиба стояла на березі Дніпра. Мала два кам'яних погребі і шість жилих покоїв (тобто була частково кам'яна, частково дерев'яна), з буфетом і двома передпокоюми («сеньми»), при яких два ганки-«крильця» і на дворі – особливо побудовану для слуг «людську», а також сарай і стайню о 10 стойлах¹⁹⁵. Ось так виглядало у Кременчуці життя «по багатому».

¹⁹³ 1774 р. тоді бунчукового товариша Павла Руденка нагородили за те, що він, при поставках провіанту до Криму, зберіг казні 800 тис. руб., див.: *Каталог Московского отделения Общего Архива Главного Штаба.* – С. 41. Активна присутність П. Руденка у діловому житті Кременчука добре простежується за справами фондів купецького правління (1773-1776) і городского магістрату (1775-1800) (*ЦДІАУК*, ф. 2069 і 955).

¹⁹⁴ *ЦДІАУК*. – Ф. 1820. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 130зв.-134.

¹⁹⁵ *ЦДІАУК*. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6649. Будинок цей 1791 р. І. Руденко пожертвував на благодійність «Приказу общественного призрения».

Як бачимо, нащадки колишньої козацько-старшинської аристократії зберегли свої визначальні позиції на Кременчуччині (деякі, задля того готові були навіть йти на авантюри – див. історію П. Тройницького і Я. Гаврилова 1774 р., у боргах згодом опинився і родич Я. Гаврилова – з кременчуцьких значкових товаришів-сотенних отаманів секунд-майор Аврамов¹⁹⁶). Їх же «молодших братів» – колишніх козаків і сотенних старшин (у чинах прапорщика-поручника) – найчастіше бачимо і на нижчому щаблі «смотрящих» округ повіту (з роду колишніх кременчуцьких старшин такими були Артем Оболонський і Олексій Байдак). Це цікаво з огляду на те, що маєтки під Кременчуком тоді охоче набувають «прийшли» – губернські чиновники (починаючи з самого генерал-губернатора князя Г. Потьомкіна¹⁹⁷). Але для локального соціуму вони, як бачимо, ще не «свої».

Наступниками Мельгунова на посаді генерал-губернатора (головного командира) були генерал-поручик Яків фон Брант (26.VIII/12.IX.1765-XII.1766), генерал-поручик Іван Петрович Леонтьєв (I-VII.1767), генерал-аншеф Федір Матвійович Воейков (VII.1767-1774), а від 1774 р. до смерті у 1791 р. – Григорій Олександрович Потьомкін, гучної слави фаворит Катерини II. Вплив останнього при імператорському дворі та особисті таланти немало сприяли широкомасштабній модернізації південних околиць імперії (вельможа походив із смоленської шляхти, яка, як і українська, мала «річпосполитські спомини», що проявлялося і в охоті до вестернізації). До речі, Кременчук ледь не отримав, з волі Потьомкіна, нову назву – Слов'янськ («Славянск»; пропозиція з проекту реформи Новоросійської і Азовської губерній 1778 р.)¹⁹⁸.

Наступниками «менеджерів на місці» Ісакова і Черткова були губернатори-помічники генерал-майори Матвій Муромцев (1775-1777), Микола Язиков (1777-1783), Тимофій Тутолмін (1783-1784), Іван Синельников (1784-1788), Василь Каховський (1788-1794, останній з тих, хто перебував у Кременчуці) і генерал-лейтенант Йосип Хорват (1795-1796). Про обсяг повноважень і коло турбот кременчуцьких губернаторів можемо судити за листом Синельникова з літа 1786 р. Він писав (засидівшись за роботою до 4-ї години ранку):

«...мне кажется, что я право не ленив, да и ленится некогда, ибо кроме наместнического правления, имею экспедиции: 1-е, обер-комендантов и комендантов с гварнизонами у меня столько, что в других десяти губерний нет, с коими я говорю о всякой мелочи по хазайству, к снабжению их; 2. пограничная осторожность от болезни; 3. таможенные попечении о доходах их; 4. со всего государства почти идут колодники, коих надобно призреть и отправить, а сверх того еще и рекрутки; 5. переписка с четырьмя господами частными военными генералами, а также и с полками, которые мы, не получая рекрут, сами

¹⁹⁶ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 11513 (О вызове желающих купить имение и скот секунд-майора Аврамова, продаваемые в счет уплаты им должных в казенное ведомство 1066 руб. 64 коп. 23.III.1784 р.); Спр. 3968 (1785 р. скарга єврея з Тульчина, який не може отримати свій борг з майора Аврамова). Не знаю, чи це ще сам Михайло Авраменко-Аврамов (помер бл. 1782 р.) чи вже Федір Михайлович Аврамов – обидва були секунд-майорами.

¹⁹⁷ 1784 р. колезький радник Омелян Іванович Сєднєв продав свій хутір у Кременчуцькому окрузі Г. Потьомкіну (*Держ. Арх. Ростов. Обл.* – Спр. 800. – Оп. 1. – Спр. 453).

¹⁹⁸ Болотина Н. Ю. Потемкин. – Москва, 2014 (Глава 9 «Государев наместник»).

комплетуем, и по квартирному протчих; 6. провианской департамент, многия войски доволствующей, коих здесь и в Тавриде столько, сколько может бать в других десяти-же губерний нет; 7. построении в разных местах; 8. уневерситетской суммы экспедиция, требующая о каждой материи попещись; 9. обширная страна, требующая обозрения, заселения и помощи о выводе людей; 10. проезжая дорога и гости, дача им подорожен и стечение в сей край разных дел, от которых по одному наместническому правлению до 30 тысяч №№ по журналам, да у меня три правящих секретарскую должность едва успевают; 11. разные бояре пишут о своих землях, коих здесь со всего царства натолпилось, и всякому должно отвечать; 12. своя экономия. Итак всепокорнейшее прошу дать мне ваше дружеское наставление, какой в сутках выбрать час на ту лень, о которой вы говорить изволите; а мне лутче-ли сказать: надолго-ли меня станет? Здесь-же народ военной и иностранной и всякая сволочь; всякой отставной не хочет ведать судей, а лезит к губернатору, говоря о заседателях, что 'он младый, а я капляр, и сам турцы сека'. Вот сколько у меня должностей!»¹⁹⁹

Утім, «новоросійський» Кременчук не був ладний похвалитися постатями фундаторів на кшталт де Рібаса чи герцога (дюка) де Рішельє, без спомину про діяльність яких не можна уявити початки Одеси. Про це говорить, зокрема, і справа з гербом міста, що не був прийнятий аж до 1798 р. – а то на 12 років пізніше за сусідній Градизьк (той отримав герба, коли перебував ще у Київському намісництві). Тимчасово-утилітарні підходи не дбають про душі, відтак «новоросійський досвід» – хоч блискучий, але поверховий – не став для місцевого соціуму символічним історичним початком (що цілком обнулює попередні досягнення). Старий козацький Кременчук, справді, потіснився (у тому числі просторово – з центру міста на околиці), але витіснений таки не був.

***Ціна прогресу:
Чума 1784 року***

Серед губернаторів Новоросії найбільший споминає по собі залишив Іван Максимович Синельников, який обіймав цю посаду в 1784-1788 рр. Уродженець с. Валуйки на Белгородщині, він звернув на себе увагу Потьомкіна і став одним із найсумлінніших виконавців його грандіозних проєктів* (зокрема, Синельников відомий як перший будівничий Катеринослава). Саме призначення його на посаду новоросійського губернатора (власне тоді вже званого правителем Катеринославського намісництва) пов'язане з Кременчуком, в якому тоді спалахнула епідемія чуми²⁰⁰.

Ще в 1783 р. російський уряд, захоплений ідеєю відновлення Візантійської імперії (т. зв. Грецький проєкт) з представником російського імператорського дому на престолі, вирішив створити на південних околицях держави її

¹⁹⁹ НБУВ. ІР. – Ф. І. – Спр. 840. – Арк. 18-19 (ймовірно, серпень 1786 р.).

* Гадаю, ключем до успіху діяльності І. Синельникова було те, що то, власне, був «член команди» Потьомкіна, а не звичайний чиновник. Він був, як на той час, *некорумпованим* – не брав хабарів «від чужих», задовольнявся щедротами винятково свого «світлішого» князя (і так! – той князь Таврійський, справді, не шкодував винагород для свого ефективного підручного).

²⁰⁰ Небезпеку чуми відчували у Кременчуці і раніше. Ось, зокрема, 1781 р. «кременчуцький губернатор» Язиков рапортував про «принятие мер» «от занесения заразительной болезни», див.: *Каталог Московского отделения Общего Архива Главного Штаба.* – С. 67.

«плацдарм» – Катеринославське намісництво, що охопило б неозорі простори Новоросійської та Азовської губерній. Допоки не був збудований його новий центр – Катеринослав, столичні функції мав виконувати Кременчук.

У квітні 1784 р. у ньому відбулися великі урочистості, присвячені відкриттю нового намісництва. До міста з'їхалося багато високопоставлених осіб, дворянства і простого люду. Урочистості продовжувалися три дні. Ще до цієї події у Кременчуці були випадки захворювання на чуму²⁰¹, але це ще не була епідемія. Не встигли гості роз'їхатися, як губернську столицю охопив справжній мор та й по всій Новоросії спалахували значні зони зарази²⁰².

Губернатора Т. І. Тутолміна змістили, рятувати місто призначили Синельникова. Він вжив низку термінових заходів²⁰³. Місто поділили на

²⁰¹ У Крюкові її спалахи фіксуються з кінця 1770-х рр., ще Зуєв (1781 р.) повідомляв про існування там спеціального «карантину» (відомо, що збудувати карантинний дім у Кременчуці в зв'язку з загрозами пошесті 1770-1771 рр. 7.II.1771 р. запропонував представник уряду в Малоросії гвардії майор Шипов, див.: *Архив Государственного Совета*. – Т. 1 (1768-1796 гг.). – СПб., 1869. – С. 395). 21.X.1773 р. він таки доповідав про організовану «для удержання опасной болезни» заставу у Крюківському шанці, див.: *Там само*. – С. 430. Г. Потьомкін у листі до Катерини II від 23.IX.1783 р. пише про Кременчук, «наполненный лихорадками», див. *Екатерина II и Г. А. Потемкин*. Личная переписка (1769-1791). – Москва, 1997. – № 682. А в жовтні того ж 1783-го року «в город Кременчуг где главной проезд из всех заднепровских мест чинится и велено ... в город Крюков учредить карантин и осмотр проезжающим под начальством тамошнего Крюковского воеводы примьер-майора Величковского», див.: *НБУВ. IP*. – Ф. IX. – Спр. 14931-15035. – Арк. 17.

²⁰² Уже 7.VI.1784 р. губернатору Тутолміну вказано вжити заходи щодо боротьби з «опасной болезнью», див.: *НБУВ. IP*. – Ф. V. – Спр. 808. – Арк. 83. А 21.VI.1784 р. власті розродилися таким оголошенням: «Жителям города Кременчуга объявление. При умножающихся ныне жару, крайне нужно умножение предосторожностей от болезней прилипчивых особливо жарычек и прочих им подобных, кои при малейшем небрежении смертоносныя могут разпространить следствия. И хотя правительство не оставило с своей стороны принять строгия меры упреждению такового нещастия, но меры сии сколь бы точно ни были наблюдаемы, не могут однако принесть всей желаемой пользы, естли каждый хазяин в своем доме не будет стараться по всей возможности оным соответствовать. Соответствие же сие должно наипаче состоять в следующем: 1) В немедленном донесении сколь скоро окажется больной, не только прилипчивою, но и какой бы то ни было болезнью – самая опаснейшая болезнь не может быть вредна, кроме больного, коль скоро язва известна. 2) В крайнем остережении себе от прикосновений к каковым либо вещам сомнительным, что наипаче случается при покупках старого платья и всяких лоскутков, часто из жадности к самому малому прибутку барышник подвергает и себя и многих смертной опасности. 3) Частом отирании себя уксусом, или омовении водою, желаю я, чтоб жители Кременчугские потщились строгим и точным последованием не только себя спасти от опасности, но и истребить навсегда самые следы сего бедствия», див.: *Там само*. – Арк. 84зв. Як бачимо, крім вимоги ізоляції хворих і їх речей, жодної конкретики.

²⁰³ Серед перших нових протиепідемічних заходів знаний ордер бригадиру Синельникову від 8.IX.1784 р., за яким він мав «...карантины выстроить выгодные. В Кременчуге же можно на сие обратить дом, что при Крюковском саде», див.: *Там само*. – Арк. 90. Сам Синельников у листі з 31.VII.1784 р. ще сумнівався щодо доречності карантинів, якими

дільниці²⁰⁴. У кожній з них, крім призначеного «чиноначальника», були свої медичний і поліцейський наглядачі. Про кожний випадок захворювання повинні були доповідати губернатору. Кременчук оточили кільцем вартових, котрі нікого не пропускали в місто і з міста без дозволу губернатора.

Головний міський ринок був розбитий на декілька менших, розташованих в різних частинах міста. Торг відбувався таким чином. До призначених місць з'їжджалися з околиці продавці; туди ж приходили жителі міста. Між тими й іншими були дерев'яні ґрати, крізь які просувались продані речі. Грошей не могли брати з рук у руки. Були влаштовані для цього цеберка з водою або квасом. Покупець, показавши потрібну суму приставу, який стояв поруч, кидав монети в цеберко, звідки їх виймав продавець.

Намагаючись позбутися людських скупчень, Синельников наказав усіх ув'язнених вивести в поле. Колоністів-корсиканців, прибулих з Херсона, що без діла вешталися містом, переселили на дніпровські острови. З міста були виведені залогові і майстрові роти. Але епідемія не припинялась.

Потьомкін, який відбув до Петербургу, просив направити в Кременчук відомого вченого – доктора медицини Данила Самойловича Самойловича (Сущинського). Його призначили губернським лікарем Катеринославського намісництва та Таврійської області.

На початку червня 1784 р. Самойлович прибув до Кременчука. За допомогою Синельникова, він мобілізував лікарів з найближчих повітів і закріпив їх за міськими дільницями. Лікарі разом з магістратськими урядовцями щоденно обходили свої дільниці з метою виявлення нових хворих. Крім позаміського карантину, на дніпровських островах було відкрито спеціальну лікарню для лікування хворих на чуму.

З досвіду минулих епідемій Самойлович добре знав, що застарілі та необґрунтовано жорстокі й обтяжливі протиепідемічні заходи дуже ускладнюють боротьбу з чумою, бо налякані й озлоблені люди переховують речі і хворих, а, часом, ще й таємно ховають померлих, щоб уникнути надмірно суворих карантинних заходів. Тому вчений відразу запропонував місцевій адміністрації та лікарям не захоплюватись надто жорстокими карантинними заходами, не палити хат померлих, а знезаражувати їх обкурюванням спеціальними порошками, що вживалися під час московської пошесті 1771 р.²⁰⁵ Для більшої переконливості в надійності цього методу Самойлович сам оселився і довгий час мешкав у знезараженому будинку. В окремих випадках він рекомендував не висилати до карантину людей, що контактували з хворими, а ізолювати їхні будинки за допомогою спеціального караулу-вартових (Ромм зауважив, що то був вельми корисний захід – у Херсоні того не зробили і там жертв було більше). Самойлович вимагав від лікарів, щоб вони постійно роз'яснювали населенню, що таке чума, якими шляхами вона поширюється, і переконували в необхідності застережних заходів.

обкладали його намісництво через алярми Тутолміна, див.: *Письма правителя Екатеринославского наместничества И. М. Синельникова...* – С. 262.

²⁰⁴ Тут і далі див.: *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 77-78.

²⁰⁵ Синельников у листі з 31.VII.1784 р. повідомляє також, що, крім окурювання, будинки ще обмазували дьогтем і вапном – для цього залучили арештантів-колодників, див.: *Письма правителя Екатеринославского наместничества И. М. Синельникова...* – С. 262.

Губернський лікар перебував у Кременчуці до 5 липня 1784 р., а потім, за наказом Потьомкіна, терміново подався до Херсона. 6 серпня Самойлович повернувся до Кременчука²⁰⁶ і, після огляду карантину та лікарні, виїхав до вражених чумою населених пунктів, що були за Дніпром. Синельников повідомив Потьомкіну, що «Самойлович оглянув всі ті місця і скрізь особисто подав потрібні на цей випадок настанови».

З поверненням до Кременчука, губернський доктор регулярно відвідує карантин, багато часу проводить у лікарні, організовує спеціальну команду для обкурювання заражених будинків і речей. Разом з ним героїчно боролися з чумою лікарі Ф. К. Балибін (Балабан) і М. Г. Борисевич. Згодом вони були удостоєні, за клопотанням Самойловича, штабс-лікарського чину.

Безпосередніми вірними помічниками Самойловича в Кременчуці були лікарі П. Н. Шарой, П. Ф. Малашевський, І. П. Яновський (=Іван Петрович Гоголь-Яновський), С. П. Копитовський, А. М. Злотковський, О. М. Титов (цей митник, радше організатор карантину), підлікар О. Вучаров. Як писав губернатор Синельников 21 серпня – «здається мені хоча б чортова була чума, то з такою люттю, з якою ми женемося за нею, заріжемо її без ножа»²⁰⁷.

Самойлович створив дослідну лабораторію («комору») для проведення наукових експериментів. Її він облаштував мікроскопом Деллебара, що в ті часи вважався найдосконалішим, забезпечував велике поле зору і давав збільшення в 250 разів. Результати своїх досліджень Самойлович опублікував згодом спочатку у французькому журналі, а потім видав окрему книгу «Короткий опис мікроскопічних досліджень про суть отрути чумної, що їх проводив у Кременчуці Данило Самойлович»²⁰⁸.

Недосконалість методики та мікроскопічної техніки не дозволили дослідникам знайти збудника чуми. Чумний мікроб був відкритий аж через 110 років. Однак це не применшує заслуги вченого, котрий перший у світі намагався виявити за допомогою мікроскопа чумну паличку.

Усюди в Катеринославському намісництві Самойлович енергійно і настійливо застосовував розроблені ним протиепідемічні заходи та, за допомогою місцевих лікарів, швидко ліквідував пошесть. Наприкінці грудня 1784 р. небезпечна хвороба повсюди остаточно припинилася.

20 січня 1785 р. Потьомкін розпорядився, що, як зараза закінчилася, то варто, витримавши ще шість тижнів по тому, відправити у церкві молебень вдячності Богові та цілком відновити комунікацію з околичними губерніями (повідомивши їм, що небезпека минула). Світліший князь також акцентував, що і далі слід суворо пильнувати, аби пошесть не повернулася і робити щодвотижні рапорти про «благосостояніє»²⁰⁹.

²⁰⁶ Синельников чекав (посилається на досвід місцевих мешканців – отже, це не перший випадок чуми в Кременчуці!), що в осінню сирість хвороба може посилитись, див.: *Там само*.

²⁰⁷ Цит. за: *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 78.

²⁰⁸ Ромм, який 9.III.1786 р. мав зустріч із Самойловичем у Кременчуці, докладно переказав досліді і міркування вченого про лікування чуми, див.: *Ромм Ж.* Вказ. праця. – С. 19-21.

²⁰⁹ *НБУВ. ІР.* – Ф. XIV. – Спр. 165-169. – Арк. 199 (запис № 1270).

За звітом Самойловича, у Кременчуці мешкало близько 8 тис. жителів²¹⁰. За час епідемії з 20 травня по 15 листопада 1784 р. до важкого карантину потрапило 489 осіб, вилікувалося – 249, померло – 240. Крім того, у місті та околиці, з тих хто не встиг опинитися у карантині померло від третьої до четвертої частини від «онаго числа»²¹¹.

Заслуги Самойловича високо оцінили Синельников і Потьомкін. Перший в листі від 2 квітня 1785 р. писав: «Самойлович – про нього інакше промовити не можна, як герой чуми, або істинний Ескулапій, чи, якщо бажаєте, Гіппократ. Дамбі я перед вами не збрешу»²¹². У винагороду лікар дістав високий чин колезького радника, що рідко траплялося серед медиків тих часів.

Інших борців із чумою винагородили грошима. Імператриця пожалувала 4 тис. рублів за труди при «изстреблении опасной болезни» в Кременчуці. Їх Потьомкін звелів 26 квітня 1785 р. розподілити таким чином: надвірному раднику С. Дєєву (Дасву) 600 руб., колезькому асесору М. Патріну (городничий в Олександрії) і секунд-майору М. Дурову – по 500 руб., штаб-лікарям І. Яновському (Гоголь-Яновському) і А. Злотковському – по 400 руб., лікарям Бондиреву, Малишевському і прапорщику П. Орловському – по 200 руб.; решту (80 руб.) Синельников мав розподілити за своєю волею²¹³.

Згадали і кременчуцьких купців і міщан, які брали участь у боротьбі з епідемією (власне, купці-кременчужани дуже допомогли постачанням харчів до карантину). Їм правитель намісництва Синельников оголосив 15 травня 1785 р. «особливу признательность» (22 купців тут згадано за прізвищами)²¹⁴.

До речі, сам Потьомкін під час чуми давав приклад мужності. Він особисто відвідав госпіталь чумних у Херсоні (Ромм оповідає, що та справа була у Кременчуці). Про мотиви цього демонстративного вчинку князь Таврійський висловився таким чином: «если я не пойду, кто захочет туда пойти»²¹⁵.

Розсилаючи свої надруковані праці західноєвропейським ученим, Д. С. Самойлович повідомляв, що в Херсоні і Кременчуці він прагне розвивати науку не менш, ніж у Парижі. Вчений мріяв стати викладачем молодих медиків. У вересні 1787 р. з Харківського колегіуму до Кременчука прибула перша група студентів, які бажали вивчати медицину в проектованому Катеринославському університеті. Самойлович запропонував не відсилати їх назад, а замість університету відкрити медичну школу для підготовки лікарів. Потьомкін погодився з цією пропозицією, і харківських студентів було зараховано до Крюківського генерального шпиталю²¹⁶, а згодом переведено ближче до театру воєнних дій

²¹⁰ Вірогідно ця цифра включає як постійне, так і непостійне населення. Барон Берт навесні 1784 р. записав, що у Кременчуці 4 тис. мешканців (ось це, мабуть, про постійних), див.: *Reise durch den südlichen Theil von Russland...* – Р. 16.

²¹¹ *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 81.

²¹² *Там само.*

²¹³ *НБУВ. ІР.* – Ф. XIV. – Спр. 165-169. – Арк. 208 (запис № 1307). Здається, у копії-переліку хтось пропущений (з тих кому винагорода 200 руб.? а де «80» має бути «800»?).

²¹⁴ *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4155.

²¹⁵ *Ромм Ж.* Вказ. праця. – С. 20.

²¹⁶ Примітне тоді місце – восени 1789 р. його (=велику «військову лікарню» в Кременчуці) відвідав відомий англійський філантроп Джон Говард, який тоді вивчав суворі умови утримання російських солдат (цинга і т. д.).

нової російсько-турецької війни 1787-1791 рр. – до Єлисаветградського генерального шпиталю, де 1 жовтня 1787 р. відкрили медико-хірургічну школу, чи, як тоді називали, Єлисаветградський медичний факультет²¹⁷.

І надалі, вже на посаді головного карантинного лікаря, Самойлович часто відвідував Кременчук (з 1786 р. маємо відомість про смертельні випадки серед кременчуцьких купців і міщан від «продолжающейся опасной болезни»²¹⁸). З великою іронією вчений-медик поставився до помпезно-бутафорської підготовки зустрічі Катерини II, чутки про це дійшли до Потьомкіна, який з того часу вже досить прохолодно ставився до видатного лікаря²¹⁹.

***Візит імператриці:
бал у «потьомкінській
деревні»***

Відвідання імператрицею Катерино-славського намісництва планувався ще з моменту його утворення, але чума змусила відкласти цю справу на деякий час²²⁰. Утім, у 1787 р. Катерина II таки зібралася в дорогу.

Ретельна підготовка до візиту розпочалася ще в 1786 р.²²¹ Губернатору І. М. Синельникову було дане термінове завдання зробити все, аби надати Кременчуку вигляду столичного міста (характерний запис з тогочасного листа Синельникова, що князь О. Безбородько, коли зайшов до зали ще не зовсім добудованого палацу, вигукнув – «вот Петербург!»²²²). Будувалися палаци, насаджувалися парки (за словами Синельникова, «...скоро стану возить большия деревья – сажать кругом и под окнами [палацу імператриці], дабы он весь был в саду»²²³), прокладалися нові шляхи, на березі Дніпра споруджувалася тріумфальна брама²²⁴. Неподалік від призначеної для цариці квартири були збудовані другі тріумфальні ворота²²⁵.

²¹⁷ Чистович Я. История первых медицинских школ в России. – СПб., 1883. – С. 307-311.

²¹⁸ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4670.

²¹⁹ Євселевський Л. І. Кременчуччина з давніх часів до XIX ст. – С. 44.

²²⁰ 1785 р. у Кременчуці масштабно готувались (з будівництвом мережі польових палаців за трасою мандрівки) ще й до візиту спадкоємця престолу – Павла Петровича, який так і не відбувся.

²²¹ Охочі поговорити про примарність «потьомкінських деревень» забувають, що то була респектабельна європейська практика (театралізована конструкція ідеального світу) – ще 1515 р. – на урочистий в'їзд папи римського Лева X до Флоренції – збудували велику кількість святкових споруд: тріумфальні арки, піраміди і чимало іншого, в т. ч. і фальшиві фасади, див. Делюмо Ж. Цивілізація Возрождения. – Екатеринбург, 2006. – С. 384. Отже, сучасниками сприймалося те як прояв саме вестернізації, а не російської самобутності.

²²² НБУВ. ІР. – Ф. І. – Спр. 840. – Арк. 17зв. (ймовірно, серпень 1786 р.). Той таки Безбородько окреслив цілий край, підлеглий Потьомкіну, як «школьную и цветущую губернію» (Там само. – Арк. 19), себто визнав вірцевість південноукраїнського проекту для цілої імперії. Для нього Кременчук – то була вже справжня ультрасучасна «Росія», альтернатива архаїчній «Малоросії».

²²³ Там само. – Арк. 17зв.

²²⁴ Судячи по всьому, ця тріумфальна брама знаходилася в районі «скелі» (виступів граніту) на набережній. Саме її – за «обветшалістю» – розібрали на дрова-деревину 1793 р., див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 7321.

²²⁵ У жовтні 1797 р. це спорохнявіла брама на самому в'їзді до міста «по большой Мос-

Усе літо 1786 р. в Кременчуці кипіла робота із приведення міста у благообразний вигляд. Губернатор Синельников і віце-губернатор Андрій Воїнов видавали численні розпорядження міському голові, примушуючи його пильно слідкувати за ходом робіт. Наведемо текст одного з цих ордерів.

«Вам уже давно известно, что в начале будущего 1787 года ее императорское величество всемилостивейшая государыня благоволила положить твердое намерение, при высочайшем путешествии, ошастливить монаршим своим посещением и здешний город Кременчуг. Кто бы же из верных сынов российского отечества не восчувствовал такой знаменитой радости, а паче из многих веков и на отдаленнейшее от обеих столиц пределы движемой с сердечным вниманием. Сколь есть важен и велик таковой случай для верноподданных — нет тут места никакому сомнению. Кто бы не приготовил себя с отличной ревностью и душевным усердием все то исполнить, что только на сей случай потребно совершить как по долгу звания, так и в доказательство усердного отличного почтенных сограждан?».

Після такого вступу-напучення йшли конкретні вказівки мешканцям міста, перераховувались усі подробиці:

- 1) «все мокрые и весной водой потопляемые шести в городе замостить мостами, а где это неудобно — выложить фашинником, усыпать землей и песком и провести по бокам канавы»;
- 2) «чтобы ни у кого никакого строение под соломой и очеретом отнюдь не оставалось, а везде было покрыто тисом или дранью»;
- 3) «все ветхие и безобразящие город постройки переделать и перекрыть по плану» або, як було рекомендовано в іншому ордері, «выравнять *кривизны* в фасадах».
- 4) «Стены домов и трубы выбелить мелом или самой лучшей белой глиной».
- 5) «При всяком доме у ворот поставить по два столба одинакового образца для фонарей»²²⁶.

Для виконання цих робіт притягували колодників. Вони допомагали мешканцям будинків.

Сам Синельников займався будівництвом палацу для імператриці, навколо якого закладався парк. Палацовий комплекс зводили в протилежній від Дніпра частині міста. Це робилося для того, щоб цариця побачила місто і проїхала через усю його кращу частину.

Палац мав бути з дерева, за кресленнями, які розроблялися в Петербурзі. У парку навколо палацу висаджували великі дубові дерева. Листи Синельникова в Петербург наповнені питаннями і проханнями стосовно будівництва палацу. Його художнє оздоблення виконував Володимир Лукич Боровиковський. Хто запросив для мистецьких робіт до цього ще маловідомого художника, важко сказати. Деякі дослідники вважають, що його запропонував Потьомкіну Київський предводитель дворянства, поет В. В. Капніст, який знав художника по

ковской дороге при Красном мосту», щодо якої вирішували лагодити-реставрувати чи розламати, див.: *ЦДІАУК*. — Ф. 955. — Оп. 2. — Спр. 10135; Ф. 1336. — Оп. 4. — Спр. 176. 28.II.1798 р. Малоросійське губернське правління звеліло «Тріумфальні ворота» не ремонтувати, а продати на злам, оскільки поставлені вони для разової потреби («на один толчок случай»).

²²⁶ Цит. за: *Євселевський Л. І.* Кременчуччина з давніх часів до XIX ст. — С. 45-46.

Миргороду і Києву. І ось скромний миргородець став автором картин, які прикрасили царський палац, збудований в Кременчуці.

До кінця року майже всі приготування були завершені²²⁷. Цікаві дані про склад населення Кременчука наводить документ міського архіву. З нього можна робити висновки як про платоспроможність обивателів, так і про верстви жителів міста.

Наведемо витяг з цього документа:

«С купцов (всяк числом 73 человека) – 393 р.;
 максимум налога 30 р., минимум – 1 р.
 С мещан (204 человека) – 102 р. 40 коп., макс. – 10 р., мин. 10 к.
 С цеховых (27 человек) – 5 р. 40 коп. по 20 коп. с каждого.
 С греков (20 человек) – 199 р., макс. 30 р., мин. – 2 р.
 С поляков (1 человек) – 15 р.
 С людей «разных городов породы российской» (43 человека) – 288 р., макс. 50 р. мин 50 коп.
 «Из российских козелецкий купец Василий Коноплев» – 5 р.
 С немцев (24 человека) – 103 руб., макс. 10 р., мин. 1 р.
 С 5 человек (почему-то выделенных особо, может быть по исключительному богатству) – 225 р., макс. 120 р., мин. – 10 р.
 С бездворных (290 семейств) по 20 к. с семьи 58 р.
 Итого со всех жителей Кременчука собрано 1 333 р. 80 коп.»²²⁸.

На міський бюджет покладались також витрати на придбання та утримання коней для імператриці. Причому, із цим вийшов невеликий скандал, адже в розпорядженні спочатку не була визначена необхідна кількість, а просто сказано «сколько почтенное общество потщится». Поважне товариство кременчужан вирішило, що цариці досить буде й 20 коней і 8 погоничів. Та розпорядники зустрічі вчасно помітили своє упущення і змусили жителів стягнутися на 143 коні в спеціально виготовленій зброї та 71 погонича в гарних одностроях.

У 1786 р. Потьомкін призначив видатного російського полководця Олександра Суворова командиром Кременчуцької дивізії, аби прискорити її підготовку до огляду-параду в найкоротший термін. За шість місяців дивізія була навчена і готова до показових маневрів.

У березні 1787 р. в Кременчук приїхав італієць Джузеппе Сарті, призначений директором Катеринославської музичної академії, яку передбачалося відкрити²²⁹. Йому було доручено зайнятися хористами і музикантами та

²²⁷ У чомусь організаторам вдалося зробити диво – бо ще у виданому 1786 р. Академією наук у Петербурзі путівнику (мав якраз підготувати публіку, що побачить імператриця) чесно зазначалося, що Кременчук «Пространство занимает немалое, но никакого строения примечания заслуживающего не имеет», подивиться можна хіба на «живий» (наплавний) міст між ним і Крюковим, див.: *Путешествие* Ея Императорского Величества, в полуденный край России, Предприимлемое в 1787 году. – СПб., 1786. – С. 48.

²²⁸ *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 87. До речі, або автори документа прорахувались, або хтось не доплатив за розкладкою, адже сума за нею мала бути 1385 руб. 80 коп.

²²⁹ Про відправку Сарті писав Потьомкін Синельникову з Києва 14.III.1787 р. Синельников мав знайти йому «вигідну квартиру» в Кременчуці та забезпечити необхідним, див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 359. – Арк. 281.

підготувати урочисту кантату. Зладжений за півтора місяця оркестр, який складався зі 186 співаків і музикантів, з успіхом виконав відведену йому роль.

Пристань і тріумфальна арка були збудовані кременчуцьким купцем О. Соколовим. Від берега йшов міст, до якого приєднувалися плоти. Все це впиралося в річку на 79 сажень.

Кременчук. Прибуття імператорських галер. 1787 р. За мал. Вільяма Хатфільда (оригінал загинув у Києві під час 2-ї світової війни; праворуч тріумфальна арка; нині це набережна-дамба)

Історикам знаний проект проведення зустрічі імператриці у Кременчуці (складений губернатором І. Синельниковим). За ним урочистості мали виглядати так:

Церемоніал встречи Ея Императорскаго Величества в Кременчуге. 1. – Встреча будет на Днепре, против Крюкова, т. е. на границе, где шлюбок и лодок будет до 50. Здесь должны быть губернатор, губернский предводитель и дворянские [уездные] предводители с дворянами, сколько поместится могут, и лучшее купечество. 2. Являсь тут, по первому повелению капитан-исправник отрядит на всякое судно, по требованию г. Пуцина²³⁰, вожатых лоцманов, а сам поплывет впереди судна Императрицы, где также должен быть на особой шлюбке губернатор и губернский предводитель, а предводители дворянства, по сторонам, в отдаленности, а также и протчія лодки. 3. Когда, приплыв к Кременчугу, остановится судно на якорь, и изволят сесть Государыня в шлюбку и плыть к пристани, то откроется из 20 орудій пальба, по знаку, при семь случае все шлюбки поспешать ускорить, для второй встречи, к пристани. 4. У пристани должны быть все присутствующие и дворяне с вице-губернатором, а дамы в галлереях, близ тріумфальных ворот, а прочие жители по берегу реки Днепра, по обеим сторонам пристани. Пальба продолжается, и народ кричат будет ура. 5. Как скоро Императрица сойти изволят со шлюбки и будет шествовать по пристани и проезжать тріумфальныя ворота, то будет хор музыкальный, по обеим сторонам

²³⁰ Пуцин Петро Іванович (1723-1812) – віце-адмірал, флагман гребного флоту, командував флотилією у цій мандрівці Дніпром.

галереи, петь и играть. 6. Как скоро сесть изволят в карету и проехать триумфальныя ворота, тут готовы будут верховые: присутствующие и дворяне для следования, запустя Ея Величество ко двору. 7. Как скоро проезжать изволят город и шествовать ко дворцу, то поставленные на лугу 20 орудій будут стрелять до самого въезда во дворец. Во время высочайшаго шествія, когда будут стоять полки, то жители мужескій и женскій пол, будут стоять между интервалами и будут на дорогу бросать цветы. 8. Когда будет угодно ехать прежде к церкви, то и по той дороге тоже сделать надобно. – Примечаніе. Шлюбки, у нас к принятію, хорошей нет и потому при выходе с судов представит нечего; а естли бы прислана была хорошая шлюбка и гребцы, то может быть надобно бы было оную представить. Карет надобно прислать по крайности 6 для господ; а у нас их хотя и много будет, но не весьма хороши, а при том у всякого хозяина излишних мало. Будет ли прислана карета для Государыни и годится ли та, в коей ездит изволят князь? а лошади будут хороши²³¹.

Нарешті, 29 квітня* 1787 р. о 7 вечора імператорська флотилія, що спускалася з Києва Дніпром, стала на кітву для ночівлі біля гирла Тясмину, проти містечка Крилова. Тут був тодішній кордон Польщі та Катеринославського намісництва. На зустріч государині з Кременчука приїхали на легких суднах катеринославський губернатор генерал-майор Синельников, губернський предводитель дворянства бригадир Костянтин Лалош (з новосербів), повітові предводители й деякі знатніші дворяни.

Вранці 30 квітня, виблискуючи позолотою, імператорська галера «Дніпро» та супроводжуюча флотилія, прибули до Кременчука (бл. 11 години). З наближенням суден гримнули гармати, заграла музика. Катерина II зійшла на берег під спів церковного хору. Пройшовши під тріумфальною аркою з написом «Возродительнице сих стран», у супроводі кортежу імператриця попрямувала до палацу, збудованого на її честь²³².

Із всього розкішного палацового оздоблення на царицю найбільше враження справили алегоричні художні полотна. Автором їх був Боровиковський. На одній з картин художник зобразив Катерину у вигляді богині мудрості Мінерви в оточенні семи грецьких мудреців, які благоговійно слухають пояснення катерининського «Наказу». На другій – Петро I, який розорює землю-ціліну; слідом за ним іде, кидаючи зерна, Катерина II; за нею у вигляді крилатих геніїв, які боронують оранку, два її онуки – Костянтин і Олександр. Нелюбому синові імператриці Павлу, офіційному спадкоємцю трону, художник місця на картині не відвів, проявивши цим велику тактовність-запопадливість.

Катерині пишна алегоричність картин Боровиковського сподобалась. Легка посмішка була йому нагородою. Утім, вона коштувала багато: через рік художника викликали до Петербургу. Самі картини не збереглися, як не зберігся

²³¹ *Письма правителя Екатеринославского наместничества И. М. Синельникова...* – С. 280-281.

* Дата по старому стилю. За новим – 11 травня.

²³² Принагідно, цариця явила приклад монаршого милосердя і звільнила від мук злочинницю, яку якраз вели для побиття батогами (острог-тюрма у Кременчуці стояв поруч із тріумфальними воротами), див.: *Дримпельман Ернест-Вильгельм*. Записки немецкого врача о России в конце прошлого века // *Русский архив*. – Москва, 1881, кн. 1. – С. 41.

і палац, маємо про них лише спомини очевидців і сучасників імператорської подорожі.

Французький посол граф Сегюр, автор найвідоміших записок про цю мандрівку, про висадку в Кременчуці писав, що в місті

«весна, оживив природу, предала предметам праздничный вид, и светлая прелестная зелень украшала все, даже болота. Дом обширный, красивый, построенный и расположенный по вкусу Екатерины, английский сад, в котором волшебным образом князь Потемкин насадил огромнейшие деревья²³³; прекрасный вид, украшенный тенистою зеленью, цветами и водой; 15 тысяч вновь снаряженного войска; собрание всего дворянства губернии, в богатых нарядах, и купцов, съехавшихся со всех концов империи; наконец, повсеместное движение после трехмесячного покоя и близость к цели этой необыкновенной поездки, занявшей внимание Европы: вот чем открылись для меня эти новые зрелища».

Від 30 квітня, коли Катерина прибула до Кременчука, і до 3 травня вимуштруване губернське місто вирувало від гарматних салютів, від показового навчання суворовської дивізії, від балів, прийомів, голосів військових оркестрів, тупоту кінських копит і галасу багатьох тисяч людей, які зібралися сюди, щоб краєм ока глянути на просвічено-самодержавну царицю²³⁴.

За цей час була випита не одна бочка вина та горілки, столи місцевих можновладців і багатіїв, які один поперед одного намагалися здивувати царицю якомога пишнішим прийомом, вгиналися від екзотичних українських страв і напоїв.

В офіційному щоденнику урочистостей, балів і прийомів немає згадки про зустріч Катерини II з представниками запорізьких козаків²³⁵. Відомо, однак, що в Кременчуці імператриця дала дозвіл старшинам знищеної у 1775 р. Запорізької Січі створити нове військо, для поселення якого (14 січня 1788 р.) визначалось місце на півострові Тамані – так починалася українська Кубань.

Свої враження про Кременчук Катерина II висловила у листі до барона Грімма:

«Сего 3 мая на моей галере в 4-х верстах от Кременчуга, где я провела три дня в большом, красивом и прелестном доме, выстроенным фельдмаршалом князем

²³³ Ймовірно, саме до цього саду відноситься інформація англійця Вільяма Гульда, паркобудівника Потьомкіна: «В 1785 году приказано мне кончить сад в Кременчуге», див.: *Невский архив: историко-краеведческий сборник*. – Т. 4. – СПб., 1999. – С. 150. Про поїздку Гульда («Тулт») до Кременчука, Катеринослава і в Крим, див. розпорядження Потьомкіна від 1785 р.: *НБУВ. ІР.* – Ф. XIV. – Спр. 165-169. Там само і про завдання зайняти (після повернення з Криму) англійським садом при палаці в Кременчуці.

²³⁴ Ці події докладно описані в офіційному «Журнале высочайшего Ее Императорского Величества путешествию».

²³⁵ Тут слід мати на увазі, що чимало історичних зустрічей і контактів відбулося у Кременчуці на тлі імператорського візиту. Ось наприклад, лікар Самойлович зустрівся в німецьким колегою польським королівським лікарем Йоганом-Вільгельмом Мелером (Meller) і познайомив його із своїми рукописами щодо боротьби з чумою (Мелер зауважив, що то заслуга Самойловича не лише перед вітчизною, але і цілою Європою), див.: *Meller Jan Wilhelm. List J. P. Meller, doktora i konsylatorza J. K. Mci, opisujący podróż do Chersony. S. L. et a. /1787/, 7 арк.* (я користав з примірника відділу стародруків НБУВ, шифр R. 1319).

Потемкиным близь прекрасной дубовой рощи и сада, в котором есть грушевые деревья такой вышины и толщины, каких я от роду не видела, и все в цвету. Я думаю, что бесспорно здесь прекраснейший климат в целом Российской империи; между тем, здесь жалуются на весну, что она в этом году опоздала на три недели. Кременчуг прелестнейшая местность, какую только я видела в своей жизни: все здесь приятно. Мы нашли здесь расположенных в лагере 15 000 человек превосходного войска, какое только можно встретить. Я здесь дала бал, на котором было, по крайней мере, 800 человек».

У Кременчуці Потьомкін запропонував Катерині II подивитися маневри «пересічної російської дивізії». О. Суворов показав свої відмінні наскрізні атаки: піхота на піхоту, кіннота на піхоту, піхота на кінноту, шиккування в бойові порядки, розсипний стрій, рух колонами, фехтування, одиночні бої на шаблях, на гвинтівках, списами і дротиками. Огляд вразив не тільки гостей, але навіть самого Потьомкіна, великого майстра свят і вистав.

Імператриця, як пише Сегюр, у пориві щирої радості сказала Потьомкіну: «от Петербурга до Киева мне казалось, что пружины моей империи ослабли от употребления; здесь оне в полной силе и действии». Суворова ж Катерина II запитала, якої він хоче нагороди. Гордий полководець відповів: «Я, чай, матушка, от тебя всем доволен: разве прикажешь за квартиру заплатить три рубля с полтиной». Цим Суворов нагадав імператриці про незадовільний стан офіцерів армії, які протягом багатьох місяців не одержували платні.

На зворотному шляху з Криму до столиці Катерина II знов побувала в Кременчуці, але цього разу він був у затінку, адже головною подією цього разу мала стати масштабна реконструкція силами того ж таки Суворова Полтавської битви 1709 р. – на полі під самою Полтавою.

Провівши імператрицю з Полтави, Потьомкін повернувся до Кременчука і, незважаючи на отриману з Ясс вістку про оголошення Туреччиною війни, влаштував народне свято на честь государині. А в Петербурзі співробітник його канцелярії Михайло Якович Зав'ялов (нар. 1754 або 1755) опублікував (у щомісячнику Академії наук «Новые ежемесячные сочинения», 1788 р., ч. 24, червень) власну «Песнь на <...> Екатерины Великой прибытие <...> в город Кременчуг апреля 29 дня 1787 года».

Тут варто зауважити, що на подальший літературний образ Кременчука описи мандрівки Катерини II справили практично невитравний відбиток²³⁶. Рідкий спостерігач згодом унікав цієї «точки віднесення» та «історичного люстра». Не дивно, що імперська пропаганда також охоче плекала міф про те, що то перша значуща подія в історії міста (випадок не унікальний – ось сусідній Полтаві щось таке навіювали про Полтавську битву 1709 р.). Утім, швидко (вже у 1796 р.) повернення Кременчука з новоросійського у малоросійський локальний простір (де ідея «початку з чистого листа» не мала особливих перспектив) не дало тут монополізувати історію (відтак, коли у XIX столітті почалося українське національне відродження кременчужани сприйняли його як «своє» без особливих вагань). Іншим містам історичної Новоросії так не пощастило – царська

²³⁶ Причому, усі джерела тут ще не опрацьовані – ось донесення сенаторів Андрія Шувалова і Степана Стрекалова, які супроводжували царицю, ще фактично не введені до наукового обігу (РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 695: Катеринославське намісництво, 7 арк.).

пропаганда там закріпилася і суттєво затулила-маргіналізувала до- і не-імперське минуле – ті поживні джерела національної перспективи (ось запорожців стали подавати за дикунів-антицивілізаційну силу, а татар як «нехристів»-історичних ворогів християнського світу та ще й приплуд – тут придалося їх кочове походження).

**Після балу:
защитне місто**

Під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр. Кременчук був центром тилового забезпечення російської армії. Тут нашвидкуруч побудували верф. Роботами керував багатючий новоросійський купець (походив з Єлисаветграду), фундатор Херсона і Миколаєва та армійський інженер-полковник Михайло Фалєєв, призначений обер-штер-кригс-комісаром (ключова посада постачальника армії і флоту в Україні)²³⁷. За декілька тижнів у гирлі Кагамлику (власне в районі сучасної набережної) вирости казарми, бараки, кузні і водяні лісопильні. Ліс на будівництво суден возили з Правобережжя, з Чорного лісу та з околиць м. Сміли. Обвідні канали, прокопані 1780-і рр., почасти вирішили проблему дніпрових Порогів (Фалєєв пробував і підривати їх порохом, але без особливого успіху)²³⁸.

Судна будували разом із спорудженням корабельні. Велику допомогу в цьому подали майстри з навколишніх сіл, котрі від батьків і дідів перейняли вміння швидко будувати легкі на ходу та місткі «чайки». Навесні 1788 р., всього за декілька місяців, було збудовано 60 таких «чайок» та інших гребних, парусно-гребних суденець, які відправили вниз по Дніпру (з них сформували нову «гребну флотилію» запорожців). Деякі з них мали «круті» – помости в середній частині. Це нововведення створювало зручності для обслуги і використання корабельної артилерії. До кінця 1790 р. Херсон одержав 120-130 різних суден, серед них навіть фрегат, бомбардирський корабель, кілька бригантин, канонерські човни, легкі лансони, катери і баркаси.

Завдяки зусиллям корабелів Кременчука Лиманська флотилія, що на початку війни налічувала ледь 15 суден проти 120 турецьких, незрівнянно зміцніла і новостворений російський Чорноморський флот успішно протидіяв османському. А саме дніпровий Лиман був основним фронтом морських баталій цієї війни (і останньої слави гребних ескадр запорожців-чорноморців²³⁹).

З цього часу бере початок і слава кременчуцьких купців і талановитих винахідників Дмитра Бикова та його сина Івана. По всьому Подніпров'ю їх знали

²³⁷ Власне спеціальним керівником у Кременчуці (до того, мабуть будували у принагідних місцях) був колезький асесор Микола Імшенецький, який 13.XII.1789 р. звернувся до городничого і магістрату, аби для «казенних многих строений судов, имеющих начаться в сем же месяце» було «в самой скорости» очищене – від «разных промышленных лесов и других материалов» – «место по берегу Днепра против бывшего наместнического дому», див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 5969.

²³⁸ Канали ці були вздовж лівого (низького) берега Дніпра, але ті споруди вимагали надто великих зусиль з підтримки їх у робочому стані і на 1810 р. вони остаточно занепали, див.: *Истомина Э. Г.* Водные пути России во второй половине XVIII – начале XIX века. – Москва, 1982. – С. 201.

²³⁹ Далі війна на Чорному морі буде вже війною вітрильників та й у верфях на Дніпрі (в т. ч. кременчуцькій) потреба вже зникне.

як винахідливих будівельників водяних млинів і хитромудрих підйомних машин, а також як спеціалістів з проведення суден через пороги. Д. Биков користувався оригінальними повітряними ящиками, які прикріплювалися до обох бортів судна і зменшували його осадку. З допомогою таких ящиків він знімав аварійні кораблі з порогів. Згодом Бикови переїхали у С.-Петербург, де стали гідравлістами Адміралтейств-Колегії та отримали дворянство*. Суднобудівна справа в Кременчуці згодом висунула й ще одного оригінального винахідника – кременчуцького міщанина Семена Андрійовича Ромодановського, автора проекту підводного човна (розпочав роботу 1794 р., готовий варіант представив 1799 р.), який, на жаль, не був реалізований²⁴⁰.

Під час російсько-турецької війни в Кременчуці (власне у правобережному Крюкові) був один з головних продовольчих магазинів армії (про будівництво «запасного магазину» в Крюкові є згадка 1780 р.²⁴¹). У 1789 р. поляки заборонили просування російських військ і військових транспортів через їх правобережні володіння (тобто трасою Київ – Молдова). Тоді Румянцев і Потьомкін спрямували весь рух армійського постачання виключно через Кременчук на Дніпрі і Ольвіополь на Бузі.

Війна запам'яталася в Кременчуці й останнім масштабним «покозаченням» місцевого населення. Адже, не такий вже блискучий початковий хід бойових дій схилив Г. Потьомкіна до створення Катеринославського козацького війська (1787-1796 рр.)²⁴², титул гетьмана якого у 1790 р. прийняв сам цей вельможний «князь Тавриди», знаний ще й як козак-запорожець Грицько Нечоса (прізвисько, отримане завдяки буйній і неохайній шевелюрі)²⁴³. До цього військового

* Дмитро Федорович Биков-Позняков за ревізією 1795 р. належав до кременчуцьких купців 3-ї гільдії (заявлений капітал – 2 010 руб.). Мав дружину Катерину Ларіонову та сина Івана. До Санкт-Петербургу перебрався вірогідно на рубежі 1797-1798 р. (у жовтні 1797 р. Академії Наук представили на оцінку його винаходи – водяний млин і машину для підводних робіт). Оскільки міська громада не мала про нього вісток весь 1798 р., він 2 лютого 1799 р. був переведений на становище міщанина. Імператорським указом від 16 квітня 1799 р. Бикову «по знанню гидравлики и механики» було надано чин 9-го класу (титулярний радник), який давав йому також права особистого дворянства (у випадку просування на наступний 8-й щабель воно могло стати спадковим), відтак до Кременчука на початку червня 1799 р. прийшло розпорядження виключити Д. Бикова з родиною з податкових списків (див.: ЦДІАУК. – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 3701; Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 10842).

²⁴⁰ Биковський І. Кременчуцькі корабелі // Дніпро. – 1971. – № 1. – С. 123-124.

²⁴¹ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1556. Ймовірно, він тотожний «закладеним по правому берегу Дніпра магазини», які існували вже 1778 р., див.: Там само. – Спр. 689.

²⁴² Взорване на Військо Донське, це козацьке військо інколи звалось ще й Новодонським, див.: Шиян Р. І. Адміністративний устрій Катеринославського козацького війська (1787-1796 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. VII. – Запоріжжя, 1999. – С. 87-91. Відтак, маємо з цього часу звістки про козацьку «станіцу» в Кременчуці.

²⁴³ Цікаво, що саме з цього останнього козацького гетьмана «ліпив» свого Енея й І. Котляревський, див.: Котляревський І. Енеїда. – К., 1988. – С. 243:

Прямий, як сосна, величавий,
Бувалий, здатний, тертий, жвавий,
Такий, як був Нечеса-князь,

формування залюбки зараховували вільне християнське населення міста (міщан і купців) і, на тлі остаточної ліквідації козацьких структур старої Гетьманщини та наступу кріпацтва у регіоні, це справді скидалося на «ренесанс» (чи не останній) місцевої козацької традиції (хай і у російській донській версії)²⁴⁴.

Тим часом, адміністративні установи Катеринославського намісництва залишали Кременчук заради новозбудованого Катеринослава. У 1788 р. туди переселився Г. Потьомкін, а в 1789 р. місто полишило й усе губернське правління (указ від 1 червня).

Останньому немало посприяла велика весняна повінь 1789 р., відома як «очаківська» (за військовою кампанією з взяття Очакова), що завдала Кременчуку значних збитків²⁴⁵. Г. Потьомкін у листі Катерині II від 22 травня 1789 р. писав: «Приехал в Кременчуг, нашел его весь в воде, после сбытия которой сильные будут болезни необходимо, ибо вода в низких местах заяхнется. Печи во всех домах размыло...»²⁴⁶. Ця подія була відзначена викарбуваним надписом на одній зі скель на березі Дніпра, неподалік від смоляної площі (зараз це місце відзначене на території річкового порту пам'ятною дошкою).

У зв'язку з повинню повітові установи тимчасово були переведені до м. Городище, яке ось-ось мало здобути ім'я Градизьк²⁴⁷. Потьомкін порадив їх там і залишити, згодом у Кременчуці існував глухий переказ (згадка у Николайчика) щодо особистого невдоволення «світлішого» містом, підставою для якого мабуть і послужила ця порада²⁴⁸.

На нього всі баньки п'ялили,
І сами вороги хвалили,
Його любив всяк – не боявся.

²⁴⁴ З цим історичним епізодом пов'язана і ще досі не досліджена кременчуцька справа 1793 р. про заворушення козаків Кременчуцької станиці, див.: ЦДІАУК. – Ф. 209 (Єкатеринославське намісницьке правління). – Оп. 1. – Спр. 226 (5 арк.).

²⁴⁵ Про загрозу з боку повеней для Кременчука згадував барон Берт вже навесні 1784 р. (він вважав, що саме через повеневу загрозу центр губернії планують перенести до Катеринослава), див.: *Reise durch den südlichen Theil von Russland...* – Р. 16-17.

²⁴⁶ Катерина II и Г. А. Потемкин: личная переписка, 1769-1791. – Москва, 1997. – С. 349. Не потонуло лише намісницьке правління, у якому і зупинився Потьомкін. Тоді ж князь Таврійський і наказав намісницьким правлінням переїжджати до Катеринослава, а жителям – до Городища-Градизька. У раніших листах Потьомкін писав: «Кременчуг весь в воде, по нему ездят на лодках» та повідомляв, що водою залило провіантський магазин із запасами минулорічного хліба (*Там само.* – С. 347-348).

²⁴⁷ До того часу це місто було повітовим центром Київського намісництва. Градизький (Городиський) повіт утворено в межах цього намісництва від початку його існування – у 1782 р. Один з відомих описів Городища та Городиського повіту середини 1780-х років див.: *Описи Київського намісництва 70 – 80-х років XVIII ст.*: Описово-статистичні джерела. – К., 1989. – С. 228-234.

²⁴⁸ Симптоматично, що в описі Кременчука рубежу 1780-х і 1790-х рр., який залишив по собі Лейон Пірс Бальтазар фон Кампенгаузен (1746-1807), вчений прибалтійський барон на службі у Г. Потьомкіна, назву Kremenschuk виведено з «татарського» вислову «розлога пустеля», «viel wüste» у німецькому оригіналі (взагалі, пустеля татарською мовою «чул» і пісків довкола Кременчука вистачає, але кермен-чул я ще ніде не зустрічав) і зауважено, що місто не містить нічого надзвичайного – це лише пункт транзитної торгівлі, яку ще й значно підірвала побудова Катеринослава, див.: *Freiherrn*

Імператриця не забарилася і підписала указ 1 червня 1789 р., в якому говорилося, що «По невыгодности местоположения г. Кременчуга, который весною подвергается большим наводнениям, указали мы перевесть уездные присутственные места в г. Градище, указом нашим от 30 апреля сего года от Киевского наместничества к Екатеринославскому причисленный, именуя впредь сей уезд Градижском...»²⁴⁹. Так колишній губернський центр ставав пересічним «заштатним» містом Катеринославського намісництва²⁵⁰.

На цьому і закінчився період блискучого політичного флірту Кременчука з імперією. На пам'ять залишалися зрусіфіковані назви «Кременчуг» та «Крюків»²⁵¹ (і вже модерніший імідж «маленького Катеринослава-Дніпропетровська-Дніпра»), дніпровський камінь з надписом, що саме тут зійшла на берег «Велика Государиня», руїни потьомкінського палацу, що згорів вже 1788 р., та запущений сад, де «таємно невідомими людьми дерева викопані...». Надалі він вже ніколи не приваблюватиме політиків (принаймні настільки як це було в новоросійський період 1764-1706 рр.), його подальша історія пов'язана з торгівлею і промисловістю, з визначальною опорою на внутрішні, а не зовнішні джерела розвитку.

До речі, з від'їздом губернських установ всевладдя «вдарило в голову» місцевому городничому-поліцмейстеру секунд-майору Федору Адлерштралю (так-так, цілком собі гоголівський типаж, хоч і швед за походженням). У січні 1794 р. міська дума та її глава Федір Привалов поскаржилися на «несправедливості» градоначальника (тривале тримання у тюрмі невинних – яких арештовували єдино, аби використати на партикулярних роботах на благо городничого і квартальних; численні побиття палками місцевих купців, постійне забирання на ринку підвод у поселян, які привозять до міста хліб та інші припаси – через це поселяни вже і їздити до міста «опасаються», через що зростає «дороговизна» на припаси; до того ж градоначальник мав свій гешефт і від незаконної видачі паспортів на проживання у місті і проїзд до інших місць – видавав їх в обхід Городового положення селянам та іншим «разного состояния людям», що підтримувало привілейований стан місцевих купців і міщан). Губернські влади у

von Campenhausen. Bemerkungen über Russland, besonders einigen Provinzen dieser Reichs und ihr Naturgeschichte betreffend, nebst einer kurzgefassten Geschichte der Zaporoger Kosaken, Bessarabiens, der Moldau und der Krimm. – Leipzig, 1807. – P. 67-72 (було і англійське перевидання – Лондон, 1808).

²⁴⁹ *Євселевський Л. І.* Кременчуччина з давніх часів до XIX ст. – С. 61. Свіже перевидання див.: *Яворницький Д. І.* Твори у 20 томах. – Т. 8. – С. 155.

²⁵⁰ Кременчуцькі бізнесмени – з тих, хто не переїхав – зменшували апетити. З цього часу маємо вервечку банкрутств і переходів купців з 1-ї до 2-ї, а то і до і початкової 3-ї гільдії (а з останньої були такі, хто переписувався в просто міщани).

²⁵¹ І якщо українська самоназва міста, закорінена в попередні два століття міської історії, ще позмагається за своє існування (і зрештою відстоїть його у XX ст.), то український «Крюків» чи «Круков», як за оповіддю Николайчика, звалась правобережна частина Кременчука місцевим українським населенням ще наприкінці XIX ст., наприкінці XX століття остаточно (?) набула форми «Крюків-Крюков», либонь, на спомин про росіян-старообрядців, які вперше у другій половині XVIII ст. перелицювали її на свій лад.

лютому 1794 р. зважили на ці скарги – віддали під суд городничого і призначили нового²⁵².

Взагалі, повоєнне (з 1791 р.) пожвавлення міського життя спирається саме на місцеві ресурси. 1791 р., зокрема, з'являється проект побудови за громадський кошт будинку для бідних²⁵³, міська дума заходилася зносити, говорячи сучасною мовою, малоестетичні малі архітектурні форми на центральній (Катеринославській) вулиці²⁵⁴, виправляти «неісправність» на інших вулицях²⁵⁵. 1793 р. складено докладний план (2-верстного масштабу) міських земель, який довго зберігався в думі²⁵⁶. У грудні 1795 р. дійшли руки і до міського герба (обов'язкового за Городовим положенням 1785 р.), проект-малюнок якого був представлений городничому²⁵⁷.

1795 р. пам'ятний ще й 3-м остаточною поділом Польщі-Речі Посполитої. Правобережна Україна, за ним, відійшла до Російської імперії і Кременчук (з Крюковом і Криловом) остаточно втратили статус прикордонних міст. Це суттєво змінювало парадигму місцевого розвитку – Крилів, який став якійсь час зватись Олександрія, а згодом Новогеоргіївськ, був поглинутий деурбанізуючим проектом військових поселень; Крюкову, який втратив повітовий статус на користь Олександрії, стало легше інтегруватись із Кременчуком. Для Кременчука ж найпримітнішим наслідком ліквідації польського кордону по Тясмині було пожвавлення (чи принаймні постійна тяглість) притоку єврейських емігрантів (ресурс російської еміграції був скромніший, а українців імперський уряд волив консервувати у селі, відтак, вже на середину XIX ст. намітилася перевага єврейської громади в Кременчуці).

Серед останніх помітних подій у житті міста «новоросійського періоду» варто згадати виникнення в Кременчуці масонських осередків («лож»). Поширення їх надихалося ідеями Великої Французької революції, що хвилювала уми всієї Європи наприкінці XVIII ст. Членами цих квазіреволюційних гуртків були зазвичай офіцери російської служби (часто – іноземці). Причому, в Кременчуці існували як російські, так і польські масонські ложі. Певною мірою, з цих химерних організацій вийшли як російські декабристи 1825 р., так і польські повстанці 1830 р.

Польська військова (офіцерська) ложа «Доброго Пастиря», підлегла провінційній ложі «Цілковитого З'єднання» (м. Вільно), фіксується у тут 1785 р.²⁵⁸. Рухлива (пересувалася разом із армією) російська військова ложа «Марс» перебувала у Кременчуці 1785-1786 рр. (вона тоді вже підупала через

²⁵² ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 7986.

²⁵³ Там само. – Спр. 6464.

²⁵⁴ Там само. – Спр. 6583. («...у лавок пристройки помешавшие фигуру сломать»).

²⁵⁵ Там само. – Спр. 6623.

²⁵⁶ Терещенко А. Статистическое описание города Кременчуга // Журнал Министерства внутренних дел. – 1861. – Т. 47 (апрель). – Отд. III. – С. 3.

²⁵⁷ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 9255. Власне, проект герба готовий був ще 20.IX.1794 р., коли його представили губернатору Й. Хорвату.

²⁵⁸ Тут і далі про кременчуцьких масонів 1785-1787 рр. див.: Ходоровський М. Масонство і Україна (за матеріалами діяльності вільних мулярів XVIII ст.): Історико-архівні нариси. – К., 2004. – С. 88-91.

від'їзд 1783 р. до Петербургу її керівника – російського генерала грецького походження Петра Меліссіно). Третньою була ложка «Мінерва», яка утворилася в Немирові з офіцерів Української (резервної) армії, а згодом перебралася до Кременчука (1785-1787 рр.).

Останню очолював підполковник російської армії Олексій Фролов-Багреєв. Він і залишив у листі до петербурзької ложки «Конкордія» інформацію про стан кременчуцького масонства. «Відкрили ми, – пише Фролов-Багреєв, – що в цьому місці були колись збіговиська розпусти, одне під іменем «Марса», а інше «Доброго Пастиря». Перше вже розсіялось, хоч деякі люди ще наслідуються іменувати себе масонами, паплюжачи це поважне імення, а інше і до цього часу є місцем розпусти».

Закиди у практикуванні п'яних оргій, принаймні щодо ложки «Марс», мають підстави, бо спираються на специфічну «лицарську систему», яку винайшов П. Меліссіно. Взорвана на «тамплієрську» традицію, вона включала і оргіастичні ритуали (зокрема, при посвяченні нових членів – ясна річ, ідеї «свободи, рівності і братства» напідпитку ідуть «на ура!»).

До ложки «Мінерва», ймовірно, мав відношення і славний борець із чумою 1784 р. – лікар Самойлович. Під час мандрівки Катерини II 1787 р. до цієї ложки вступив і примітний вельможа українського походження – Віктор Кочубей. До неї зараховують і гурток (близько 1789 р., в 1792 р. вже не діяв) колезького асесора Івана Білоусовича (чиновника Катеринославського намісництва), так само пов'язаний з масонським товариством, яке гуртувалось навколо М. І. Новікова в Петербурзі²⁵⁹.

Близьким до масонського руху можна вважати й т. зв. гурток майора Василя Пассека (1793 р.)²⁶⁰. Відомо, що цей офіцер – захоплений ідеями французької революції – був поклонником республіканця О. М. Радищева, мав у себе та здійснював поширення твору останнього «Путешествие из Петербурга в Москву» (1790), забороненого урядом Катерини II. Пассек – у радищевському стилі – писав і власні оди «Вольность» та «Екатерина». У них він оспівував волю та пророкував смерть царям. В. Пассек користувався популярністю в місцевому товаристві і, буваючи в гостях у представників кременчуцької еліти, доволі відверто гудив існуючі в державі негаразди, хвалив ідеї французьких просвітників, закликав наслідувати революціонерів Франції.

Якось Пассек наважився висловити свої думки відносно французької революції в будинку градоначальника Кременчука (напевно, йдеться про Федора Адлерштраля). Про це довідався катеринославський губернатор. Пассеку необхідно було негайно залишити місто. Разом із своїм товаришем, французом Дюрузо, він вирішив виїхати за кордон. Швидко зібралися і непомітно залишили Кременчук. Однак у Яссах місцева поліція заарештувала втікачів.

²⁵⁹ *Мезько-Оглоблин О.* Люди Старої України... – С. 99. М. Ходоровський датує утворення гуртка Білоусовича (розенкрейцерську ложу «теоретичного градусу») 1786 р. Він таки і прив'язує цей гурток до «Міневри».

²⁶⁰ Про нього див.: *Отрывок жизни Василия Пассека. Им самим сочиненный в Санктпетербургской градской тюрьме в 1803 году* // Русский архив. – Год первый (1863). – Москва, 1866. – С. 627-775.

Вплив революційної Франції позначився й на діяльності Петра Васильовича Капніста, який по довгих мандрах Європою, повернувся на батьківщину переконаним республіканцем. У своєму маєтку в с. Турбайцях (Хорольського повіту) у 1790-х рр. він завів «республіку».

У французько-революційному контексті сама царська влада сприйняла й іншу локальну «республіку» на Кременчуччині – Турбаївську «громадську збірню» шукачів козацького статусу 1789-1793 рр. (с. Турбаї нині Глобинського р-ну). Убивство кріпаками-невизнаними козаками своїх поміщиків (Базилевських – дворян з колишніх козацьких старшин) шокувало місцеве панство (народна пісня вхопила саме це – «Як побили Базилевців – усім панам дивно»). Відбиття ж арештантів з повітової в'язниці у Градизьку продемонструвало слабкість імперського адміністративного контролю і схилило уряд до шляху хитрощів, а не звичної прямолінійної силової політики.

* * *

Зрештою, 1796 р. Кременчук з лівобережним повітом повернувся до новоутвореної Малоросійської губернії – причому саме за історичним обґрунтуванням (як несправедливо відторгнуте місто Миргородського козацького полку). Ревнителів вже понад 30-літньої Новоросії тут якось не знайшлося (без столичного статусу їй, реально, нічим було привабити кременчужан). Головну кременчуцьку колонію на Правобережжі – містечко Крюків (шматочок історичних «задніпрських місць» Гетьманщини 2-ї третини XVIII ст.) також удалося відстояти (остаточно його приєднали до Кременчука 1817 р.).

Попри такий «реванш Малоросії», новоросійська сторінка міської історії не була забута і більш різноманітний досвід минулого – то радше перевага Кременчука (ось кременчуцький урбанізм нерідко вирашно виглядав на тлі полтавської селянськості та й свій власний інтернаціонал городян додавав місту над Дніпром барви). У національній українській перспективі цей досвід малоросійсько-новоросійського єднання-симбіозу-модернізації взагалі є неоціненним, бо є історією про те, як імперія царів не впоралася з Україною.

Спільнота: місто і городяни

Питання про організацію міського самоврядування містах Новоросійської губернії порушував ще депутат на Законодавчу Комісію 1767-1768 рр. від міст Єлисаветградської провінції Михайло Белезлий (з греків роду Бургазлій?). Фактично, Белезлий представляв усе купецтво губернії, бо від 2-ї губернської провінції – Єкатерининської – депутата від міст не обрали – через відсутність тут купецько-міщанського населення як скільки-небудь помітної групи (характерно, що Белезлий ратував за дозвіл купцям володіти земельними маєтками – отже, вижити купцям у регіоні без певної аграризації було складно; фактично, купці взорувались на козацькі практики, які сприймали купецтво як додатковий промисел). Цікаво, що депутат-єлисаветградець (у пропозиціях із жовтня 1767 р.) відмітив наявність у Крюкові і Крилові малих купецьких середовищ, але вважав за доцільне підпорядкувати їх більшим – Крюків Єлисаветграду, а Крилів Новомиргороду¹.

Міський магістрат і дума

Приділили міському самоврядуванню увагу і «Учреждения для управления губерний» (7 листопада 1775 р.). За цим загальноімперським актом і був створений у Кременчуці губернський магістрат (перші вибори президента та інших урядників відбулися 1 листопада 1776 р.). До того кременчуцькою купецько-міщанською громадою (цілком оформилася, напевно, 1773 р. – на тлі російсько-турецької війни 1768-1774 рр., коли торговцям у Кременчуці було спокійніше-зручніше, ніж у прикордонному Єлисаветграді) порядкувало Кременчуцьке купецьке правління², яке на початку 1775 р. обрало першого «російського» бургомістра і ратмана³ (гетьманська міська магдебургія із її війтами, бургомістрами і лавниками фактично пішла у минуле, коли 1763 р. українцям-гетьманцям дозволили отримувати статус російських купців і міщан^{*}).

За ревізією 1782 р., склад Кременчуцького магістрату виглядав таким чином – на чолі «президент», 2 бургомістри і 2 ратмани. За секретаря – обер-офіцер. Нижніх канцелярських служителів 6. Разом 12 осіб⁴.

Першим бургомістром 1775 р. і президентом магістрату (1776-1782 рр.) став єдиний на той час у місті купець 1-ї гільдії Василь Татаринов (Тотаринов). Він був свіжим переселенцем з Путівля⁵.

¹ Джерела з історії Південної України. – Т. 6: Степова Україна у Законодавчій комісії 1767 року / Упорядник Н. Сурева. – Запоріжжя, 2008. – С. 216.

² В ЦДІАУК маємо фонд 2069 «Кременчуцьке купецьке правління (1773-1776)».

³ ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 156 (наказ про організацію виборів).

^{*} Городян без такого статусу російський уряд схильний був тлумачити як «посполитих», тобто нарівні із селянами. Гетьман Розумовський ще пробував узгодити це з українською традицією і 8.III.1764 р. звернувся до Сената по копії актів привілеїв українських міст і проханням розглянути питання про роздрібну торгівлю в них вели російськими купцями і розкольниками, див.: РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 143. – Арк. 11 (=скан 13).

⁴ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3101. – Арк. 1.

⁵ Склад обраних у I.XI.1776 р. – президент Василь Татаринов, бургомістри – Степан Мільков і Михайло Волков, ратмани – Іван Протод'яконов і Петро Слепаковкін. Наступні

Утім, остаточно питання міського самоврядування було вирішено лише загальноімперським «Городовим положенням» 1785 р.^{*} За ним, у березні 1787 р. і був обраний перший склад кременчуцької думи: міський голова – Степан Мільков⁶; члени шестигласної думи (офіційно ця дума відкрита 8 квітня 1787 р.) – Василь Пенчуков⁷, Федір Привалов⁸, Петро Шепелєв⁹, Марко Ількевич¹⁰, Федір Глядковський («поляк»)¹¹ і Сидір Прохоров¹²; «цеховий голова» – Фрідріх

вибори відбулися 11.XII.1779 р. Обрані (на кожний пост було 3 кандидати) – президент *Василь Татаринів*, бургомістри *Михайло Волков* і *Петро Слепаковкін*, ратмани – *Гаврила Ліфанов* і *Михайло Маклаков*. Чергові вибори відбулися 31.XII.1782 р. Обрані – президент – *Василь Пенчуков*, бургомістри – *Іван Гребенніков* та *Іван Софієв* (власне спочатку вибрали Олексія Чернікіна, але його вибрали ж і в судді, то замість нього пішов І. Гребенніков, наступний за кількістю голосів виборців), ратмани *Сава Яковлєв* і *Іван Рожков* (*Ражнов?*), див.: ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 540. Неясно, коли відбулися останні вибори перед утворенням міської думи – вибори до неї пройшли у березні 1787 р. Напевно, попередні були наприкінці 1785 р. Тоді обрали за міського голову *Степана Мількова*, бургомістрами – *Івана Протод'яконова* і *Тимофія Сапунова*, ратманами – *Якова Чапліна*, *Аврама Іванова*, *Івана Терновського* і *Івана Захарова*, див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541.

^{*} Навіть коли губернський магістрат у 1784 р. формально перевели до Катеринослава, кременчуцький магістрат лишився автономною місцевою структурою.

⁶ *Мільков (Мілков) Степан* (? – 1788) – кременчуцький купець 2-ї гільдії (принаймні з 1776 р.), бургомістр (листопад 1776-1779), 1-й міський голова (1786-1787). Напевно, голова розгалуженого сімейного торгового дома (у списку кременчуцьких виборців з листопада 1776 р. є ще купці 2-ї гільдії – Осип і 3-ї – Семен Мількови).

⁷ *Василь Гаврилович Пенчуков* був одною з найпомітніших постатей у кременчуцькій громаді 1780-х – 1800-х рр. 1777-1781 рр. згадується в Кременчуці ще як *брянський купець* (може білоруського походження – пинчуки то люди з Пинська; брянські Пенчукови мали давні ділові інтереси в Україні, див.: ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 4046: Донесення Ніжинської полкової канцелярії і чернетка гетьманського ордеру про недоставку в строк хліба за підрядом сотнику Лахневичу брянськими купцями *Пенчуковим* і *Коростіним*, 1763 р., 4 арк.). Православний (не старообрядець), купець 2-ї гільдії (за ревізією 1782 р.). До створення міської думи В. Пенчуков вже побував на посадах президента магістрату (1783-1784) та засідателя приказу «общественного призрения». На березневих виборах 1787 р. пройшов як гласний від «іменитих громадян». На посту гласного перебував шість років, згодом обирався міським головою (у 1796-1797 рр.), див.: ЦДІАУК. – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 2995. – Арк. 95.

⁸ *Федір Тимофійович Привалов* (1755-?) – з підмосковних «дворцових» селян (с. Ямкіне), втік із старшим братом Артемієм на Правобережну Україну і пішов у маркітанти до розташованих тут частин російської армії. У березні 1780 р. – через Крилів – прибув із братом Артемієм до Кременчука, де вони приписалися у місцеве міщанство (Артемії – 1786 р. перебрався до Харкова). Згодом купець, 1783 р. перейшов з 3-ї гільдії до 2-ї. На березневих виборах 1787 р. пройшов як гласний від купців 1-ї і 2-ї гільдій. Міський голова з грудня 1787 по лютий 1794 рр. 1794-1798 рр. згадується як «іменитий громадянин».

⁹ *Шепелєв Петро* – напевно купець (1779 р. згаданий Іван Шепелєв, прикажчик курського купця, 1787 р. – купець Шепелєв, без зазначення імені). На березневих виборах 1787 р. пройшов як гласний від купців 3-ї гільдії.

¹⁰ *Марко Ількевич* – гласний 1787 р. від цехових (1788 р. названий «от цехов думчим», напевно, сам з ковальського цеху – «Марко Серебряник»).

¹¹ *Глядковський (Гладковський) Федір* – 1779-1780 рр. згадується як прикажчик («пове-

Крігер¹³. Мільков, ймовірно через стан здоров'я, на посаді міського голови не затримався і у грудні 1787 р. на його місце обрали Ф. Привалова (гласним від купців замість нього став Тимофій Ришков)¹⁴. До речі, в 1785 р. органи міського самоврядування (ратуші) створені були і в Крюкові, Крилові та Олександрії¹⁵ (раніше тутешні міські громади підлягали напряму губернському магістрату).

На міську владу покладался нагляд за дотриманням громадського порядку. Ключовою постаттю місцевої адміністрації був городничий (градоначальник) призначений губернською владою (у Крюкові і одноіменному повіті, де порадкувала Крюківська воєводська канцелярія – воєвода і його заступник – воєводський товариш). Кременчуцькому градоначальнику підлягали городові поліцейні сили (призначені – Управа благочинія, пристави; та обрані – квартальні, сотські, десятські). Під час перенесення повітового центру до Градизька, єдиному городничому підпорядковані були обидва головні міста повіту. Міська управа благочинія з 1795 р. знаходилась на громадському утриманні¹⁶. У 1770-х і 1780-х роках примітну роль у місті відігравали ще й *смотрители* (земські смотрители) Кременчуцької округи Кременчуцького (губернського) повіту. Вони адміністративно-поліцейно наглядали за сільським (умовно неміським, здебільшого пікінерським/ військовопоселенським) населенням самого Кременчука, сіл Богомолівки, Піщаного, Кохнівки та менших поселень-хуторів і мали власну канцелярію-«смотрительське правління» (ось «десятських» з функціями поліцейного нагляду в Кременчуці «від числа дворів» 1778 р. мав визначити як магістрат, так і смотрительське правління¹⁷). Персонально смотрители рекрутувалися з місцевих козацько-старшинських/ пікінерно-офіцерських родів.

Кременчуцькі городничі зазвичай мали майорський (рідше капітанський) чин, на цій посаді затримувались зазвичай ненадовго (часто змінюючись щороку) і досить рідко мали зв'язки серед спадкового місцевого дворянства. Персонально відомі такі городничі: відставний вахмістр Федір Татаринів (1776-1781?)¹⁸,

ренний») кременчуцького купця Олексія Теплякова. Але з 1781 р. про нього пишуть окремо як про «проживающего здесь поляка» (виходець з Правобережної України?) та купця. На березневих виборах 1787 р. пройшов як гласний від іногородніх та іноземних «гостей» (купців).

¹² Прохоров Сидір – гласний 1787 р. від посадських (міщан).

¹³ Николайчик Ф. Д. Вказ. праця. – С. 158. Подальша характеристика міського самоврядування також запозичена у Николайчика (Див.: *Там само.* – С. 158-162). Взагалі Крігер увійшов до складу не 6-гласної (як попередні), а «общей Думи», до неї тоді обрані були від іменитих громадян – Іван Ражнов, від 2-ї гільдії купців Михайла Карпов, від 3-ї гільдії купців – Сава Яковлев, від іногородніх та іноземних купців Юрій Капукаран, від міщан – Андрій Федотов та по представнику від 5 вже сформованих цехів (6-й, булочний, дообрався у травні) див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 27, 29, 32.

¹⁴ *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 55.

¹⁵ *Там само.* – Спр. 4053. Взагалі, відкрити ратушу у Крюкові розпорядився Г. Потьомкін ще 28.01.1784 р.; 1.02.1785 р. губернське правління визначило бути тут одному бургомістрові і двом ратманам, див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 557.

¹⁶ *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 8935.

¹⁷ *Там само.* – Спр. 614.

¹⁸ Цього ще обирали самі городяни, згодом городничих стали призначати губернатори. Вахмістр Татаринів згадується ще 1781 р., див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1866,

секунд-майор Євстафій Іванович Чичеров (1782-1786), секунд-майор Іван Федорович Война (1786-1788), секунд-майор Федір Федорович Адлерштраль (1789-1794), капітан Корнеєв (лютий 1794), капітан Олексій Стоцький (з березня 1794, переведений з Градизька), секунд-, а з згодом (з 19 лютого 1795 р.) прем'єр-майор Дмитро Іларіонович Головін (1794-1797), капітан Петро Семенов¹⁹ (1797-1798). За наказом Г. Потьомкіна від 21 лютого 1790 р. річне жалування кременчуцького градоначальника складало 279 руб.²⁰.

Кременчук поділявся на квартали (у 1784 р. – 6²¹, 1791 р. – 4²², з 1794 р. – 5²³). Вже з 1783 р. маємо згадку «іменних» вулиць (Катеринославської, Московської та Власівської)²⁴, хоча вірогідно вулична структура окреслилася вже у 1770-ті рр. (1779 р. центральна вулиця znana як Проспектова²⁵).

Заборонялися кулачні бої (наказ 1795 р.). Городничі і сторожеві вилучували «бродяг» та жебраків, а також і інших безпаспортних (подорожніх «без письмального вида»). Під наглядом міського уряду були також шинки. Контролював він і стан пожежної охорони, турбувався впорядкуванням міської забудови тощо.

Порядок виборів на громадські посади був викладений в особливому «Обряді», який губернатор розсилав по містах за власним підписом. За цим «Обрядом», на загальних зборах міських обивателів, під головуванням старого міського голови, обирали спочатку 80 виборців «з громадян, магістрату підсудних, що мають будинок та мешкання, пряму осілість, жінку, дітей і торг в тому місті, в покараннях, підозрах, ябедах і явних пороках не бувалих, але досконало доброї і пристойної поведінки, та не молодше 30 років, а притому, якщо можливо, письменних».

На другий день о 8 годині ранку голова вів виборців до церкви. По закінченні літургії та вдячного з колінопреклонінням молебну, виборці приносили присягу і направлялись у супроводі голови в міський будинок

1934 і 11417 (про посадку під караул і втечу арештантів).

¹⁹ Може, нащадок писаря кременчуцької сотні 1764 р. *Андрія Семенова*? 1775 р. згаданий поручник Дніпровського пікінерного полку *Сава Семенов*, див.: ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 495.

²⁰ *Яворницький Д. І.* Твори у 20 томах. – Т. 8. – С. 238.

²¹ *НБУВ. ІР.* – Ф. І. – Спр. 840. – Арк. 103в. (лист І. Синельникова від 3.XII.1784 р.). Пояснення-опис до атласу Катеринославського намісництва 1787 р. також подають 6 кварталів (із 649 будинками), але неясно – це реальна чи тільки запроектована картина. Адже, за ревізією 1782 р. на січень 1783 р. торгово-ремісничє населення Кременчука володіло 201 будинком (з яких 2 кам'яних, інші дерев'яні), плюс у Крюкові – ще 19 дерев'яних будинків, див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3101. Мешкали тісненько, по 10-20 осіб на будинок, було чимало «бездвірних». Сільські мешканці Кременчуцької округи (за ревізією 1782-1783 рр. це сам Кременчук, села Богомолівка, Піщане, Кохнівка плюс менші поселення-хутори) жили вільніше – деś по 6-7 осіб на хату (у 781 хаті 4 991 мешканець, з яких 2 572 чоловіки і 2 419 жінки), див.: ЦДІАУК. – Ф. 1820. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 130зв.-134.

²² ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6624.

²³ Там само. – Спр. 8496.

²⁴ Там само. – Спр. 3374.

²⁵ Там само. – Спр. 743. Дослівно «Приспектовая улица».

(магістрат), виступаючи один за одним, по два в ряд. У міському будинку, на «великому місці», стояв стіл, накритий червоною скатертиною; на столі лежали: «Книга Высочайшого учреждения», «міська грамота» й скринька для балотування. За столом стояв стілець для міського голови, а праворуч – дев'ять стільців для двох бургомістрів, які мають бути обраними, чотирьох ратманів, міського старости і двох словесних суддів. Міський голова зачитував пристойні статті з «Городового положення», робив напучення виборцям і роздавав кожному по шару; потім викликав ім'я першого виборця і пропонував його балотувати; поррахувавши потім шари виборчі й невиборчі, він записував дані у виборчий список. Далі така сама процедура відбувалася і щодо інших претендентів. Після підведення підсумків, старий міський голова, вітав обраних з громадською довірою, передавав головування на зборах вже новообраному голові. Новий голова проводив вибори спочатку в словесні судді, потім у міські старости, далі в ратмани і, насамкінець, в бургомістри. На другий день після виборів голова представляв обраних губернатору, приводив до присяги і затверджував на посаді.

Всього за «Городовим положенням» 1785 р. мало обиратись в думу – 6 думців-гласних з міським головою включно, в магістрат (мав судові функції): 2 бургомістри, 4 ратмани, 6 суддів в «словесний суд» (цих, як бачимо, в Кременчуці, бувало, недообирали). Усі посадовці обиралися на 3 роки.

З перших років міського самоврядування передвиборча боротьба проходила доволі бурно. Нерідкість були й «брудні виборчі технології». Наприклад, у 1795 р. на виборах у словесні судді був випадок, коли, при 26 виборцях, шарів у скриньках виявилось 42.

У звичайний час засідання думи починалося о 7 ранку. Щоправда, деякі запізнювалися і до восьмої години.

Про жалування виборним особам відомостей немає. Проте вони, бувало, з міськими грошима обходилися досить вільно. Так, у 1790 р., посланий у міських справах до Катеринослава посадовець, представив такий звіт про використання 100 руб. наданих йому думою:

Один пуд и двадцять сім фунтів цукру	. 14 р. 85 к.
1 фунт чаю	. 4 р. 50 к.
1 фарт (кварта?) лимонного соку	. 80 к.
20 фунтів ікри	. 3 р.
Цибулі	. 10 к.
5 фунтів свічок	. 60 к.
Хліба в дорогу.	. 2 р. 40 к.
Сиру	. 40 к.
За чашку	. 25 к.
Солі	. 12 к.
14,5 фунта шинки	. 2 р.
8 фунтів сала	. 80 к.
1 цебро і дві кварта горілки	. 7 р. 80 к.
100 яблук	. 2 р. 80 к.
1 бочонок оселедців	. 5 р.
3 пари ковбас	. 70 к.
2 кварта оцту	. 30 к.
1 боклага на горілку	. 40 к.
Квасу	. 15 к.

1 таган (підставка для котла).	12 к.
За обмін асигнацій	4 р. 80 к.
Візникам дано	28 р.
Степану Кіндратовичу дано	10 р.
Федору Тимофійовичу дано	3 р. 50 к.
На дрібні різні витрати пішло	12 р. 71 к.

Разом . . . 105 р.

Думою ці витрати були затверджені.

Відносно вільнонайманих службовців існують такі дані. У 1800 р. секретар магістрату отримував 300 руб. на рік. У 1803 р., за проектом кн. Куракіна, на утримання магістрату, думи і сирітського суду було призначено 2 370 руб. 80,5 коп. (нагадаю, що за ревізією 1782 р. з торгово-ремісничого населення Кременчука та Крюкова збирали податків 2 273 руб. 80¹/₂ коп.²⁶ – отже, міські прибутки, фактично, «проїдалися» на місці і без державних дотацій і того б не вистачало).

Уже в 1812 р. громада вирішила додати 2 700 руб. (які, щоправда, ніколи не збирались повністю). У 1817 р., перед виборами нових членів думи і магістрату, старі члени склали кошторис, за яким необхідно було для успішного ведення справ в думі і магістраті 10 750 руб. Збільшення платні службовцям мотивовано було подорожчанням продуктів, збільшенням обсягів роботи з приєднанням до міста Крюкова і неможливістю залучати на посади за попередню платню порядних, чесних людей.

**Городяни:
шанси і бар'єри
статусу**

Николайчик, опрацювавши міську ділову документацію за кінець XVIII – початок XIX ст., знайшов в ній явні сліди українізмів, що дало йому підстави заключити про переважно український склад міських службовців, при тому що тогочасні міські голови мають російські прізвища: Мильков, Менщиков²⁷, Привалов, Аршинов²⁸. Пояснюється це тим, що голів зазвичай обирали з найзаможніших купців, якими в Кременчуці були саме росіяни. А от серед канцеляристів було чимало місцевих українців.

У книзі А. Скальковського «Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1730-1823 г.» (Одеса, 1836) наводилась такі дані по торгово-промислового населенню Кременчука на 1773 р.²⁹:

²⁶ ЦДАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3101.

²⁷ Менщиков Петро – міський голова вже початку XIX ст. «Піднявся» наприкінці 1790-х рр. – ратман у 1795-1797 рр., у 1799 р., як купець, перейшов з 3-ї у 2-у гільдію.

²⁸ Николайчик Ф. Д. Вказ. праця. – С. 144. До речі, Аршинови були з перших купців-переселенців до Кременчука, див.: РГАДА. – Ф. 713 (Брянская ратуша и городской магистрат). – Оп. 1. – Спр. 307 (Дело о перечислении брянских купцов Аршиновых в Новороссийскую губернию. 1765 г., 4 лл.). Аршинов Степан Кондратович – купець 3-ї гільдії (1782), бургомістр (1788), міський голова – серпень 1794-1795 рр. (достроково змінив Привалова, який мав клопіт з губернськими владами через свої звинувачення городничого Адлерштраля).

²⁹ Николайчик Ф. Д. Вказ. праця. – С. 152.

В Кременчуці	Російської нації				Малоросійської		Разом:	
	Православних		Розкольників		Чол.	Жін.	Чол.	Жін.
	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.				
Купців	56	34	98	82	5	5	159	121
Цехових	12	5	101	83	3	1	116	89
<i>Всіх:</i>	68	39	199	165	8	6	275	210
<i>О б о х с т а т е й:</i>							485 ³⁰	

Однак, тут не враховані міщани, серед яких – за даними 1778 р. – українці представлені помітніше. Маємо також докладні дані ревізії 1782 р. (відомість складена на січень 1783 р.). За нею *купців* у Кременчуці є 4 групи: російські «правовірні» – 394 чоловіки і 354 жінки; «малоросіяни» – 123 чол. і 116 жін.; греків – 3 і 5; «розкольників» – 116 і 66. *Міщан* поділено аж на 7 груп: російські «правовірні» – 438 чоловіків і 302 жінки; «малоросіяни» – 239 чол. і 181 жін.; греків – 3 і 3; волохів – 5 і 7; німецьких³¹ – 1 і 1; єврейських³² – 4 і 3; «розкольників» – 365 і 199. *Цехових* (ремісників) поділено на 3 групи: «малоросіяни» – 65 чоловіків і 49 жінок; «польської нації грецького сповідання» (=правобережні українці) – 3 і 3; «розкольників» – 90 і 50. Отже, всього торгово-

³⁰ Маємо в розпорядженні також дані т. зв. «Анкети комерц-колегії» або «Відомості новоросійської губернської канцелярії стосовно купецтва, цехових, ремісників, фабрик, ярмарків та торгів Новоросійської губернії» (датована листопадом 1775 р., але на думку А. В. Бойка відбиває стан речей на січень того ж року). За нею, в Кременчуці мешкало 263 осіб купців та цехових. З них: купців-чумаків та ін. – 64 особи, крамарів – 18, купців-рознощиків – 46, у справах митниці та «протчих мест» – 13, прикажчиків – 11; ремісників та цехових: теслярів – 88, кравців – 5, чоботарів – 12, котлярів – 3, сукоонних ткачів – 1, кушнірів – 2. Крім того, в Крюкові (тоді – Крюковському шанці Єлисаветградської провінції) купецтва й цехових було 51 особа. З них: купців-чумаків – 3, рознощиків – 5, прикажчиків – 7; ремісників та цехових: теслярів – 3, воскобійник – 1, чоботар – 1, кравець – 1, кожум'як – 2, відписаних у інші купецтва – 9. В бігах – 7[?], померло – 7[?]. Див.: Бойко А. В. Анкета комерц-колегії та опис Новоросійської губернії 1775 року // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття. – Вип. 1 (7). – Запоріжжя, 2000. – С. 24-26. Ці дані не суперечать наведеним Скальковським, адже не враховують жіноче населення.

Є ще дані на літо 1776 р., які малюють менш оптимістичну картину (можливо, тому що оперують цифрами умовно «прописаних», а не фактичних мешканців, ще й показуючи лише чоловіків-домогосподарів без дружин, дітей та родичів, які живуть у їх домах) – у *Кременчуці* 52 купця та 177 міщан, у *Крюкові* – 4 купця і 28 міщан, у *Крилові* – 29 купців і 339 міщан, див.: НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 851. – Арк. 4-17; РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 796, ч. 3. – Арк. 207-208 (акти опрацьовані А. Пивоваром). Хоча, не виключаю, що на 1773 р. під «купцями» просто заховані купці і міщани разом.

³¹ Закреслено «*прусских*». Отже, саме прусаки були тоді головним місцевим образом німців.

³² Закреслено «*цесарських*». Отже, за «батьківщину» євреїв тоді правила Австро-Угорщина.

ремісничого населення у Кременчуці було 1849 чоловіків і 1331 жінок (є дані, що окремих хитромудрих городян до ревізії не внесли, але на порядок цифр то не впливає). Плюс ще у Крюкові: *купців* – російських «правовірних» – 16 чоловіків і 13 жінок, «малоросіян» – 10 чол. і 12 жін.; *міщан* – російських «правовірних» – 38 чоловіків і 16 жінок, «малоросіян» – 49 чол. і 19 жін., волохів – 4 і 2, «розкольників» – 29 і 13; *цехових* – «розкольників» – 15 чол. і 4 жін. Разом у Крюкові – 160 чоловіків і 79 жінок³³; крюківські євреї чомусь пораховані із мешканцями повіту – у відомості на серпень 1782 р. зазначено, що у Крюківському кагалі лічиться 14 чоловіків і 10 жінок³⁴.

Взагалі, старі українські мешканці Кременчука на початку «новоросійського періоду», які і надалі домінували серед населення міста і регіону, належали переважно до інших соціальних верств – козаків, пікінерів (військових поселян), чумаків, посполитих (селян і міщан), священиків, чиновників та ін.³⁵. Статус городян не був для них вже аж такий привабливий (здебільшого через постійні обтяження від постойв російських військ плюс клопітна візницька повинність). Відтак, їх вибір на користь міської околиці (хуторів, передмість-слобідок і т. д.) був досить прагматичний.

Отже, староукраїнські міські структури за новоросійської влади занепадають (утім, може це просто наслідок дезорганізації цивільного життя за часів «турецької війни» 1768-1774 рр.). Зникають згадки про кременчуцьку ратушу, війтів-бурмистрів і лавників. Цехи 1775 і 1787 рр. у Кременчуці прийшлося Perezасновувати на новому загальноросійському праві.

Щодо першого «перезаснування» інформації небагато. Відомо, що 20 січня 1775 р. губернська канцелярія видала указ, аби розписали кременчуцьких ремісників за окремими цехами та щороку обирали цехмістрів³⁶. Скільки тоді створили цехів даних немає, але відомо ось, що 10 жовтня 1777 р. до кравецького («портного») цеху записався українець Андрій Германович Павловський³⁷, а 1782 р. до чоботарського («сапожного») цеху приписали власника прізвища-фаху – Павла Чеботарева³⁸. Цехмістри тоді також згадуються у джерелах (див. ось згадку 1780 р.³⁹).

³³ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3101.

³⁴ ЦДІАУК. – Ф. 1297. – Оп. 2. – Спр. 395. – Арк. 109-121 (з урахуванням перерахунків, що відклалися на арк. 158-175).

³⁵ У Кременчуцькій окрузі за ревізією 1782-1783 рр. нарахували 532 хати *військових поселян* (з відставними і підсусідками включно), у яких мешкало 1 630 чол. і 1 562 жін.; *українських підданих* 29-х поміщиків (з офіцерів, чиновників і священиків) – 239 хат із 856 чол. і 781 жін. (найбільші поміщики – зі старих старшинських родів: прапорщик Микола Гаврилов – 476 підданих+3 кріпаки і секунд-майор Іван Байдак – 229); *російських кріпаків* 7 власників (напевно т. зв. «дворових», бо хати для них не показані) – 41 чол. і 50 жін., див.: ЦДІАУК. – Ф. 1820. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 130зв.-134, 231-232зв.

³⁶ ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 284.

³⁷ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 26.

³⁸ Там само. – Спр. 2446.

³⁹ Там само. – Спр. 1817.

Про друге «перезаснування» 1787 р. (здійснене у відповідності до «Городового положення» 1785 р.) знаємо докладніше. Тоді згадані такі 6 кременчуцьких цехів* та їх цехмістри-очільники:

Кравецький цех	- перший цехмістр Андрій Москаленко
Ковальський	- Федір Мамонов (із старообрядців)
Чоботарський	- Федір Індутной
Шмуклерський	- Давид Хаимович
Різницький	- Василь Первушников (із старообрядців)
Булочний (хлібний)	- Ізот Трохимов (із старообрядців)

На 1788 р. у цих цехах господарів налічувалося:

Кравецький цех	- 39
Чоботарський	- 30
Шмуклерський	- 42
Різницький	- 70
Булочний (хлібний)	- 120 ⁴⁰ .

Нагадаю, що у старій Гетьманщині, за присягою 1718 р., у Кременчуці перелічені 5 «цехмістрів» – різницький, шевський (чоботарський), ковальський, ткацький, кравецький⁴¹. Отже, «новоросійською» новиною були булочники і шмуклери-позументники – російський гарнізон приніс споживачів готової їжі і мундирних прикрас (а зникнення корпорації ткачів може бути знаком підйому суконних мануфактур).

Цікавий у цей час і помітний приплив українців-ремісників і міщан – емігрантів з теренів Речі Посполитої⁴². Уже серед цехмістрів затверджених 1787 р. шести цехів бачимо принаймні двох українців (Москаленко, Індутной).

1792 р. до 6-цехового переліку 1787 р. додався Шапочний цех⁴³. З 1798 р. є згадки про Гончарський⁴⁴, Каретний⁴⁵ і Срібний (Сріблярський) цехи⁴⁶. Причому

* Є згадка, що спочатку йшлося про 5 цехів (без булочного, утвореного лише у травні 1787 р.), але бажали мати свій цех ще теслярі («плотніки» і «столяри»), пічники і ті, хто торгують харчами (з них і постав булочний цех), див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 11зв. Досить вірогідно, що теслярський («столярний») цех створили невдовзі, бо є розпорядження магістрата про це з червня 1787 р., див.: Там само. – Арк. 41.

⁴⁰ Николайчик Ф. Д. Вказ. праця. – С. 153-154.

⁴¹ Присяга Миргородського полку 1718 року / опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. – К., 2012. – С. 197-199. Сповідний розпис 1742 р. перелічує в Кременчуці таких «цехових»-фахівців – шевці, кравці, кушніри, шапошники, ткачі, різники.

⁴² Знані також і випадки переселення з Гетьманщини – ось мешканець м. Сорочинці Муравйченко Макар (Назар?) 1780 р. приписався у кременчуцьке міщанство, див.: ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 3483. Фонд «Кременчуцького городского магістрату» (1775-1800) постійно згадує «малоросіян» як кременчуцьких жителів.

⁴³ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6936. Про його «учреждение» рапортував 21.ІІ.1792 р. ратман Федір Рожков. Це ще один переважно єврейський цех (склад: цехмістр Мошка Лейбович, товариш цехмістра – Іцок Шлемович, 2-й товариш цехмістра – Хайма Абрамович; плюс ще 9 майстрів, 8 робітників і учнів).

⁴⁴ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 10501.

⁴⁵ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 10594.

ці цехові назви не вичерпують різноманітності ремісницьких занять кременчужан. У дуже докладному топографічному описі Кременчука, датованому 20-ми рр. XIX ст., перераховані 44 фахи. А за таким самим описом 1798-1800 рр. питома вага торгово-ремісницького населення серед 4 017 осіб оподаткованого населення міста складала 92% (3 691 осіб)⁴⁷.

Масова міграція городян нерідко супроводжувалася аферами – особливо це стосувалося прибульців-росіян з кріпацького стану, які прагнули здобути вільний статус кременчуцьких і крюківських міщан⁴⁸ (часто не зупиняючись перед цілковитою зміною імені та прізвища⁴⁹). Так, до міста прийшов «світ втікачів» («біглих») з його криміногенним потенціалом. Це добре відчули старожили (серед яких панували українці), котрі звикли спиратися на «людей добрих і віри гідних», до яких кременчужан-городян вже слід було заносити з великим розбором.

З відомих таких новопоселенців-аферистів знаний кременчуцький купець Тимофій Іванович Курдюмов – самозванець, який у березні 1788 р. об'явився на дворі курляндського герцога і назвався дивом врятованим замолоду царевичем Іваном Антоновичем-«Іваном Ульрихом» (претендента на царський престол нібито врятував комендант Шліссельбурзької фортеці-тюрми, підмінивши його іншою людиною, а його відправивши на виховання до Запорізької Січі). Герцог не повірив самозваному родичу і видав його російським владам. Ті невдовзі з'ясували його реальне ім'я та те, що він втік з місця проживання через великі борги⁵⁰.

Про заможність кременчуцьких купців маємо певні вістки з кінця 1776 р. – купців 1-ї гільдії 2 (причому, 2-й ще не «прописаний», він лише перебирався тоді з Путивля); 2-ї гільдії – 18, 3-ї гільдії – 122 (не враховуючи синів і братів). А за «Топографічним описом Малоросійської губернії 1798-1800 років» згадано 5 осіб (чоловіків та жінок, себто з родинами включно) купців 1-ї гільдії, 16 – 2-ї гільдії, 795 – купців-християн та 153 єврея, зарахованих до 3-ї гільдії⁵¹. Нагадаємо, що за «Городовим положенням» до купців 1-ї гільдії зараховувались особи з капіталом

⁴⁶ Там само. – Спр. 10489. До цього цеху належали і годинникарі.

⁴⁷ *Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.* – К., 1997. – С. 59.

⁴⁸ ЦДІАУК. – Ф. 1297. – Оп. 2. – Спр. 545 (Справа про віддання під суд старшини купецтва м. Крюкова Калмикова за приписання до міщан біглого селянина Зайцева. 1784 р., 9 арк.).

⁴⁹ Ось колоритна справа з 1797 р. – козачка Кутанова (напевно, з тих російських міщан, що записалися до Катеринославського/Новодонського козацького війська) подала до кременчуцького магістрату «прошеніє» розібратися «почему великороссийской породы человек Илья Леонов называется именем и прозванием мужа ее», див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 10093.

⁵⁰ *О Кременчугском купце Тимофее Курдилове* // Осмнадцатый век. Исторический сборник / изд. П. И. Бартенев. – Москва, 1868, кн. 1. – С. 398-402. «Курдилов» – це помилка відчитання, купець *Тимофій Курдюмов*, згаданий у Кременчуці у 1786 р., див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4544 (По доношенію войскового товарища Белова и купца Милкова о выдаче им с сего магистрата выписи с засвидетельствованием сколько на купце Тимофее Курдюмове зависит недоимок. 1786 р., 4 арк.).

⁵¹ *Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.* – К., 1997. – С. 59.

не менш 10 тис. руб., до 2-ї – від 1 до 10 тис. руб., до 3-ї – від 500 до 1000 руб. Торговці, які могли пред'явити менш 500 руб., зараховувались в міщани.

Слід згадати, що серед трьох найпомітніших купців Новоросії, яких у 1796 р. представили до нагородження іменними золотими медалями імператриці був і вже відомий нам кременчужанин Василь Пенчуков⁵². А купець Федір Привалов (починав як біглий підмосковний двірцевий селянин, у Кременчуці – з 1780 р.) у 1794 р. став у Кременчуці «іменітим громадянином»⁵³ (цей привілейований стан, запроваджений Жалуваною грамотою містам 1785 р., проіснував до 1807 р.) та відіслав свого сина на навчання до Гданська⁵⁴. Старший брат Ф. Привалова – Артемій – перебрався в 1787 р. з Кременчука до Харкова, де увійшов до числа купців 2-ї гільдії (з капіталом 5 100 руб.)⁵⁵.

Утім, кременчуцькі купецькі династії ще тільки формувались та не здатні були змонополізувати місцевий бізнес (ось хіба у випадку Федота Бірюкова була певна спадковість – його значення заступив у 1790-х рр. зять Самійло Микитович Володін – теж, як і тесть, переселенець із старообрядської слободи Климової на Стародубщині). Практично всі купці того часу – кременчужани у першому

⁵² Ось уривок з подання від 19.VI.1796 р. генерал-губернатора П. О. Зубова, що торкається цього купця: «Пенчуков до открытия Екатеринославского наместничества справлял в Кременчугском городском магистрате должность Президента, а по открытии онаго Наместничества был заседателем в Екатеринославском приказе общественного призрения в Кременчугской градской думе гласным. Ныне же во оной исправляет должность градского главы – во многих случаях от него Пенчукова расторопность и исправность обратила к нему доверенность начальства о внушении благоразумных советов // Кременчугскому градскому обществу, чтобы оно сколько для скорейшего истребления воровства и других неприятностей, сколько и для собственного своего спокойства и тишины возстановило тамошнюю полицию по образу Устава управы благочиния на собственном содержании своем, и таковая к нему доверенность имела желаемый успех», див.: *Бойко А. В., Андреева С. С.* Документи про нагородження медалями купців Південної України (кінець XVIII ст.) // *Південна Україна*. – Вип. 5. – Запоріжжя, 2000. – С. 218.

⁵³ За такі заслуги: «во уважение отличных и похвальных его деяний как-то: 1-е что был первым побудителем и попечителем к поставке во время бывшей с Портой Отоманскою войны [1787-1791 pp.] фур с волами для подвижного магазейна, лошадей под артиллерию. И в попечении сухарей от Кременчугского общества следовавших внушил благоразумием своим купечеству и мещанству о поспешнейшем всего того выполнении; 2-е попечением своим привел мост состоящий в Кременчуге на Днепре в такую исправность, что в переправе чрез оной войск не было и малейшей остановки; 3-е сверх того будучи избран обществом в заседатели совестного суда, продолжил служение свое чрез шесть лет безпорочно и по двум выборам градского главы высочайше пожалован на имя его золотою медалью, которая при том для ношения на шею на владимирской ленте к нему Привалову и прислана», див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 2995. – Арк. 70-70зв.

До Привалова на виборах до міської думи 13.III.1787 р. фігурують «імениті громадяни» *Василь Татаринов, Василь Пенчуков і Іван Рожнов (Ражнов)*, див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 26.

⁵⁴ *ЦДІАУК*. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 8743, 9531.

⁵⁵ *Багалея Д. И., Миллер Д. П.* История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905). – Т. 1: XVI-XVIII вв. – Харьков, 1995; Харьков, 2004 (обидва репринти видання 1905). – С. 546.

покоління (часто навіть такі, що жили «на два міста» – тобто неясно чи вже кременчужани, чи ще іногородні). Причому, основний контингент переселенців – то росіяни, які з'являються тут під впливом урядових рішень (прямих переселень – як це було із групою путивльських купців 1776-1778 рр.⁵⁶ чи протекціоністських заходів – у випадку із тривалим переманюванням розкольників із польських володінь Правобережної України).

Про розкольників – за вищезгаданим підрахунком 1773 р. – 1-у панівну купецьку групу в Кременчуці слід зауважити, що вони мали добру славу як господарники*. Гільденштедт у 1774 р. писав, що «трудолюбием, умереностью и склонностью к порядку они резко отличаются от прочих обитателей [Єлисаветградської] провинции»⁵⁷. Утім, напевно, царський уряд був не в захваті від дисидентів-старообрядців на чолі губернського міста⁵⁸ – тому згодом і заохочував появу тут вірних офіційної церкви – православних путивльців і т. д.⁵⁹

Персоналії «капітанів» купецької корпорації змінюються у Кременчуці доволі часто⁶⁰. Так, у 1777-1782 рр. (і, здається, ще частину 1783 р.) президентом

⁵⁶ РГАДА. – Ф. 760. – Оп. 2. – Спр. 2408 (№ 500) (купців Василя Татарінова і Василя Лашеєва 28.VII.1776 р.), 2422 (№ 501) (міщанина Михайла Курдюмова 15.IX.1776 р.), 2450 (№ 505) (купців Петра Татарінова, Івана Рижкова, Марко Лашеєва 15.III.1777 р.), 2464 (№ 509) (купців Івана і Василя Маклакових, 11.V.1777 р.), 2465 (№ 510) (купця Івана Кигитова, 11.V.1777 р.), 2481 (№ 511) (купця Фому Пазова, 23.VII.1777 р.), 2531 (№ 515) (купців і міщан Рижкових, Карцова, Лашеєва, Мещанинова 8.III.1778 р.), 2550 (№ 517) (одновірців Крапивникових у кременчуцьке купецтво 31.V.1778 р.).

Взагалі – і крім Путівля – підросійська історична Сіверщина (Курськ, Рильськ, Брянськ і т. д.) гурувала за числом купецько-міщанських емігрантів до Кременчука.

* У регіоні росіяни-старообрядці з'явилися після утворення Нової Сербії (тут їм обіцяли «польську» релігійну вольність), а отже у 1750-х рр. Прибували до Кременчука розкольники і зі своїх слобод на Стародубщині – звідти (зі слободи Климової), наприклад, був помітний кременчуцький купець Федот Бірюков (у місті принаймні з кінця 1773 р.).

⁵⁷ Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року. – С. 20.

⁵⁸ До речі, простолюд від розкольницької зверхності був також не в захваті – ось, наприклад, у Крилові у червні 1771 р. житель Нікіта Шевцов, экс-розкольник, скаржився на тиск колишніх одновірців і бажав, причому, у цьому його підтримували «місцеві малоросіяни», бути «під Єлисаветградською провінцією», а не під юрисдикцією («відомством») тутешніх старообрядців, див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 262. – Арк. 100-100зв.

⁵⁹ Те що старообрядцям у Кременчуці зовсім не «медом було намазане» може свідчити історія купців *Ложешникових* (*Ложечникових*). Вони походили з Твері, звідки 1741 р. втекли за польський кордон і рік прожили у Ветці (маєтність Радзивілів), далі осіли на Стародуб'ї у старообрядницькій слободі Клинци у статусі міщан. Влітку 1773 р. молодші сини 52-річного Василя Сидоровича Ложешникова – 29-річний Данило і 26-річний Захар приписалися до кременчуцьких купців 3-ї гільдії. Утім, 1782 р. вони мали намір перевестися назад до Клинців, але це не допустили урядники Кременчука. Те що бізнес у Ложешникових йшов не блискуче засвідчує їх коливання 1780-х рр. чи рахуватись їм купцями, а чи перейти до міщан. Див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 148.

⁶⁰ Перша така зміна – це 1774 р., коли старшину кременчуцької купецької громади Дмитра Селіванова (першого відомого у Кременчуці російського купця – згадується ще 1752 р.) змінив купець-розкольник (з капіталом 500 руб. – отже 3-ї гільдії) з слободи Добрянки (перейшов до Кременчука лише 29.V.1773 р.) Іван Лаврентієвич Орешиников (*Арешиников*), див.: *ЦДІАУК.* – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 145, 156. Є ще згадка 1766 р. «но-

кременчуцького купецького товариства був Василь Татаринов (переселенець з Путивля⁶¹), але в 1784 р. він змушений був просити магістрат про виключення його з 1-ї гільдії та переведення до 2-ї з капіталом 1 050 руб. (головна причина – неповернення йому боргів)⁶².

Після 1785 р. – за «Жалуваною грамотою дворянству» – низка купців-українців козацького походження (зокрема, ось міський голова 1798-1801 рр. Федір Савенко⁶³ чи діловий агент запорожців-чорноморців Григорій Келебердян⁶⁴) змогли отримати дворянський статус, що, попри особисті переваги, обмежило їх вплив на місцеву купецьку корпорацію⁶⁵. А, зав'язана на турецьку торгівлю, примітна у 1770-х – 1790-х роках «староукраїнська»⁶⁶ грецька купецька меншина перенесла свою активність до чорноморських портових центрів (з них також дехто, як ось Іван Софієв чи Юрій/Георгій Капукаран, ймовірно скориставшись «іноземством», отримав дворянський патент).

воросійської губернії купецького старшини» *Левіна Вульфа* з Риги, де він мав на 20 тис. руб. боргів (РГАДА. – Ф. 248. – Оп. 143. – Арк. 165, 202зв. (=скан 168, 206)).

Взагалі, ймовірно, першою після 1765 р. значною купецькою групою переселенців були єлисаветградці (бо саме з Єлисаветграду до Кременчука переходили інші губернські установи). Причому, і вони не поспішали – бо ще 1767 р. депутата до Комісії Нового Уложенія від купців і міщан у Єкатерининській провінції не обирали – через відсутність хоч якоїсь їх помітної кількості (припускаю, переселенців мотивував вже аж татарський напад 1769 р. на Єлисаветградську провінцію). Постійне кадрове перетікання купців між Кременчуком і Єлисаветградом відзначене і в наступні десятиліття.

⁶¹ РГАДА. – Ф. 760. – Оп. 2. – Спр. 2408 (№ 500) (28.VII.1776 р.: Производство по указам Новороссийской канцелярии о перечислении из путивльского купечества в кременчугское Василья Татаринова и Василья Лашеева. 14 арк.). Присутній В. Татаринов у Кременчуці принаймні з 1773 р., але тоді ще зветься «путивльським купцем».

⁶² ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3849. 1787 р. він ще балотувався в міську думу від купців 1-ї і 2-ї гільдій та від «іменитих граждан» (в обох випадках не обраний); помер В. Татаринов у 1791 р., див.: *Там само*. – Спр. 4541. – Арк. 26, 59зв.

⁶³ Отримав Сенатським указом від 2.VII.1801 р. – за заслуги («за оказываемую им особенную ревность к службе и попечение к пользе общей») – чин титулярного радника, див.: ЦДІАУК. – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 5672. – Арк. 1.

⁶⁴ Його Сидір Білий, кошовий отаман запорожців-чорноморців, у заповіті 1788 р. визначав доглядачем своїх капіталів.

⁶⁵ Цікаво, що «розчинення» купців/міщан-українців («малоросіяни») серед численніших російських колег-новоприбульців якщо і відбувалося, то неквапливо. Ще на кінець 1778 р. їх рахують окремою групою-«нацією» (інші групи – «правовірні», «розкольники», «польські вихідці»), див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1031. – Арк. 2зв.

⁶⁶ Ця староукраїнськість вже була доволі умовна – до Кременчука греки, принаймні з 1770-х рр., прибували зазвичай не з Ніжина, а з Єлисаветграда, де була значна їх громада (у Єлисаветграді Гільденштедт 1774 р. зауважив окрему «Грецьку слободу»). Хоча, 1771 р. ще знаємо кременчуцького купця *Федора Мажайтинова* (Федір Максимович Можелтенов/Можевітинов – власне, формально приписався він до кременчуцького купецтва лише 30.III.1773 р., до того лічився курським купцем, див.: ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 143), зятя ніжинського грека Івана Станевича. Обидва вони у 1771-1776 рр. торгували як товариство (3-й член – Антон Юрьєв Тухаєв). Причому, з 5.VIII.1773 р. по 29.IV.1776 р. через руки Мажайтинова пройшло товарів на 200 041 руб. 18 коп., які були продані за 229 362 руб. 66¹/₂ коп., див.: *Плохинский М. М.* Иноземцы в Старой Малороссии. – Ч. 1. Греки, цыгане, грузины. – Москва, 1905. – С. 27, 91.

Іноземці з-поза Російської імперії в Кременчуці зазвичай відносилися до категорії фахівців. Серед них особливо помітні німці (чи то вихідці з німецькомовних країв). До найколеритніших представників цього специфічного прошарку кременчуцького населення належали, зокрема, перший «ремісничий глава» коваль-каретник Фрідріх-Вільгельм Крігер; аптекар та екс-запорожець Іван (Йоган-Готлиб) Шик, якого характеризовано як «людину цілком знаючу своє діло і загалом дуже розумну та освічену»; садівник державного саду в Крюкові Білав з Брандербургії; фабрикант-швейцарець Юні з Берна.

Неясна доля групи корсиканців, яких Синельников у січні 1784 р. запропонував оселити саме в Кременчуці (з мотивацією, що вони звичні до міського життя). У тій групі, справді, було чимало «майстерових» – 94 (68 чоловіків + 26 жінок) з 485 осіб і їх якраз і оселили в місті⁶⁷. Але згуртованого осередку вони не створили і надалі були більш-менш розпорошені по південноукраїнських містах.

Іншою помітною етнічною групою в Кременчуці саме в цей час стають євреї (які прибувають переважно з правобережних володінь Речі Посполитої). Законні підстави для єврейського поселення в Новоросійській губернії з'явилися після видання указу 1775 р.

Причому, уряд природно бажав залучити нових переселенців для освоєння найслабше залюднених територій, євреї ж так само природно схильні були осідати у вже усталених центрах з налагодженими транспортними артеріями та торгівельними зв'язками. Одним з перших «компромів» між адміністрацією та єврейськими поселенцями став Крюків (прикордонний Крилів вже мав потужну купецько-міщанську громаду росіян-старообрядців, відтак, навряд чи підходив для значної кількості євреїв-емігрантів), де первісно планувалось оселити 20 сімей євреїв-переселенців. Перші бажачі з'явилися вже у 1776 р., а на 30 грудня 1777 р. у Крюкові (Крюківському шанці) вже лічилося 30 євреїв⁶⁸ (обраховано лише чоловіків-господарів, без членів сімей).

Про умови, на яких приймалися поселенці дізнаємось з відісланої Г. Потьомкіну «Копии с пунктов учиненных в Новороссийской губернской канцелярии по которым выходящие в оную губернию к поселению в шанцах Екатерининском и Крюковском и в местечку Покровском жидаы в каждое место по 20 семей принимаются»:

1) Дома им и школы построить собственным коштом где на то порозжие места не в отдала от жилья показаны будут а до того прожить им в наемных домах.

2) При их селении в помянутых местах дозволить собственно построить винокурни и броварни, которых винокурен не болше иметь как на 20 котлов лес же к оным доставлять по Днепру ис Полши и Белорусии також во время здесь скудости и хлеб, а из лесов Елисаветградской провинции ни покупкою ни другим каким либо посторонним образом дровами не пользоваться разве кизила и соломы. Получаемое ж из винокурен вино от указной пошлины не изъемятца.

⁶⁷ Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. – Москва, 1909. – С. 259-260 (про залишення в Кременчуці тих 94 майстерових-корсиканців повідомляв рапорт Тутолміна від 19.IV.1784 р.).

⁶⁸ Иванов П. А. Дело о выходящих из-за границы в Новороссийскую губернию жидях // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. XVII. – Одесса, 1894. – С. 186.

3) Льготы иметь один год от постоев и протчих по земли тягостей кроме в казну подлежащих податей.

4) Свободу иметь торговли всяким товаром и горелкою за Днепром на основании как и все российские подданные.

5) Платить имеют в казну подати против протчих жидов записавшихся в сию губернию то есть с торгующих с капитала либо имеющих заводы от рубля по копейке, а прочие все так как и мастеровые с души мужеска полу по два рубли в год.

6) Провезть им ис Полши без пошлины товаров на таком основании как прочим жидам дозволить до апробации от главной команды суммою на 300 рублей каждой семьи, а прочие так же и горелку с пошлиною и оной горелки не более всем им дозволить вывезть как на триста полских ведерок каждой семьи, но на заплату оной за горелку пошлины отсрочить им на год то есть будущего 1778 года мая по 19 число в которой срок они жида взнести в казну ту пошлину обязывающца непременно, а до того времени по количеству оной пошлины имеют они при выходе ис Полши оставить кому от канцелярии поверено будет в заклад часть из оной вывезенной горелки, или тот командир кого они избирают в поручительстве за них будет.

7) При местах где они поселятца в отдалении от жилья отвести им и на кладбища для погребения мертвых телес землю.

8) Во время проходу полков и команд от обид и разорений защищать как и всех в Новороссийской губернии жителей.

9) Хотя нанимать им русских работников и не запрещается однако чтоб то именно было з доброй их воли согласия и без всяких к ним приметок и с пашпортами.

10) Естли между сими жидами паче чаяния зделается какой-либо спор, то при собрании всего кагала и рабина их разбирательство чинить определенному над ними командиру.

11) От разбоев и нападений равномерно как и всех новороссийской губернии обывателей защищать.

12) Закон свой продолжать им безвозбранно.

13) Бракосочетание таким образом что ис Полши взять и перевести в их селение девицу равно и от их в Полшу дозволяется.

14) Командиров над ними из офицеров поставить по их желанию.

А за всем тем оные жида все вообще должны быть добропорядочнаго поведения, не бродяги и действительно имеющие капиталы или какое мастерство знающие, о чем подать им за подписанием всего кагала именной список и жить в Новороссийской губернии вечно в повиновении Учрежденной от Ея Императорского Величества власти, на что и учинить в верности каждому по их закону присягу⁶⁹.

У Кременчуці «національний» обрахунок на кінець 1778 р. євреїв ще не згадує. Першу згадку «кременчуцького міщанина жида Ісака Гомировича» (Готєровича) маємо тільки за 1780 р.⁷⁰. За ревізією 1782 р., як уже мовилося, євреїв у Кременчуці було 7 осіб (4 чоловіки і 3 жінки), усі записані як міщани. А з 1784 р. маємо вже звістку про «кременчуцького обер-рабина Файбіша Абрамовича»⁷¹. 1788 р. є ще згадка про приєднання «єврейського цеху» до «російсько-

⁶⁹ Там само. – С. 184-185.

⁷⁰ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1288, 1417.

⁷¹ Там само. – Спр. 3919.

го»⁷² (за реєстром 1787 р. зрозуміло, що єврейськими були – кравецький-«портняжний» і позументно-«шмуклерський» – два з семи наявних цехів; єврейський кравецький цех у лютому 1788 р. приєднали-підпорядкували до «російського»).

Згодом, лідерами громади стали купці Гамшей Мошкович (Мовшан) Цетлін⁷³ і Йосель Михайлович⁷⁴ (саме вони їздили 1797 р. до губернського тоді Чернігова з проханням про відкриття кагалу у Кременчуці, де згадувалося, що у місті євреїв лише чоловічої статі понад 500 осіб⁷⁵). Євреї потроху посилюють свій вплив у Кременчуці, але до самої середини XIX ст. – вони лише 3-я (за кількістю та потугою) з кременчуцьких національних громад.

***Церковна організація:
тріумф одержавлення***

Губернський та повітовий статус Кременчука природно вимагав змін і в церковній організації. 1772 р. у місті утворено окрему намістнію Сорочинської протопопії (до того часу місто підпорядковано було Омельницькій намістнії), намісником призначений священик Спасо-Преображенської церкви Алексій Савич⁷⁶. 17 грудня 1773 р. київський генерал-губернатор Федор Воейков звернувся до київського митрополита Гавриїла з наступним клопотанням:

«находящийся в Кременчуге господин генерал-маиор Чертков, репортом ко мне представляет, что по штату Новороссийской губернии в крепости св. Елизаветы, положен протопоп, ему в год жалования 120 руб., священников два, каждому по 60 руб., два диакона, каждому по 30 руб., на каком окладе и состоят там оные члены; сверх того, без получения из суммы Новороссийской губернии жалованья, есть, в Миргороде [себто Новомиргороді] и Крылове, а Екатерининской провинции в Водолагах и в Кобеляках протопопы; тамошнее ж место, т. е. Кременчуг, будучи губернским городом, протопопа не имеет; почему и полагает, что оный для достояния всей губернии первенствующаго города потребен. За способнаго же и тамошняго в том чине к церкви Спаса Преображения, которую если благоугодно будет, определить соборною, признает новой Днепровской линии Наместника Евфима Савурскаго, бывшаго прежде в тамошней Спаса Преображения церкви диаконом⁷⁷, котораго хорошия поведения обще с искусством в церковных поуче-

⁷² Там само. – Спр. 5121.

⁷³ Згадується, принаймні, з 1791 р., див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6810. Здається, це той самий *Ієшуа* (у російському діловодстві *Гамшей*) *Цейтлін* (*Цетлін*) (1742-1821), єврейський релігійний діяч наближений до Г. Потьомкіна. Єврей-шляхтич (нобілітований польським королем 1787 р.), дуже заможний, відзначився як постачальник армії під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр., мав навіть маєтності з кріпаками Устя у Могилевській губернії (202 селянина) і Софійка під Херсоном (93 селянина).

⁷⁴ Згадується ще 1780 р. як «жид Крюківського уезда», див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1601. Сильно підозрюю, що то нащадок *Михелевичів* – перших єврейських шляхтичів (з 1525 р.).

⁷⁵ ЦДІАУК. – Ф. 1336. – Оп. 4. – Спр. 517.

⁷⁶ Об учреждении Протопопии в Кременчуге, как в главном городе Новороссийской губернии // *Макаревский Ф.* Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. – Дн-ськ, 2000 (репринт – Екатерінослав, 1880). – С. 1033.

⁷⁷ За часів того дяконства в Спаській церкві Кременчука (1765-1772) «Єфімій Савурський» відзначився цікавістю до богословської літератури. Він згаданий як власник

ниях и мне довольно ведомы. А как протопопу без диакона в церковном служении быть не прилично, то и желает, чтоб в тот чин находящийся при той Спаса Преображения церкви исправной, попечительной и трезваго состояния дьячек Иван Куш посвящен был. Я будучи с мнением его г. генерал-маиора согласен, а при том и за нужное находя там, в Кременчуге, яко в первенствующем губернском городе протопопу быть, Вашего преосвященства покорно прошу о посвящении сих представляемых – наместника Евфима в протопопы, а дьячка Ивана во диакона, Вашего архипастырского благославения; что же следует до их содержания, то им определено будет жалованья в год, протопопу по 150 руб. в год, дьякону по 40 руб., почему они и не должны вступаться до приходов тамошних священников, коими они до учреждения там Новороссийской губернии пользовались, но состоять будут особо при губернии, имея прихожан только положенных по штату той губернии и бываемых при воинских командах чинов, да сверх того, протопоп должен употреблять быть к увещанию случающихся по канцелярии Новороссийской губернии колодников. Что по сему Ваше Преосвященство учинить изволите, меня прошу не оставить без уведомления»⁷⁸.

Ймовірний вигляд дерев'яної Спaso-Преображенської церкви Кременчука, за мапою 1752 р. (відбудована 1750 р. вона простояла до 1801 р.; Успенська церква на момент малювання карти ще не відбудована після пожежі).

Клопотання було цілком задоволене митрополитом. Єфим Савурський переведений з Белгородської єпархії до Київської та в травні 1774 р. у Києві посвячений у сан кременчуцького протопопа, Іван Куш став його діаконом, а Спaso-Преображенська церква Кременчука отримала статус соборної. До складу

відписаної («подописаної») йому 27.X.1769 р. Новоросійської губернії публічним нота-ріусом і «Кременчуковської» митниці «ладонним браковщиком» Семеном Светушкіним книжки «Цветник» (збірка на 337 арк., яка містила бесіди Хрисанфа, патріарха єрусалимського та «Камень соблазна или начало и вина раскола двух церквей восточной и западной») Іллі Мінятієва – обидва твори – рукописні копії з друкованих видань XVIII ст.), див.: Малеванов Н. А. Рукописи XVI-XVIII вв. Государственного исторического архива Ленинградской области // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва-Ленинград, 1957. – Т. XIII. – С. 576.

⁷⁸ Об учреждении Протопопии в Кременчуге... // Макаревский Ф. Материалы... – С. 1031-1032.

нової протопопії, калькуючі межі Кременчуцького повіту, увійшли наступні приходи:

З Кобеляцької протопопії:

В городе Кобеляках церковь Покрова Пресвятыя Богородицы, дворов 45, бездворных хат 26.

В том же городе Кобеляках церковь Архангела Михаила, дворов 39, бездворных хат 17.

В том же городе Кобеляках церковь св. великомученика Георгия, дворов 44, бездворных хат 84.

В том же городе Кобеляках церковь Преображения Господня, дворов 56, бездворных хат 40.

В оном же городе Кобеляках церковь святыя великомученицы Параскевы, дворов 26, бездворных хат 15.

В том же городе Кобеляках церковь Успения Пресвятыя Богородицы, дворов 32, бездворных хат 14.

В том же городе Кобеляках церковь Рождества Пресвятыя Богородицы, дворов 31, бездворных хат 12.

В оном же городе Кобеляках церковь святителя Христова Николая, дворов 14, бездворных хат 4.

В том же городе Кобеляках, церковь Живоначальныя Троицы, дворов 47, бездворных хат 18.

В селе Горешных Млинах церковь Вознесения Господня, дворов 11.

В местечке Соколке церковь Покрова Пресвятыя Богородицы, дворов 34, бездворных хат 15.

В том же местечке Соколке церковь Иоанна Богослова, дворов 34, бездворных хат 9.

В том же местечке Соколке церковь Рождества Пресвятыя Богородицы, дворов 40, бездворных хат 9.

В том же местечке Соколке церковь святителя Николая, дворов 48, бездворных хат 10.

В том же местечке Соколке церковь Богоявления Господня, дворов 46, бездворных хат 28.

В селе Лучках церковь Воздвиженская, дворов 19, бездворных хат 4.

В местечке Кишенке церковь Успенская, дворов 29, бездворных хат 21.

В местечке Кишенке церковь Михайловская, дворов 39, бездворных хат 35.

В том же местечке Кишенке церковь Преображенская, дворов 20.

В оном же местечке Кишенке церковь Николаевская, дворов 53, бездворных хат 33.

В местечке Переволочной церковь Воскресенская, дворов 8, бездворных хат 3.

В том же местечке Переволочной церковь Николаевская, дворов 18, бездворных хат 5.

В том же местечке Переволочной церковь Преображенская, дворов 26, бездворных хат 9.

В том же местечке Переволочной церковь Рождества Пресвятыя Богородицы, дворов 28, бездворных хат 12.

В селе Хандалеевке церковь Покровская, дворов 23, бездворных хат 23.

В местечке Келеберде церковь Преображенская, дворов 35, бездворных хат 18.

В том же местечке Келеберде церковь Николаевская, дворов 58, бездворных хат 21.

В том же местечке Келеберде церковь Покровская, дворов 36, бездворных хат 9.

В том же местечке Келеберде церковь Троицкая, дворов 60, бездворных хат 14.

В том же местечке Келеберде церковь Рождества Богородицы, дворов 60, бездворных хат 12.

В оном же местечке Келеберде церковь Михайловская, дворов 42, бездворных хат 14.

В селе Пришибе церковь Вознесенская, дворов 50, бездворных хат 14.

В селе Бригадировке церковь св. Апостола Тимофея, дворов 22.

З Сорочинської протопопії:

В городе Кременчуге церковь Преображенская, дворов 99.

В том же городе Кременчуге церковь Успения, дворов 60.

В местечке Власовке церковь Преображения Господня, дворов 30.

В том же местечке Власовке церковь Рождества Пресвятыя Богородицы, дворов 32.

В селе Богомолровке церковь св. Живоначальныя Троицы, дворов 43.

В селе Недогарском церковь св. Живоначальныя Троицы, дворов 46.⁷⁹

1776 р. утворена нова Славенська та Херсонська єпархія. В її підпорядкування перейшла і Кременчуччина.

Нових змін церковна структура на Кременчуччині зазнала в 1783 р. у зв'язку з утворенням Катеринославського намісництва. З території старої Сорочинської протопопії нарізали три нових протопопії – Кременчуцьку, Городиську та Говтвянську (аби в кожного новоутвореного повіту був свій протопіп). Новим кременчуцьким протопопом став ієрей Успенської церкви Кирило Буринський⁸⁰ (протопіп Єфімій Савурський перебрався до новозаснованого Миколаєва⁸¹). До речі, Покровська церква в Крюкові йому не підлягала, бо це був інший уезд (Крюківський, згодом Олександрійський) зі своєю протопопією⁸².

Великою подією для місцевого церковного життя стала проведена урядом Катерини II секуляризація монастирських земель. Відтак, 1786 р. розформовано обидва монастирі Кременчуцького повіту – Пивогірський та Сокологірський.

Непогано задокументований останній період (1764-1786) існування ближчого до нашого міста Пивогірського (Пивогородиського Миколаївського) монастиря. Він був для обителі доволі суперечливий. З одного боку саме тоді закладені монументальні барокові кам'яниці, які простояли до 2-ї світової війни; з іншого – він все більше розглядається як малоцікаве захолюстя-глушина.

Про час початку будівництва кам'яної церкви в монастирі, присвяченої, що природно, святому Миколаю даних не маємо. Але на січень 1770 р. вона вже

⁷⁹ Там само. – С. 1033-1035.

⁸⁰ ЦДІАУК. – Ф. 990. – Оп. 1. – Спр. 1645. – Арк. 3.

⁸¹ Об учреждении Протопопии в Кременчуге... // Макаревський Ф. Матеріали... – С. 1036. Власне, наприкінці грудня 1782 р. переведений до Кричева, а вже звідти 1790 р. до Миколаєва, див.: ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 4. – Спр. 39 (акт відчитаний А. Пивоваром).

⁸² З Крюківські Покровської церкви – починаючи з 1786 р. збереглися метричні книги (їх скани зі справ Державного архіву Одеської обл. вже легкодоступні в інтернеті).

майже готова⁸³. 1779 р. нова церква постраждала від пожежі в монастирі⁸⁴.

Наглядав за тим будівництвом тогочасний «начальник» монастиря ієромонах Іліодор⁸⁵ (1769-1770, 1776-1779). З інших пивогірських начальників-намісників знані ієромонахи Варсонофій (1771⁸⁶, 1773⁸⁷), Іаков (1773⁸⁸), Симеон (1779⁸⁹, 1780⁹⁰), Венедикт (1779⁹¹), Ієронім (1783⁹²).

На 1774 р., коли вже монастир переживав занепад⁹³, тут перебували намісник, економ, п'ять ієромонахів та вісім простих монахів, крім необхідної кількості нижчих служителів⁹⁴. На 1785 р. за монастирем рахувалось 1 310 залежних селян чоловічої статі⁹⁵.

1786 р. ліквідований Пивогірський монастир ще функціонував як пустинь. А 1787 р. її перетворили на богадільню⁹⁶.

⁸³ «Каменная с трапез[н]ою в два престола – благовещения пресвятыя Богородицы и Антония – каменным сторением с кришкою, помостом и престолом Богородицы окончена, только иконостас маляром неокончен, в другом престоле Антония – иконостаса, престола и помосту не сделано. Окон в обоих престолах не имеется, в ней [=церкві] литургий не отправляется», див. звіт «за минулий 1769 р.» про кількість церков: ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 257. – Арк. 9зв.

⁸⁴ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 581 і 587. Це не перша монастирська пожежа, див.: ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 435 (Листування з Пивогородиським монастирем про пожежу в монастирі. 1774-1777 рр. 150 арк.).

⁸⁵ Згадка з 1.VI.1769 р., див.: Там само. – Арк. 4. Може, тотожний Іліодорові Ямнецькому, якого, без часової прив'язки, згадував Матченко, див.: Матченко А. Историко-археологический очерк бывшего Пивогорского монастыря... – С. 22. Іліодор згаданий як пивогірський начальник-настоятель 1770 і 1776, 1777, 1778 рр., 1779 р. (разом із Симеоном), див.: ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 309; Там само. – Оп. 32. – Спр. 29; Там само. – Спр. 503, 527, 587.

⁸⁶ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 32. – Спр. 18. 1768-1770 рр. Варсонофій згадуваний як економ Пивогірського монастиря.

⁸⁷ Луцицкий И. Сборник материалов для истории общины и общественных земель в Левобережной Украине XVIII в. (Полтавской губернии). – К., 1884. – С. 239, 244. Згадка з акту від 26.VIII.1773 р.

⁸⁸ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 421.

⁸⁹ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 553; 587 (разом із Іліодором).

⁹⁰ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 604.

⁹¹ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 574.

⁹² ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 33. – Спр. 30.

⁹³ Взагалі, «занепад» – то теза Матченка, який не проти був цим пояснити ліквідацію монастиря 1786 р. Але я б не перебільшував той занепад – багато в чому (зокрема, у господарському вимірі) Пивогірська обитель до самого кінця існування виглядала зовсім незле.

⁹⁴ Матченко А. Историко-археологический очерк бывшего Пивогорского монастыря... – С. 22. Порівняй з гіпотетичним підрахунком для 1766 р., див.: НБУВ. ІР. – Ф. І. – Спр. 58140.

⁹⁵ Мордвинцев В. М. Государственные налоги и повинности монастырских крестьян Левобережной Украины в XVIII веке. – С. 152. Після секуляризації, на 1790 р. у казенне відомство відійшло монастирських підданих (з Градизького і Говтвянського повітів) 916 душ (напевно, також лише чоловічої статі), див.: НБУВ. ІР. – Ф. V. – Спр. 809. – Арк. 35.

⁹⁶ ЦДІАУК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 624.

Сокологірський монастир також був до 1786 р. радше на підйомі. Наближений до «столичних» Кобеляк він міг претендувати на статус головної чернечої обителі Дніпровського пікінерного полку. У 1776 р. тут вперше призначили повноцінного ігумена. 1777 р. з підніжжя гори Духової (біля Ворскли, за три версти від Соколки) монастир перенесли на верхівку тієї ж гори – як на більш зручне і показне місце. На травень 1781 р. тут уже збудували (з дерева) половину потрібних споруд (соборну Преображенську церкву, будинок настоятеля і частину чернечих келій). Ігуменом тоді значився Ірінарх Рудановський⁹⁷.

Старообрядці отримали дозвіл на будівництво каплиці у Кременчуці 1774 р.⁹⁸ (невдовзі після появи їх громади у місті). З їх священиків добре знаний Іван (Іоан) Ведмедков, який служив у місті з 1785 р. (див. його історію у розділі 3, акт № 19). А про початок поширення «єдиновірія» (поєднання частини старообрядців з офіційним православ'ям) у 1794 р. вже йшлося (і та історія мала продовження у місті у наступному XIX ст.).

Новиною релігійного життя Кременчука була і поява тут протестантських осередків. Протестанти з'являлися тут у значних кількостях проїздом, як ось шведи 1782 р. і пруські меноніти з-під Гданська-Данцигу, які переселялися наприкінці 1786 р. на нижній Дніпро⁹⁹. Немало осіб протестантських конфесій було і серед офіцерів російської армії та інших службовців-фахівців, які мали свої кременчуцькі епізоди в біографіях.

Шведським колоністам Кременчук завдячував і появою в місті першого лютеранського пастора Йогана-Адольфа Європеуса. Йому Потьомкін обіцяв зручну квартиру в Кременчуці і землю для церкви-кірхи¹⁰⁰.

**Традиційна економіка і
вибуховий бум фронтиру:
нові ринки та
модернізація згори**

Залишаючись протягом всього «ново-російського періоду» одним із районів інтенсивного заселення, кременчуцький край швидко міняв своє економічне обличчя. Фактично, він став у центрі одного з перших вибухових бумів фронтів західного світу кінця XVIII-

XIX ст.¹⁰¹. Такий бум складався з трьох фаз – вибухове зростання, крах, порятунок експортом. Ось його стандартний алгоритм – 1) період підйому (5-

⁹⁷ *Исторические сведения о монастырях Полтавской епархии, представленные в Св. Синод преосвященными Киевским, Переяславским и Славянским в 1781-1784 гг. // Полтавские епархиальные ведомости. – Полтава, 1891. – № 23. – С. 924-925. 2.IX.1778 р. він згаданий як старший член комісії (тривала 2 роки), яка їздила до Нових Кодаків розслідувати справу чудотворності місцевої ікони Божої Матері, див.: Беднов В. Преосвященный Феодосий, епископ Екатеринославский и Таганрогский, и его труды по истории Екатеринославщины // *Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. – Вып. 6. – Екатеринослав, 1910. – С. 101.**

⁹⁸ *ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 182.*

⁹⁹ *Писаревский Г.* Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. – С. 224-226, 296.

¹⁰⁰ *Там само.* – С. 225. Скоріше за все пастор не затримався надовго в Кременчуці і 1782 р. перебрався ближче до своєї пастви в колонію на Нижньому Дніпрі.

15 років), що як мінімум подвоював за одне десятиліття населення розлогої нової зони освоєння (у нашому випадку це десь відтинок 1775-1790 рр., перше десятиліття 1764-1774 рр. це лише підготовка до того ривка, який міг бути і не «новоросійським», а «запорізьким»); ця зона розвитку імпортувала значно більше, чим експортувала; ринки були динамічними і надзвичайно прибутковими, але локальними: переселенці забезпечували нових переселенців; відтак, 2) раптово траплявся крах (у нашому випадку це час десь по смерті Потьомкіна 1791 р. і Катерини II 1796 р.), темпи зростання уповільнюються в рази, а далі йде 3) болісна відбудова на основі масового експорту сировини до центрів західного світу-економіки (у нашому випадку це чорноморська українська торгівля хлібом з Італією і Францією).

Здебільшого мешканці Кременчуччини були зайняті у сільському господарстві: у скотарстві та землеробстві. Поступово співвідношення цих двох галузей змінювалося – рільництво відігравало все помітнішу роль у господарському комплексі регіону. На кінець XVIII ст. в основних рисах сформувалася землеробська культура краю, коли хліб почали продавати навіть селяни. Практично відійшли у минуле голод від неврожаїв та надто гостра залежність від стихійних сил природи (не останню роль тут мали зрослі «страхові» можливості держави), застосовувались нові знаряддя, більш передові системи сівозмін тощо.

Поряд з землеробством продовжувало розвиватися й скотарство. Розводили переважно овець (здебільшого українсько-«черкаської» породи, були також вівці «кримські» та, зрідка, іспанські), за ними йшли велика рогата худоба, коні, свині, кози. Галузь приносила чималі прибутки, забезпечувала потреби населення у їжі, одязі, «робочих машинах», паливі тощо, але здебільшого правильного догляду за худобою не було, її утримували просто неба, не робили запасів кормів за винятком двох-трьох зимових місяців. Взагалі, скотарством (особливо конярством) займалися переважно в поміщицьких маєтках, а землеробством – у поселеннях державних селян, іноземних колоністів.

Крім вищезгаданих занять, серед населення на окресленій території поширювалось городництво, садівництво, бджільництво. Про городництво та садівництво як одне з основних занять кременчужан згадував В. Зуєв¹⁰².

Кременчук разом з усією Південно-Східної Україною все більше втягувався до загальноросійського ринку. Ромм – французький мандрівник-спосте-

¹⁰¹ Див. дуже корисний свіжий нарис новозеландця Джеймса Белича «Розквітаючий фронтір: бум і крах в історії поселенських спільнот XIX ст.» в: *Даймонд Джаред, Робінсон Джеймс. Естественные эксперименты в истории* [збірник] / пер. Алина А. Курышева. – Москва, 2018.

¹⁰² Зуєв В. Ф. Вказ. праця. – С. 22. Казенний сад з виноградником у Крюкові Гільденштедт бачив ще 1774 р. 1773 р. порядкував тут *садовий майстер у чині зауряд-прапорщика Шолгамер*, у якого були і учні, див.: *ЦДІАУК*. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 85, 118. Садова історія, напевно, починається з 1763 р., коли на стіл цариці представили місцеві фрукти і вони «оказались годны», відтак О. Мельгунов дав розпорядження 15.XII.1763 р. «завести» казенний сад (тоді його планували закласти біля фортеці св. Єлізавети), див.: *НБВВ. ІР*. – Ф. V. – Спр. 252. – Арк. 84. З визначенням центра губернії в Кременчуці, сюди перевели і проект саду (губернаторський стіл також потребував фруктів). До речі, цей садовий комплекс подарував досі існуючий у Крюкові топонім «*Садки*».

рігач 1786 р. вважав, що «торгівля Кременчука, без сумніву, перевищує київську»¹⁰³. Ярмарки та торги краю були відомі не тільки російським, але й іноземним купцям, які з успіхом вели на них свої справи, мали тут своїх представників, інвестували свої капітали, вступали в родинні зв'язки з місцевим купецтвом.

У Кременчуці, як і в старі часи Гетьманщини, відбувалося 3 ярмарка: 1-й – 30 січня, 2-й – 24 червня, 3-й – 1 вересня (найпопулярніший, дати за старим стилем), кожен міг тривати до тижня. 1777 р. встановили новий 2-тижневий термін для старих ярмарок¹⁰⁴. Купці приїздили на ярмарок з різних міст України, а також з Москви, Калуги, Тули та інших російських міст. Основними товарами були сіль, хліб, вино та горілка¹⁰⁵, цукор, дьоготь, а також тканини, посуд тощо. Товару за один ярмарок продавалось на 600 тис. руб.¹⁰⁶, втім, за тогочасними нормами, кременчуцькі ярмарки не належали до найбільших (оптових). Окремий ярмарок у Крюкові (в останніх числах вересня) відомий з 1770 р.¹⁰⁷.

Цікаві документи про організацію торгового простору міста. Зокрема, городяни опиралися грандіозним і широкозакроєним планам губернських урядовців, віддаючи перевагу зосередженню усіх об'єктів ринкової інфраструктури якомога ближче один до одного. Ось у квітні 1777 р. «купці, міщани та інші різночинці» виступили проти перенесення базару (ринку харчів) і торговельних роздрібних («мелочних») лавок за місто (схоже, в район майбутньої Сенної площі), бо і їхати туди по піску далеко і поліцейський порядок (на ринку ж і спори, і драки бувають) забезпечувати складно. Базару знайшли зручніше місце біля вже існуючих рядів «красних товарів» (себто тканин) та м'ясних лавок¹⁰⁸. У липні того ж року магістрат «для загальної користі» городян пропонував забрати під будівництво торговельних амбарів місце на березі Дніпра, віддане губернськими владами під проєктований двір купця 1-ї гільдії Тимофія Ришкова. Останній тоді лише збирався перебраться до Кременчука з Путівля¹⁰⁹. Ряди амбарів над Дніпром невдовзі стануть кременчуцькою визитівкою¹¹⁰.

Для локальних ярмарків на Кременчуччині значну вагу ще мала панська ініціатива. Ось з 1767-1769 рр. znana справа про заснування ярмарків (3-х – 26 вересня, 17 грудня і 20 травня) у містечку Манжелії Омельницької сотні на прохання (подане до Малоросійської Колегії) місцевої землевласниці – бригадирши Софії Капніст¹¹¹.

Протягом другої XVIII ст. у регіоні склалася постійна торгова мережа. Тут співіснували періодичні ярмарки, торги або базари, стаціонарна торгівля,

¹⁰³ Ромм Ж. Вказ. праця. – С. 21.

¹⁰⁴ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 190.

¹⁰⁵ Про торгівлю алкогольними напоями, як один з найприбутковіших промислів кременчужан, писав і В. Зуєв, див.: Зуєв В. Ф. Вказ. праця. – С. 22.

¹⁰⁶ Євселевський Л. І. Кременчуччина з давніх часів до XIX ст. – С. 58.

¹⁰⁷ ЦДІАУК. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 6317 (3 арк.).

¹⁰⁸ ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 130.

¹⁰⁹ Там само. До речі, місце там було біля «торгової бані» і це перша згадка громадської лазні у Кременчуці.

¹¹⁰ Зябловський Евдоким. Землеописание Российской империи для всех состояний. – Ч. VI. – СПб., 1810. – С. 57 «На пристани здешней построены нарочито пространные амбары для складки товаров».

¹¹¹ ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 3. – Спр. 64 (26 арк.).

діяльність торговців-розносчиків у невеликих селах, чумацька торгівля. Південні порти – Маріуполь, Бердянськ, Одеса – відігравали вирішальне значення у зовнішній торгівлі Росії. Через них вивозили понад 70% хлібу, значний відсоток льону та інших продуктів сільського господарства (втім, справжній час кременчуцького зерна і льону наспіне лише у середині XIX ст.)¹¹².

До кінця XVIII ст. помітну роль відігравав також «польський» транзит, адже Кременчук все ще лишався прикордонним центром (до кордону з Річчю Посполитою було десь з 20 км)¹¹³. Мандрівник-ельзасець Йоган-Генріх Мюнц, який їхав саме з річесполитських теренів у 1781 р. занотував, що «Кременчук є добрим складом товарів для торгівлі між Польщею та російською Україною»¹¹⁴.

Великі прибутки Кременчук мав від торгівлі лісом, що сплавлявся Дніпром. Величезна лісова пристань Кременчука завжди притягувала маси робочих рук і давала місту значний прибуток, як у вигляді прямої пошлини за міську землю, так і у вигляді заробітків купців та робітників¹¹⁵. Утім, спустошення наддніпрянських лісів задля потреб вибухового економічного буму Новоросії невдовзі гукнулося екологічними проблемами – обмілінням Дніпра і піщаними наносами (їх можна розгледіти уже на карті польсько-російського кордону 1781/1784 рр.; через них ось старе чигирин-дівровське поселення прийшлося переносити до Мозоліївки).

У цей час зростає число чумацьких шляхів, розширюються межі району діяльності чумаків й взагалі чумацький промисел. Вже в останні роки XVIII ст. чумаки використовували, крім 2-волових возів («мажей»), 4- та 6-волові. Пізніше, у першій чверті XIX ст. збереглися лише перші («паровиці»). Найкращі волики були предметом гордошів їх власників не згірш за сучасні авто¹¹⁶. Якщо раніше чумацтво було торговим прошарком, то тепер воно перетворюється на торгово-візницький. Себто чумаки ставали не самостійним підприємцем, а молодшим партнером-компаньоном купця, що зовсім не корисно вплинуло на чумацький добробут. Відомий полтавський дослідник першої половини XIX ст. М. Арендаренко взагалі писав про другу половину XVIII ст. як про золотий час чумацтва¹¹⁷.

В «Статистическом исследовании о хлебной торговле в Одесском районе» (Спб., 1870) відзначалося, що

«Кременчук... буквально оточений чумацькими місцями, великими багатими селами, які споконвіку цілою масою своїх жителів чумакують. Всі ці поселення можна розділити на три групи: полтавську, київську і херсонську.

Полтавські чумаки, якими користуються кременчуцькі відправники хліба, заселяють південно-західну частину Золотоніського повіту – селища Іркліїв,

¹¹² *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 170-172.

¹¹³ Зі свіжого на цю тему див. розділ «Контакти Речі Посполитої з Новоросійською губернією (до 1783 р.)» в: *Srogosz Tadeusz.* Między wojną a modernizacją. Studia z dziejów kresów południowo-wschodnich Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku. – Częstochowa, 2016.

¹¹⁴ *Південна Україна* кінця XVIII ст. в альбомі Жана-Анрі Мюнца / Упорядник о. Ю. Мицик. – Запоріжжя, 2005. – С. 47-48.

¹¹⁵ *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 170.

¹¹⁶ *Арендариенко Н.* Вказ. праця. – Ч. II. – С. 257.

¹¹⁷ *Там само.* – С. 359-361.

Васютинці, Вереміївку, Жовнин, Москаленки, Демки та багато інших, менш значних; частину Кременчуцького повіту, прилеглу до Кобеляцького, і найближчу до Кременчука частину Кобеляцького повіту. Чумаки є і в Хорольському, Лубенському та ін. повітах, по всій Полтавській губернії – за межами кременчуцького ринку. По всьому вододілу між Пслом і Хоролом, від Ромен до Кременчука, де пролягає так званий Ромодан, переважно розташовані ці чумацькі місця.

У Київській губернії корінний чумаки живе в Чигиринському повіті, між рр. Тясмином і Дніпром, починаючи від Крилова: в Чаплищі, Шабельниках, Боровиці, Адамівці, Липовому та ін. місцях.

Нарешті в Херсонську групу входять чумаки Крилова, Олександрії, Протопопівки, Косовки, Куколівки, Червоної Кам'янки, Онуфрієвки, Табурища та ін. менш значних місцях»¹¹⁸.

І хоча дослідження це присвячене власне пізнішому періоду, треба сказати, що кристалізація чумацької зони припадає саме на другу половину XVIII ст.

***Міська промисловість:
«індустрія прогресу»***

Промисловість у Кременчуці «новоросійського періоду» робила лише перші кроки, в чому, почасти, відбивався колоніальний статус України, що сприймалася як ринок збуту промислової продукції з цен-

тральних районів Росії та з-за кордону. Причому, надихалась індустріалізація переважно державою. Для тогочасної кременчуцької промисловості характерне було мілітарне спрямування. Спалахи промислової активності в місті тісно пов'язувались із початками чергових воєн. Бізнесмени переважно були «при погонах». Підприємства швидко (за наказом) створювалися, але й швидко припиняли своє існування. Промислові робітники, особливо кваліфіковані, були переважно прийшлими (а нерідко ще й «присланими» – за запитом бюрократів-офіцерів).

Винятком (і то відносним) були хіба наріжні камені вже згаданого фронтального вибухового колонізаційного буму з його «індустрією прогресу» – будівельна галузь (включно із заготівлею будматеріалів) і забезпечення інфраструктурної мережі (пошти, дороги і т. д.)¹¹⁹. Вони мали зовсім не лише мілітаризоване забарвлення у своєму розвитку.

Так, про суднобудування в місті ми згадували, розповідаючи про події російсько-турецької війни 1787-1791 рр. У топографічному ж описі 1798-1800 років, який ще пам'ятає про існування верфі в Кременчуці, тим не менш зазначено «при сем городе судов не строят»¹²⁰. У гирлі ж Кагамлика (власне, тут зараз міська набережна), де була колись верф, розташувалась вже відома нам лісова пристань.

¹¹⁸ Янсон Ю. Э. Статистическое исследование о хлебной торговле в Одесском районе // Труды экспедиции, снаряженной Императорским Вольно-экономическим и Русским Географическим обществами для исследования хлебной торговли и производительности в России. – Т. II. – Вып. 2. – СПб., 1870. – С. 33. Цит. за: *Николайчик Ф. Д.* Вказ. праця. – С. 174-175.

¹¹⁹ Див. вже згаданий нарис Джеймса Белича «Розквітаючий фронтір: бум і крах в історії поселенських спільнот XIX ст.» в: *Даймонд Дж., Робінсон Дж.* Естественные эксперименты в истории [сборник]...

¹²⁰ *Описи Лівобережної України...* – С. 59.

За різних часів у Кременчуці існували чавунний, збройний, канатний, пилильний (на вітряку), цегельні, цукрові, селітряні, свічкові і мильні заводи¹²¹. Про кількість робітників на них може свідчити вістка, що до збройного заводу було привезено з Тули і Сестребека (Сестрорецька) 28 майстрів¹²², а 29 серпня 1796 р. на Кременчуцький збройний завод відправили ще 16 «оружейних мастерових» зі збройної фабрики польського короля¹²³. Зазвичай кількість робітників пересічного індустріального підприємства була ще меншою.

Серед перших підприємців були купці Самійло Володін, господар канатного заводу¹²⁴, та Федір Сериков. Останній відкрив у 1790 р. кахельний завод, землю для виробництва на якому завозили з Олександрії, а олово і свинець (до 50 пудів) купувалися в Кременчуці.

В 1794 р. відкрився і ще один кахельний завод¹²⁵. Німецький мандрівник, лікар з Гамбурга Йоганн-Вільгельм Мелер згадував про ткацьку фабрику в Крюкові, засновану 1786 р., з 6 робітниками-швейцарцями та існуючу з 1787 р. фабрику шовкових панчо (директор Юні з Берна) з 20 робітниками-швейцарцями і 200 місцевими¹²⁶ (ці, напевно, надомники, які могли бути розсіяні і по околичних селах).

¹²¹ За описом атласу Катеринославського намісництва 1787 р., у Кременчуці працювали цукровий (цукрово-кам'яний) та шкіряний (шкіряно-лимарний?) заводи (цей згадується ще 1782 р.).

¹²² Євселевський Л. І. Кременчуччина з давніх часів до XIX ст. – С. 56. У книзі Євселевського поданий роком його заснування 1747-й, що видається маловірогідним і скидається на друкарську помилку – мало бути 1797-й? (Див.: *Там само.* – С. 57). Натомість знаємо про франкомовний лист невідомому полковнику Андрія Ковнацького від 13.VIII.1796 р. з приводу заснування збройної фабрики у Кременчуці, див.: РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 50 (2 арк.; в опису арк. 250). Правда, якийсь місцевий «оружейний завод» згаданий ще 1791 р., див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6686, а «оружейний завод» ще 1794 р., див.: *Там само.* – Спр. 8229, 8428. А 30.IV.1795 р. кременчуцький купець єврей Юкель Гершкович вимагав від казни сплатити йому борг у 1043 руб. 30 коп. за поставлені ним дошки, бруски і канат для будівництва при цьому «оружейному заводі» кузні, машини і пробного амбару (поставку засвідчив смотритель заводу артилерії капітан Степан Максимов), див.: Яворницький Д. І. Твори у 20 томах. – Т. 8. – С. 195. 2.III.1795 р. начальником заводу призначений капітан артилерії Сергій Андреев, який отримував жалування (1024 руб. 20 коп.) ще 1797 р., див.: *Там само.* – С. 242.

¹²³ Яворницький Д. І. Твори у 20 томах. – Т. 8. – С. 308.

¹²⁴ У книзі Євселевського «Кременчуччина з давніх часів до XIX ст.» (див. с. 57) поданий роком його заснування 1747-й, що видається маловірогідним і скидається на друкарську помилку – мало бути 1797-й?.

¹²⁵ Євселевський Л. І. Кременчуччина з давніх часів до XIX ст.

¹²⁶ Січинський В. Чужинці про Україну // 3-під булави – під корону: друга половина XVIII ст. – К., 2002. – С. 282. Може, Юні з Берна тотожний Бруннару з Сен-Галена – швейцарцю-засновнику фабрики серпанків (кисей) з 1786 р., про якого згадував М. Ткаченко, див.: НБУВ. ІР. – Ф. 113. – Спр. 5. – Арк. 290-291. З датуванням Ткаченка не все ясно – указ Катеринославського намісницького правління про відкриття «фабрикантом Брунером» у Кременчуці «кисейної і батистної фабрики» датований 26.VII.1790 р. (про його отримання кременчуцький магістрат рапортував 14.VIII.1790 р.), див.: ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6270. Ймовірно, ця шовково-панчішна фабрика могла бути в Кременчуці лише «проїздом», бо вона мала міститись у Катеринославі (на

До виробництв товарів сегменту розкошів належала і відкритий 1794 р. завод «французької водки», тобто кон'яку. Його власник кременчуцький купець Василь Коноплев отримав дозвіл і на вивоз своєї продукції за межі Кременчука¹²⁷. Ще примітнішою тут була – трохи менш «елітна» – фабрика кам'яного цукру купця Маслянникова (згадується з 1787 р.¹²⁸, можливо це та, яку згадав Озерецьковський як свіжовідкрити 1783 р.).

Про роль казни у розвитку місцевого промислового підприємництва яскраво свідчить трохи пізніший приклад шкіряного заводу Рунрехта (Рупрехта). Німець-фабрикант отримав у 1812 р. від держави 10 тис. руб. субсидії на заснування заводу в Кременчуці, виділена була йому і земельна ділянка. Та Рунрехт тривалий час не наважувався влаштовувати завод, бо не дуже надіявся на успішний збут своєї продукції. Він просив уряд підписати з ним угоду про постачання його продукції (військової амуніції) в казну¹²⁹.

Крім цього, цікавою є вістка про існування деякий час у 80-х рр. XVIII ст. в Кременчуці цільового банку, створеного для фінансування побудови університету в Катеринославі. Капітал його складав 282 785 руб.¹³⁰.

Та зрештою, основу кременчуцької економіки в «новоросійський період» складав транзит та сировинна торгівля. Індустріального (заводного) буму з його новим антагонізмом (за лінією буржуазія-пролетаріат) Кременчуку доведеться чекати ще принаймні півстоліття¹³¹.

***Локальна ідентичність:
час легенди***

Новоросійський період дав поштовх інтенсивному процесу самоусвідомлення локальної спільноти, який супроводжувався не-уникною міфотворчістю. Укладання «реєстру

тріумфів», творення власних «культурних героїв» та непереборне бажання погрітись у промінях слави будь-яких «визнаних світом» авторитетів стали для кременчужан настійною потребою.

Відтак, Кременчук інтенсивно «пам'ятав» чуму 1784 р., перші вибори міської думи 1786 р., візит імператриці 1787 р., повинь («очаківську») 1789 р., втрату того ж року статусу губернського і повітового міста та «повернення до Малоросії» з відновленням Кременчуцького повіту в 1796 р. Він беріг перекази про можновладців – Катерину II, Г. Потьомкіна, О. Суворова та інших «генералів» разом із простолюдними байками про «вічноживих» перших кременчужан – людей «нізвідки», які заради права жити тут готові взяти чуже прізвище, аби

травень 1790 р. фіксується вже там – «в Койдаках»-Кодаку), див.: *НБУВ. ІР.* – Ф. V. – Спр. 809. – Арк. 35.

¹²⁷ *ЦДІАУК.* – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 8405 (дозвіл-указ Катеринославського намісницького правління від 11.VIII.1794 р.).

¹²⁸ *Там само.* – Спр. 5457.

¹²⁹ *Жук В. Н.* Роль німецьких колоністів у розвитку легкої промисловості на Полтавщині // Директорська пошта. – № 10, жовтень 1999. – С. 11.

¹³⁰ *Євселевський Л. І.* Кременчуччина з давніх часів... – С. 57.

¹³¹ Вже не раз згаданий Дж. Белич писав, що надлишок-переповнення фронтиру доіндустріальними ресурсами (земля, вода, вітер, робочі тварини) створив умови для «непромислової революції», що йшла тут паралельно індустріальній (зіпертій на парі, вугіллі, залізі і залізницях) – остання довго лише вряди-годи підживлювала першу.

надійніше порвати з минулим. Фольклор підкріплювала й поява в місті виразних «місць пам'яті» – залишки сходів на дніпровій пристані та камінь з надписом, що тут ступила на берег імператриця; споруда старенької лазні, нібито побудованої спеціально для останньої; камінь з відмітками рівня повеней, сад-парк з імператорським/ потьомкінським палацем (потім місцем згорівшого палацу); триумфальні арки (одна – біля Дніпра поруч із згорілим 1790 р. острогом-тюрьмою – розломана на дрова через 6 років – до 1793 р., інша «по Московській дорозі» дожила до 1798 р.); а також ошатно-показні будівлі офіційних установ.

Цим самим шляхом простували й обидва останні серйозних міста-конкурента Кременчука в регіоні – Крилів та Городище-Градизьк. Утім, для першого ударом стала втрата статусу прикордонного міста (за третім остаточним поділом території Речі Посполитої 1795 р.), що змусило його замкнутися на суто локальних інтересах; другому значних символічних втрат завдала вже ліквідація Пивогірського монастиря 1786 р., а згодом і позбавлення в 1796 р. світської «компенсації» – у вигляді повітового центру. Відтак, на кінець XVIII ст. Кременчук міг вважати себе беззаперечною регіональною «столицею», що також давало кременчужанам приводи для самоповаги (цікавим є іменування в Атласі Катеринославського намісництва 1787 р. легендарних першоосельників Кременчука «промишлениками» – з одного боку так, справді, можна окреслити реальних ухадників-рибалок XVI-XVII ст., з іншого – «промисловість» вже мала барву рушія прогресу; отже, пишатися «промисловою славою міста» кременчужани почали саме відтоді?).

Міфологія сільської околиці Кременчуччини була менш різноманітна та більш традиційна – її надихали «вояки» (козаки, пікінери, гусари, солдати, рекрути), мандрівники (прочани-богомольці, школяри-підмайстри, чумаки, бурлаки) та розбійники – «добрі» робін-гуди (гріх тут не згадати славного Семена Гаркушу, який і до кременчуцького міщанства проліз), а чи жажливі злодії (на кшталт людоджера Мацапури). Часто змикалися з цією темою ще й сюжети закопаних запорожцями скарбів та дуже різноманітні відомсько-чаклунські контакти з нечистою силою.

Окремими фольклорними сюжетами ставали епопеї заснування сіл (хоч питома вага їх спадала) та боротьба з поміщиками (часто за старі козацькі права). Щодо останньої, то за взірць тут може правити «турбаївський цикл» – перекази про повстання в с. Турбаї 1789-1793 рр. Із загальноукраїнських тем величезне враження на місцеву народну уяву справили знищення Запоріжжя та гайдамацький рух.

Політкоректний перелік пісеньок, які «кургикали» його земляки навів І. Котляревський:

Про Сагайдачного співали,
Либонь, співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в похід;

Як під Бендер'ю воювали*,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год¹³².

Залізняка та Гаркушу він таки згадує серед персонажів народних картин-«мальовання»¹³³.

Зрештою, чимало «новоросійських топонімів» протривали у Кременчуці до наших днів¹³⁴ (хоча більше у формі споминів – на кшталт «на цьому місці колись...», класичний приклад – Міський сад). Утім, «заповідником» тут є більше Крюків – з його «Садками», «Раківкою» (первісно осада прокурора Максима Ракітського/Ракіцького?), комплексом армійських складів-магазинів, багато хто пам'ятає ще і «Карантин» («Калантир» у звіті М. Ткаченка 1923 р.¹³⁵).

На рівні назв вулиць «новоросійський період» у Кременчуці представлений доволі слабо. Самотнім вшанованим локальним героєм є хіба Данило Сущинський (Самойлович) – лікар-рятівник міста від чуми 1784 р. «Гайдамацькими» названі вулиця, провулок і 2 тупики. З «козацьких героїв» цього часу нещодавно вирішили вшанувати останнього кошового Запорізької Січі Петра Калнишевського (утім, особливих пов'язань з Кременчуком він не мав). Є ще провулок грузинського поета Давида Гурамішвілі (1705-1792), але його «кременчуцький епізод» був доволі скромний (він радше миргородський локальний герой). Щодо вулиці Олександра Суворова, то маю сумніви чи, коли обирали ту назву, зважали на реально існуючі кременчуцькі епізоди у біографії того полководця.

* Мова про події 1789 р. – під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр.

¹³² Котляревський І. Енеїда. – С. 52.

¹³³ Там само. – С. 112.

¹³⁴ Про деякі – як ось міський район *Лашки* (згадаймо, Лашка – опонента пікінерії з 1764 р.) – щоправда, не можна із впевненістю сказати чи вони «новоросійські» чи то давній хутір ще «гетьманських» часів.

¹³⁵ НБУВ. ІР. – Ф. Х. – Спр. 11889 (згаданий як передмістя Крюкова при заливі Дніпра).

Розділ 2
Опис архівного фонду
Центрального державного історичного архіву України (м. Київ)

Фонд 2069.
Кременчуцьке купецьке правління
(1773-1776)

№	Назва справи	Кількість аркушів ¹
Опис 1.		
1773 год		
1.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о конфирмации штатов в Псковской и Могилевской губерниях (2.01.1773 ²).	8
2.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о предоставлении ведомости о прибывших и убывших кременчугских купцах, мещанах и цеховых (12.01.1773).	2
3.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о распродаже имени Федора Швалева (15.01.1773).	16
4.	По доношению капитанши Ульяны Дорофеевой о взыскании с кременчугской жительки Домникии Лониной 10 руб. денег (25.01.1773).	14
5.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации с вызовом желающих построить вновь казенный мост через реку Днепр (26.01.1773).	2
6.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Елисаветградского купца Марки Васильева должны за содержание сборов 267 руб. Харьковской воеводской канцелярии (26.01.1773).	6
7.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего колодника Моципуру по прописанным приметам (29.01.1773).	2
8.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не пожелает ли кто построить с казенного лесу для больных госпиталь (15.02.1773).	2
9.	По сказке крестьянина Ивана Филиппова об опознании лошади	12

¹ Наразі кількість аркушів в архівних описах активно переробляють, включаючи до обрахунку чисті листи і їх фрагменти. Це зручно для архівістів, яким йдеться про «збереження», але не для дослідників, котрі, через це втрачають можливість нормального планування роботи. «Читачі» мені ближчі за «сторожів», тому тут подана кількість аркушів за старими описами, які враховували лише «заповнені» аркуші.

² Дата в давньому описі є «датою заведення справи», реальні акти, включені до справи, можуть мати своє власне датування. Зазвичай 1-й акт на кілька днів раніший, хоча іноді при «вивченні питання» до справи залучали і ще раніші дотичні акти. Архівісти дописували в описі ще й кінцевий рік справи (коли він не збігався з роком заведення справи), але це робилося не завжди.

	принадлежащей Елисаветградской жительке вдове Гавриловой (18.02.1773).	
10.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с приложением печатного экземпляра об учреждении воспитательных домов (у Москві та С.-Петербурзі) (22.02.1773).	3
11.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о платеже на всех станциях от Горелого кабачка (біля Красного Села під Петербургом) до Нарвы по 2 коп. за версту (22.02.1773).	3
12.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о рассмотрении судом претензий Елисаветградского купца Івана Маслянного на купцов Лебедева, Евтухова, Бубнова и Римарева (22.02.1773).	4
13.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о подаче всяких исков в магистраты, а в случае неудовлетворения в губернскую канцелярию (27.02.1773).	4
14.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с купцов Вакулы Васильева и Григория Лукьянова 27 руб. для удовольствия жителя Івана Ливицкого (27.02.1773).	2
15.	По объявлению архитектора Петра Неелова о неотдаче ему 9 руб. 50 коп. денег купцом Михайлою Поповым за купленные им казенные книги (2.03.1773).	14
16.	По объявлению Рышского (=Ризького) купца Алексея Шелехова о взыскании с князей Матвея и Сергея Дмитриевичей Кантимировых управителя Ефима Львова по векселю денег (2.03.1773).	16
17.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске бежавшей жены Кромского уезда села Кутахина однодворца Мехея Теслева – коя сыскана и отдана (3.03.1773).	14
18.	По объявлению кременчугского купца Алексея Теплякова прикажчика Петра Пантелеева на Крыловского купца Турчанинова прикажчика Алексея Смирнова о взыскании по векселю денег (4.03.1773).	2
19.	То же вахмистра Лукьяна Сологубова о взыскании с купцов крыловских с Василия Попова 90 руб., Алексея Третьякова 90 руб. (5.03.1773).	6
20.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации об отыскании, а по отыскании отсылке нежинского жителя в Харьков к губернскому товарищу Мартынову (13.03.1773).	4
21.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации желающих быть в пехотном Белозерском полку маркитантом (17.03.1773).	2
22.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке людей к починке казенного мосту [через р. Кагамлик] рабочих (19.03.1773).	4
23.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении для курьеров при правлении в трех парах лошадей почты (22.03.1773).	2
24.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с приложением указов 1 ^й об учреждении в приобретенных от Польши [землях] духовного начальства, 2 ^й об учреждении прокуроров и о пр.	8

	(26.03.1773).	
25.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации, не найдутся ли желающие к содержанию рыбных ловель (28.03.1773).	2
26.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с приложением печатного экземпляра о назначении торговых в Риге (13.04.1773).	2
27.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих к поставке в Самар (нині м. Новомосковськ) и во крепость Александровскую (нині м. Запоріжжя) съестных и питейных припасов (15.04.1773).	2
28.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о неимении никакой накладки с определенных по военному времени на купечество по 80 коп. в сумме денег (16.04.1773).	12
29.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о истребовании образцов разосланных Санкт-Петербургских ассигнаций (17.04.1773).	2
30.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о перевозке в Самар и из Александровской крепости в Курск казенного провианта (18.04.1773).	2
31.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске бежавшего из Путивльского магистрата купца Тимофея Едина (18.04.1773).	2
32.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вторичной публикации о производстве в Крымском полуострове разных торгов и о прочем (19.04.1773).	2
33.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учреждении почты для губерний Белорусской, Псковской и Могилевской (19.04.1773).	2
34.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации для отдачи 12 казенных лавок мясных на откуп (22.04.1773).	4
35.	О публикации о сыске и поимке бежавших двух крепостных артиллерии порутчика Ханинова (22.04.1773).	2
36.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с кременчугского купца Алексея Свешникова недоимочных 20 руб. 90 коп. денег (22.04.1773).	8
37.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с приложением 2 печатных экземпляров о вызове винных поставщиков и откупщиков (29.04.1773).	3
38.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о снятии карантина ввиду прекращения опасной болезни (30.04.1773).	2
39.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о неучинении разбирательства wybranнми депутатами кроме указанных в новом проекте дел (30.04.1773).	2
40.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о присматривании бежавших от наборов рекрут (30.04.1773).	2
41.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации желающих к найму людей к мосту Днепровскому по прописанной	2

	цене в работники (2.05.1773).	
42.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с кременчугского купца Ивана Швалева 160 руб. по векселю (18.05.1773).	4
43.	По объявлению Ивана Щербакова о взыскании с кременчугского цехового Ераина Резникова 40 руб. (21.05.1773).	4
44.	По указу Новороссийской губернской канцелярии Белевского [=з Бельовська/Більовської фортеці, нині Красноград Харківської обл.] купца Григория Кудинова по посылке Крыловского купца Ермолая Свешникова о взыскании с него о украденном приказчика Бориса Послеева опознанном у него упряже (30.05.1773).	60
45.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о возникновении в Бахмутского уезда селе Белоцерковке опасной болезни (3.06.1773).	2
46.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении Воеводской канцелярии в Тиванском селении (=Тихвін?), Новгородской губернии (6.06.1773).	2
47.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации есть ли желающие поставить для армии необходимые вещи (9.06.1773).	2
48.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о появлении в Таганрожском ретраншементе опасной болезни (9.06.1773).	2
49.	По объявлению кременчугского купца Василия Попова о взыскании с Елисаветградской провинции слободы Зыбкой (=с. Зибкове Онуфріївського р-ну) старосты Антона Старикова 161 руб. должных по поручительству (12.06.1773).	2
50.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о грабительством забратых Путивльским купцом Василием Татариновым вдовы Татьяны Пеховой пожитках (14.06.1773).	2
51.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о сыске и поимке слободы Радули раскольника Алексея Ермолаева по сумнительству (17.06.1773).	2
52.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с купцов Покровских недоимочных денег (18.06.1773).	2
53.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о состоящих в Кременчуге 12-ти казенных мясных лавках, которые отданы на откуп города Заранска (=Зарайська?) купцу Михайле Максиму (18.06.1773).	6
54.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации, об учрежденных вновь земских судах в Псковской и Могилевской губерниях (4.07.1773).	6
55.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к достройке начатого обер-комендантского дому в Кременчуге (6.07.1773).	2
56.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании по векселю переказанному от кременчугского купца Ивана Квасникова вахмистру Сологубову с Елисаветградского купца Алексея Третьякова 90 руб. денег (6.07.1773).	7
57.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о	2

	сыске охотников желающих внести какую-либо сумму в оную и в возврат получить с Московской экспедиции (6.07.1773).	
58.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о принятии мер к отысканию пропавшей лошади Желтого гусарского полку капитана Футгана (=Фурмана ³) по указанным приметам (11.07.1773).	2
59.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о принятии мер к отысканию пропавшей лошади у архитектора Неелова (16.07.1773).	2
60.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о принятии в воспитательный дом, училища малолетних детей (20.07.1773).	2
61.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске укрывающегося Белгородского купца Романа Назурина (24.07.1773).	2
62.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкою 5 печатных экземпляров о необязывании емщикам (=ямщикам) себя векселями (25.07.1773).	3
63.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавших от капитана Турунжи служителя Ивана с женою его и служанки Евдокии (25.07.1773).	2
64.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске покраденных вещей у Черниговского полка полковой сотни козака Михайла Цвета (25.07.1773).	2
65.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске трех человек, которые неизвестно где делись из Тульской воеводской канцелярии – Семенова, Андреева и земского Красильникова (25.07.1773).	2
66.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске бежавшего от Елисаветградской провинции земского комисара капитана (Олексія) Лбова мальчика Максима Омельченка (25.07.1773).	2
67.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке здешнего купца Ивана Мимобреева в оную канцелярию (26.07.1773).	2
68.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разрешении торговать каждому из подданных Ея величества [виروبам] поташного и перламного (перлаш – різновид поташу) промысла (29.07.1773).	2
69.	По объявлению Елисаветградской провинции слободы Золотаревки жителя Федора Хохленка о взыскании с повысля г. Стародуба купца Михайла Попова 500 руб. (30.07.1773).	4
70.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об уплате купцами, следующими с товарами в Крым, положенной пошлины безоговорочно (30.07.1773).	2
71.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о появившейся опасной болезни в Сечи (30.07.1773).	2
72.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о появившейся	2

³ Фурман Павло Христоворович (?-1779) – капітан (Македонського та Жовтого гусарського полків), ад'ютант (1764), член Новоросійської губерньської канцелярії (1769, 1771-1772). Родич Корнеліусів.

	опасной болезни в Таганрогской крепости и о недопуске никого как во внутрь ея, так и из нее (30.07.1773).	
73.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о прекращении опасной болезни в Польше, в Уманской губернии (31.07.1773).	2
74.	По объявлению десятника Гаврилы Черного, чтобы за учиненный кременчуцкими купцами Анисимом Бондаревым и Ерофеем Невейницыным (=Невиницкий) бой доставить ему удовлетворение (1.08.1773).	9
75.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об изготовлении печати для Кременчугского купеческого правления на выдачу купцам и цеховым билетов (1.08.1773).	3
76.	По доношению купца Вакулы Васильева о неудовольствии по договору Елисаветградским купцом Иваном Маслянниковым и Крюковским купцом Алексеем Свешниковым за бытность его чрез 2 года и 3 месяца принадлежащими деньгами (4.08.1773).	2
77.	По объявлению кременчугского жителя Петра Добровольского за неотдачу Крюковского купца Савостьяна Бондарева прикащиком Федором Селевостровым ему 20 руб. денег и за увечье учинить рассмотрение (4.08.1773).	3
78.	По указу Новороссийской губернской канцелярии Нежинского мещанина Паперного о взыскании с купца Василия Петрова 65 руб. (4.08.1773).	11
79.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске и поимке разбойников причинивших бой и ограбление отставному Вольнову (12.08.1773).	2
80.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наряде из обывателей и от того правления 3-х человек для караула при Межевой экспедиции (13.08.1773).	2
81.	По объявлению купца Семена Севицкого о взыскании по векселю с кременчугского жителя Ивана Пашенка ⁴ 23 руб. (13.08.1773).	5
82.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске и поимке бежавшего [капитана] Фурмана мальчика Василия Ильича (13.08.1773).	2
83.	По указу Новороссийской губернской канцелярии чтобы по вексельным делам отсылать колодников в полицию (14.08.1773).	2
84.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске и поимке бежавшего от полковника Зверева из слободы человека – отца и дочери малолетней (26.08.1773).	2
85.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске бежавших от садового мастера Шолгамера двух человек (26.08.1773).	2
86.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о выдаче паспортов не более чем на 3 года великороссийских городов приватным	4

⁴ Напевно, *Пашенко Иван Маркович* (1742-?) – племінник (син старшого брата) кременчуцького сотенного отамана (1737, 1752) Пантелеймона Пашенка.

	людям отправляющимся на купеческих судах (26.08.1773).	
87.	По доношению Белевского купца Григория Кудинова жены Пелагеи Андреевой о учинении ей удовлетворения за обругание ее в церкви кременчугским купцом Дементием Черным (27.08.1773).	14
88.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке черкасов (=українців) Ивана Кирилова Сероштана с товарищами (27.08.1773).	2
89.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наряде унтер-офицера капитаном Турчаниновым ⁵ для взыскания с здешних купцов складных денег (27.08.1773).	2
90.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о бежавших пленных турок от жены майора Салтанова (4.09.1773).	2
90-а.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске бежавших Прокофия Задорожного и часового Карина (4.09.1773).	2
91.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего от подпорутчика Еремеева служителя Павла Моисеенка по прописанным приметам (4.09.1773).	2
92.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о непричинении никаких обид крестьянам проживающим при судоходных реках (4.09.1773).	2
93.	По объявлению Елисаветградского купца Филипа Романова о взыскании по подписке с Елисаветградского купца Тихона Смирнова 200 руб. (6.09.1773).	3
94.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о украденных у компанейщика Теличенка лошадях (6.09.1773).	2
95.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего колодника Назара Бравченка (10.09.1773).	2
96.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке в оную канцелярию купца Григория Теплякова к ответу противу поданной от Петра Неелова челобитной (13.09.1773).	2
97.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении в Смоленске и в Устюге банковских контор (13.09.1773).	3
98.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о поставке к Днепровской линии съестных и питейных припасов (13.09.1773).	2
99.	По объявлению Елисаветградского купца Семена Севицкого о взыскании по векселю с Болховского купца Никиты Ведениктова 114 руб. (17.09.1773).	3
100.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Селезенкина доводящихся по крюковскому купечеству денег (27.09.1773).	4

⁵ Турчанинов – капітан, за плац-майора (фактично – коменданта) у Кременчуці (1768-1774).

101.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о появившейся опасной болезни в роте Мурзынской и ведомства Сечи Запорожской селе Никитином (27.09.1773).	2
102.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации не пожелает ли кто содержать в 10 лошадей курьерскую почту (4.10.1773).	2
103.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске подпорутчика Федорова для отсылки в Государственную Юстиц-коллегию (5.10.1773).	2
104.	По указу Новороссийской губернской канцелярии, что Елисаветградского пикинерного полку в роте Мурзынской учрежденная стража от опасной болезни снята (7.10.1773).	2
105.	Об удовольствии капитана Турчанинова оставшимся после смерти Пехова имением в должных деньгах (7.10.1773).	2
106.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении разбирательства между Крюковским купцом Бондаревым с кременчугским купцом Протодяконовым за побег от его Бондарева и свидении девки Ксении (12.10.1773).	7
107.	По прошению Курского магистрата о переписавшемся в кременчугское купечество Антоне Дьякове о взыскании с него недоимочных денег и о присилке в оной магистрат (30.10.1773).	20
108.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке в оную канцелярию кременчугского купца Аврама Попова (31.10.1773).	4
109*.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о приблудившейся на почтовом дворе лошади (4.11.1773).	2
110.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыску бежавшего из казенной школы ученика Федора Дрозда (5.11.1773).	2
111.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отводе кременчугским купцам Ивану Кушниреву, Даниле Васильеву (Ложешникову?) и Тимофею Герасимову и прочим на 4 двора земли (5.11.1773).	2
112.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об изучении российским юношеством немецкого языка (6.11.1773).	3
113.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о свободном разрешении Елисаветградской провинции обывателей от выдержания карантина (6.11.1773).	2
114.	По указу Новороссийской губернской канцелярии на рапорт о скорейшем взыскании с векселедателя за плац-майора капитану Турчанинову предписано особо указать о даче вспомошествования (6.11.1773).	2
115.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске	4

* У старому рукописному описі фонду є дві справи під № 109. Назва 2-ї: По указу Новороссийской губернской канцелярии что город Самара с принадлежащими к оному питейными и соляными зборами отдан в ведомство Оренбургской губернии. 4.11.1773 г., 2 арк. Судячи по всьому, вона тепер тут під № 580.

	бежавших 18 чел. поданных от бунчукового товарища Ивана Хвастьяновича (=Себастьянович?) (6.11.1773).	
116.	По рапорту Кременчугского купеческого правления с посылкою просьб Путивльского купца Тимофея Рышкова и кременчугского цехового Максима Фирсова в Новороссийскую губернскую канцелярию для решения (7.11.1773).	14
117.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации плотничьего мастера Антона Лукьяненко обязавшегося строить вновь госпиталь (8.11.1773).	2
118.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о сыске бежавшего находившегося про казенном саду ученика Флора Осипова (8.11.1773).	2
119.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к поставке накошенного на речках Орле [=Орель], Богачке [=Багата, притока Орелі] и Берестовой сена (10.11.1773).	2
120.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего з Острогжского (=з м. Острога?) жителя иностранного купца Яна Совелого служителя Павла по приложенным приметам (11.11.1773).	2
121.	По указу Новороссийской губернской канцелярии что в Елисаветградского пикинерского полку роте Петриковской стража от опасной болезни снята (11.11.1773).	2
122.	По указу Новороссийской губернской канцелярии что за проживающим Белорусской губернии в слободе Ветке кременчугским купцом для определения старшин о высылке на срок послано требование (12.11.1773).	2
123.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к поставке материалов и других припасов к царскому двору (16.11.1773).	2
124.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске подполковника Василия Кривцова, дворянина Терентия Кравцова, Шепелева и канцеляриста Клементьева дворовых людей, крестьян для отсылки в Государственную Юстиц-Коллегию (20.11.1773).	2
125.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к покупке Матвея Мясникова Благовещенского завода с рудниками и крепостными (20.11.1773).	2
126.	По известию Елисаветградского купеческого правления о взыскании по векселю Елисаветградского купца Тихона Смирнова на удовольствие Елисаветградского купца Филипа Гарба будет рассмотрено по закону (28.11.1773).	2
127.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о зависящих по курскому купечеству на купце Парфенове окладных деньгах (30.11.1773).	2
128.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о поставке в Сечь, в Самар и Александровскую крепость провианта (30.11.1773).	2

129.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске бежавших 15 чел. крестьян по прописанным приметам (1.12.1773).	4
130.	По объявлению купца Алексея Теплякова за причиненные сыном его ослушности, забор в долг денег в разных людей дабы Теплякову не отвечать о предоставлении в губернскую канцелярию по записке в книге (4.12.1773).	12
131.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске майора Черного по смертоубийству крестьян Александра Лебедева с товарищи (4.12.1773).	2
132.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с препровождением поданного от кременчугского жителя Петра Селезнева на Крюковского купца Никиту Сатанекина для надлежащего разбирательства (6.12.1773).	17
133.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске рекрут по приложенным в списке приметам (6.12.1773).	4
134.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске бежавших от генерального есаула [Ивана] Скоропадского подданных по приложенному реестру (9.12.1773).	4
135.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о взятии в Изюмской провинции почт (9.12.1773).	2
136.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске подданных Кочубея Ивана Красношапки с товарищи (10.12.1773).	2
137.	По объявлению Жолтого гусарского полку откупщика Филипа Романова о взыскании по векселю с Крыловского купца Семена Юрьевича 100 руб. денег (10.12.1773).	4
138.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыску бежавших из отправленных к генерал-майору (Адольфу/Федору Петровичу) фон Бурману рекрут 7 чел. по описанным приметам (13.12.1773).	4
139.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к поставке в состоящие по Елисаветградской провинции магазины провианта (18.12.1773).	2
140.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске бежавших рекрут из команды (19.12.1773).	2
141.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о явке бежавших солдат отлучившихся без ведома команд (19.12.1773).	2
142*.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении слободы Зыбкой поселенца Изота Прохорова в кременчугские цеховые (4.03.1773).	4
143.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении Курского купца Федора Максимова сына Можелтенова (=Мажайтинов) в кременчугское купечество (30.03.1773).	4
144.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении	4

* Тут перед цим № у рукописному описі була помітка – «Дела добавочные» (за 1773 р.).

	Фирсовых Григория и Владимира (18.05.1773).	
145.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении Арешникова Ивана Лаврентьева с семейством (30.05.1773).	18
146.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении Соловьева Аникима Тимофеева (23.08.1773).	6
147.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении Косолаповых Борыса Иванова и Осипа Алексева (11.09.1773).	8
148.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о причислении расколничих слобод слободы Клынцов жителя Данилы Васильева сына Ложешникова с братом Захаром в кременчуцкое купечество (14.06.1773, 1782-1787).	24
1774 год		
149.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске и поимке рекрут и о привлечении лиц к ответственности за передерживание таковых (5.01.1774).	4
150.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отдаче впредь магистратам и ратманам купцов в рекруты (5.01.1774).	10
151.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкой копии указа Главной Соляной конторы о предоставлении ведомостей о соляных магазинах (13.01.1774).	6
152.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании казенных денег с приписавшегося в сие купечество Курского купца Михаила Парфенова (13.01.1774).	2
153.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о принятии предосторожности от на рогатом скоте падежа (18.01.1774).	2
154.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске и поимке бежавшего от князя Кантакузина секретаря Константина Савина и о присылке в оную канцелярию (20.01.1774).	2
155.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для ведома, что все водяные в Новгородской губернии коммуникации поручены от Ея императорского величества в Главную Дирекцию новгородскому губернатору (22.01.1774).	2
156.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о выборе старшины – на место старшины Дмитрия Селиванова кременчугского купца Ивана Арешникова (31.01.1774, 1775).	8
157.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске бежавших рекрут по приложенному реестру (2.02.1774).	4
158.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о поставке бунчуковым товарищем Павлом Руденком в разные места и города провианта и овса (5.02.1774).	2
159.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с уведомлением о благополучном состоянии от опасной болезни в Сечи и в Никитине (5.02.1774).	2
160.	О взыскании с кременчугского купца Григория Селезенника	2

	(=Селезенкина?) принадлежащие крюковскому купечеству казенные и общественные деньги (5.02.1774).	
161.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении вновь таможи в Могилевской губернии (10.02.1774).	4
162.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о корчемстве солью рокевских (?) купцов Вадленных (10.02.1774).	2
163.	Дело по указу Новороссийской губернской канцелярии о заведении в г. Осташкове (=Осташков Тверської обл.) для воспитания найденных и приносимых младенцев дома (10.02.1774).	3
164.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не пожелает ли кто взять на откуп конский сбор в Слободско-Украинской губернии (10.02.1774).	2
165.	По указу Новороссийской губернской канцелярии Екатеринославской провинциальной канцелярии о сборе рекрутских денег за 1773 год 18 руб. 41 ¹ / ₄ к.(10.02.1774).	2
166.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего плотника Акима Зунки и о присылке в канцелярию (10.02.1774).	2
167.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о награждении поимщиков одножителей только провезенных чрез границу запрещенных сожженных товаров (10.02.1774).	2
168.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкою печатных экземпляров о выборе отныне во все магистраты и ратуши судей (10.02.1774).	3
169.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкою при оном слободы Ивановец (=державна слобода Іванківці, тоді Крюківський повіт, нині Знаменський р-н) поселенцев Иванецкого, Шевченка и др. по тому делу значащихся для учинения в сходство прозбы той слободы поселенца же Герасима Мухи за неудовольство его Мухи будучи в поездке по договору в заграничные места разбирательства и о пр. (21.02.1774).	25
170.	По указу Новороссийской губернской канцелярии к сведению о определении Межевой экспедицией для раскольников умеряющих места (для кладбища) (24.02.1774).	2
171.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске вдовы порутчицы Марьи Миклашевой и о присылке ее в канцелярию для отправления в Могилевскую губернскую канцелярию (28.02.1774).	2
172.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении вновь по Вагинской пристани (Новгородська губернія?) города и воеводской канцелярии (28.02.1774).	4
173.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о пересматривании украденных неведомо кем с квартиры здешнего жителя Максима Пищенка (=Пашенка?) порутчика Эндена серебрянных карманных часов (15.03.1774).	2
174.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разрешении заниматься промыслами всем подданным Ея величества (17.03.1774).	4

175.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о снятии карантинных (20.03.1774).	2
176.	По указу Новороссийской губернской канцелярии относительно пометных писем (20.03.1774).	3
177.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о определении генерал-прокурора князя Александра Вяземского в правящие прокурором должности (20.03.1774).	3
178.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкою печатного экземпляра о непринимании апелляционных челобитчиков (20.03.1774).	2
179.	По указу Екатеринославской провинциальной канцелярии о взыскании с переписавшихся в сие купечество, мещане и цеховые рекрутских денег (3.04.1774).	4
180.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об остановлении с начала нынешнего 1774 года на каждой ассигнации трех единообразных номеров (5.04.1774).	2
181.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании по сыску Полтавского бургомистра и казенного комиссионера Павла Руденка поверенного Маяковского малороссийского Нежинского полку сотни Первобаруанской (1-ї Борзнянської?) из жителя Павла Касиневского по векселю деньги (5.04.1774).	6
182.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих к построению на кладбище часовни (9.04.1774).	2
183.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с уведомлением от Ея императорского величества о распоряжении о недвижимом имении генерал-фельдмаршала графа Чернышева (9.04.1774).	2
184.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске бежавшего сержанта Поликарпа Стрибицкого (13.04.1774).	2
185.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске и поимке Серпуховского купца Ивана Астафеева (15.04.1774).	2
186.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сочинении планов во всех городах по образцу плана г. Углича (30.04.1774).	4
187.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о пожаловании чина генерал-фельдмаршала владеющему ландграфу Дармштатскому (30.04.1774).	2
188.	- порядковый № в старой описи пропущен и дела нет.	
189.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с кременчугских купцов Нефедьевых подушного налога (15.04.1774).	2
190.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с переписавшихся в здешнее купечество с Трубчевских купцов Михайлы и Андрея Покровских казенных денег (11.05.1774).	2
191.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкой экземпляра относительно нового распорядка по Главной дворцовой канцелярии (13.05.1774).	2
192.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о непродаже недвижимого имения без разрешения Сената (13.05.1774).	2

193.	Закладная данная Елисаветградским купцом Василием Яневичем да женой его Марией Ивановой Брянскому купцу Афанасию Невструеву за деньги в два месяца (16.05.1774).	2
194.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении в Москве отдельного департамента, который будет состоять у главнокомандующего в Москве генерала (23.05.1774). ВИБУЛА*	2
195.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с проживающего здесь Полтавского купца Алексея Рыжкова денег (23.05.1774).	2
196.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении воеводских канцелярий в Астраханской губернии в городах Царицыне и Кизляре (26.05.1774).	2
197.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении в Москве отдельно Военной комиссии департамента, которому состоять у главнокомандующего в Москве генерал-аншефа Волынского (28.05.1774).	2
198.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не пожелает ли кто купить вышедшие из печати университетские книги (5.06.1774).	2
199.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разборе дела кременчугского купца Аврама Попова по векселю за деньги с здешним жителем Пашенковым да слободы Зыбкой поселенцем Гребенниковым (5.06.1774).	2
200.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих взять на откуп казенных 19 лавок (7.06.1774).	2
201.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о неприпятствовании от ротного правления местным купцам находится небольшое число по отводе впредь на выгон земли скот пасьбу (10.06.1774).	2
202.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о продаже двора в Кременчуге Елисаветградского пикинерного полку роты Аврамовской жителя Кондрата Цибулевского по прописанным в указе резонам (15.06.1774).	2
203.	По доношению казенного комиссионера и полтавского бургомистра Павла Руденка поверенного Степана Маяковского просить о понуждении Крыловских купцов Лебедева, Каталикова, Семенова, Полякова и Калугина в поставке ими по подряду означенного Руденка провианта (17.06.1774, 1775).	78
204.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске бежавшего с под караула Слободско-Украинской губернии, Острогжской провинции Сергея Таранкова (21.06.1774).	2
205.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске и поимке бежавшего от сотнички Белоцерковской (Миргородський полк) Наталии Базилевской подданного Ласнового (26.06.1774).	2
206.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о дозволении быть	2

* Ймовірно, тотожна справа під № 197.

	настольному зеркалу (зразок-інструкція?) для бываемых купчих расправ (27.06.1774).	
207.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске досмотрщика Васильева бежавшего с С.-Петербургской портовой таможни (3.07.1774).	4
208.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске лошадей отца полнерши Катерины Левинцевой значкового товарища Дмитрия Цетымовича (6.07.1774).	2
209.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разрешении выдавать здешним обывателям билеты (19.07.1774).	2
210.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Кременчугских купцов Акима Бондарева с товарищами за пропуск по реке Днепр в Польшу топорного дела на 425 руб. (19.07.1774).	2
211.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке приличившегося к воровству тамошнего купца Михайлы Аршинова (19.07.1774).	4
212.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о определении в оную в секретари поручиков (=помічників секретаря?) (25.07.1774).	2
213.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с ротмистра Чернопольского капитану Богоевичу по векселю денег (26.07.1774).	2
214.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске уворованных трех козачих лошадей ведомства Елисаветградского пикинерного полку ротмистра Турчанинова (3.08.1774).	7
215.	Дело жителя слободы Добрянки (Чернігівська обл.) Петра Аршиникова и о прочем (10.08.1774).	7
216.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не пожелает ли кто поставить съестные и питейные припасы в Васильковский карантин (19.08.1774).	2
217.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о розыске и поимке бежавшего ново-доложского (=Нова Водолага?) правления содержащегося в тюрьме Леонтьевича (24.08.1774).	2
218.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разборе дела Новомиргородского купца Бевзня с Елисаветградским купцом Марком Васильевым (26.08.1774).	2
219.	Дело по объявлению Московского 2-й гильдии купца Бекетова с прошением о учинении розыска поворованных его вещей (26.08.1774).	2
220.	По доношению описных Стародубских слобод слободы Деменки жителя Григория Карцова (27.08.1774).	2
221.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о конфискованом (конфирмованом?) от Ее императорского величества наказе стат-гальтеру Эзельской провинции (3.09.1774).	2
222.	По доношению прапорщика Куприянова о взыскании за проданную лошадь с купца Савича 13 руб. денег (4.09.1774).	4
223.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с уведомлением о	9

	лучшей обделке привозимых к Санкт-Петербургскому порту пеньки и льна (6.09.1774).	
224.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о понуждении купца Бориса Касалапова к скорейшей поставке провианта для армии (9.09.1774).	6
225.	По доношению местечка Балты откупщика Спаского поверенного Степана Куценкова по иску на Брянского купца Афанасия Невструева за канат (9.09.1774).	4
226.	По доношению кременчугского жителя Федора Кравца на купца Рышкова о неуплате ему за сукно денег (12.09.1774).	2
227.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении при магистрате конторы под главной Ее Императорского Величества дирекцией (15.09.1774).	2
228.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих к поставке в Главную провиантскую комиссию для продовольствования порта (15.09.1774).	2
229.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с келебердянских жителей девки Анны Макогоновой должных ротмистру Чернопольскому денег (17.09.1774).	2
230.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об опечатании отправляемых через почту пакетов в желтую картонную бумагу (18.09.1774).	4
231.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не пожелает ли кто, с магазинов в Перекопе взять откуп (18.09.1774).	2
232.	Дело по указу Новороссийской губернской канцелярии для сведения об учреждении в Азовской и Таганрогской крепостях словесных судов (18.09, 31.08.1774).	4
233.*	По указу Новороссийской губернской канцелярии для сведения о том, что в Таганрогской и Азовской крепостях учреждены словесные суды (19.09.1774).	4
234.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наказании поверенного майора Хоненева за недопуск землемера к оведения [границ] дач (19.09.1774).	2
235.	По объявлению Калужского купца Золотарева о учинении публикации о проданных у его вещей (19.09.1774).	2
236.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не пожелает ли кто построить в городах Мстиславле, Карглине (?) провинциальные канцелярии (25.09.1774).	2
237.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации, не пожелает ли кто при Курской почты содержать в 10 лошадей (26.09.1774).	2
238.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для ведома о	2

* У старому рукописному описі під цим номером справа з іншою назвою – «По указу Новороссийской губернской канцелярии о заключении с Портою Атаманскою вечного мира и доброй дружбы. 19.09.1774, 3 арк.».

	шествии Ея Императорского Величества в Москве (26.09.1774).	
239.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о присматривании подозрительных людей и за сыском поступать по законам (20.09.1774).	4
240.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наряде двух человек с купцов здешних для оценки имущества движимого и недвижимого капитана Тройницкого, которые и явились бы в Беликах в [земского] комисара [капитана Никифора] Иванова (30.09.1774).	6
241.	По доношению купца Василия Маклакова, о том, что по векселю представленному в Кременчугское купеческое правление на имя артиллерии поручика Булганова и Курского купца Ивана Долженкова половина принадлежит Булганову (10.10.1774).	4
242.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разборе дела Крыловского купца Андрея Золотарева (10.10.1774).	22
243.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации, что поимка Пугачева на реке Большой Узине, положила конец внутренним возмущениям (18.10.1774).	2
244.	По объявлению купца Козьмы Косинского с прошением о высылке бежавшего от него работника Трубывского в Крылов (21.10.1774).	2
245.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске бежавшего секретаря Житновского (22.10.1774).	2
246.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего здешней казенной школы школьника Василия Губарева (25.10.1774).	2
247.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для ведома о шествии Ея Императорского Величества в Москву со всем двором (29.10.1774).	3
248.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не сыщутся ли охотники 2-й армии волов (купити непотрібних після війни?) и о пр. (1774).	2
249.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о даче недвижимого имущества по искам по векселям (10.11.1774).	4
250.	По рапорту полковника и коменданта [Олександрівської фортеці Михайла] Караватки и Маклакова (10.11.1774).	6
251.	Дело о должниках Путивльскому купцу Василию Татаринову Зарынским (=з Зарайську?) купцом Мехеем Максаным 400 руб. (1774).	27
252.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и присылке в оную канцелярию пикинерного полку роты Переволочанской поручика Котляревского (17.11.1774).	4
253.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании недоимочных денег с переписавшихся в кременчугское купечество Якова Нефедьева и сына его Матвея (18.11.1774).	2
254.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для ведома о поездке Ея Императорского Величества в Москву и о пр. (20.11.1774).	2
255.	О взыскании по векселю с Стародубского купца Попова разными	37

	кредиторами денег (28.11.1774).	
256.	По указу Новороссийской губернской канцелярии по просьбе Елисаветградского купца Филипа Романова о разборе дела об откупе в пограничных и внутренних [местах] горячего вина с товарищами (28.11.1774).	4
257.	Дело ротного квартирмистра Сокологорского с того ж (Дніпровського) пикинерного полку роты Белицкой Иваном Гаривановым за должные по вексям деньги (29.11.1774).	4
258.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске бежавшего из Глухова Калужского купца Антона Гречкина (29.11.1774).	2
259.	По доношению г. Келеберды Василия Белкина коим просит о дозволении ему за звоз крестьянами Московского уезда деревни Ивановой в Москву яблоч (29.11.1774).	2
260.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наказании крестьян Дорогобужского уезда за сопротивление землемеру при межевании (29.11.1774).	2
261.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о переименовании в связи с прибытием царицы в Москву Полицмейстерской канцелярии в Москве в Главную контору, а в Петербурге в просто Контору (29.11.1774).	2
262.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о подряде овса из Крымского полуострова в Керчи (29.11.1774).	2
263.	По доношению кременчугского жителя Ивана Шевченка с прошением об удовольствии от него по векселю Гусарского конного полку шанца Табуринского (=Табурище) с поселенца Мельникова деньгами (1.12.1774, 1776).	10
264.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о розыске бежавшего с под караула крестьянина Вованова (10.12.1774).	2
265.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации не найдутся ли у кого украденные вещи и деньги из лавки Путивльского купца Татаринова (10.12.1774).	2
266.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о выборе двух купцов для оценки имения принадлежащего Елисаветградского пикинерного полку подполковника Гаврилова (31.12.1774).	2
267*.	О причислении Калашникова Якова Иванова (26.02.1774).	4
268.	О причислении Потаповых Ивана и Матвея (15.05.1774, 1780).	4
269.	О причислении Семена Никитина (18.06.1774).	4
270.	О причислении Чеботарева Савелия Савельева (19.06.1774).	2
271.	О причислении Туникина Тихона с семейством его (19.09.1774).	2
272.	О причислении Сапегина Федора Степанова (20.09.174).	4
273.	О причислении Соболева Петра Иванова (24.09.1774).	4
274.	О причислении Невенуцына (=Невиницкий) Ерофея Григорьева	10

* У старому рукописному описі тут помітка, що далі справи за цей рік «Добавочные о причислении» (в купці/міщани/цехові).

	(7.10.1774, 1790).	
275.	О причислении Жукова Павла Семенова (15.10.1774).	6
276.	О причислении Матвеева Андреева (30.10.1774).	2
277.	О причислении Зубарева, Усачева (20.11.1774).	4
1775 год		
278.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разборе спора между кременчугским купцом Аврамом Поповым и ... (3.01.1775).	2
279.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации к желающим взять подряд разных строений в Могилеве (8.01.1775).	2
280.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации для ведома манифеста и приложенного при нем описания происхождения дел и сокрушения злодея бунтовщика Пугачева и о пр. (9.01.1775).	4
281.	По указу Новороссийской губернской канцелярии по иску поручика Немсадзеева на грузинца Герасимова (10.01.1775).	2
282.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о награждении за отличное мужество и храбрость во время нападения Пугачева на г. Казань (15.01.1775).	4
283.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о выборе на 1775 год в сие Правление судей (22.01.1775).	2
284.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о распределении рабочих людей в цехи (22.01.1775).	2
285.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим поставить в магазины провиант (22.01.1775).	2
286.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке девку Марью Макогонову для уплаты по векселю должных ротмистру Чернопольскому 45 руб. (1775).	2
287.	По доношению местечка Балты откупщика Сергея Спаского на Брянского купца Буретева за должные 230 руб. (3.02.1775).	13
288.	По доношению кременчугского купца Ивана Мануйлова о взятии его из дому под караул и о причинении ему обиды (13.02.1775).	2
289.	Дело порутчика Быстрицкого на порутчика Немсадзеева по переведенному векселю от Кобыляцкого жителя Василия Могилевского (13.02.1775).	4
290.	Об увольнении Крюковского купца Посохина от третейского суда (14.02.1775).	6
291.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о подряде провианта (17.02.1775).	2
292.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации о поставке леса для постройки казенных домов (17.02.1775).	4
293.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о подряде в Оршу извести Зоричу и о явке (щодо того) в Могилевскую губернскую канцелярию (17.02.1775).	2
294.	По доношению кременчугского купца [Акима] Болдырева о проданном дворе Путивльскому купцу Рышкову (19.02.1775).	4

295.	По указу Московского магистрата о взыскании с купца Якова Нефедьева по векселю коллежского асесора Носевского денег (20.02.1775).	6
296.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Новомиргородских купцов Радула Волковича и Афанасия Шаповалова денег (26.02.1775).	2
297.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о переименовании от Ея императорского величества реки Яик в Урал (30.02.1775).	3
298.	По указу Новороссийской губернской канцелярии при коем прислано дело по прозьбам фамилиантов Анания Требойна и Адама Карауша о неудовольствии Новомиргородским купцом Дунчею за привоз волоского вина для надлежащего разбирательства (4.03.1775).	10
299.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с присылкою на караул двух человек из состоящих на гаубвахте и о пр. (9.03.1775).	2
300.	По доношению кременчугского купца Попова по иску за непоставку ему провианта Крыловским мещанином Турченковым (9.03.1775).	2
301.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отводе для исправления письменных дел и чинения распоряжения зависящих по купечеству (12.03.1775).	2
302.	По доношению коллежского асессора Неелова о взыскании с слободы Золотаревой (=с. Золотарівка Світловодського р-ну) жителя Андрея Золотарева 1286 руб. (17.03.1775).	5
303.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с уведомлением что подтверждение к поручику Фирсову учинено что пересылаемых колодников из сего Правления провожатых людей не задерживать (19.03.1775).	2
304.	По доношению кременчугской жительницы Настасьи Шаповаловой о продаже двора и о пр. (20.03.1775).	2
305.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении в Императорском воспитательном доме вдовьей, ссудной и сохранной казны (21.03.1775).	3
306.	По доношению кременчугского мещанина Сапегина об отнятии у него лошади местечка Голтвы казаком (27.03.1775).	10
307.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с местечка Балты откупщика Сергея Спаского должных по векселю 2000 руб. Брянскому купцу Пенчукову (31.03.1775).	2
308.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о именовании С.-Петербургского архиепископа Гаврила и почитать совокупно и архиепископом Новороссийской епархии (2.04.1775).	2
309.	По доношению Крыловского купца Андрея Полякова на жида села Ломова арендаря Перца о учинении разбирательства в удержании денег (3.04.1775).	4
310.	По доношению слободы Иваницкой поселенца Прокопа Кравца о взыскании слободы Золотаревки с поселенца Александра Антонова по векселю должных 180 руб. (4.04.1775).	2
311.	По указу канцелярии о переименовании слободы Ирбытской [в	2

	Сибіру] городом (4.04.1775).	
312.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о продаже ротмистра Тройницкого пушных товаров (14.04.1775).	21
313.	По доношению от содержателей казенных лавок (17.04.1775).	2
314.	По иску економши мужской казенной школы вдовствующей майорши Сарры Марьяновичевой ⁶ на Белевского купца Козьму Клинского о непоставке съестных припасов для школьников по контракту от 21.08.1774 г. (18.04.1775).	14
315.	Спорное дело здешнего купца Аврама Попова с Елисаветградским купцом Сахаровым о подрядном провианте (26.04.1775, 1776).	6
316.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыску бежавших колодников из-под караула Слободско-Украинской губернской канцелярии – Курского купца Макара Тарева и Курского ж однодворца Якова Федоркова (29.04.1775).	2
317.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о требовании Коммерц-Коллегии о качественной и без обмана заготовке пеньки и льна (7.05.1775).	2
318.	Дело о взыскании с поручителей по жителю Кобеляцкому Трофиму Зарецкому с поручика Корчевского и жителя того ж места Ивана Пласки (=Плаксы?) должных по переказу отставному майору [Иосифу] Ганже 1025 руб. (13.05.1775).	8
319.	По доношению слободы Онуфриевки жителя Ивана Головка о взыскании с прапорщика Лукьяна Ольшкова 8 руб. (15.05.1775).	4
320.	По доношению кременчугского купца Василия Татаринова о взыскании по векселю Царицанской (=Царичанка) пограничной таможни с смотрителя Никифора Данилова 1080 руб. денег (18.05.1775).	2
321.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о назначении обер-камергера князя Александра Голицына в Сенат (19.05.1775).	2
322.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о назначении действительного тайного советника и генерал-прокурора Александра Алексеевича Вяземского начальником над иностранным опекунством (20.05.1775).	2
323.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к поставке провианта (23.05.1775).	2
324.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разбирательстве присланного из оной значкового товарища [Полтавского полку Василя?] Балясного дела на порутчика Немсадзеева и жителя Белицкого Сабана (=Чабана?) в их промысле (25.05.1775).	34
325.	По иску кременчугского купца и бургомистра Василия Татаринова (25.05.1775).	10
326.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отправке Петра Филипова в Могилевскую губернскую канцелярию (4.06.1775).	2

⁶ *Мар'янович Петро* – прем'єр-майор Жовтого гусарського полку (1767-?).

327.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении в г. Изюме ярмарка (4.06.1775).	2
328.	По доношению Миргородского (Новомиргородського?) купца Филипова о утерении бумажки (6.06.1775).	6
329.	По доношению купца Карпа Манойлова о неотдаче ему за забратой с трактира архитектором Нееловым напитков денег и о пр. (9.06.1775).	4
330.	По иску кременчугского купца Акима Бондарева на Крыловского старшину Ивана Лаврентьева за недопущение забрать проданной 500 пудов соли (11.06.1775).	6
331.	По иску Криловского купца Бондарева на брата своего за неоткуп соли разбирательства (11.06.1775).	14
332.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о покупке 25-й частей печатных экземпляров (12.06.1775).	2
333.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о доставке провианта в Архангельский шанец (=Новоархангельськ) купцами Татариновыми и Поповыми (14.06.1775).	2
334.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разборе дела о неотдаче бывшим старшиною Крюковским купцом Кавелиным Крюковскому купцу Сапелину отчета о книгах приходных и расходных крюковского купечества (16.06.1775).	10
335.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании по векселю должных денег майору Завадовскому с жителя Кобеляцкого Ивана Клачатого 1000 руб. (16.06.1775).	14
336.	Дело шанца Архангелогородского купца Струковского о должных ему деньгах провиант-комисаром Федором Сапигеным (19.06.1775).	38
337.	О взыскании с переписавшегося в кременчугское купечество Курского купца Антона Дьякова 50 руб. денег (20.06.1775).	14
338.	По доношению земского комисара капитана (Ивана?) Петрова по иску Белицкого жителя Шуменка на порутчика Матвея Немсадзеева за должные деньги (22.06.1775).	14
339.	По доношению от Севского купца Герасима Быкова на Путивльского жителя Василия Кропивникова за побои его жены и прочие ругательства (23.06.1775).	4
340.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о иске Днепровского пикинерного полку порутчика Немсадзеева на жителя роты Соколовской (=з Сокілки) грузинца Ардживана ЦанкаЛамидзеева о должных ему Немсадзееву за разные вещи и непоставленную соль деньги 1081 руб. претензию учиненную разбирательства (26.06.1775).	46
341.	По иску Днепровского пикинерного полку порутчика Матвея Немсадзеева (30.06.1775).	4
342.	По надписке Новороссийской губернской канцелярии на доношении вахмистра Лаврикова о взыскании с ротмистра Попова 10 руб. денег (30.06.1775).	2
343.	По надписи Новороссийской губернской канцелярии на доношении	2

	Крыловского жителя Ивана Попова в учинении разбирательства за должные Крыловским купцом Шмагайлом ему Попову 116 руб. денег (4.07.1775).	
344.	По известию Елисаветградского купеческого правления с присылкою Елисаветградского купца Ивана Меншого Лапенина для некоторого дела в сие Правление (15.07.1775).	2
345.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с уведомлением от Ея императорского величества учреждении для правления всеземских дел (23.07.1775).	2
346.	По доношению кременчугских купцов Степана, Семена и Федора Михновых о разделении ими между собою родительского имения (28.07.1775).	4
347.	По доношению Московского уезда Спаского монастыря села Салкова крестьянина Федора Тарасова на Орловского купца Василия Малигина (29.07.1775).	4
348.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разборе дела Новомиргородского купца Орлова с Елисаветградским купцом Лапининым за овес (30.07.1775).	2
349.	По сообщению генерал-порутчика Прозоровского о взыскании с жителя местечка Кобеляк Григория Омельченка должных им умершего значкового товарища Кирилы Конюшенка жене Акулине 200 руб. денег (30.07.1775).	53
350.	По надписи Новороссийской губернской канцелярии на доношении оной ничего подмастерья Гаврилы Карсынова о взыскании по векселю с города Юрьева с купца Василия Гризиникова 23 руб. денег (30.07.1775).	6
351.	По доношению Белевского купца Кудинова о бежавшем от него работнике Вакуле (31.07.1775).	8
352.	По доношению кременчугского купца Аврама Попова о взыскании принадлежащих ему по данному от купцов Павла Руденка и Ивана Маслянникова со товарищи свидетельству Белевской крепости с купца Фомы Мамонтова 282 руб. 12 коп. (5.08.1775).	59
353.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим взять на содержание казенные лавки (13.08.1775).	6
354.	По доношению Крюковского жителя Лукьяна Яковлева об уничтожении данного им векселя купцу Ивану Трофимову на 83 руб. 25 коп. (14.08.1775).	6
355.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим взять к содержанию бывшей Запорожской Сечи в Прогноях соль и рыбные ловли (17.08.1775).	2
356.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о потерянном капитаном Райхом векселе и расписке (28.08.1775).	2
357.	По доношению Крыловского мещанина Сыдора Евтухова с Крыловским же купцом Максимом Турченковым в расчет за	4

	поставленный товар (4.09.1775).	
358.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим к содержанию в Омельнике и Манжелии почт (6.09.1775).	2
359.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о вызове желающих к поставке в казенные магазины несколько тысяч овса и провианта (6.09.1775).	2
360.	По доношению Днепровского пикинерного полку поручика Немсадзеева по иску на арменина Меноса (9.09.1775).	67
361.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании Елисаветградского пикинерного полку роты Мишуринорозкой Василием Лысенком и Павлом Зозулею 188 руб. (10.09.1775, 1777).	27
362.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим взять на свое содержание мост через реку Днепр (12.09.1775).	2
363.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с учинением публикации к желающим купить коллежского ассессора Неелова двора (16.09.1775).	4
364.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о поступлении в силу поточных [постанов] Правительствующего Сената (18.09.1775).	2
365.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим к содержанию курьерской почты в Кременчуге (23.09.1775).	6
366.	По иску ротного квартирмейстера Ивана Баура на Елисаветградского купца Дмитрия Соколова (28.09.1775).	4
367.	По доношению Брянского купца Пенчукова о даче ему из Правления выписи (30.09.1775).	4
368.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о явке в Новороссийскую губернию новороссийскому губернатору Муромцову (15.10.1775).	2
369.	Оценка по постановлению Новороссийской губернской канцелярии учиненная о колоднику Сухареву вещам (21.10.1775).	2
370.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о разрешении свободного пропуска за границу с предосторожностью, которая была прежде еще Турецкой войны (22.10.1775).	2
371.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего из дому коллежского ассессора [Ларіона] Алексеева человека его Зотова (27.10.1775).	2
372.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании по векселю секунд-майора [Петра] Казаринова с Елисаветградского купца Сахарова 123 руб. денег (4.11.1775, 1776).	64
373.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Крюковского купца Дорофеева должны жиду Банцысарскому 330 руб. (9.11.1775, 1776).	6
374.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Жолтого гусарского полку капрала Ивана Мьятемева 10 руб. денег	6

	(10.11.1775).	
375.	По доношению порутчика Рожи о должных ему Крыловским мешанином Глушовым по расписке 58 руб. (11.11.1775).	4
376.	По просьбе вахмистра Ивана Ленева на купца Тимофея Рышкова (18.11.1775).	2
377.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании со стекольного мастера Деца (=Діц) по векселю капитана Радвича на 1280 руб. денег (5.12.1775).	14
378.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о явке желающих к содержанию при Громовой Могиле почты (5.12.1775).	2
379.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наборе будущего 1776 г. 2-го апреля в Сухопутный шляхетский кадетский корпус и Новороссийские монастыри (6.12.1775).	3
380.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с уведомлением о присоединении города Киева к Малой России (9.12.1775).	4
381.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о недержании от бывших запорожцев без данных от Азовской губернской канцелярии паспортов (10.12.1775).	2
382.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании по векселю с Кобеляцкого жителя Шатова должных кременчугскому купцу Василию Татаринову 147 руб. (14.12.1775).	10
383.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отсылке с коммисиею подрядчика Путивльского купца Василия Маклакова (14.12.1775, 1776).	8
384.	По указу Новороссийской губернской канцелярии по иску Белицкого жителя Чабана на порутчика Немсадзиева за должные по векселю ему деньги (15.12.1775).	16
385.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для ведома об учреждении в Москве Поместного приказа (16.12.1775).	2
386.	По указу Главной комиссии провиантмейстера Синельникова о учинении публикации к желающим к поставке для довольствия гусарских полков и государственных лошадей овса и сена (16.12.1775).	2
387.	По доношению майора Ивана Александрова о взыскании с Елисаветградского пикинерного полку подполковника Якова Гаврилова 600 руб. денег (18.12.1775).	2
388.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об избрании на 1776 год бургомистра с купцов и ратманов в купеческое правление (24.12.1775).	2
389.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о принятии мер к Тимофею Рышкову о скорейшей доставке денег в Путивльский магистрат за соль (24.12.1775).	10
1776 год		
390.	Дело по иску Екатеринославской провинции откупщика Петра Марченка на Миргородского полку значковых товарищей Василия Семененка и Григория Шваевского (8.01.1776).	32
391.	О бежавшем из купеческого правления канцеляристе Иване	11

	Качанове (15.01.1776, 1781).	
392.	По доношению Бахмутского купца Ивана Назарова об украденных якобы у него Брянским купцом Иваном Микулиным вещах на 60 руб. (15.01.1776).	4
393.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о доставке Путивльским купцом Рышковым в крепость Александровскую провианта (17.01.1776).	6
394.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для ведома о том, что Астраханская губерния поручена в ведение генералу Потемкину (18.01.1776).	2
395.	По доношению содержателя почт Рышкова на однодворца Василия Крапивникова за удержание двух лошадей (19.01.1776).	2
396.	По объявлению Елисаветградского мещанина Алексея Варницкого об утраченных векселях и о пр. (19.01.1776).	4
397.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об увольнении генерал-аншефа Соникова (23.01.1776).	6
398.	По доношению поверенного Сергея Соловьева о должных хозяину его Ивану Трофимову подданным Герасимом Кужинским деньгах (23.01.1776).	4
399.	О назначении Румянцева-Задунайского генерал-губернатором (Малоросії) (28.01.1776).	2
400.	По указу губернской канцелярии если кто пожелает ехать для продажи скота войскам на Кинбурн должны иметь на то свидетельства (1776).	2
401.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с кременчугского купца Якова Нефедьева деньги за серебро (29.01.1776).	2
402.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о появившемся падеже на рогатом скоте в слободе отставного капитана Петра Павлова (30.01.1776).	2
403.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о пожаловании и о увольнении от Ея императорского величества разных чинов (3.02.1776).	2
404.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о бытии графу Потемкину в оной канцелярии (3.02.1776).	2
405.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о даче полковому квартмейстеру (Антону) Данилову по форме суда (4.02.1776).	2
406.	По иску Тульского купца Якова Соловьева на Елисаветградского купца Семена Савицкого (8.02.1776).	15
407.	По иску Крыловского цехового Мирона Смиткова на кременчугского цехового Василия Иванова (10.02.1776).	19
408.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об уведомлении о переводе Государственной Военной Коллегии в Санкт-Петербург (20.02.1776).	2
409.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об удовольствовании Крыловского купца (Ананія?) Турчанинова (22.02.1776).	11

410.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о пожаловании камергера Алексея Каришника в Псковскую губернию (24.02.1776).	4
411.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вступлении в правление дел 1, 3, и 4-го Сената департаментов (24.02.1776).	4
412.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учинении оценки имения здешнего жителя Ивана Пащенко (26.02.1776).	2
413.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о розыске бежавшего из Кременчуга цехового Ивана Онуфриева (1.03.1776).	2
414.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Кобеляцкого жителя Глушенка должных жителю Кобеляцкому Петру Семенову по векселю денег (1.03.1776).	30
415.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о нечинении жителями состоящим на квартирах солдатам обид (2.03.1776).	2
416.	По рапорту Кременчугского купеческого правления о писанным в Новороссийскую губернскую канцелярию с прошением резолюции (2.03.1776).	19
417.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о понуждении кременчугского купца Василия Татаринова к скорейшей поставке в Комиссию провианта (3.03.1776).	2
418.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании в казенную сумму с кременчугских купцов Ивана Кушнарева и Семена Полиж денег 200 руб. (3.03.1776).	2
419.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации не найдутся ли охотники к содержанию Войска Донского правительства (3.03.1776).	2
420.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих к содержанию почт в местечке (4.03.1776).	4
421.	По доношению Елисаветградского пикинерного полку роты 2-й Бешковской жителя Якова Шеременты о взыскании с поручителя по Белгородскому купцу Филипу Тамалину (8.03.1776).	4
422.	По объявлению генерального писаря Гончарова о взыскании с кременчугского купца Ивана Захарова 50 руб. (10.03.1776).	2
423.	По иску Путивльского купца Жарнова (=Иван Рожков/Ражнов?) о взыскании по векселю с кременчугской аптеки подмастерья гезеля (=помічника аптекаря) Готлиба (11.03.1776).	9
424.	О разборе дела кременчугского купца Зесина (12.03.1776).	23
425.	По доношению порутчицы Немсадзеевой о учинении выправки сколько поручиком Немсадзеевым (ея мужем) свереный вексель был (12.03.1776).	2
426.	По иску Молдавского гусарского полку вахмистра Барабаша на Елисаветградского купца Семена Севецкого (12.03.1776).	8
427.	По указу губернскую канцелярию о вызове желающих к взятию на откуп от Петровской крепости (це Дніпровська лінія, поблизу Бердянська) до реки устья (14.03.1776).	2
428.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о пожаловании в секретари Сенатские Александры Хроновицкого и Ивана Яковлева	2

	(16.03.1776).	
429.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отказе, что за партикулярные долги дом прапорщика Нефедьева нельзя продать, а за казенный долг подвержен взысканиям (17.03.1776).	6
430.	По искательству сотника Орловского должных ему Кобеляцким жителем Морозом 100 руб. денег (18.03.1776).	8
431.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих взять на откуп рыбных ловель (19.03.1776).	2
432.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении Императорского коммерческого воспитательного училища (попечитель Прокофий Демидов, на 20 детей купцов) (19.03.1776).	3
433.	По доношению Бахмутского гусарского полку аудитора Харламова о должных деньгах ему кременчугским цеховым Хахловым (21.03.1776).	4
434.	По промемориям Слободской Украинской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим купить прописанную слободу Григоровку (22.03.776).	5
435.	По доношению прапорщика Иваницкого от поверенного его Елисаветградского пикинерного полку вахмыстра Романа Руковицына о взыскании по векселям с поручителей Ивана Куцебуржицкого (=Рацибуржинського?) (22.03.1776).	8
436.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о назначении десятских в помощь от здешнего купечества к жителям (26.03.1776).	2
437.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о признании вахмистром Коммановым (26.03.1776).	2
438.	По указу Новороссийской губернской канцелярии по промемории Волоской конторы, что Елисаветградского жителя Басова за непоставку леса купцу Бирюкову удовольствия чинить не следует (28.03.1776, 1777).	2
439.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о присылке из присутственных мест журналов на рассмотрение (29.03.1776).	2
440.	По доношению Азовского губернского нотариуса Маклакова об уничтожении векселя данного от него Путивльскому купцу Рышкову (11.04.1776).	2
441.	По известию правящего почмейстерскую должность поручика Фирсова об определении (13.04.1776).	2
442.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об освобождении публичного нотариуса Петра Ананиева (13.04.1776).	2
443.	По доношению Александрийского баталиона сержанта Переверзева о взыскании с здешнего цехового Меркула Соколова 130 руб. 5 коп. (16.04.1776).	6
444.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании долга с Белицкого жителя Дмитрия Мойсеенка (16.04.1776).	8
445.	О взыскании с здешнего купца Ивана Тимофеева или с его поручителей в казенную сумму 150 руб. (16.04.1776).	2
446.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о содержании	4

	Переяславской Епархии (17.04.1776).	
447.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к поставке Комиссии Воинова провианта (19.04.1776).	2
448.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с подтверждением о присылке как за прошлые, так и за нынешний годы окладные с купечества и мещан деньги (20.04.1776).	2
449.	По указу Новороссийской губернской канцелярии для сведения об учреждении вновь таможен и застав (20.04.1776).	5
450.	По указу Новороссийской губернской канцелярии дело по иску бунчукового товарища Павла Руденка (24.04.1776).	42
451.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о употреблении всех жителей кременчугских в разную с проживающими с других городов тягость (25.04.1776).	2
452.	По доношению полку Лубенского местечка Лохвицы жителя Белченка коим просит об определении его в писари в купеческое правление (26.04.1776).	2
453.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении десятников для предосторожности от пожарного случая (28.04.1776).	2
454.	По указу Новороссийской губернской канцелярии по просьбе отставного майора Иванова и отставного капитана Вакотича (=Вукотича) на отставного поручика Попова и учинении между ими разбирательства (1.05.1776).	2
455.	По указу Новороссийской губернской канцелярии из Главной провиантской комиссии о публикации, чтоб желающие поставить соль явились в Москву, а муку в той комиссии и что граница поручена майору Поповичу (1.05.1776).	5
456.	По указу Азовской губернской канцелярии об уничтожении векселя поручика Немсадзеева переведенного им канцеляристу Качановскому на капитана Игнатьева (1.05.1776).	2
457.	По указу Азовской губернской канцелярии о взыскании с Трубчевских мещан Тихона Бобошина и Василия Ниводничего следуемых от них подушных денег (3.05.1776).	10
458.	По объявлению полкового полтавского канцеляриста Чуйнова (=Чуйкевич?) о взыскании с Кобеляцкой жительки Ульяны Бурмачихи по векселю переказанному денег (4.05.1776).	2
459.	По доношению проживающего в Кременчуге Трофима Гамлевского о заграбленных у него отставным поручиком Осипом Корчевским четыре шубы и др. вещей (6.05.1776).	3
460.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении Тверского и Смоленского наместничеств (7.05.1776).	5
461.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации чтобы со времени пересылки казны из одного другому месту давали знать (7.05.1776).	3
462.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикаций разных о подрядах (15.05.1776).	29
463.	По объявлению Белицкого жителя [Дмитра] Мусеенка о взыскании с	2

	порутчика Немсадзеева по векселю денег (15.05.1776).	
464.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с повелением об оплате за прогоны (лошади для проезжающих) обывателям (16.05.1776).	2
465.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о наименовании графа Потемкина Римской империи князем (16.05.1776).	2
466.	По доношению Путивльского жителя Курдюмова и жены его Федосии Курдюмовой (16.05.1776).	4
467.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении егермейстерской канцелярии (16.05.1776).	22
468.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о выпуске в чужие края пшеницы без пошлин (16.05.1776).	4
469.	По доношению цехового Чумакова о взятой самоправно лошади порутчиком Александровым (17.05.1776).	4
470.	По указу губернской канцелярии об учреждении банков для обмена государственных ассигнаций (17.05.1776).	2
471.	По сообщению капитана о публикации к желающим поставить лес в указанные места (18.05.1776).	4
472.	По объявлению надворного советника [Ларіона] Алексеева о взыскании по переданному ему переказу с подполковника [Матвія] Чеботаева 3180 руб. (20.05.1776).	2
473.	По объявлению Тетьяны Неяловой о пропавшей у ее мужа лошади (20.05.1776).	4
474.	По доношению Стародубовского полка жителя г. Стародуба Ильи Нежинца о взыскании по векселю с Ивана Воронежского 64 руб. (24.05.1776).	2
475.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с приложением печатного наставления каким образом делать пеньку (25.05.1776).	6
476.	По доношению кременчугского цехового Алексея Зубрицкого о неотдаче ему майором Соминым за службу денег (27.05.1776).	2
477.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о незадержке отпущенных от Канцелярии опекунства иностранных колонистов во услужении и работе более прописанных в паспортах сроков и о присоединении к Смоленскому наместничеству уездов и о пр. (1.06.1776).	4
478.	По доношению коллежского асессора [Данила] Кудашева о взыскании по векселям с капитана и князя Туркистанова и ротмистра Власа Петерихова денег (1.06.1776).	11
479.	По доношению Путивльского жителя Дмитрия Калсаева о наличии соли в плац-хуторе Слагорском при крепости Терновской (1.06.1776).	2
480.	По объявлению коллежского асессора Неелова о разных должниках и кредиторах (2.06.1776).	102
481.	По доношению кременчугского купца Осипа Богослова и приказчика его Жирова о причинении им боя вахмистром Грековым (3.06.1776).	4
482.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с	6

	Севского мещанина Чупкова долга (4.06.1776).	
483.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о присылке проживающего в Кременчуге Путивльского купца Рышкова и проживающего в миргородской (=новомиргородской) таможни в директора Нелюбова купца [Василя] Маклакова и о пр. (4.06.1776).	4
484.	По иску жителей Кобеляцких Ивана Плаксы, Евдони Шуличихи и удовы сотнички Анны Козельской о должных им умершею Кобеляцкою жителкою Серебровою деньгах (4.06.1776).	71
485.	По доношению жителей Кобеляцких Лева Плаксы и Петра Горличенка о должных им полку Лубенского возным Яковом Назаровым деньгах (6.06.1776).	6
486.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отсылке решенного дела в сие правление по иску козака Мельникова на Елисаветградского купца Осипа Греченка о претензии о табаке (11.06.1776).	12
487.	Дело по доношению кременчугского купца Осипа Богословского с пакгаузным инспектором Иваном Анисевым о неотдаче ему взятых векселей (19.06.1776, 1779).	132
488.	По доношению кременчугского купца Осипа Богословского о невзыскании с него до приезде Матвея Демяновского 12 руб. (20.06.1776).	2
489.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с полковника Саввы Иванова 70 руб. (20.06.1776).	2
490.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с повелением, чтобы выдаваемые на лошади паспорта были присланы в оную канцелярию запечатанными (23.06.1776).	2
491.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об определении трех человек в Новгородскую губернию и о прочем (26.06.1776).	2
492.	О взыскании с Крыловского мещанина Сыдора Евтухова по векселю должных капитану [Максиму] Ракитскому (=Ракіцькому) 100 руб. денег (28.06.1776).	56
493.	По доношению кременчугского купца Василия Татаринова о потерянном векселе взятом с купца Пенчукова (2.07.1776).	2
494.	По указу Новороссийской губернской канцелярии с приложением печатного экземпляра как сказано в деле (3.07.1776).	3
495.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о переписке с воеводскими канцеляриями промемориями (4.07.1776).	2
496.	По иску Крыловского мещанина (Ивана?) Попова на обывателей слободы Зыбкой Маслянникова и Богданова разграбивших его имение и о пр. (7.07.1776).	33
497.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим купить skonфискованные бывшие запорожские овцы (8.07.1776).	2
498.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о заселении от Терека до Азова и от Азова до Моздока по границе Астраханской Волгским войском (14.07.1776).	2

499.	О украденных кременчугским жителем Яковом Кравцовым у здешнего же жителя Петра Добровольского 33 руб. 50 коп. (19.07.1776).	2
500.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об увольнении бургомистра Татаринова от присутствия на 29 дней (20.07.1776).	2
501.	По доношению кременчугского мещанина Артема Казаева об исключении его с поручительства за жителя слободы Зыбкой Радиона Старикова за занятые им Стариковым казенные деньги (23.07.1776).	6
502.	С присылкою бежавшего кременчугского купца Попова работника Ивана Козинина (25.07.1776).	2
503.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с Елисаветградского мещанина Степана Аршинова должных отставному сотнику Пащенко (28.07.1776).	4
504.	По доношению Елисаветградского мещанина Аршинова о бежавшей от него жене Прасковье (2.08.1776).	2
505.	По указу губернской канцелярии о высылке кременчугского купца Щербакова в Добрянскую пограничную таможенную (2.08.1776).	4
506.	По доношению канцеляриста [Ивана] Белоусовича по иску на купца Герасима (=Герасимова?) за ругание его непотребными словами (9.08.1776).	2
507.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании по вексельным искам денег (10.08.1776).	4
508.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации есть ли желающие поставить стройматериалы к постройке казенного почтового дома (12.08.1776).	2
509.	По доношению кременчугского мещанина Антона Харламова коим просит о взыскании долга с жены умершего нотариуса Квасникова (13.08.1776).	10
510.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о явке по притензиям на бывших запорожцев в пограничную комиссию, равно и о явке имеющих претензию на поляков (13.08.1776).	4
511.	По рапорту кременчугского купца Арешникова о том, что за купцов Трубчевских Михайлы и Андрея Пovyровских (=Покровских?) зависящие на них деньги от кременчугского купца Гребенникова получены и вручены в магистрат отправлены (14.08.1776).	2
512.	По доношению кременчугского жителя Василия Жирова о принятии его к письменным делам в сей магистрат (17.08.1776).	3
513.	По сообщению Крюковской воеводской канцелярии с требованием разобрать дело о запрещении Зыбковским смотрителем Соколовым снять урожай хлеба кременчугским мещанам и цеховым (18.08.1776).	2
514.	По доношению кременчугского цехового Мирона Вишнякова по иску на купца Рышкова за неотдачу долга (18.08.1776).	2
515.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке в Крыловское купеческое правление Горникова для взыскания с него недоимки (20.08.1776).	4
516.	По доношению Елисаветградского купца Васильева о неотдаче ему за службу купцом Гребенниковым денег (23.08.1776).	2

517.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о царском пожаловании полковника Клованского (=Олексія Іловайського) войсковым атаманом (Войска Донского) (24.08.1776).	2
518.	По промемории Ростовского карабинерного полку секунд-майора Курсанова (=Кирсанова?) о присылке к нему здешнего купца Васильева взявшего подряд строить Светлицу (26.08.1776).	6
519.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о дании на откуп збора с привозимого горячего вина в Херсонской провинции Елисаветградскому купцу Трофимову (26.08.1776).	4
520.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим содержать Васильковский карантинный дом – поставлять съестные, питейные и прочие припасы (27.08.1776).	2
521.	Дела прапорщика Ивана Афанасьева с кременчугским жителем Щуглином за должные ему деньги (31.08.1776).	2
522.	По доношению порутчика Соколова с Немсадзеевым о напрасно учрежденном векселе (2.09.1776).	4
523.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о содержании в постоянной готовности шести лошадей с подводчиками (4.09.1776).	2
524.	По указу губернской канцелярии о розыске и поимке бежавшего от помещика генерал-порутчика Гана человека и о пр. (4.09.1776).	2
525.	По сообщению Крюковской воеводской канцелярии о высылке здешнего цехового Карпова за смертное убийство (10.09.1776).	3
526.	По доношению провиантмейстера Маламы о должных Путивльским купцом Рышковым 748 руб. 20 коп. полковому квартирмейстеру Яншину (15.09.1776).	2
527.	Дело о набеge на дом здешнего купца Гребенникова сestroю Поскребихиной (15.09.1776).	2
528.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об определении надежных пошлин для сбора с горячего вина (16.09.1776).	2
529.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации, чтобы желающие взять все состоящие в губернии питейные сборы на откуп явились бы в оную канцелярию (29.09.1776).	2
530.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об уничтожении вновь прибавленных таможен (29.09.1776).	10
531.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о неподписывании посылаемых из оной канцелярии запросов и справок не имеющими обер-офицерских чинов (29.09.1776).	2
532.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об обручении цесаревича и великого князя Павла Петровича (4.10.1776).	4
533.	По доношению Брянского купца Василия Пенчукова о промотанных деньгах приказчиком Иваном Дьяковым (6.10.1776).	6
534.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о явке желающих к покупке описанного имения бывшего в Бахмуте порутчика Кожина (9.10.1776).	2
535.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о разрешении быть ярмаркам во вновь поселенных	2

	[місцях] Славянской провинции (9.10.1776).	
536.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о понуждении Тульского купца Фетисова и кременчугского Рышкова о доставке ими в крепость Петровскую разновесных гирь и весов (12.10.1776).	2
537.	По иску кременчугского купца Клинского на Брянского купца Попова об обиде (15.10.1776).	2
538.	По доношению кременчугского жителя Щербацкого по иску на Брянского купца Невструева (26.10.1776).	2
539.	По объявлению кременчугского купца Попова жены Даниловой о взыскании по векселю с Брянского купца Невструева 1200 руб. (27.10.1776).	14
540.	Дело о выборе в здешний магистрат (в судьи, бургомистры, ратманы) за разные годы (28.10.1776, 1782).	62
541.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о неотлучке без письменных видов всем обывателям Новороссийской губернии (29.10.1776).	2
542.	По указу Новороссийской губернской канцелярии чтобы русские купцы при продаже товаров имели сходство законов (1.11.1776).	2
543.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с кременчугского купца Татаринова 400 руб. (4.11.1776).	2
544.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об отдаче на поруки колодника Суровцева (12.11.1776).	3
545.	По доношению кременчугского мещанина Петрова и по указам Новороссийской канцелярии о должных якобы им Петровым откупщику Трофимову по векселю деньгах (12.11.1776).	18
546.	По доношении Роменского купца Ивана Мануйлова о взносе должных им Роменскому купцу Иванову 700 руб. (15.11.1776).	2
547.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о рекрутском наборе на 1776 год (20.11.1776).	20
548.	По доношению вахмистра Федора Татаринова о определении его в магистрат (22.11.1776).	2
549.	По доношению канцеляриста Шестакова о принятии его в магистрат к письменным делам (23.11.1776).	2
550.	По доношению Московского квартирмейстера Данилова по иску на Мевевского мещанина Иосифа Ровного за должные по векселю деньги (23.11.1776, 1777).	18
551.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании в казенную сумму по векселям грузинского дворянина Адама Немсадзеева 50 руб. и о пр. (23.11.1776, 1778).	72
552.	По доношении и по иску Орловского мещанина Федора Чернова на Елисаветградского купца Сафрона Никулина за взятые им с Чернова с принуждения 340 руб. векселя разбирательства (23.11.1776).	30
553.	По иску купца Ефима Садовникова на братьев своих Елисаветградских купцов Евсея и Елисея и Ивана Садовниковых за причиненный бой его жене (23.11.1776).	100
554.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об определении	4

	генерал-порутчика графа [Федора] Остермана в Сенат для скорейшего окончания нерешенных дел (26.11.1776).	
555.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о крыловских цеховых Дмитрии и Петре Чебуниных (26.11.1776).	4
556.	По рапорту Крыловского купеческого правления с уведомлением о том что точно Чебуниным дано из Крыловского купеческого правления свидетельство для производства кирпича (3.12.1776).	2
557.	По сообщению лекаря Шарова (=Павло Шарой) о том, что умершему Максиму Пантилееву скоропостижная смерть приключилась от чрезмерного употребления горячего вина (5.12.1776).	2
558.	По доношению кременчугского купца Татаринова поверенного Степана Могилевича о учинении удовольствия за невывозку майора [Григорія] Бутовича подданным Николаем Рябченком по договору соли (5.12.1776).	2
559.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с приписавшегося из Путивльского в кременчугское мещанство Михайлы Курдюмова состоящей на нем казенной недоимки 1 руб. 60 коп. и отправки в Путивльский магистрат (5.12.1776).	2
560.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении отсрочки майорши Марии Новичовой (Новиковой?) в должных в казну деньгах (5.12.1776).	2
561.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации есть ли желающие поставить к Днепровской линии провиант (5.12.1776).	2
562.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о публикации к желающим поставить лес в казенное ведомство (5.12.1776).	2
563.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации к желающим содержать в Омельнику и Манжелии почт (7.12.1776).	6
564.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с бывшего старшины Павлова порутчику Паннову (Панкову?) пересланных 9 руб. 31 коп. денег (7.12.1776).	4
565.	По доношению Крыловского мещанина Наума Полякова коим просит об отдаче взятых у него купцом Аврамом Поповым взаимообразно 800 рогож, равно и 21 руб. 80 коп. денег (9.12.1776).	5
566.	По указу губернской канцелярии о учинении публикации к желающим взять в Переволочной через реку Днепр перевоза (14.09.1776).	2
567.	По доношению Брянского купца Афанасия Невструева коим просит для сыску и поимки бежавшего взятого было им на поручки Брянского мещанина Осипа Выходцова бывшего у него в прикащиках (15.09.1776).	4
568.	По промемории Крюковского воеводской канцелярии с присылкой шатающегося без письменного вида цехового Куприяна (15.09.1776).	2
569.	По доношению коллежского асессора Петра Неелова об украденных у него из шкатулки дворовым крепостным его человеком Иваном Герасимовым золотых серьгах (16.12.1776).	4
570.	По промемории Крюковской воеводской канцелярии о высылке	4

	находящегося кременчугского купца Афанасьева тестя его для разбирательства опознанных Дмитриевским жителем Игнатом Чуприенком у кирпичного мастера Корнея Горба двух лошадей в оную канцелярию (16.12.1776).	
571.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о своевременном исполнении повелений губернатора Н. В. Муромцева и канцелярии под угрозой штрафа (17.12.1776).	2
572.	О поклаже вещей у купцов Аврама Попова и Кудина Безбородова слободы Калиновки поселенцем Иваном Поляновым (19.12.1776).	15
573.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об учреждении в Губернском Кременчугском и Новороссийском уездах з горячего вина наливных фруктовых напитков, также в продаже имения и пр. (20.12.1776).	4
574.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о оставлении для збору з горячего вина и продажи рогатого скота пошлин (22.12.1776).	2
575.	По доношению кременчугского жителя Павла Лысенка об уничтожении по написанным в оном доношении резонам обязательства данного им серебрянному мастеру Гернову и отдаче ему для проискания себе другого майстерства свидетельства (22.12.1776).	2
576.	По рапорту Крюковской воеводской канцелярии о убийстве слободы Зыбкой жителя Чекрыжева кременчугским мещанином Яцыным (23.12.1776).	2
577.	По указу Новороссийской губернской канцелярии об распоряжении полицейской должности и поручении оной отставному вахмистру Федору Татаринову и о пр. (23.12.1776).	4
578.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации есть ли желающие к содержанию в Полтавском и Ново-санжарском уездах почт взять дешевле значущейся и приложенной кондиции цены (30.12.1776).	6
579.	По доношению кременчугского жителя Андрея Николаева об удержании поручником Немсадзиевым напрасно выплаченного векселя (20.11.1776).	2
580.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о передаче г. Самара с принадлежащими к оному с питейными и соляными сборами в ведомство Оренбургской губернии (4.11.1773).	3
581.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с поручников Белевского бургомистра Семена Мисникова (Межников-ва?) кременчугским старшиною купцом Иваном Орешниковым казенной суммы денег (23.11.1775).	4
582.	По указу Новороссийской губернской канцелярии о взыскании с значищихся по приложенной при этом ведомости векселедавцев сумм взятых ими из казны денег (6.09.1775).	8
583.	Опись делам Кременчугского городского магистрата (1782).	5
584.	Опись документальных материалов фонда № 810 (старая) (1776).	60

Розділ 3. Документальні додатки

1.

Ремонт мосту на Кагамлику після весняної повені

[получен марта 19 числа 1773 году]

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской из канцелярии Новороссийской губернии Кременчуцкому купеческому правлению

По указу Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской канцелярии Новороссийской губернии по репорту архитектора Неелова в котором об[ъ]явлено состоящей под Пещаную горою у Еленинской рощи чрез речку проточную Кагамлик наплавной сделанной вновь в прошлом 1771 году для переправы полков мост строенной под смотрением и показанием ево совсем прибылыми водами в брусках изломан и искривлен и мостовыны почти все розбиты и хотя оной против течения вода со стороны сваями и был подкреплён но никакой в нынешнее лето проезду прочности нет а неотменно надлежит оной во всем выправя скрепя испобоч еще свай побыв и для проезду помост помостить кем сия канцелярия за благо разсудит ПРИКАЗАЛИ как тот мост исправляем починен быть должен гражданами всего города Кременчуга и селскими околичными жителями то секунд майору Арапову дать указ и велеть показанной мост истребовав подлежащее число от здешнего и власовского ротных равно и от здешнего купеческого правления рабочих людей что подлежит казенными лесными припасами починить, а что по требованим ево майора Арапова с тех рот и купеческого правления рабочие люди высланы также и потребной лес ис цейхауза отпускаем был о том в те ротные и в здешнее купеческое правление а находящемся при цейхаузе прапорщику Чередничкову с приложением сметы поданной от архитектора Неелова копии указом предложить кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ея Императорского Величества указу а куда надлежало о сем писано марта 29 дня 1773 году.

ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 22 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о высылке людей к починке казенного мосту рабочих. 19.03.1773 р.). – Арк. 3-3зв.

2.

Втечі учнів з кременчуцької школи

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской из канцелярии Новороссийской губернии Кременчуцкому купеческому правлению

По указу Ея Императорского Величества канцелярия Новороссийской губернии по рапорту капитана и надзирателя казенных школ Райха коим объявляется что сего октября 14 дня из здешней мужеской школы ученик Федор Дрозд без ведома отлучился, и по многим сыскам одного не сыскано и упователно что бежал; которой приметамы от роду шеснатцать лет, лицом бел, несколько тонковат, волосы и бровы русые, глаза серые, нос несколько долговат; на нем платье свита с простого белого сукна, шапка круглая черная, казенныя на нем башмаки, галстук шерстяной с медною пряжкой, платок синей набойчатой и просил о сыске показанного школьника разсмотрения ПРИКАЗАЛИ в елисаветградскую и екатерининскую провинциальные, а из Екатерининской и в

Бахмуцкую городовую канцелярии, равно в Елисаветградское, Новомиргородское и Кременчуковское купеческие тож и Кременчуцкое ж ротное правления, и к полицейским делам указами представить; и велеть всем жителствующим во оных местах публиковать, и естли предписанной школьник Дрозд по написанным приметом где признан будет, то оного взять под караул и отправлять из далних от места до места за надлежащим конвоем а из ближних мест то есть здешних приводить в сию канцелярию и кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ея Императорского Величества указу а в вышеписанные места о сем указы посланы.

октября 31 дня 1773 году

Владимир Золотницкий

ЦДИАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 110 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о учинении публикации о сыске бежавшего из казенной школы ученика Федора Дрозда. 5.11.1773 г.). – Арк. 1-13в.

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской из канцелярии Новороссийской губернии здешнему Кременчуцкому купеческому правлению По указу Ея Императорского Величества канцелярия Новороссийской губернии по рапорту капитана Райха коим объявляет что сего октября 6 дня здешней казенной мужеской школы ученик Василей Губарев неведомо куда бежал, которой приметамы волосы на голове белорусые, назад зачесывает, лицом бел, нос несколько кирпат, губы толстые, глаза серые, на нем свитка черная, камзол красной пестрой, штаны немецкия синего сукна, сапоги немецкия ж, шапка черная з белым вершком, и просит о сыске и поимке оного бежавшего школьника Губарева учинить публикацию ПРИКАЗАЛИ о присматривании и поимки показанного бежавшего школьника Губарева по написанным приметам и по поимке о присылке в сию канцелярию под караулом, в здешнее кременчуцкое купеческое правление послать указ и оному купеческому правлению учинить по сему Ея Императорского Величества указу.

октября 18 д. 1774 году

Ларион Алексеев

ЦДИАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 246 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыске и поимке бежавшего здешней казенной школы школьника Василия Губарева. 25.10.1774 г.). – Арк. 1.

3.

Садовый майстер та його несумлінний учень

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской из канцелярии Новороссийской губернии Кременчуковскому купеческому правлению По указу Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской канцелярии Новороссийской губернии по доношению садового мастера зауряд прапорщика Шолгамера, в котором об[ъ]явлено находящейся при казенном в ведомстве ево ученик Флор Осипов в тоей должности крайне нерадив, а болше того пришол в шалость от чего он не можете во и унять а напоследок назад тому две недели неведомо куда бежал почему и просит о выключке оного Осипова из садовых учеников; а на место ево другова о определении учинить рассмотрение

ПРИКАЗАЛИ в Елисаветградскую и Екатерининскую провинциальные канцелярии, в Елисаветградское, Новомиргородское, здешнее Кременчуковское купеческия тож и ротное правлении послать указы и велеть о присматривании и поимке показанного бежавшего садового ученика во всех ведомствах своего подчиненных местах публиковать; и естли оной годѣ найдется тем местам прислать при рапорте в сию канцелярию; и кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ея Императорского Величества указу а в вышеписанные места о сем же указы посланы.

Ноября 8 д. 1773 году

Владимер Золотницкий

ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 118 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о сыску бежавшего находящегося при казенном саде ученика Флора Осипова.

8.11.1773 р.).

4.

Перші вибори міського самоврядування за загальноімперським законом

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской ис канцелярии

Новороссийской губернии здешнему Кременчуцкому купеческому правлению По указу Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской канцелярии Новороссийской губернии ПРИКАЗАЛИ оному купеческому правлению указом дать знать, что на будущий 775 год выбор старшин учинить определено балатированием: согласно с обрядом о выборе депутатов к сочинению проэкта Нового Уложения; в присудствии главного сей [=губернской] канцелярии члена, господина полковника Зверева; о чем ему и об[ъ]явлено для чего и велеть оному правлению чтоб к тому выбору старшин наличныя купцы, никуда не отлучались к чему и отлучных естли где поблизости находятся собрать, и состояли б готовыми, и здешнему кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ея Императорского Величества указу.

генваря 13 дня 1774 году

Владимер Золотницкий

[присяга виборщика на міських виборах 1775 р.]

Я ниже именованный обещаю и кленуся всемогущим богом пред святым Его Евангелием в том что хочу и должен при подлежащим выбором для присудствия в кременчуцком купеческом правлении бургомистра и ратмана по чистой моей совести без пристрастия и собственныя корысти еще и меньше по дружбе и вражды выбрать из моих сего города собратьев такого которого нахожу способнейшим и чистыя совести и от которого я надеюсь что оно в возлагаемом на его сим обществом деле окажет себя верным Ея Императорского Величества усердным сыном отечества и согражданином ревнительным о общем благе во исполнение высочайшия воли Ея Императорского Величества естли же при сем выборе инако поступлю то подвергаю себя как нерадивы о ползе и благе всего отечества в котором и мое собственное заключается в нынешней жизни всеобщему своих граждан презрению а будущей пред богом и судом его страшным ответу в заключении же сей моей клятвы целую слова и крест спасителя моего. Аминь.

ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 156 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о выборе старшины – на место старшины Дмитрия Селиванова кременчуцкого купца Ивана Арешникова. 31.01.1774, 1775). – Арк. 2-3.

5.

«Квартирне питання» у ще свіжій губерньській столиці

Указ Ея Императорского Величества Самодержицы Всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии здешнему кременчуцкому купеческому правлению

По указу Ея Императорского Величества Новороссийская губернская канцелярия по доношению генерального писаря Василья Очереткова при представлении господина полковника Зверева в сию канцелярию на рассмотрение присланому, в котором об[ъ]являет, зашедшей в бывшее в Елисаветградской провинции тревожное время Елисаветградского пикинерного полку Роты Аврамовской житель Кондрат Цыбулевской купил у здешнего кременчуцкого жителя Савы Бурчанова двор состоящей при берегу Днепра возле двора надворного советника и кременчуцкой пограничной таможни деректура Нелюбова ценою за сорок пять⁴⁰² рублей, где по одводу полицейских дел он Очеретков квартиру имеет, по высылке ж показанного Цыбулевского на прежнее его жилище препоручил оной двор со всем имеющимся в нем хоромным строением в рассмотрение ему Очеретке покуда сам он для продажи одного приедет, а когда и без него покупатель сыщется то дозволить за вышеписанную цену продать. В том же дворе имеется строение изба с чуланом старая и во оном камора рубленая с ледовнею покрыта дранью со огорожею, а как оной двор по повелению Главной Команды приходит в ломку то дабы по взятые безденежно пред[ъ]явленный хозяин Цыбулевской обыдим не остался просит учинить рассмотрение, а учиненною в сей канцелярии резолюцією велено как от ломки того дому освободить невозможно, то просителю генеральному писарю Очереткову об[ъ]явить, чтоб он строение снес в другое удобное место или продал бы по оценке а за землю по положению сей канцелярии сыскать денги с того кому земля отдана будет, о чем ему Очереткову и об[ъ]явлено было, а потому он во объяснение представляет что того двора с сторением в другое место снести [нельзя?] и как никто показанной от Цыбулевского цены не дает то ниже оной и продать сам собою без хозяина не может для чего ПРИКАЗАЛИ предписанной двор в котором квартирует генеральной писарь Очеретков за плац майора капитану Турченинову (за болезнь архитектора Неелова) обще с купеческим старшиною оценить, о чем к нему капитану Турченинову и в здешнее кременчуцкое купеческое правление послать указы и велеть по оценке того двора ему Турченинову за общими руками с купеческим старшиною подать в сию канцелярию репорт и здешнему кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ея Императорского Величества указу.

июня 12 д. 1774 году

Ларион Алексеев

ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 202 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о продаже Елисаветградского пикинерного полку роты Аврамовской жителя Кондрата

⁴⁰² «Пять» дописано зверху іншим почерком – то, може, це вже «спекулятивна» націнка.

*Цибулевского двора в Кременчуге по прописанным в том указе резолюциям.
15.06.1774 р.).*

6.

Упорядкування міських ремісничих цехів

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской из канцелярии

Новороссийской губернии Кременчуцкому купеческому правлению

По указу Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской канцелярии Новороссийской губернии разсуждая что в Кременчуге ныне находится немало мастеровых разного звания людей в цехи записавшихся, то надлежит устроить порядок их жителства: для того ПРИКАЗАЛИ в Кременчуцкое купеческое правление послать указ и велеть ныне расписать всех их по цехам; и выбрав цехмейстеров, всякому из оных получить всегдашнее об них иметь сведение, и в добром их поведении надзирание, и чтоб отныне навсегда нарядами и поборами всякой цех уже зависил под ведомством купеческого правления, от них цехмейстеров, но кто цехмейстеры выбраны будут, и какие именно, оным в ведение мастеровые отдадутся, прислать список и быть им цехмestерам погодно, а на будущия выбирать других, или оставлять и тех же, ежели и на другой год оных вибирут, но отныне сей порядок сохранить на всегдашнее время: и Кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ея императорского величества указу.

генваря 20 дня 1775 году

Владимир Золотницкий

капитан Александр Ра...лов

генеральный писарь Павел Мотливич

Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 284 (Дело по указу Новороссийской губернской канцелярии о распределении над цехами погодно цехмистров. 22.01.1775 р.). – Арк. 1.

7.

*Вибори міського самоврядування (у новоутворений магістрат)
за загальноімперською губернською реформою 1775 р.*

Указ Ее Императорского Величества самодержицы всероссийской
из Новороссийской губернской канцелярии Кременчуцкому купеческому
правлению

ПО УКАЗУ Ее Императорского Величества новороссийская губернская канцелярия в сходство предложения Его превосходительства господина генерал-маіора новороссийского губернатора и кавалера Матвея Васильевича Муромцова от 14 сего ж м[еся]ца последовавшего на меморию сей канцелярии ПРИКАЗАЛИ для учреждения здесь в Кременчуге вместо купеческого правления магистрата назначить будущего ноября 1 число: о чем для ведома и дабы на то число все здешнее купечество которые не в отлучках для выбору в оной магистрат президента и других членов были в собрании послать в оное правление указы и Кременчуцкому купеческому правлению учинить по сему Ее Императорского Величества указу.

Октября 28 дня 1776 году

Ларион Алексеев

Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 540 (О выборе разных годов в сей магистрат в судьи). – Арк. 1.

8.

Список виборців-купців на міських магістратських виборах 1776 р.

Именной о всех имеющихся в городе Кременчуге купцах учинен список
[складений в зв'язку із першими виборами до магістрату у листопаді 1776 р.]

Первой гильдии

[1] Президент Василий Тотаринов

[2] Тимофей Рышков

Второй гильдии

[1] бургомистр Степан Милков

[2] Федор Бырюков

[3] Алексей Тепляков

[4] Иван Тотаринов

[5] Иван Аммосов

[6] Петр Масленников

[7] Осип Милков

[8] Федор Подковщиков

[9] Казма Толкачев

[10] Петр Попов

[11] Аврам Попов

[12] Петр Аникиев

~~[13] Иван Аникиев~~

[14] Алексей Топалцов

[15] Петр Бороздин

[16] Иван Переверзев

[17] Семен Сивицкий

[18] Дмитрий Соколов

Третьей гильдии

[1] бургомистр Михайла Волков

ратмани [2] Иван Протодяконов

[3] Петр Слепаковкин

[4] Михайло Маклаков

[5] Василий Алексеев син Тотаринов

[6] Тихон Шаповалов

[7] Дементей Черной

[8] Тимофей Герасимов

[9] Андрей Куприенко

[10] Петр Пантелеев

[11] Марко Васильев

[12] Казма Клинской

[13] Яков Соронин (=Воронин? Сорокин?)

[14] Иван Нерослов

[15] Семен Чеков

[16] Петр Бубнов

[17] Ерофей Невиницкий

[18] Гаврила Лихванов

[19] Семен Воробьев

[20] Тимофей Цаплин

[21] Андрей Покровский

[22] Данила Ложечников

[23] Семен Милков

[24] Федор Беляев

[25] Иван Аржеников

[26] Григорей Щербаков

~~[27] Фома Злуницин~~

[28] Михайла Катюнин

[29] Иван Швалев

[30] Алексей Лучанинов

[31] Василий Выкторов

[32] Авил Пимонов он же и Ерославцов⁴⁰³

[33] Ефим Ефремов

[34] Никифор Воронинов

[35] Павел Комишанской

[36] Евфим Садовников

⁴⁰³ Він таки *Вавила Ярославцев* знаний за скандалом із його банкрутством 1780 р. Цей кременчуцький бізнесмен звинувачував у своєму нещасті непорядки на митницях, коли окремим купцям вдавалося провозити вельми дорогі товари без сплати належного мита, а відтак і продавати їх за демпінговими цінами, див.: *Тищенко М.* Нариси з історії зовнішньої торгівлі України в XVIII в. – Біла Церква, 2010 (першодрук – 1927-1929). – С. 52-54.

- [37] Осип Ерофеев
- [39] Марка Лашеев
- [41] Антон Балабас
- [43] Василей Маклаков
- [45] Петр Селезенкин
- [47] Абросим Чернов
- [49] Кудин Безбородов
- [51] Петр Татаринов
- [53] Василей Наумов
- [55] Яков Чаплин
- [57] Андрон Валяев
- [59] Данила Авсяников
- [61] Фома Пазов
- [63] Степан Попов
- [65] Андрей Андреев
- [67] Степан Шатунов
- [69] Василей Переплетчиков
- [71] Иван Батурин
- [73] Василий Каляников
- [75] Сергей Соловьев
- [77] Кирило и Матвей Александровы
- [79] Тимофей Сапунов
- [81] Прокофей Собакин
- [83] Алексей Черникин
- [85] Антроп Новожилов
- [87] Иван Новиков
- [89] Иван Первой
- [91] Степан Карцов
- [93] Федор Донченко
- [95] Василий Шаган
- [97] Иван Попов
- [99] Иван Суханов
- [101] Борис Хлебников
- [103] Демян Дедко
- [105] Василий Бесчасной
- [107] Василей Иванов
- [109] Гаврило Чумаков
- [111] Игнат Подпружников
- [113] Осип Ячной
- [115] Павел Дехтяренко
- [117] Аким Пузанов
- [119] Алексей Морозов
- [121] Иван Цаплин
- [123] Петр Поневин
- [38] Казма Фалин
- [40] Константин Реутов
- [42] Семен Киреев
- [44] Иван Маклаков
- [46] Иван Соболев
- [48] Епифан Гребеников
- [50] Павел Самборский
- [52] Иван Ражнов
- [54] Иван Кигитов
- [56] Дмитрий Голиков
- [58] Семен Пастухов
- [60] Савва Чеботарев
- [62] Василей Дударев
- [64] Михайла Кателников
- [66] Иван Калашников
- [68] Иван Толстенков
- [70] Иван Шемякин
- [72] Петр Баранов
- [74] Владимир Фирсов
- [76] Алексей Максименко
- [78] Иван Гончеров
- [80] Иван Крапивников
- [82] Стефан Черникин
- [84] Петр Накунников
- [86] Иван Чигрин
- [88] Степан Шереметцов
- [90] Иван Лунев
- [92] Тимофей Игнатов
- [94] Василей Хлебников
- [96] Кондрат Кобилов
- [98] Дементей и Андрей Каменевы
- [100] Иван Дмитриев
- [102] Степан Таврий
- [104] Алексей Курдюмов
- [106] Фома Корнеев
- [108] Лука Черемисов
- [110] Иван Гарабаев
- [112] Ефим Ченчеев
- [114] Тимофей Могилников
- [116] Сергей Пузанов
- [118] Остап Хахло
- [120] Яков Литовченко
- [122] Федор Бараков

*Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 540 (О выборе разных годов в сей магистрат в судьи).
– Арк. 17-173в.*

9.

Вибори першого городничого (поліцмейстера)

Указ Ея Императорского Величества Самодержицы Всероссийской из
Новороссийской губернской канцелярии провинциальному кременчуцкому
магистрату

По указу Ея Императорского Величества Новороссийской губернской канцелярии, по рапорту кременчугского магистрата в коем прописывая в данном де ему при возстановлении оного от надворного советника Алексеева наставления между прочим в пунктах повелено во 2^м до распоряжения по внутренности города и всякого в нем благочиния и тышины а особливо нужных до целости оного и наиболее от пожара предосторожностей також и отвод в домах всех сограждан некасясь до тех которые особо от города хуторами живут так же здесь в городе казенных домов под постой квартир и словом что толко до полицейского благоучреждения ни принадлежит блюсти наипопечителным образом магистрату а в 3^м для лутшего порядка и наблюдения по городу полицейских учреждений как вышеписано с отводом квартир определить городничего и к нему одного квартирмистра снабдя наставлением городничего что б он при прочем исправлении своей должности каждой день о благосостоянии города по утру и в вечеру рапортовал и повелениям следовал Его превосходительства господина генерал-маіора Новороссийского губернатора и кавалера Матвея Васильевича Муромцова; во исполнение которого наставления кременчугской магистрат все порядки по городу и от пожара предосторожности також и в разводе квартир наблюдение чинить и по согласію здешних кременчуцких сограждан выбран для того к надлежащему исправлению полицейской должности отставной вахмистр Федор Татаринов на коего и оная должность споверена и достаточною инструкцією в наставление во всем он снабден. Но как ему оную должность с определенным им от сего магистрата квартирмистром править не без трудности то и требованию было от полицейских дел в присилку в помощь ко оному квартирмистру находившихся тамо определенных от кременчугского смотрительского правления к разводу квартир квартирмистра и десятских но от оной полиции не прислано да и прежде даваемых от той в сей магистрат на караулы к соблюдению состоящей здесь собираемой с купцов казенных капиталных денег суммы двух человек военнотружаших не присылается, а прислан толко один пикинер, а потому и просить сей канцелярии об отпуске находящихся при полиции квартирмистра и десятских також и о присилке другога военнотружашего человека на караул учинить по веление чтоб полицейские дела впредь до распоряжения по городу не касались равно и в разводе квартир никакова препятствия не чинили повелением не оставить. ПРИКАЗАЛИ: находящимся в здешнем городе за плац маіора прапорщику Голубову⁴⁰⁴ дать указ и велеть все прежде зависимые от него отводом квартир обывательские дома отдать по росписанию с показанием где кто именно и в каком доме по отводу стоит ныне поставленному здесь магистрату, а также оному поручить и находящихся при полиции от обывателей квартирмистра и десятских с тем чтобы определенной в полицейскую должность

⁴⁰⁴ Напевно, Голубов Василь, згодом поручник.

вахмистр Татаринов каждый день по утру и в вечеру рапортовал о всем не губернатору, а оному Голубову, ему же Голубову репортовать губернатору и иметь в своем распоряжении одни казенные дома и при гоубвахте к предохранению целого общества от пожара инструмента не касаясь ни в чем до распоряжения по внутренности города что же магистрат требует на караул военнотружущих людей то оных за умножением здесь караулов из гоубхвахта дать не можно, а когда по посланному из сей губернской в Полтавскую провинциальную канцелярию указу имеющиеся при оной инвалидные десять человек салдаты присланы будут тогда и оному магистрату из них четыре человека для караулу даны будут, о чем и оному указом дать знать.
декабря 23 дня 1776 году

Егор Арапов

Капитан Корнило Прокопович

Регистратор Иван Каплуновской

ЦДІАУК. – Ф. 2069. – Оп. 1. – Спр. 577 (По указу Новороссийской губернской канцелярии об распоряжении полицейской должности и поручении оной отставному вахмистру Федору Татаринову и о пр. 23.12.1776 р.).

10.

Організація міського простору – справа про місце для базару

Указ Ея Императорского Величества Самодержицы Всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии здешнему кременчуцкому магистрату По указу Ея Императорского Величества Новороссийская губернская канцелярия по рапорту оного магистрата⁴⁰⁵ коим представляет что города Кременчуга купцы, мещане и другие разночинцы за выводом из внутрь города базара и торговых мелочных лавок по дальнему разстоянию от жилищ а особливо за болшим песком в переходе и в непокупке во свое время съестных припасов признавая себе за неудобность просят об оном разсмотрения и куда надлежит о представлении, а как де и от магистрата усматривается яко точно всем кременчуцким гражданам следует в том не без нужды, а близ красных лавок состоящих во внутре жилища имеется удобное и порозжее место к продаже всяких съестных припасов и для мелочных лавок и потому да и по близости к мясным лавкам может всяк имея выгоду без затруднения ползоватца покупкою в одном месте потребных себе из лавок красных и мелочных товаров и съестных припасов, то не повелено ль будет по сим обстоятельствам и для лутчего отвращения иногда случающихся при торговле споров, и драк, и пересматривания как от обвахного [=гауптвахтного] караула, так и от магистрата сумнительных людей и непорядочных продаж показанной базар и мелочные лавки по удобнейшей внутре города вообще всем торговле перевести к болшим лавкам просить учинить разсмотрение, ПРИКАЗАЛИ показанному базару оставатца на прежнем ево месте впредь до разсмотрения о чем кременчуцкому магистрату указ послать, и посылается июля 7 д. 1777 году.

Ларион Алексеев

⁴⁰⁵ Початкове прохання магістрату датоване 4.IV.1777 р.

Рішення ускладнювалося тим, що місце, де планували розташувати базар, вже було обіцяне губернськими владами під побудову двору купця 1-ї гільдії Тимофія Ришкова, який планував перебратися з Путивля до Кременчука. Отже, 11 липня 1777 р. магістрат звернувся ще й до новоросійського губернатора М. В. Муромцева з проханням відвести те, ще порожнє місце, «к общественной всех граждан пользе» і додав спеціальний список бажаючих побудувати на там лавки. Цей перелік, цікавий у плані структури локальної торгівлі, і додаю далі:

...по берегу реки Днепра между господина [Андреяна] Плавецкого домом по улицы к торговой бани анбары для складки привозимых на байдаках Днепром разных товаров, а для продажи мелочных железных ременных и прочих товаров же равно и съестных нужно потребных для общества припасов кроме дегтя, сена и горячего вина лавки от торговой бани лицом к магистрату простираясь к красным рядам, а кто именно и что устроить желание имеет явствует ниже

На подленном тако подписано
со общества

- желаю я поставитъ анбары саление [=соляні] на реки Днепра на берегу *Василь Тотаринов*
- желаю построить *Степан Милков*
- желаю построить *Иван Гребеников*
- я желаю построить на реки Днепра на берегу анбар *Иван Тотаринов*
- желая поставитъ анбар соляной на берегу Днепра где было прежде показани Рыжкову против дом господина Плавецкого *Алексей Тепляков*
- желаю построить анбар соляной на берегу Днепра где было прежде показано Рыжкову против дома господина Плавецкого *Федот Бирюков подписался*
- желаю устроить лавку для мелочных товаров железных и всяких съестных припасов *Федот Прокофеев*
- желаю устроить лавку для мелочных товаров железных и ремных и всяких съестных припасов *Игнат Ветров*
- желаю устроить лавку мелочную и для железных, ременных, съестных припасов *Максим Логвинов*
- желаю поставитъ анбар соляной *Григорий Щербаков*
- желаю поставитъ лавку мелочную и для железных и ременных, съестных припасов кременчугский купец *Тимофей Герасимов*, а вместо ево неграмотново по ево прошению писарь Игнат Шестаков руку приложил
- желаю построить лавку мелочную для железных и ремных и прочих съестных припасов кременчуцкой купец *Дементей Черной* а вместо его неграмотново по ево прошению кременчуцкий мещенин руку приложил
- желаю построить лавку мелочную для железных и ременных и прочих съестных припасов кременчугский мещенин *Петр Жучков* руку приложил
- желаю построить лавку мелочную железным, ремных и прочих различех кременчугской купец *Казма Клинской* руку приложил
- желаю поставитъ анбар соляной *Тимофей Герасимов*, а вместо ево неграмотново кременчуцкий купец *Фома Пазов*
- желаю поставитъ лавку с мелочными разными товарами *Кудин Андреев*, а вместо ево неграмотново кременчуцкий купец *Фома Пазов* подписался
- желаю построить анбар для складки соли и муки по берегу *Аврам Попов*

- желаю поставить две лавки мелочных разным товарам *Василий Риболов* подписался

1777 году июля 11 дня мы ниже⁴⁰⁶ подписавшиеся дали сию подписку в Кременчугский магистрат в том что желание имеем построить своим коштом на порожнем в городе Кременчуге месте по берегу реки Днепра между господина Плавецкого домом по улицы к торговой бани анбары.

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 130 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о переводе базару [к] красным лавкам. 4.04.1777 р.).

11.

Як стати городянином? Справи запису до цехових та до міщанства

В Кременчугский магистрат

от малороссянина Андрея Германова сына Павловского
Доношение

Отец мой был выходец ис Полши проживал в давних временах в Киеве. По умертвии оного я именованный лет за десять пошел ис Киева и в разных Малороссийских и здешней Новороссийской Губернии местах находился во обучении портного мастерства. А н[ы]не будучи Крюковского уезда в шанце Яновском у работы тамошним жителям разных одеж женился на волной девице у капитана Бутовского служившей то и желание имею по не имению еще тамо никакой оседлости записатся ведомства оного магистрата в кременчугской цех того ради и прошу покорно кременчугского магистрата об определении меня в кременчугский цех со взысканием с мене указных податей в казну и отдаче для свободного мне во оном шанце ради мастерства пребывания пашпорта учинить милостивое рассмотрение.

К сему доношению малоросиянин Андрей Павловский⁴⁰⁷.

19 сентября

1777 году.

Указ ея императорского величества самодержицы всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии Кременчугскому магистрату По указу Ея Императорского Величества Новороссийская губернская канцелярия по рапорту оного магистрата а во оной по доношению малоросиянина Андрея Павловского которым представляя что отец ево по выходе ис Полши проживал в давних временах в Киеве по умертвии ж ево он Павловский лет за десять пошел ис Киева и в разных малороссийских и новороссийской губернии местах находился в обучении портного мастерства. А н[ы]не будучи Крюковского уезда в шанце Яновском у исправлении тамошним жителям портной работы женился на волной девице у капитана Бутовского служащей и по неимению тамо никакой оседлости желает записатца здешнего города в цеховіе почему Кременчугский магистрат и свидетелствуя что оной Павловской человек волной и нигде не записан просит об определении в цеховые снабдить указом ПРИКАЗАЛИ оного малоросиянина Павловского на основании конфирмованного от Ея Импера-

⁴⁰⁶ Це копія – в оригіналі цей пасаж, напевно, був на початку документа.

⁴⁰⁷ Це речення-підпис записане власноруч – отже, майбутній цеховий був письменний.

торского Величества о Новороссийской губернии Плана главы 6 2го пункта в здешней портной цех причислить и об оном ко исполнению во оной магистрат и для сведения в Крюковскую воеводскую канцелярию указы послать и Кременчугскому магистрату учинить по сему Ея Императорского Величества указу.
октября 10 дня 1777 году

Егор Арапов

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 26 (Дело по доношению малороссиянина Андрея Павловского о причислении ево в Кременчугский цех. 19.09.1777 р.).

В Кременчуцкой магистрат

З бывшего Войска Запорожского от козака Федора Шевця

Покорное Доношение

Я нижайший вышел з бывшего Запорожа в слободу Богоявленскую [тоді це Крюківський повіт, нині с. Червона Кам'янка Олександрійського р-ну] холостим в 777 году м проживал чрез три года и одружился в 779 году в Новом Кодаке и перешел з више помянутой Богоявленской слободы за писменным видом в слободу Петриковку и желаность имею записаца в кременчуцкое мещанство для торгового промысла и объявляю своего собственного капитала шестьдесят рублей. Кременчуцкого магистрата покорнейше прошу о принятии меня в силе Сенацких указов учинить рассмотрение, а что я прописаное число капитала имею преставляю по себе надежных поруков. К сему доношению бывшего Запорожа козак Федор Швець а вместо ево неграмотного по ево прошению Петриковского мещанского правления писар Федор Якимов руку приложил.

Марта 29 д.

1780 году.

Указ ея императорского величества самодержицы всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии Кременчугскому магистрату
По указу Ея императорского величества Новороссийская губернская канцелярия по рапорту оного магистрата коим по доношению бывшей Запорожской Сечи козака Федора Шевца представляет, что он находился в той Сечи по разным козака во услужении годов з двенадцать, а потом перешел в слободу Петриковку где оженился и жителство имеет записанным же нигде не состоит, а ныне желание имеет в Кременчуцкое мещанство с капиталом на шестьдесят рублей приписатся причем прилагая данную ему от сведущих ево состояние и капитал поручительную подписку просит о причислении показанного Шевца в то звание учинить рассмотрение ПРИКАЗАЛИ в Кременчуцкий магистрат послать указ и велеть вышеписанного бывшего запорожского козака Федора Шевца пожелание ево с об[ъ]явленным капиталом в Кременчуцкое мещанство определить.
мая 4 д. 1780 года.

Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1186 (По доношению бывшего Войска Запорожского козака Федора Шевця коим просил о причислении ево в кременчуцкое мещанство. 3.04.1780 р.). – Арк. 1-2.

12.

Розпродаж пограбованого Запоріжжя

Указ ея императорского величества самодержицы всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии Кременчугскому магистрату По указу Ея Императорского Величества Новороссийская губернская канцелярия по предложению здешнего губернатора господина генерал-майора и кавалера Николая Даниловича Языкова которым прописывая что оставшимся де от распродажи бывших запорожских старшин кошевого Калнышевского, судьи Головатого и писаря Глобы скот и вещи предложил его превосходительство Славянской провинциальной канцелярии продать с публичного торгу для явки покупателей учинить публикации назнача к продаже срок четверонедельной от публикации. Серебро и некоторые с тех вещи отправить в губернскую канцелярию к таковой же продаже предлагает таковую ж публикацию от себя сделать чтоб чрез четыре недели как в губернию так и в провинцию покупщики явились и заявкою в губернию как сеи так и остающие тут вещи продать а как де для объявленного скота в провинции заготовлено сено то по продаже скота велел он господин Губернатор и оное продать же. ПРИКАЗАЛИ в Елисаветградскую провинциальную, Крюковскую и Новосенжаровскую воеводские, полковую Полтавскую канцелярию, губернского уезда земскому комисару капитану Петрову да в здешней кременчугский и полтавский магистраты послать указы и велеть во всех им подведомственных местах о вышеписанном учинить публикацию и ежели по оным сыщутся охотники к покупке вышеписанного оставшегося от распродажи бывших запорожских старшин скота и вещей тем велеть для покупки оного явится в сей губернской и Славянской провинциальной канцелярии. Ее ж непременно от сего числа чрез четыре недели равно ж естли бы и сыскатся не могли донести сей канцелярии.

ноября 1 дня 1779 году.

Григорий Булацель
Секретарь Петр Папский⁴⁰⁸

Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 1089 (По указу Новороссийской губернской канцелярии о вызове желающих к покупке оставшихся за распродажею бывших запорожских старшин скота и вещей. 4.11.1779 р.). – Арк. 1.

13.

Матеріали ревізії Кременчуцького повіту 1782-1783 рр.

Получен 24 октября 1782 года
Губернского Кременчугского Уезда в земское Комисарство
З кременчугского Смотрителского правления
Рапорт

Учиненная ис поданных к нынешней Ревизии сказок коликое число в округе кременчугской по прежней Ревизии состояло какого звания людей ис чого числа

⁴⁰⁸ На це з Кременчуцького магістрату 1.XII.1779 р. і Крилівського купецького правління 22.XI.1779 р. рапортували, що бажаючих до покупки немає (див. відповідно арк. 5-5зв. і 4).

убило после ревизии вновь родилось и разными случаями прибило и сколько
зачем нынешней ревизии в наличности состоит мужеска и женска полу душ
перечневая ведомость у сего прилагаетца.

Смотритель Кременчугский Михайло Комашка

1782 году

октября «25».

ЦДИАУК. – Ф. 1820. Новоросійська губернська канцелярія (1776-1784).

– *Спр. 22 (Справа про проведення подушної ревізії в м. Кременчуці та його округах). – Арк. 129.*

Новороссийской губернии губернского Кременчугского уезда округи Кременчугской	Звание людей

ЦДИАУК. – Ф. 1820. – Спр. 22. – Арк. 130зв.-134.

Опись с поданных к нынешней ревизии от разных начальников за казенных, от господ Помещиков и других чинов за своих людей состоящих в губернском Кременчугском уезде сказок, с писанным в двойне от есть без хат и с хатами копиям, учинена сентября 4 дня 1783 года⁴⁰⁹.

З в а н и е	Ч и с л о				
	сказка	в них листов	хат	мужеска	женска
Округи Кременчугской Города Кременчуга и принадлежа- щих к оному, села Богомолówki, и деревень Пешаной и Кохновки, о воинских поселянах и о их подсу- седках тож о служащих, отстав- ных, нижних чинах и рядовых	2	128	536	1630	1562
<i>Тои же округи о владелческих подданных и служителях</i> Губернаторского товарища Василия Федотьевича Нелюбова	2	4	2	10	7
Коллежского советника Емельяна Ивановича Седнева ⁴¹⁰	1	2	11	28	25
Подполковника [Якова] Шошина	2	4	2	12	7
Коллежского асесора [Корнила] Прокоповича	2	4	5	15	9
Секунд-маіора [Андрія Григоро- вича] Остроградского	2	4	17	56	48

⁴⁰⁹ Атлас Катеринославського намісництва 1787 р. (див.: *Описи Степової України...* – С. 171-179) доповнює ці дані, бо там подані і назви сіл «поміщицьких» та ін.

⁴¹⁰ 1784 р. Седнев продав свій хутір у Кременчуцькому окрузі Г. Потьомкіну (*Держ. Арх. Ростов. Обл. – Спр. 800. – Оп. 1. – Спр. 453*).

Секунд-маіора [Євстафія] Чичерова	2	4	1	5	6
Секунд-маіора [Івана] Байдака	2	10	30	117	112
Ротмистра [Артема] Оболенського	2	4	6	19	13
Титулярного советника [Івана] Бродського	2	4	2	13	4
Прапорщика Шолохова	2	4	2	8	3
Прапорщице [Марії] Терентієвой ⁴¹¹	2	6	21	63	53
Коллежского регистратора [Павла] Леонтовича	2	4	5	13	10
Прапорщика [Павла] Орловського	2	4	1	1	2
Прапорщика [Петра] Филипова	2	4	7	22	20
Прапорщика [Миколи] Гаврилова	2	20	65	241	235
Прапорщика [Григорія] Келебердяна	2	8	14	77	65
Значкового товарища [Федора Федоровича] Москова	2	4	15	55	50
Ротного квартирмистра [Івана] Пивоварева	2	4	4	27	24
Копеиста Трохименкова	2	4	1	5	5
Копеиста [Івана?] Кирилова	2	4	2	2	7
Протопопы [Єфіма] Савурского	1	2	-	8	7
<i>О священнослужителях и церковных причетниках</i>					
Наместника [Олексія] Савича	2	4	9	26	21
Наместника Петрановського	2	4	3	6	10
Священника Кирила Буринського	2	4	4	14	9
<i>И т о г о</i>	6	12	16	46	40
Наместника [Олексія] Савича	2	4	1	1	3
Наместника Петрановського	2	4	4	5	12
Священника [Василя] Кадигроба	2	4	2	5	4
Священника Кирила Буринського	2	4	3	11	8
Священника Олександра Буринського	1	2	-	1	2
<i>И т о г о *</i>	51	130	229	849	764
<i>О крепостных людях</i>					
Губернаторского товарища Василия Федотьева Нелюбова	1	2	-	7	7

⁴¹¹ Ймовірно, йдеться про вдову Петра Андрійовича Терентієва, вахмістра (1767), власниці Терешківки (нині с. Вільна Терешківка).

* Це «ітого» враховує дані щодо підданих за винятком попереднього «ітого» для священників, але тоді всі підрахунки оригіналу хибні. Має бути відповідно: «49», «126», «223», «820», «741». Але підсумкове «а всего» за округою далі виводиться з хибних цифр оригіналу цього «ітого».

Коллежского советника Емельяна Ивановича Седнева	1	6	-	16	12
Подполковника Шошина	1	2	-	11	23
Капитана Петрова	1	2	-	-	-
Ротмистра Турченинова	1	2	-	5	4
Порутчика Турченинова	1	2	-	1	2
Прапорщика Гаврилова	1	2	-	1	2
<i>И т о г о</i>	7	18	-	47*	50
<i>А в с е х</i> **	66	288	781	2572	2419

Округи Власовской					
Местечка Власовки и принадлежащих к нему селах и хуторах о воинских поселян и разного звания людях	2	144	493	1594	1435
<i>О владельческих подданных и служителей</i>					
Коллежского ассесора Шароя	2	4	3	17	13
Пример майорши Салтановой	1	2	-	2	4
Секунд майора Маюбороды	2	8	13	60	37
Его ж майора Маюбороды	2	16	46	161	142
Капитана Данилкова	2	4	7	22	12
Капитана [Олексія] Байдака	2	4	1	3	4
Порутчика [Федора] Маюбороды	2	8	24	82	79
Порутчика Шевченкова	2	4	6	44	35
Подпорутчика Бабыча	2	10	35	104	98
Подпорутчика [Олексія] Комашки	2	4	5	14	11
Подпорутчика Устимовича	2	4	2	4	8
Вдовы подпорутци Задорожной	2	4	10	30	25
Прапорщика Комашки	2	4	4	26	28
Прапорщика Павлова	2	4	2	4	5
Бунчукового товарища [Павла] Руденка	2	8	20	60	58
Полкового асаула Волочая ⁴¹²	2	4	5	18	13
Манастира Городиского	2	8	19	55	58
Протопопы Савурского	2	4	1	2	1
Священника Игнатия Яновского	2	4	2	10	11
Священника Никитина	2	4	1	3	2
Священника Данила Яновского	2	4	1	5	3
Священника Игнатьева	2	4	1	2	2
Диакона Кременчугского Кадигроба	2	4	1	3	2

* Насправді «41».

** Має бути: «64», «284», «775», «2537», «2393» (при обрахунку цієї останньої цифри оригінал знову помиляється, адже у нього мало бути «2416»).

⁴¹² Ймовірно, з *Волочаїв*, козаків Кременчуцької сотні (з Богомолівки).

<i>И т о г о</i>	45	194 [*]	209	734 ^{**}	652 ^{***}
<i>О священнослужителях и церковных причетниках</i>					
Священника Игнатия Яновского	2	2	-	6	7
Священника Никитина	2	4	3	10	9
Священника Данила Яновского	2	4	3	9	7
Священника Чернавского	2	4	3	7	6
<i>И т о г о</i>	8	14	9	32	29
А в с е г о	55	282[*]	711	2363^{**}	2115

Округи Керебердянской					
Местечка Кереберды и ближайших ко оному хуторов о разночинцах воинских поселянах и о их подсу- седках подсосудках тож о служащих записанных при отцах и других родственниках	2	126	632	1831	1801
Тои же округи села Пришиба о вышеписанных званиях	2	86	373	1109	1046
<i>О владельческих подданных и служителях</i>					
Подполковника Владимира Трофимовича Золотницкого с известием значащимся о числе хат	1	12	55	195	177
Вдовы маіорши Фліоринской	2	26	79	281	228
Секунд маіора князь Семена Эристова	2	12	35	115	126
Секунд маіора князь Степана Баратова	2	8	31	80	100
Капитана князь Петра Туркистанова	2	8	20	71	64
Капитана князь Давида Туркистанова	2	8	26	106	85
Капитана князь Василия Баратова	2	4	3	17	13
Капитана Моисея Прокофиева	2	4	5	12	14
Капитана Федора Дяченка	2	8	10	40	42
Капитана Семена Дахнова	2	4	2	5	4
Ротмистра Димитрия Вынникова	2	12	36	112	108
Порутчика князь Ивана Туркистанова	2	4	7	31	28
Порутчика Якова Полонского	2	4	11	36	30

^{*} Реальна сума 132.

^{**} 741.

^{***} Реальна сума 651.

^{*} 290.

^{**} 2367.

Порутчика Семена Стариха	2	4	2	9	7
Прапорщика Матвея Прокопенкова	2	4	3	8	7
Прапорщика Фомы Волошина	2	4	2	10	8
Прапорщика Василия Морозова	2	4	2	4	7
Прапорщика Павла Ревуцкого	2	4	8	22	32
Прапорщицы княгини Сакадзевой управителя воискового товарища Максимовича	2	4	11	30	33
Удовы прапорщицы Маріи Морозовой	2	4	5	15	14
Регистратора Игната Дворникова	2	4	3	13	8
Полкового Писаря Китыци	2	4	2	3	4
Вахмистра Бугаева	2	4	2	6	5
Вахмистра Григорія Тройницкого	2	4	7	32	26
Удовствующей сотниковой Козелской	2	30	100	295	266
Умершого сотника Тройницкого дочери девицы Марфи Троиницкой	2	4	5	23	18
воинского товарища Тимофеева жены Анны Тимофеевой	2	4	2	4	5
Умершого воинского товарища [Ивана] Макогона жены Мотроны Макогоновой	2	4	2	6	6
атамана Григория Петренка	2	4	3	12	12
Священника Герасима Федровского	2	4	5	18	20
Священника Ивана Ревуцкого	2	4	4	14	11
Священника Прокофия Бахкаловского	2	4	3	10	9
Священника Павла Гординского	2	4	2	4	3
Священника Тимофея Гординского	2	4	1	2	5
<i>И т о г о</i>	64	224	494	1641	1530
<i>О священо служителях и церковных причетниках</i>					
Закащика священника Степана Ревуцкого	1	2	-	9	9
Священника Прокофия Бахкаловского	1	2	-	13	8
Священника Ивана Иваницкого	1	2	-	13	8
Священника Андрея Гординского	1	2	-	13	9
Священника Герасима Федровского	1	2	-	11	6
Священника Андрея Хотинского	1	2	-	6	6
Священника Ивана Ревуцкого	1	2	-	7	8
<i>И т о г о</i>	7	14	-	67	56
<i>О крепостных людях</i>					
Маіорши Евдокии Фліуринской	1	2	-	4	9
Умершого сотника Троиницкого дочери Марфи Тройницкой	1	2	-	3	1

<i>И т о г о</i>	2	4	-	7	10
<i>А в с е г о</i>	80	454	1499	4655	4443

Округи Переволочанской					
Местечка Переволочны о разночинцах, воинских поселянах тож служащих записанных при отцах и других родственниках	2	46	137	329	378
Тои же округи села Солошина о вышеписанных званиях	2	24	83	215	211
<i>И т о г о</i>	4	70	220	544	589
<i>О владелческих подданных и служителей</i>					
Пример маіора [Василя] Потоцкого	2	4	9	37	33
Секунд маіора князь Степана Баратова управителя квартермистра Нищанского	2	8	8	41	33
Секунд маіорши Волковой	2	4	2	5	4
Капитана Ивана Петрова	2	4	1	4	4
Ротмистра Чернополского	2	4	9	36	30
Порутчика Котлярева	1	2	-	1	3
Подпорутчика Гончарева	2	4	4	19	16
Прапорщика Колбасина	1	2	-	1	1
Удовы прапорщицы Стрелниковой	1	2	-	2	2
Воинского товарища [Ивана] Руденка	1	2	7	25	19
Вахмистра Гегели	2	8	14	54	49
Каптинармуса Волка	2	4	8	18	26
Воинского товарища Тимофеева	4	20	50	175	137
Регистратора Совинского	1	2	-	2	2
Священника Гончарева	2	4	2	4	7
<i>И т о г о</i>	27	14	114	424	366
<i>О священо служителях и церковных причетниках</i>					
Священника Велбецкого	1	2	-	9	6
Священника Громаковского	1	2	-	6	4
Священника Гончарева	1	2	-	8	9
Священника Тополницкого	1	2	-	6	5
<i>И т о г о</i>	4	8	-	29	24
<i>О крепостных людях</i>					
Маіорши Волковой	1	2	-	-	1
<i>А в с е г о</i>	36	154	334	997	980

Округи Кишенской					
Местечка Кишенки о разночинцах воинских поселянах и о их подсу-					

седках тож о служащих записанных при отцах и других родственниках	2	134	452	1230	1178
Тои же округи о вышеписанных званиях					
Села Хандалеевки	2	28	78	228	210
Села Лучок	2	28	87	240	241
<i>И т о г о</i>	6	190	617	1698	1629
<i>О владельческих подданных и служителей</i>					
Полковника Заводовского	2	20	53	182	167
Пример маіора Потоцкого	8	38	82	316	295
Его ж пример маіора Потоцкого о крепостных людях	1	6	-	25	34
Секунд маіора князь Ивана Баратова	2	8	23	79	65
Его ж Баратова о крепостных людях	1	2	-	1	-
Секунд маіора князь Степана Баратова	2	22	67	235	206
Его ж Баратова о крепостных людях	1	2	-	1	4
Секунд маіора Качановского	2	4	-	3	3
Подпорутчика Курисы	2	4	2	3	4
Подпорутчика Бранчи	6	12	14	52	49
Прапорщика Потоцкого	6	20	43	133	117
Прапорщика Куресева	2	4	3	11	7
Воинского товарища [Ивана] Руденка	2	4	2	5	6
Атамана Петренка	2	4	10	26	28
Священника Андреева	2	4	2	11	6
Священника Григорьева	2	4	1	3	6
Священника Кушинского	2	4	2	4	7
<i>И т о г о</i>	47	166	310	1111	1032
<i>О священо служителях и церковных причетниках</i>					
Священника Ивана Григорьева	1	2	-	7	6
Священника Семена Григорьева	1	2	-	6	4
Священника Алексея Андреева	1	2	-	11	8
Священника Пантелимона Усенкова	1	2	-	6	8
Священника Гавриила Кушинского	1	2	-	12	9
Священника Гавриила Гординского	1	2	-	13	19
<i>И т о г о</i>	6	12	-	55	54
А в с е х	59	368	927	2864	2715

Округи Сокольской					
Местечка Соколки о разночинцах воиских поселян и о их подсосудках тож служащих записанных при отцах и других родственниках	2	174	858	2582	2335

<i>О владельческих подданных и служителей</i>					
Пример маіора Сахновского	2	4	2	3	8
Удовы маіорши Волковицкой	2	8	35	116	108
Капитана Петрова	2	4	2	5	6
Капитана Леонтьева	2	30	129	454	407
Капитана Дяченкова	2	4	3	8	7
Порутчика Сокологорского	2	4	12	35	29
Подпорутчика Кашенкова	2	8	26	104	98
Подпорутчицы Устимовычевой	2	4	1	3	6
Прапорщика Афердова	2	4	1	3	6
Прапорщика Гординского	2	4	3	8	9
Прапорщика Заворотного	2	4	2	9	4
Прапорщика Сокологорского	2	4	2	7	7
Сотника Нефорошанского Прокофиева	2	4	1	4	5
Подкоморого Петра Черниша и судьи земского Михаила Магденка	2	4	6	20	14
Депутата Тимченка	2	4	5	19	19
Регистратора Алексенкова	2	4	5	15	17
Вахмистра Ивасеры (<i>Ивасюри?</i>)	2	4	2	5	4
Каптенармуса Мирченкова	2	4	1	6	2
Грузинского дворянина Цалкаламидзева	2	4	3	4	12
Удовы Варвары Тхавадзевоу	2	4	6	18	21
Монастира Соколскаго	2	8	30	103	80
Протопопы Белявскаго	2	4	2	8	7
Закащика Евстафиа Сокологорскаго	2	4	10	40	32
Священника Ивана Сокологорскаго	2	4	8	27	27
Священника Павла Сокологорскаго	2	4	8	28	26
Священника Федора Сокологорскаго	2	4	3	8	7
Диакона Андрея Олховскаго	2	4	1	4	5
Удовы наместницы Сокологорской	2	4	1	7	6
<i>И т о г о</i>	56	150	310	1071	979
<i>О священо служителях и о церковных причетниках</i>					
Протопопы Былявскаго	2	4	3	11	10
Закащика Евстафиа Сокологорскаго	2	4	7	15	12
Священника Павла Сокологорскаго	2	4	5	13	15
Священника Василия Сокологорскаго	2	4	5	13	15
Священника Якова Смирницкаго	2	4	3	10	8
<i>И т о г о</i>	10	20	23	58	58
А в с е г о	68	344	1191	3711	3372

А в о в с е м у е з д е	364	1890	5443	17162	16044
--------------------------------	------------	-------------	-------------	--------------	--------------

Ведомость учиненная в Кременчугском смотрителском правлении коликое число имеетца в округе Кременчугской какого звания людей по прежней 764го года ревизии и сколко после того убыло и ноне налицо мужеска и женска полу душ значится под сым

1783 года сентября « » дня

З в а н и е	мужеска			Женска		
	До минувшей 764 года ревизии состояло положенных в окладе	Из того числа померло, рекруты отдано и другими случаями невозвратно выбыло	Ноне по поданым сказкам явльось. Положенных в оклад в прежнее перепись после оной вновь рожденных и разными случаями прибылых	До минувшей 764 года ревизии состояло положенных в окладе	Из того числа померло, рекруты отдано и другими случаями невозвратно выбыло	Ноне по поданым сказкам явльось. Положенных в оклад в прежнее перепись после оной вновь рожденных и разными случаями прибылых
а имянно в городе Кременчуге						
Прежнего звания старшин и других нижних чинов	16	-	23	-	-	15
Выборных козаков и их подпомощников равно и посполитых кои ныне все поступили в воинские поселяне	322	63	259	-	-	254
Их подсосудков	70	64	3	-	-	3
Оных поступивших в поселяне дворовых работников	26	-	37	-	-	33
Владелческих подданных	53	-	77	-	-	75
Владелческих крепостных	-	-	36	-	-	27
Владелческих дворовых работников	21	15	6	-	-	4
Владелческих подсосудков	3	-	22	-	-	23
Священо служителей и церковных причетников	4	-	40	-	-	30
Бродяг	11	-	-	-	-	-
И т о г о	526	145	503	-	-	464

Из вышеписанных по прежней ревизии донные разными случаи ста сорока пяти мужеска пола душ выбылых сошло в малороссийские места по тогдашнему нашему Новороссийской губернии учреждению.

В подведомственном округе а именно в селе Богомолвке						
Выборных козаков и их подпомощников равно и посполитых кои ныне все поступили в воинские поселяне	362	55	306	-	-	325
Их подсусудков	71	45	26	-	-	18
Их же дворовых работников	16	-	22	-	-	8
Реверсных рядовых пикинер	-	-	5	-	-	8
Отставных рядовых пикинер	-	-	8	-	-	4
В службе состоящих пикинер	-	-	2	-	-	-
Владелческих подданных	71	-	331	-	-	328
Священнических подсусудков	5	-	9	-	-	13
Владельческих дворовых наемников	1	-	4	-	-	3
Священо служителей и церковных причетников	2	-	6	-	-	10
Бродяг	1	-	-	-	-	-
И т о г о	529	100	719	-	-	717

Вышеписанное число убылых сто мужеска полу душ сошли в Заднепровские и другие места безвестно.

В деревне Пещаной						
Прежнего звания старшин и других нижних чинов	-	-	5	-	-	8
Козаков выборных и их подпомощников равно и посполитых кои ныне все поступили в воинские поселяне	349	-	353	-	-	303
Их подсусудков	24	11	13	-	-	16
Их дворовых наемников	20	-	26	-	-	5
Владелческих подданных	138	24	114	-	-	112
Владельческих дворовых наемников	2	-	-	-	-	-
Отставных пикинер	-	-	30	-	-	22
Реверсных пикинер	-	-	2	-	-	2
Служащих пикинер	-	-	9	-	-	1

Итого	533	35	552	-	-	469
-------	-----	----	-----	---	---	-----

Вышеписанные убылые тритцать пять мужеска полу душ с числа оных восемнатцать измерли а семнатцать сошло безвестно.

В деревни Кохновки						
Выборных козаков и их подпомощников также и посполитых кои ныне все поступили в воинские поселяне	349	-	502	-	-	488
Оних поселян подсуседков	12	-	28	-	-	3
Их же поселян дворовых наемников	1	-	23	-	-	7
Владелческих подданных	162	-	225	-	-	226
Владельческих дворовых работников	2	-	6	-	-	4
Подданических дворовых работников	1	-	2	-	-	2
Служащих пикинер	-	-	2	-	-	-
Отставных пикинер	-	-	10	-	-	14
Реверсных пикинер	-	-	5	-	-	2
Итого	527	-	803	-	-	774

А всего всех	2115	280	2577	-	-	2424
--------------	------	-----	------	---	---	------

[підпис смотрителя округи] Михайло Комашка
ЦДІАУК. – Ф. 1820. – Спр. 22. – Арк. 231-233зв.

Власовского смотрительства Перечневая ведомость из сказок к ревизии подаваемых о всех служащих и отставных нижних чинах и рядовых, их женах и фамилиях, государственных [и] владелческих поселянах и наемников обоого пола людях сочиненная
1782 году сентября 17 дня

Звание	мужеска	женска
В местечку Власовки		
Военнослужащих		
Капралов	5	-
Рядовых	6	-
Их жен и фамилий	5	10
Отставных		
Нижних чинов	3	-
Их жен и фамилий	7	10
Рядовых	4	-
Их жен и фамилий	8	8
Воинских поселян	214	204
Во всех оных наемников	51	2
Владелческих подданных	172	181
У оных наемников	21	19
Итого	452	434

В селе Недогарки		
Военнослужащих		
Капралов	2	-
Их жен и фамилий	3	3
Рядовых	34	-
Их жен и фамилий	14	34
Отставных		
Нижних чинов	3	-
Их жен и фамилий	6	6
Рядовых	24	-
Их жен и фамилий	30	55 (=51?)
Воинских поселян	547	533
Во всех оных наемников	25 (=21?)	3
Владелческих подданных	119	107
У оных наемников	-	-
И т о г о	803	737

В селе Рублевки		
Военнослужащих		
Рядовых	21	-
Их жен и фамилий	8	18
Отставных		
Нижних чинов	4	-
Их жен и фамилий	-	5
Рядовых	12	-
Их жен и фамилий	15	24
Воинских поселян	494	430
Во всех оных наемников	9	7
Владелческих подданных	129	98
И т о г о	693	582

В разных фюторах		
Военнослужащих		
Капралов	5 (=1?)	-
Рядовых	5	-
Их жен и фамилий	-	3
Отставных		
Нижних чинов	5 (=1?)	-
Их жен и фамилий	5 (=1?)	5
Рядовых	2	-
Их жен и фамилий	5 (=1?)	5
Воинских поселян	74	68
Во всех оных наемников	7	3
Владелческих подданных	270	225
У оных наемников	29	37
И т о г о	391	346

Священно и церковно служителей		
при Власовки		
Попов	2	-
Их жен и фамилий	6	6
Церковнослужителей	55 (=11?)	9
в селе Недогарки		
Попов	5 (=1?)	-
Их жен и фамилий	3	5
Церковнослужителей	2	2
в селе Рублевки		
Попов	5 (=1?)	-
Их жен и фамилий	1	3
Церковнослужителей	5	2
И т о г о	32	27
А всего всех	2371	2126

Поручик Федор Майборода

[в іншому місці є ще трохи порівняльних даних щодо Власівської округи – за ревізією 1764 р. тут лічиться 2105 чоловіків (кількість жінок не обрахована). За тією ж ревізією в окрузі 69 осіб старшини, 1099 козаків (категорія прирівнена тут до військових поселян) та 112 осіб підданих Пивогірського монастиря. Тут такі є дані за 1782 р., які трохи відрізняються від вищенаведених (у рядку «А всего всех»). За тим записом 1782 р. лічиться 2363 чоловіків і 2117 жінок.]

ЦДІАУК. – Ф. 1820. – Спр .22. – Арк. 76-76зв., 124-124зв.

Ведомость

учиненная в следствие состоявшагося ноября в 16 день 1781 года
и в народ публикованного манифеста,
из поданных к нынешней ревизии сказок,
коликое число Новороссийской губернии в губернском уезде
по прежней ревизии состояло какого звания людей,
из того числа убыло,
после ревизии вновь родилось и разными случаями прибыло,
и сколько совсем тем по нынешней ревизии в наличности состоит
мужеска и женска пола душ
и в каком первые из них состоять окладе по каким законам.
29 октября 1782 года⁴¹³

⁴¹³ «Відомість» мала (з правого краю) ще три графи – «По чему в год с души подати платять || рубли | копейки», «Коликое число тех податей вообще с каждого звания получают следует || рубли | копейки», «По каким указам» – але вони лишилися не заповненими, тому тут вони «обрізані».

Новороссийской губернии в Губернском уезде	Звание людей	По минувшей ревизии состояло положенных в оклад	Из того числа померло, в рекруты отдано и другими случаями невозвратно убыло	Ныне по по- данным сказ- кам явилось положенных в оклад в преж- нюю пере- пись, после оной вновь рожденных и разными случаями прибылых		Против последней ревизии	
						при- было	убы- ло
		мужеска	мужеска	муж.	жен.	муж.	муж.
В воинских селениях	Прежнего звания старшин нации малороссийской	69	30	39	46	-	30
	Выборных козаков, их подпомощников и свободных поспо-литых кои ныне все называются воинскими поселянами нации малороссийской	6976	-	9193	9010	2217	-
	<i>Всего всех во обще</i>	<i>7045</i>	<i>30</i>	<i>9232</i>	<i>9056</i>	<i>2217</i>	<i>30</i>
	Отставных нижних чинов и рядовых нации малороссийской великороссийской грузинской						
		16	-	604	542	588	-
		-	-	5	8	-	-
		-	-	3	1	-	-
	На реверсе состоящих пикинер нации малороссийской	-	-	136	126	-	-
	В воинской службе состоящих нижних чинов и рядовых нации малороссийской	-	-	291	166	-	-
	<i>Всего всех во обще</i>	<i>16</i>	<i>-</i>	<i>1039</i>	<i>843</i>	<i>588</i>	<i>-</i>
Во владельческих и воинских селениях	Владельческих подданных нации малороссийской	3346	-	5118	4788	1772	-
В казенных	Кунпанейцов отставных нации малороссийской	3	2	1	1	-	2
	Грузинцов	7	-	15	14	8	-

	Бобилей нации малороссийской	39	26	13	-	-	26
	В богаделнях и скалеченных	7	-	16	7	9	-
В монастыре	Послушников монастырских отданных во оной вечно на покаяние	-	-	4	-	-	-
	<i>А всего всех во обще</i>	<i>3402</i>	<i>28</i>	<i>5167</i>	<i>4810</i>	<i>1789</i>	<i>28</i>
В воинских селениях и по хуторам их хозяев	Подсуседков нации малороссийской у воинских поселян	510	317	193	187	-	317
	у старшин прежнего звания	100	55	45	41	-	55
	у отставных нижних чинов	112	13	99	99	-	13
	у священников и диаконов	123	-	211	208	88	-
	<i>А всего всех во обще</i>	<i>845</i>	<i>385</i>	<i>548</i>	<i>535</i>	<i>88</i>	<i>385</i>
В воинских и владельческих селениях	Наемников нации малороссийской у воинских поселян	531	105	426	177	-	105
	у старшин прежнего звания	38	9	29	23	-	9
	у монастыря Соколского	-	-	14	8	-	-
	у отставных нижних чинов	144	127	17	8	-	127
	у священников	40	21	19	16	-	21
	у владельческих подданных	9	4	5	3	-	4
	у штаб и обер офицеров	212	17	195	143	-	17
	Да у них же [=офіцерів] крепостных дворовых людей нации великороссийской	30	-	77	100	47	-
	лифляндской лютерского закона	-	-	3	1	-	-
	турецкой	-	-	3	-	-	-
	полской	-	-	1	1	-	-
	<i>Всего всех во обще</i>	<i>1004</i>	<i>283</i>	<i>790</i>	<i>481</i>	<i>47</i>	<i>283</i>
Воинских и владельческих	Священников и диаконов нации малороссийской	6	-	125	128	119	-
	Церковных	52	-	162	133	110	-

	причетников нации малороссийской						
	<i>Всего всех вообще</i>	<i>58</i>	<i>-</i>	<i>287</i>	<i>261</i>	<i>229</i>	<i>-</i>
	А всех вообще	12 370	726	17 063	15 986	4 958	726

Памятная записка:

	По смотрительским сказкам	12 362	-	17 020	15 932	-	-
	Писарем кременчугского смотрительства прибавлено священников	-	-	20	19	-	-
	По сказкам капитана Петрова в Переволочане работников да крепостных	-	-	2	-	-	-
		-	-	2	-	-	-
	По сказке подполковника Шошина крепостных великороссийских	6	-	11	23	-	-
	Ево ж крепостных полских	-	-	1	1	-	-
	Да подполковника Золотницкого крепостных великороссийских	-	-	2	2	-	-

ЦДІАУК. – Ф. 1820. – Спр. 22. – Арк. 155зв.-159.

14.

Міський благоустрій – прокладка і облаштування вулиць

Приговор

1783 году июля 18 дня мы ниже подписавшиеся здешние купцы, мещане и цеховые будучи в магистрате на сходки об[ъ]явлено издешних полицейских сил последовавшее известие о наряде для засипки и равнения улиц Екатерининской, Московской и Власовской сорока человек рабочих людей с лопатками и для возку песку десяти подвод, то мы полагаем самому магистрату на все общество учинить наряд сколько кому вывезть на какую улицу от господина городничего показано будет возов песку в том мы все согласны и подписуемся.

Степан Милков

Михайла ...[=Волков?]

Семен Фетисов

Федор Привалов

Тимофей Герасимов

Филип Бухтеев

А вместо неграмотных по их прошению подписал регистратор Кирила Кофетовский

Иван Третьяков

Петр[=Слепаковкин?]

Василий Зболов

Дмитрий Селиванов

Куприян Безбородов

Павел Самбурской

Дементей Черной

Алексей Евтеев

Захар Ложешников

Антон Вара

[далі ще 16 осіб кременчуцьких міщан, за яких також підписався К. Конфетовський]

Тимофей *Искачов* [=Игнатов?]

Василий Буринский

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3374 (Дело о уравнении по приговору Кременчугского купечества, мещан и цеховых улиц Екатерининской, Московской и Власовской 40 человек рабочих. 18.07.1783 р.).

15.

Потоцько-омельницький анклав правничих практик старої Гетьманщини

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской

Екатеринославского губернского магистрата из 2го департамента

Кременчугскому Городовому Магистрату

По указу Ея Императорского Величества полученному Екатеринославского наместничества из Палаты гражданского суда при котором препровождают ко исполнению ис присланных в оную палату из Екатеринославского наместнического правления сенатских указов состоявшихся 1776го и 1781го годов о оставлении части Полтавского полку сотен Омелницкой и Потоцкой на малороссийских правах в судопроизводствах и решениях дел копии повелевает от сего департамента куда надлежит и в подчиненные места учинить предписание Екатеринославского губернского магистрата 2^й департамент ПРИКАЗАЛИ в оной Кременчугский и во все подчиненные сему губернскому городовые магистраты с приложением в копиях тех в препровожденных указов для сведения и надлежащего где следует исполнения послать указы с тем дабы обоком каждым от себя сообщить и тамошним сиротскому и словесному судам. Генваря 31 д. 1785 году

Иван Максаков

Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 3978 (По указу Екатеринославского наместничества губернского магистрата суда о оставлении части Полтавского полку сотен Омелницкой и Потоцкой на малороссийских правах в судопроизводствах и решениях. 4.02.1785 р.). – Арк. 1.

16.

Городяни-борці з чумою 1784 р.

Генерал Маіора Правителя Екатеринославского наместничества и кавалера

Кременчугскому городовому магистрату

Предложение

За принятое по собственному произволению здешними купцами Татариновым, Рышковым, Гребенниковым, Травиным, Пенчуковым, Жорновым (=Иван Рожков/Ражнов?), Щербаковым, Кравцовым, Дехтяренком, Ковалевым, Долгоголовым, Волковым, Черникиным, Поповым, Безбородовым, Слепаковкиным, Черникиным, Крапивниковым, Зыбиным, Яковлевым, Михайловым и Гребенниковым участие в истреблении бывшей пред сим в городе Кременчуге прилипчивой на людях болезни и в восстановлении совершенного благополучия в пользу общую, а сверх того за понесенные усердные труды в доставлении на продовольствие находившихся в опасном карантине одержимых язвою съестных припасов, предлагаю Кременчугскому Городовому магистрату изъяснить со стороны своей всем означенным купцам и прочим участвовавшим в столь похвальном деле

особливую мою признательность, благодарность и удовольствие яко полезным и усердным к благу общему согражданам, о чем от меня и во все магистрат и ратуши писано

Иван Синельников*

15 мая 1785 года.

Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4155 (По предложению правителя Екатеринославского наместничества и кавалера Ивана Максимовича Синельникова в объявлении здешним купцам и мещанам бывшим в истреблении прилипчивой на людях болезни особливой Ево признательности. 23.07.1785 р.)⁴¹⁴.

17.

Організація і впорядкування кременчуцьких цехів 1787 р.

Список

Учиненной о состоящей в городе Кременчуге разного звания ремесленниках подмастерьях и учениках с показанием иногородних и иностранных.

сентябрь « » д. 1787 году.

1^й. Булочной управе

Звание мастеров. <i>Кременчугские мещане</i>	40. Григорий Волков
1. Иван Чуканов	41. Иван Козелской
2. Алексей Шевелев	42. Матвей Потапов
3. Ефим Белетеев	43. Малафей Сидоров
4. Назар Белетеев	44. Андрей Новоторцов
5. Сергей Сигоев	45. Андрей Садовской
6. Тимофей Новыков	46. мещанка Варвара Литовчиха
7. Алексей Волков	47. Матвей Гордунцов
8. Иван Щербина	48. Матвей Изотов
9. Алексей Горботов	<i>Новомосковские мещане</i>
10. Иван Калашников	49. Ульян Докучаев
11. Никита Лунич	50. Иван Павлов
12. Семен Алексеев	<i>Крюковские мещане</i>
13. Григорий Моряхин	51. Сергей Максимов
14. Павел Диев	52. Иван Новиков
15. Федор Шуст	<i>Кременчугские поселяне</i>
16. Павел Козловской	53. Макар Погореленко
17. Андрей Стоянов	54. Настасия Иванова
18. Иван Скитов	55. Алексей Посоваилов
19. Матвей Чекан	56. Козма Лифанов
20. Емельян Терентьев	57. Иван Середя
	58. Иван Татарченко

* Курсивом виділена власноручна дописка Синельникова.

⁴¹⁴ Запис про оголошення похвали у магістраті датований 25.VII.1785 р. У ньому дещо змінився перелік вшанованих купців – «Тотариновым, Рышковым, Гребенниковым, Приваловым, Пенчуковым, Рожновым, Щербаковым, Кравцовым, Дехтяренком, Ковалевым, Долгоголовым, Волковым, Черникиным, Крапивниковым, Зыбиным, Яковлевым, Михайловым и Гребенниковым».

21. Григорий Хлипа	59. Иван Евтух
22. Григорий Лосев	60. Осип Окрыпченко
23. Иван <i>Либынской</i>	<i>Отставные салдаты</i>
24. Яков Алексеев	61. Иван Зверов
25. Исак Лосев	62. Захар Волков
26. Яков Константинов	63. Настасия Волкова
27. Родион Беляев	64. Игнат Максимов
28. Иван Захаров	65. Фирс Павлов
29. Федот Иванов	66. Василий Алехин
30. Григорий Хаткевич	67. Федор Хатунский
31. Василий Чернишев	<i>Иностранные из еврей</i>
32. Иван Новоторцов	68. Меилех Мортхович
33. Александр Хлипа	69. Янкель Маеркович
34. Никита Григориев	70. Абрам
35. Иван Абросимов	71. вдова Мендля
36. Игнат Петров	72. Мошко Морткович
37. Степан Поляков	73. Меер Маеркович
38. Кирила Кириченко	74. Шмиль Ершекович
39. Алексей Иванов	

2^я. Резницкой управы.

1. Иван Прейс	11. Степан Хахлов
2. Василий Первушников	12. Андрей Натаров
3. Нестер Шевцов	13. Архип Рудаков
4. Василий Молчанов	14. Иван Кудрявцов
5. Сила Колесников	15. Денис Покотков
6. Гурь Кудзявцов	16. Иван Герасимов
7. Иван Конданков	17. Иван Чуфаров
8. Дементей Нотаров	18. Илья Варахобин
9. Семен Поляков	19. Лазарь Хватов
10. Сергей Пшеничной	

3^я. Кузнешной ремесленной управы

мастера:

1. Ремесленной Глава Федор Кригер – <i>иностранной</i>	
2. Федор Мамонов	
3. Евдоким Рубан	
4. Марко Лазуренко	
5. Иван Мамонов	
6. Иван Усов	
7. Матвей Ефимов	
8. Семен Калинин	
9. Яков Якубов	
10. Карней Харченко	
11. Иван Митрофанов	} <i>Иногородние</i>
12. Иван Глебов	
13. Павел Илченко	
14. Мокей	

Иностранные

15. Мартын Пара
16. Константин Васильев
17. Федор Павлов
18. Осип Короман
19. Федор Русов
20. Павел Алексеев
21. Павел Шишковский

Подмастерья:

1. Иван Кореленко – иностранной	
2. Федор Елистратов – иногородний	
3. Василий Ковалев	} <i>Мещани здешние</i>
4. Иван Миронков	
5. Ефим	
6. Иван Кухаров	
- мещанин кременчугской.*

4^я. Портной ремесленной управы.*Мастера*

*Жителствует в здешнем
городе Кременчуге*

1. Андрей Москаленков
2. Влас Сероквашенко
3. Иван Зеновский
4. Семен Дядешкин
5. Иван Озеров
6. Данила Компанейченко
7. Василий Абутолов
8. Захар Ревенков
9. Павел Руденко
10. Павел Перехристенко
11. Иван Кудрявцов
12. Никита Захватаев
13. Яков Танка
14. Степан Марашенков
15. Патракей Остапов
16. Антон Шмаков
17. Иван Медведьев
18. Иван Салников
19. Филипп Святодушенко
20. Андрей Стаканов
21. Кондрат Жирненко
22. Петр Роговский
23. Варлам Поляков
24. Андреян Жереков
25. Иван Рубасов
26. Василий Абатулов

13. Артамон Погребенко

14. Яков Радионов
15. Иван Кузетин
16. Александр Федотов
17. Василий Чижилов
18. Федор Декев (*Деиев*)
19. Данила Михайлов
20. Илья Гулиев
21. Афанасий Анака
22. Игнат Синелник
23. Василий Лесоцкий
24. Григорий Долголецкий
25. Михей Подорожников
26. Перфил Евреев
27. Алексей Немченко
28. Василий Тученков

Иногородние

29. Кирило Иванов
30. Павел Пакотин
31. Клим Кантеренко
32. Степан Ещенко
33. Иван Рымарев
34. Петр Данлиенков
35. Прокоп Романов
36. Михаил Голубов
37. Захар Мироненков
38. Яков Марусенков
39. Иван Камличенков
40. Тимофей Шумков

27. Радион Власов 28. Марко Рыбаков 29. Денис Даценков 30. Никифор Кириченков 31. Иван Понамарев 32. Илья Погребелской 33. Иван Витков 34. Трофим Сенчуков 35. Трофим Долголенков 36. Михайла Меренко 37. Дмитрий Неельненко 38. Иван Губарь 39. Максим Кибалник 40. Прокоп Шарашилатов <i>Иногородние:</i> 41. Осип Мартинов 42. Степан Лебедев 43. Моисей Етинко 44. Сергей Чернеченко 45. Антон Гортович 46. Николай Усов <i>Иностранные:</i> 47. Иван Баитин (Бактин) 48. Федор Лицефер <i>Подмастерья</i> <i>Иногородние</i> 1. Михайла Зоренков 2. Терентий Могилевской 3. Яков Бываличенков 4. Демян Шестаков 5. Максим Гodelонка <i>Здешие жители</i> 6. Петр Цыганков 7. Моисей Шебелников 8. Петр Бычек <i>Здешняго города жители</i> 9. Григорий Красилниченко 10. Василий Повторацкий 11. Прокоп Дьяченко 12. Никита Фанкерод	41. Николай Хало Стованской 42. Филип Шумков 43. Филип Коршонов 44. Емельян Ищенко 45. Клим Езеер – <i>иностранный</i> <i>Ученики</i> <i>Здешие жители</i> 1. Иван Дуков 2. Кирила Гортодый 3. Иван Беченко 4. Иван Высоченков 5. Гаврила Жарской 6. Федор Быков 7. Созон Литвиненко 8. Каленик Пищенко 9. Иван Васильев 10. Гаврила Варановский 11. Иван Петров 12. Макар Черниченко 13. Яков Щипцов <i>Иногородние</i> 14. Федор Нестеренко 15. Трофим Аладенков 16. Михайла Киселев 17. Игнат Болковский 18. Федор Шрамков 19. Алексей Богданов 20. Василий Щербин 21. Назар Захарченко 22. Иван Бывченко 23. Фома Серчень 24. Изот Петров 25. Радион Папчинский 26. Иван Кусенков 27. Михаила Гданцов 28. Семен Литвиненко 29. Дмитрий Хватов 30. Петр Агарев
--	--

5^й. Сапожной ремесленной управы

<i>Мастера:</i> <i>Жителствует в здешем</i> <i>городе Кременчуге</i> 1. Григорий Силаев 2. Антон Лебединской	1. Степан Сидоров 2. Семен Ганночка 3. Роман Коновалов 4. Иван Бобров 5. Захар Чернявской
--	---

3. Никита Бутилкин	6. Василий Черниченков
4. Степан Сидоров	7. Иван Лацков
5. Агван Шаповалов	8. Прохор Иванов
6. Кука Мамонов	9. Трофим Ключенко
7. Афанасий Нижников	10. Федор Островский
8. Савва Кляченко	11. Дмитрий Глушенко
9. Гаврила Заковоротней	12. Иван Данилов
10. Никифор Донской	13. Иван Соколов
11. Тихон Шаповалов	14. Федор Лебедев
12. Тарас Шаповалов	<i>Иногородние</i>
13. Лукьян Красилниченко	15. Стан Порубаев
14. Трофим Колесников	16. Василий Синек (<i>Синюк</i>)
15. Мелентий Силаев	17. Алексей Шубаров
16. Андрей Гагин	18. Петр Тонкопел
17. Иван Котляров	19. Фома Клименко
18. Федор Шелястин	20. Никифор Белко
19. Федор Индутной	21. Роман Васильев
20. Лазар Белявской	22. Иван Лимаренко
21. Филипп Белявской	23. Федор Бережной
22. Кирило Ткаченко	24. Василий Максимов
23. Иван Понамаренко	25. Гаврило Цырюлниченко
24. Федор Белецкой	26. Алексей Демченко
25. Александр Лимар	27. Семен Михайлов
26. Павел Самарской	28. Иван Федоров
27. Сидор Копитченко	29. Андрей Чернявской
28. Павел Пискунов	30. Никифор Шестидесятной
29. Степан Завалаев	<i>Иностранные</i>
30. Яков Смаженков	31. Семен Тараненко
31. Василий Канашев	32. Борис Павлов
32. Капрал Степан Мазуренко	33. Семен Григориев
33. Прокофий Нижников	34. Иван Герасименко
34. Гаврила Чайка	35. Федор Карациненко
35. Максим Кинченко	36. Иван Кветковской
36. Иван Нежинец	37. Из еврей: Шліом Шошкович
37. Максим Мирошниченко	38. Леонтий Александрович
38. Степан Кибалниченко	39. Воля Юдка
<i>Иногородние</i>	40. Абель Ицкович
39. Никифор Кляниченко	41. Абрам Беркович
40. Петр Кайдаш	<i>Ученики</i>
41. Сидор Каланин	<i>Здешние жители</i>
42. Филлист Сафронов	1. Николай Орлов
43. Никита Зайцов	2. Марко Уласов
<i>Иностранные</i>	3. Самойло Уласов
44. Федор Гекстер	4. Яков Понамарев
45. Иван Штенгель	<i>Иногородние</i>
46. Осип Зитель	5. Савва Краус

47. Григорий Семенов	6. Петр Певненко
48. Иван Басовской	7. Савва Харченко
49. Шмойло Беркович	8. Василий Дашенко
50. Аврам Леванта	9. Яков Иванов
51. Гершко Ицкович	10. Тимофей Андреев
52. Давид Волфович	11. Гордей Шаховченко
53. Янкель Ицкович	<i>Иностранные:</i>
54. Осип Шошкович	12. Томаш Трушинский
55. Янкель Пенкашевич	13. Гершко Борохович
<i>Подмастерья</i>	14. Лахман Абрамов
<i>Здесьние жители</i>	

6^й. Портной ремесленной управы из еврей

<i>Мастера:</i>	8. Самоил Фаиович
<i>Жителство имеет в</i>	9. Вениамин Ицкович
<i>городе Кременчуге</i>	10. Мошко Абрамович
1. Давид Шулемович	11. Мортхо Александрович
2. Берко Ехамович	12. Давид Хаимович
3. Зискель Фулевич	13. Келман Шулемович
4. Хаим Беркович	14. Янкель Нусенович
5. Гершко Беркович	15. Самоил Мошкович
6. Гершко Нахтулович	16. Хаскель Юскович
7. Иос Данилович	17. Нусон Вулфович
8. Хаим Лейб Еасович	18. Гоший Лейбович
9. Мортхо Абрамович	19. Пейсих Янкелиович
10. Волф Александрович	20. Арон Зийликович
11. Шлиома Шаиович	21. Годель Давидович
12. Самоил Мортхович	22. Абрам Нухемович
13. Хаим Леизарович	23. Мортх Ехалиович
14. Волф Шошкович	24. Ицка Лейбович
15. Самоил Фулиович	25. Лейба Аронович
16. Абрам Янкелиович	26. Хаим Лейбович
17. Ицка Крычевской	27. Меер Самолович
18. Берко Самойлович	28. Гершка Ицкович
19. Азик Лейбович	29. Иос Мортхович
20. Мошко Данилиович	30. Берка Иоскович
21. Фуль Зускович	31. Хаим Абрамович
22. Фишель Илкович	32. Ушер Мортхович
23. Янкель Лейбович	33. Волфов Абрамович
24. Ицка Абрамович	34. Илья Абрамович
25. Цыдик Ицкович	35. Абрам Лейбович
26. Мортхо Иоскович	36. Самоил Мортхович
27. Иос Волфович	37. Мошко Абрамович
28. Янкель Ицкович	38. Янкель Шулемович
29. Ицка Борехович	39. Израиль Езеерович
30. Мошко Лейбович	40. Фишель Абрамович
31. Юкель Мортхович	41. Арон Самоилович

32. Фроим Юскович	42. Мортхо Янкелиович
33. Юс Ицкович	43. Лейба Абрамович
34. Шулем Янкелиович	44. Гершка Хаимович
35. Гоший Янкелиович	45. Ицка Абрамович
36. Ицка Абрамович	<i>Ученики</i>
37. Абрам Ицкович	1. Гершка Волфович
<i>Подмастерья</i>	2. Гершка Янкелович
1. Абрам Волфович	3. Годель Израилиович
2. Зийлик Зиелемович	4. Израиль Лейбович
3. Волф Абрамович	5. Ехель Фишелиович
4. Меер Абрамович	6. Израиль Ушерович
5. Янкель Бурехович	7. Абрам Нухемович
6. Янкель Мортхович	8. Зискель Абрамович
7. Мендель Ехамович	

7^я. Шмуклерской и серебрянной ремесляной управы.

<i>Мастера:</i>	3. Абрам Мошкович
<i>Жителствуют в здешнем</i>	4. Гершон Мортхович
<i>городе Кременчуге</i>	5. Лейба Иошович
1. Хаим Гошеевич	6. Гершко Беркович
2. Давид Хаимович	7. Давид Ильевич
3. Мошко Волфович	8. Александр Иошевич
4. Илья Изакович	9. Гидоля Абрамович
5. Мошко Шлиомович	10. Берко Зовелиович
6. Шмуть Абрамович	11. Леизар Лейбович
7. Гершко Нухемович	12. Лейба Шлиомович
8. Абрам Исакович	13. Абрам Шошкович
9. Нусон Аронович	14. Фишель Шавилевич
10. Воля Мошкович	15. Берко Янкелевич
11. Лейба Хаимович	16. Зискель Волфович
12. Ицка Ехамович	17. Исак Абрамович
13. Лейба Леизарович	18. Волф Горшеевич
14. Израиль Ехамович	19. Тодрос Мортхович
15. Воля Менделиович	20. Шмуть Мееркович
16. Келман Давидович	21. Бениамин Юзефович
17. Александр Израилиович	22. Арон Нусонович
18. Мошко Ехамович	23. Волф Лейбович
19. Абель Маеркович	24. Давид Абрамович
20. Давид Мошкович	25. Берко Гершкович
21. Меер Абрамович	<i>Ученики</i>
22. Берко ...	1. Юкель Гершкович
23. Мошко ...	2. Меер Варшавский
24. Меер ...	3. Шмуть Мортхович
25. Зохер Давидович	4. Арон Юдкович
<i>Подмастерья</i>	5. Юдка...
1. Гершко Юшевич	
2. Мошко Лейбович	

Fridrig Wilhelm Kriger (*нідмис*)

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541 (По указу Екатеринославского губернского магистрата об открытии городской думы и о приготовлении к таковому надлежащих потребностей. 1786, 1787-1792 гг.). – Арк. 45-53.

Клятвенное обещание⁴¹⁵

Я ниже именованный обещаюся всемогущему богу пред святим Его Евангелием в том, что хочу и должен по чистой моей совести в должности мне препорученной, колико силы и возможности есть, поступать справедливо и безпристрастно, как во всех делах, так и в тщательном старании о благоуспешном сотоании ремесла, о прыращении искуства в ремесле, о добром порядке и о согласии ремесленных, ответствену за всякия упущения, злоупотребления или неисполнения ремесленного положения. Естли же инако поступлю, то подвергаю себя в нынешней жизни законному осуждению, в будущей же пред богом и судом Его страшным ответу и отчету. В заключение сей моей присяги целую слова и крест спасителя моего. Аминь.

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 20.

18.

Відкриття міської думи в Кременчуці

В Кременчугской Городовой Магистрат
Кременчугского Городского Главы Милькова

По силе высочайшего Ея Императорского Величества Городового Положения изданного в 21 день апреля 1785 года на права и выгоды российской империи городам, и указу Екатеринославского наместнического правления. Сего 787 года апреля 8 числа в городе Кременчуге городовая общая и шестигласная Думы в присутствии Екатеринославского губернского магистрата 1го департамента господина председателя обер-провиантмейстера Павла Климентьевича Халчевского торжественно открыты. А по открытии вышли в Кременчугскую Преображенскую церковь, где с подобающею должностию и усердием принесено всевышнему за здравие Ея Императорского Величества и Их Императорских Высочеств и за столь великия Ея к верноподданным щедроты с колено приклонением благодарственного молебствия. С которого числа по силе высочайшего Городового Положения в Кременчугской городской общей и шестигласной думе начали заседание и отправление по оному предначертанной должности. С чем за известие, с приложением именного списка о выбранных гласных, по приведении к присяги и вступивших в должность, оному городовому магистрату сим сообщая. О каковом извещении Екатеринославскому наместническому правлению, оногo наместничества правителю господину генерал-майору и кавалеру Ивану Максимовичу Синельникову и губернскому магистрату рапортами дано знать; а Управе благочиния сообщено. 1787 года апреля 10 дня.

Градской глава Степан Милков

⁴¹⁵ Такі присяги давали у церкві або старообрядницькій каплиці усі цехові старшини на виборах у березні 1787 р.

ЦДИАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541 (По указу Екатеринославского губернского магистрата об открытии городской думы и о приготовлении к таковому надлежащих потребностей. 1786, 1787-1792 гг.). – Арк. 28.

Из Кременчугской общей и шестигласной думы

В Кременчугской в городской магистрат

Сия обща и шестигласна дума имея разсуждение как находившеися в сей думме гласным купец Федор Тимофеев сын Привалов по нинешнему балотерованию избран обществом в градские головы купец же Тимофей Рышков по бившему в 786^м году при открытии сей думы выборам в гласные состоит первой под Приваловым того для и приговорили на место Привалова гласным от купцов быть оному Рышкову которого приведа и приведен к присяги на верность к службы ввести и введен в должность но и о том губернскому магистрату донести и донесено рапортом а о ней городской магистрат известить и извещается сем сообщением

декабря 16 дня 1787 года

Думной Сава Яковлев

Думной Федор Глядковский

ЦДИАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 4541. – Арк. 55.

19.

Исторія священника-старообрядця

Зовут Ево подлинно Иваном Федоровым сыном, а прозывают Ведмедков, лет ему от роду 55, веры греческого исповедания, родился он Орловского наместничества Кромскаго уезда в селе Плоском, от отца тамошнего жителя православной Успенской церкви дьячка Федора Семенова сына Ведмедкова, и матери Ирыны Никитиной дочери. С коих по умертвии отца оставался он в малолетстве при матери, напоследок изучась российской грамоты читать и писать, женился на дочери того ж Кромскаго уезда села Волкова церкви Рождества Пресвятой Богородицы дьячка Петра Радинова девке Ирине Петровой, с которою прижил детей двух сынов Лаврентия и Данила, да дочь Наталию коим ныне от роду лет – Лаврентию 20, Даниле 13, а Наталии 26, которая ныне находится города Калуги за мещанином Иваном Федоровым сыном Шемякиным в замужестве, прошлого ж 763 года генваря 18 в бытность Ево Ведмедкова в показанном селе Плоском рукоположен за болезнию коломенской епархии архиерея Порфирия (в ведомстве которого и он Ведмедков состоял) Московским архиереем Афанасием Тифлинским, того села Плоского в Успенскую церковь во священники, при которой и находился он 767 года по июнь м[еся]ц, а того м[еся]ца какого же числа не помнит, вознамерясь он содержать по старому обряду церковную отправку без всякой более причины бежал в Полшу в тамошнее местечко Ветку, и побыв во оном м[еся]цех с четыре пошел оттоль прямо на Российской Киевского наместничества фарпост называемой Вышковской, и явясь у тамошнего фарпостного командира имени и прозвания Его не знает, получил от него выходную, по которой вышедши он Новгородского-Северского наместничества в слободу Климову родом полского выходца, и явясь у тамошнего волостного бургомистра расколника Алексея

Хрущова, которой до того еще будучи ему Ведмедкову знаком, обще с тамошним обществом пригласил его Ведмедкова быть тои Слободы Климовой при церкви Покровской попом, в которой отправляется церковное пение по старому обряду, почему он Ведмедков и находился тамо без всякого о том какова-либо православного духовенства сведения 776 года октября по 6^е, напоследок по приглашению Его Елисаветградскими купцами Иваном Ивановым сыном Масляниковым с товарищи, коих имен и прозваний не знает, быть ему при елисаветградской расколничей часовне попом же, получа он того 6го числа от показанного бургомистра Алексея Хрущова билет, отправился оттоль в город Елисаветград, и по прибытии туда по согласию вышепрописанного купца Масляникова с товарищи оставлен самыми ими так же без ведома православного духовенства в Елисаветградской расколничей часовни попом, и жителствуя тамо по 782 год при сочинении в том году ревизии приписан он Ведмедков по желанию ево с показанным семейством города Херсона в мещани, между же тем в прошлом 785 году переведен он Медведков по согласию Кременчугских купцов и мещан содержащих расколническую веру, из города Елисавета в здешний город Кременчуг для бытия при здешней расколничей часовне попом же [на берегах аркуша – и в том 785 году за исключением ево из херсонского мещанства приписан во оное ж звание здесь в Кременчуге] при которой он и по сие время находится отправляя во оной церковное пение по старообрядческому Закону. С начала же бытности его при сей Кременчугской часовни хотя он по старому обряду и венчал разного звания и немалое число людей, но с одних толко расколников кои в часовню, а не в православную церковь приходят, а что подсудимой палате Кременчугской мещанин Никита Ретивой и жена ево Евдокия по допросам показали, что они будучи оба веры греческого исповедания якобы им в здешней часовни прошлого 787 года пред филиповым постом обвенчаны, но сие их показание несправедливо потому, что он их в то время хотя они к нему Ведмедкову и приходили с прозбою не венчал, и в том отказал им вовсе, по причине той что тогода он отдавал в замуж показанную дочь ево, и что он сам был слаб, а знает он Ведмедков, что показанные Ретивые точно обвенчаны в здешней часовни бывшим здесь у помощи ему Ведмедкову Александрийского уезда слободы Золотаревки расколничьим же попом по имени Иваном а по прозванию Мухиным, которой отбыл отсель сего года еще до воскресенских праздников, и где ныне находится в показанной ли слободе Золотаревки или где в другом каком месте, а так же венчал ли оной Мухин и еще кого из православных он Ведмедков не знает, и сам никогда такова рода людей кроме как вышеказано расколников не венчал, и к обвенчанию Ретивых с ним Мухиным согласия не имел, что показал справедливо в том и подписался. Вышеписаной кременчуцкой часовни поп Иван Ведметков своеручно подписался Допрашивал провинциальный секретарь Иван Курилов. [24.09.1788 р.]

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 5514 (Дело о обвенчании в здешней расколнической часовне веры православной греческого исповедания Кременчугского мещанина Никиты Ретивого с вдовою женициною Евдокиєю Ивановою дочерью. 1788, 1789 гг.).

– Арк. 3-4зв.

20.

Справа з євреями-ремесниками

В Кременчугской городской магистрат;
 Портного ремесла Управы,

Рапорт

Сія управа с числа открытия своего, между учинением порядка и благоустройства в находящихся под ведомством ея ремесленников, а паче в искоренении происходящего в их ремесле плутовства, и разных умышленных деяний, неоднократно усматривала – по жалобам от разных людей доходимым сии последние качества между еврейского закона жидами, над которыми хотя и учреждена портного ремесла особая Еврейская управа, и определены во оной по выбору их того ж Закона старшины, но в отмену городского положения, да і вовся не кстати судить им правоверного человека с жидом, учинившим ему какое ни есть плутовство, или обман (которой оных нередко бывает) а сверх того и мало таковых, чтоб кто из просителей в обыдах своих получал удовольствие, но по большей части не получа такового, обращается з прозбами в здешнюю управу благочиния, или в словесной суд, отколь обыдчик с виновником препровождается для разбырателства и в сію управу; то в пре[дот]вращение и далших таковых о оных жидов происхождении, сия Управа находит за благо, обратить себе их в подчиненность, с тем чтобы с показанных жидов выбран был доброго состояния старшины, и собранную из них сумму сколько ее ныне налицо, или еще собрать следует, обратить также в управу, где она и хранится должна под присмотром управных старшин, и потому предаю все выше писанное сему магистрату на рассмотрение, и спрашивает на то милостивой резолюции і кому следует предписания.

Старшина Андрей Москаленков (підпис власний?)

Февраля « » дня 1788 года

Портного Ремесла Управа рапортом представила что она с числа открытия своего между учинением порядка и благоустройства, в находящихся под ведомством Ея ремесленников а паче в искоренении происходящего в их ремесле плутовства и разных умышленных деяний неоднократно усматривала по жалобам от разных людей доходимым сии последние качества между Еврейского Закона жидами над которыми хотя и учреждена портного ремесла особая еврейская Управа и определены во оной по выбору их того ж закона старшины но в вотмену Городового Положения да и вовся не кстати судить им правоверного человека с жидом учинившим ему какое ни есть плутовство или обман (которой оных не делло бывает) а сверх того и мало таковых чтоб кто из просителей в обыдах своих получал удовольствие но по большей части не получа такового обращаются з прозбами в здешнюю управу благочиния или в словесной суд от коих обыдчик с виновником препровожаются для разбирательства и в сію управу то в пре[дот]вращение и далших таковых от оных жидов происхождении сія управа находит за благо обратить себе их в подчиненность с тем чтобы с показанных жидов выбран был доброго состояния старшина и собранную из них сумму, сколько ее ныне налицо или еще собрать следует, обратить также в управу, где она и хранится должна под присмотром управных старшин и потому предает все вышеписанное на рассмотрение и резолюцию.

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 5121 (О присоединении Еврейского цеху к російскому по
выборе з жидов старины к совместному с російскими начальниками присудствію.
7.02.1788 р.).

21.

*З історії міської промисловості
(цукрово-рафінадна і серпанково-кісейна фабрики)*

Из Кременчугской Управы Благочиния
в Кременчугский городской магистрат
сентября 4 1788 г. городничий Иван Война

С 1788 года сентября 7 дня

выписано из журнала

По сообщению Кременчугской Управы Благочиния коим в силу повеления
господина вице-губернатора и ковалера Ивана Васильевича Тыбекина требует
для освидетельствования купца Масляникова сахарной каменной фабрики
отрядить одного бургомистра коему и велеть явиться во оной управе благочиния.
ПРИКАЗАЛИ в управу благочиния явиться бургомистру Аршинову для
предписанного освидетельствования. Подленное за подписом судей.

С подлинным читал регистратор Андрей Щербина.

*ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 5457 (По сообщению Кременчугской Управы
Благочиния коим прописывая чтоб от сего магистрата во оную управу благочиния
одного бургомистра для освидетельствования купца Масляникова сахарной каменной
фабрики. 6.09.1788 р.).*

Указ Ея Императорского величества Самодержицы всероссийской, из

Екатеринославского наместнического правления Кременчугскому магистрату
По указу Ея Императорского величества Екатеринославское наместническое
правление по сообщению господина генерал-майора правителя сего
наместничества и кавалера Василья Васильевича Коховского коим прописывает
что полученной им от его светлости высокоповелительного господина генерал-
фельдмаршала Екатеринославского Таврического и Харьковского генерал-
губернатора и разных орденов кавалера князя Григорія Александровича
Потемкина ордер относительно открытия фабрикантом Брунером в Кременчуге
кисейной и батистной фабрики он господин правитель и кавалер препроводив
копію здешней казенной палате требовал дабы благоволила соответственно
изображенным в повелении Его Светлости кондициям заключить с ним
Брунером на законном основании договоров а к надлежащему о том сведению
сообщает с прописанного Его светлости ордера копію и сему наместническому
правлению ПРИКАЗАЛИ об оном дать знать кременчугскому градоначальнику
секунд-майору Адлерштралю и кременчугскому магистрату указами.

июля 26 дня 1790 года

Александр В...в

*ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 6270 (По указу Екатеринославского наместнического
правления об учреждении в городе Кременчуге кисейной фабрики. 13.08.1790 р.).*

22.

Кременчуцька судноверф

В Кременчугский магистрат
Коллежского ассесора Имшенецкого

По силе повеления Главной Команды назначено в Кременчуге производство казенных многих строений судов имеющих начатся в сем же еще м[еся]це; для чего избранно место по берегу реки Днепра против бывшего наместнического дому но как на оном месте много находится разных промышленичьих лесов и других материалов – и нужно все то очистить без остатка в самой скорости, то оной магистрат сим извещая прошу приказать кому следует те леса, шалаши и другие материалы убрать с того определенного для казенных строений места о чем от меня также извещено и господину городничему Адлерштралю.

Ассесор Николай Имшенецкий

декабря 12 дня 1789 года

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 5969 (По сообщению коллежского ассесора Имшенецкого которым требует дабы от сего магистрата повелено было очистить береги реки Днепра для строения разных казенных судов. 13.12.1789 р.)

23.

Дума проти городничого: зловживання і усунення поліцейстера

Указ Ея Императорского величества Самодержицы всероссийской, из
Екатеринославского наместнического правления Кременчугскому магистрату
По указу Ея Императорского величества, Екатеринославское наместническое правление, по Екатеринославской палаты уголовного суда, коим прописывая что господин генерал-майор Правитель сего наместничества и кавалер Василий Василиевич Коховский, препровождая при сообщении во оную палату в оригинале два доношения, полученные им господином правителем и кавалером 1^е от кременчугской градской думы 11-го, а второе от кременчугского ж Градского Главы Привалова 13 числ прошлого генваря в которых приносят жалобу на кременчугского градоначальника секунд-майора Адлерштралю, якобы за оказываемые им несправедливости гражданству тамошнему, долговременное содержание в тюрьме невинных, и забираемых единственно для употребления в работы ему Адлерштралю и кварталним, причинение неоднократно побоев палками кременчугским купцам, забирание ежечасто на ринку подвод у поселян приезжающих в Кременчуг с хлебом и разными припасами, под партикулярные свои работы, и довел до того что поселяни и ездить туда опасаются, а чрез то умножается дороговизна во всех припасах по недостатку оних в привозе, и что при всем том разного состояния люди и крестьяни которые должны иметь покормежные находят случаи получать от него Адлерштралю билеты нетолко для прожития в Кременчуге, но и для проезда в разные места здешнего наместничества, о чем во уверение Глава Привалов представил копию билета данного им Адлерштралем 24 декабря прошедшего 793 году Гавриле Неведовскому и Степану Зикову, и как де по изясненним обстоятельствам буди донесение Кременчугской градской думы и Градского главы Привалова есть действительно, признает он господин правитель поступки градоначальника Адлерштралю противными должности его, требовал призвав помянутого

градоначальника Адлерштраля взять от него надлежащее объяснение противу всего доносимого на него и затем войдя в сие дело со всею точностию поступить в рассмотрении и решении оного по точному содержанию высочайших узаконений и о последующем по сему его превосходительства господина Правителя и кавалера уведомить, по чему о висилки прописаного градоначальника Адлерштраля во оную палату к следствию сему правлению сообщаем, даби же со стороны кременчугского общества на основании Городового Положения 44^й статьи с доказательствами явился их стряпчий предписано от оной палаты тамошней градской сумми указом о чем и господин правитель наместничества уведомлен, ПРИКАЗАЛИ: кременчугскому градоначальнику секунд-майору Адлерштралю послать указ и велеть с получения оного тот час явиться в Екатеринославскую палату Уголовного суда, а до окончания над ним исследования к исправлению градоначальнической должности определить Екатеринославской штатной роты капитана Корнеева, которому послать указ и велеть без замедления следовать в Кременчуг и вступить в отправление градоначальнической должности, штатную ж роту препоручить той роты порутчику Пиваровичу о чем дать знать и кременчугскому магистрату. Сим указом февраля 6 дня 1794 года.

Семен Феууих (=Жебуньов?).

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 7986 (По указу Екатеринославского наместнического правления извещающем что до окончания над здешним градоначальником Адлерштралем в уголовной палате по донесению здешнего главы Привалова дела определено капитана Корнеева. 10.02.1794 р.).

24.

Створення і узгодження міського герба

1795го года декабря 17го.

По указу Ея Императорского Величества Кременчугский Городовой Магистрат по сообщению Кременчугского градоначальника пример-маіора Головина которым во исполнение предписания Екатеринославского наместнического правления требует учинить выправку под каким сей город состоит гербом рисунка, и естли есть, то тот рисунок з герба будиже есть, то к скорейшему донесению наместническому правлению сведения доставить к нему; а как высочайшаго о городах положения 28^ю статьею сказано городу иметь герб утвержденный рукою Императорского Величества и оный герб употреблять во всех городских делах, то по выправки с думою оказалось, что о испрошении помянутого герба от оной в 794^м году сентября 20го дня представлено его превосходительству господину генерал-майору Хорвату, но на то и поныне никакой резолюции не получено ПРИКАЗАЛИ о том что по справке оказалось ему Головину градоначальнику к сведению сообщением дать знать. Подлинное за подписом судей [це була копія з оригіналу].

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 9255 (По сообщению здешнего городничего Головина с требованием под каким сей город состоит гербом рисунка. 17.12.1795 р.).

25.

Зростання і ускладнення організації цехового ремесла у Кременчуці

1798 года апреля « » дня
опись городовым кременчугским разного звания мастерам⁴¹⁶.

1-й цех:

<i>Серебрянники и шмукляре</i>	<i>Живописцы маляре и лакировщики</i>
1. Марко Илькевич	26. Федор Лебедев
2. Никита Басович с сыном	27. Иван Богдановский
3. Хаим Гершкович	28. Фадей Смирнов
4. Давид Хаимович	29. Радион Мохов
5. Гершко Шрулькович	30. Фома Значевский
6. Мошка Шлемович	31. Павел Ермиев
7. Абрам Ишсевич	32. Василий Лебедев
8. Шмуль Абрамович	33. Афанасий Болщанов
9. Теодрис Мортхович	<i>Переплетчики:</i>
10. Давид Нумець	34. Тимофей Бласмов (Блажнов)
11. Гершко	35. Есель Беркович
12. Шая	36. Петр Гребенников по пашпорту польскому
13. Келма Давидович	<i>и Музыканты:</i>
14. Ицко Мехайлович	37. Яков Лещинский
15. Ицко Сахарович	38. Карп Драченко
16. Янкель Нухимович	39. Федор Поляков
17. Анъсель	40. Роман Махиненко
18. Шевель	41. Кирило Криловский
19. Марко Илькевич	42. Степан Кривый из Крюкова
20. Марко Илькевич	43. Матвей Полтавский
<i>Часовые мастера</i>	44. Еврей Виндоръ
21. Федор Кавелин	45. Еврей Лейба
22. Яков Матвейч	46. и еврей Абрам
23. Константин Басович	47. Яков Лвовской
<i>Конвесары:</i>	48. Ицко Михайлович
24. Абрам Вульфович	49. Келман Давидович
25. Давид	

2-й цех

<i>Каретники:</i>	47. Крестьян Кведнов
1. Егор Сорокин	<i>Тележники и колесники</i>
2. Корней Баранов	48. Никита Авсянников
3. Федор Баранов	49. Матвей Авсянников
4. Тыт Бычков	50. Аким Авсянников
5. Иван Богданович	51. Иван Уласенков
<i>Столари и скляръ</i>	52. Филипп Новиков

⁴¹⁶ Перепис і поділ за цехами проводив ратман Яким (Аким) Гнененко. Рішення про проведення перепису підписали градський голова Федір Савенко та гласні – Захар Ложечников, Григорій Дем'яненко, Дмитро Ераклієв (Бонаціос) і Василь Бугаєвський.

6. Афанасий Хлебников	53. Трофим Козирев
7. Василий Кудриня	54. Улас Сахаров
8. Минай Каретников	55. Василий Блинов
9. Никита Трушенко	56. Михайло Лебедев
10. Петр Чистяков	57. Егор Дорлов
11. Филип Еремеев	58. Ефим Аркасов
12. Илья Мартинов	59. Иевлей Радиокин
13. Трофим Жупелов	60. Алексей Авсянников
14. Алексей Сосън	61. Матвей Паникин
15. Василий Пижов	62. Степан Поляков
16. Степан Пижов	63. Иван Иванов
17. Григорий Ведмедев	<i>Обовошицки:</i>
18. Тарас Чайковский	64. Дорофей Чибысов
19. Василий Чернилин	65. Николай Окуниов
20. Сава Гординский	66. Герасим Кубчаров
21. Степан Кузьминский	67. Дмитрий Петрунинков
22. Ефим Слушкин	68. Филип Мартинов
23. Авдей Федоров	69. Самойло Фера
24. Василий Попов	<i>Бондарь</i>
25. Иван Мемерт	70. Моисей Горбоносов
26. Крестян Кведнов	71. Иван Перемеля
27. Афанасий Хлебников	72. Михайло Поливка
28. Василий Кудриня	73. Григорий Гудименко
29. Минай Каретников	74. Поселянин Антон
30. Никита Трушенко	75. Мартин Поляков
31. Петр Чистяков	76. Савва Гетманец
32. Филип Еремеев	77. Алексей Бондарь
33. Илья Мартинов	78. Екков Козловский
34. Трофим Жупелов	<i>Плотники:</i>
35. Алексей Сосън	79. Григорий Арлов
36. Василий Пижов	80. Антон Панфилов
37. Степан Пижов	81. Алексей Сурин
38. Григорий Ведмедев	<i>Подковныцовы:</i>
39. Тарас Чайковский	82. Кирило Стринак
40. Василий Чернилин	83. Анисим Храмой
41. Сава Гординский	84. Сергей Черншив
42. Степан Кузьминский	85. Микита Дунаев
43. Ефим Слушкин	86. Тимофей Шубан
44. Авдей Федоров	87. Микита Пирогов
45. Василий Попов	88. Тимофей Шувалов
46. Иван Мемерт	89. Иван Ершов

3-й цех

<i>портный и кушнирь</i>	43. Берко Хаимович
1. Павел Перекрестов	44. Азик Лейбович
2. Григорий Довгаленко	45. Ицко Абрамович

3. Степан Иванов	46. Осип Мартхович
4. Павел Адинаков	47. Иос Данилович
5. Евсей Медведев	48. Еизер Янкилевич
6. Федор Полежаев	49. Цудик Ицкович
7. Иван Медведев	50. Давид Шулямович
8. Егор <i>Зеницов</i>	51. Хаим Абрамович
9. Василий Романов	52. Ицо Бузхович
10. Козма Дяков	53. Фроим Осипович
11. Никифор Калашников	54. Гамшей Юдкович
12. Герасим Натаров	55. Ехель Мишерович
13. Прохор Вашков	56. Мордко Беркович
14. Евсей Поляков	57. Ицко Азыкович
15. Иван Пономарев	58. Шлиома Файбишович
16. Григорий Стрепетов	59. Цали Зевелевич
17. Левон Евдокимов	60. Марка Аврамович
18. Андрей Филимонов	61. Мошка Абрамович
19. Иван Старцов	62. Янкель Хаимович
20. Гаврило Москвичев	63. Гершка Аранович
21. Радион Зомов	64. Арон Рубинович
22. Данило Михайлов	65. Абрам Беннкиминич
23. Иван Весенльцов (<i>Васильцов?</i>)	66. Янкель Шайович
24. Трофим Довгаленков	67. Данила Иосипович
25. Трофим Синчуков	68. Гершка Герцавич
26. Василий Абутолов поселанин	69. Мошка Хаимович
27. Каленик Лугановский	70. Мартка Гершкович
28. Никифор Иршевский	71. Майора Абрамович
29. Никита Голофистов	
30. Козма Карповской	<i>Шапошники [и кушнуре]</i>
31. Тарас Белокин (<i>Белокінь?</i>)	72. Гамшей Янкелевич
32. Петр Бацов	73. Абрам Александрович
33. Никита Лехтионов	74. Михайла Лейбович
34. Павел Руденков	75. Ицка Шломович
35. Василий Полторацкой	76. Хаим Абрамович
36. Ефим Подорожников	77. Янкель Шлиомович
37. Осип Мартинов	78. Ицка Вульф Давидович
38. Иван Гусев	79. Давидка Лейбович
39. Омелян Третьяков	80. Марко Ушарович
<i>Евреи</i>	81. Вульф Лейбович
40. Хаим Осипович	82. Арон Шлиомович
41. Яков Морткович	83. Мошка Лейбович
42. Давид Лейбович	

4-й цех

<i>Сапожный</i>	30. Тимофей Антоненков
1. Иван Басовский	31. Константин Зубрицкий
2. Филип Белявский	32. Кирило Ткаленко

3. Афанасий Нижников	33. Кирило Липецкий
4. Захар Чернявский	34. Савелий Кийков
5. Федор Понидоко	35. Прокофий Нижников
6. Федор Омельченко	36. Тарас Шаповалов
7. Трофим Ключенко	37. Иван Сидоров
8. Никифор Кияница	38. Семен Колесников
9. Иван Гуминиченко	39. Тихон Усов
10. Федор Бондаренко	40. Федор Козаков
11. Николай Чиканов	41. Карп Пантелеев
12. Данило Дмитренко	42. Олексий Кисченко (<i>Нисченко?</i>)
13. Абрам Красногрудов	43. Максим Кийко
14. Яков Андреев	44. Федор Росляков
15. Гаврило Вашков	45. Григорий Прокопов
16. Дмитрий Ионов	46. Николай Богославский
17. Егор Назаров	47. Онисим Нанишев
18. Михайло Федоров	48. Яков Смаженко
19. Яков Константинов	49. Гаврило Заповоротной
20. Павел Зубков	50. Адам Мор иностранный немец
21. Павел Полторацкий	<i>Евреи</i>
22. Алексей Василенко	51. Абрам Леизарович
23. Федор Резниченко	52. Иосип Беркович
24. Николай Румянцов	53. Марко Иосипович
25. Семен Колесников	54. Ицко Шамшанович
26. Антон Тованцов	55. Борох Драмович
27. Семен Кудрявцев	56. Абрам Ицкович
28. Никифор Гетманец	57. Абрам Мордкович
29. Андрей Макаренко	

5-й цех

<i>Резники:</i>	42. Василий Алексеев
1. Яков Рыбалов	43. Яков Легонов
2. Михайло Рыбалов	44. Левон Григорьев
3. Мартин Селезнев	45. мещанин Михайло Иванов
4. Иван Чуфаров	46. Михайло Курасев
5. Василь Молчанов	47. Фома Самбурской
6. Филип Колосов	48. Данило Компанеиць
7. Гаврило Позняков	49. Федор Смирнов
8. Лазарь Фатов	50. Степан Протников
9. Силис Колесников	51. Гаврило Устинов
10. Василь Подшивалов	52. Семен Таран
11. Агафон Гребенников	53. Логвин Мосолитенов
12. Аким Гребенников	54. Иван Давиденков
13. Нестор Шевцов	55. Настасия Шелестиха
14. Илья Ворохобин	56. Алексей Кийко
15. Павел Кучерявцев	57. Варфтоломей Каменов
16. Иван Мелников	58. Терентий Посовайло

17. Иван Кондаков 18. Осип Еремин 19. Семен Чухрян 20. Савва Титов 21. Архип Рудаков 22. Петр Сафонов 23. Василий Шувалов 24. Иван Фатов 25. Федор Сушин 26. Никита Сушин 27. Иван Кудрявцев 28. Андрей Кудрявцев 29. Лев Кудрявцев 30. Гур Кудрявцев 31. Якив Кудрявцев 32. Тимофей Березан <i>Рыбников</i> 33. Федор Никифоров 34. Герасим Борисов 35. Гаврило Позняков 36. Тимофей Воронцов 37. Федор Воробьев 38. Абакум Гонодуков 39. Михайло Полухмахтер 40. Иван Ткелев 41. Осип Логвинов	59. Гаврило Запаваротной 60. Никифор Кияниченко 61. Гаврило Чекин 62. Иван Шаповалов 63. Алексей Дяков 64. Дмитрий Харитонов 65. вдова Анна Хомичева 66. Яков Черногор 67. Аксенья Пузалиха 68. Федор Макаров 69. Улас Лихмон 70. Яков Турченков 71. Семен Махначев 72. Прокофий Нижников 73. Сергей Поляков 74. Андрей Мартинов 75. Епифан Дюев 76. Яков Митрофанов 77. Кирило Травин 78. Василий Тихонов 79. Степан Афанасьев <i>Заводчики свешние:</i> 80. Мартин Селезнев 81. Самойло Володин 82. Василий Николаев
---	--

6-й цех

<i>Хлебники:</i> 1. Елена Карчеева 2. Григорий Прокопов 3. Андреян Чудадеев 4. Прасковья Зарезинова 5. Михайло Двужилин 6. Антон Шулгин 7. Катерина Тимофеева 8. Авдотья Панова 9. Василий Алехин 10. Василий Литаев 11. Агафья Петрова 12. Иван Саморонов 13. Савва Гординский 14. Амельян Куницин 15. Алексей Плохой 16. Василий Политаев 17. Иван Калашников	85. Алексей Чубаров 86. Прасковья Беляиха 87. Василий Нанашов 88. Михайло Алексеев 89. Семен Тихонов 90. Яков Смирнов 91. Иван Любимов 92. вдова Демидиха 93. Иван Харченко 94. Григорий Проценко 95. Меланья Середиха 96. Семен Таранцов 97. Тимофей Гусов 98. Герасим Быков 99. Андрей Виноградов 100. Федор Калинин 101. Парфен Чумаков 102. Алексей Чубаров
--	--

18. Иван Шоронко	103. Ион Несмернин
19. Иван Маенко	104. Федор Шанин
20. Илья Иванов	105. Семен Алексеев
21. солдатка Матючиха	106. Аксенья Тищиха
22. Мелань Слатова	107. Иван Шорников
23. Марья Барановскова	108. Яков Гуров
24. Фидев Баразов	109. Степан Плотников
25. Марта Ксянта	110. Агафья Кузнецова
26. Михайло Запорощенко	111. Петр Роговской
27. Устинья Гордеенкова	112. Андрей Глазков
28. Роман Богданов	113. вдова Ксения Курская
29. Григорий Чуданенко	114. Агафья Лебедева
30. Трофим Долгиненко	115. Варвара Плотникова
31. Данило Компанейченко	116. Евдокия Максимова
32. Варвара Красилникова	117. Авдотья Трофимова
33. Трофим Санчуков	118. Роман Коновалов
34. Иван Копсика	119. Любовь Соколиха
35. Никита Николайцев	120. Изот Маратной
36. Филип Терахов	121. Филип Корохин
37. Устин Рыбасов	122. Наталья Барабанчиха
38. вдова Арина Ковалева	123. Степанида Красноградиха
39. Авдотья Кошевская	124. Авдотья Грекова
40. Прасковья Мирошникова	125. Дарья Волкова
41. Павел Козловской	<i>Харчевники:</i>
42. Данило Степанов	126. Федор Никифоров
43. Василь Лапкин	127. мещанин Иван Михайлов
44. Федор Воробьев	128. Наум Бырюков
45. купец Абакум Гордунов	129. Герасим Борисов
46. Михайло Полухмахтер	130. Василий Тихонов
47. Иван Ткелев	131. Леонтий Капустин
48. Осип Михайлов	132. Филимон Иванов
49. Василий Алексеев	133. Василий Соколов
50. Яков Левонов	134. Максим Мирошников
51. Левон Григорьев	135. Радион Беляев
52. Михайло Иванов	136. Иван Истратов
53. Михайло Курасов	137. Степан Иевлев
54. Фома Самбурский	138. Иван Васильев
55. Данило Компанеец	139. мещанин Савостьян
56. Федор Смирнов	140. Алексей Пикарев
57. Степан Плотников	141. Борис Маторин
58. Гаврило Устинов	142. Мартин Кожин
59. Семен Таран	143. Матвей Русанов
60. Логин Мосолитенов	144. Павел Семенов
61. Иван Давиденко	145. Кузма Маторин
62. Настасья Шелестиха	146. Мещан Елисей
63. Алексей Кийко	147. Петр Соловьев

64. Варфтоломей Каменов 65. Терентий Посувайлов 66. Гаврило Запаворотный 67. Никифор Киянченко 68. Гаврило Чекин 69. Иван Шаповалов 70. Алексей Воденихов 71. Дмитрий Хритолов 72. вдова Анна Хамечева 73. Яков Пузоленко 74. Федор Макаров 75. Улас Лихман 76. Яков Турченков 77. Семен Махначев 78. Прокофей Нижников 79. Сергей Поляков 80. Андрей Мартинов 81. Иван Соколов 82. Филипп Бурлаков 83. Семен Ярьцов <i>(Юрьцов)</i> 84. Михайло Зайцов	148. Иван Кириченко 149. Иван Радионов 150. Пархом Булагонов 151. Гаврило Иванов <i>Квасники</i> 152. Семен Изъбеков 153. Андрей Кожин 154. Иван Михайлов 155. Иов Онемеринин 156. Севастьян Поляков 157. Иван Жемерикин 158. Алексей Третьяков 159. Тимофей Варанцов 160. Семен Юрьев 161. Севастьян Поляков 162. Федор Никифоров 163. Григорий Орлов 164. Епифан Сидоров 165. Мартин Кожин
---	--

7-й цех

<i>Кузнецы:</i> 1. Федор Мамонов 2. Григорий Баев 3. Иван Кузнецов 4. Яков Акулин 5. Андрей Ситник 6. Матвей Ефимов 7. Семен Калинин 8. Дмитрий Полозов 9. Яким Кузнецов 10. Спиридон Лапин 11. Иван Усов 12. Макар Новиков 13. Тарас Подгорной 14. Степан Коновалов	15. Козма Котляренков 16. Сава Гнутов <i>Фершали:</i> 17. Карл Крижановский 18. Иван Дромгер 19. Карл Вагнилович 20. Евреин Шмуль Мордкович 21. Алексей Пундик 22. Иван Семенов 23. Ефрем Ицко 24. Иван Якимовский 25. Карл Рацаборский 26. Сергей Плотников 27. Григорий Катауров 28. Никита Полхмахтер
--	--

8-й цех

<i>Гончары и штукатуришки:</i> 1. Федор Сереков 2. Кирило Гаврилов 3. Улас Капскин 4. Иван Михайлов 5. Михайло Масеев	20. Матвей Остапьев 21. Ермил Воробьев 22. Степан Бургинской 23. Петр Горяничев 24. Харитон Мелихов 25. Алексей Щеголев
--	--

6. Федор Беляев	26. Влас Копелкин
7. Алексей Щоголев	27. Федор Соловьев
8. Левон Щоголев	28. Иван Поляков
9. Матвей Пешник	29. Петр Басов
10. Радион Шебянин	30. Иван Кузнецов
<i>Каменцики:</i>	31. Кирило Гаврилов
11. Наум Бырюков	32. Иван Глушецкой
12. Тром Бырюков	33. Иван Калашников
13. Трофим Сериков	34. Иван Поляков
14. Захар Землянский	35. Михайло Киреев
15. Тимофей Чеботарев	36. Герасим Калинин
16. Иван Стронталев	37. Ефим Ляпин
17. Гаврило Шляхин	38. Спиридон Рыбаков
18. [Андрей Шляхин]	
19. Андрей Власов	

ЦДІАУК. – Ф. 955. – Оп. 2. – Спр. 10345 (Дело о учреждении в городе Кременчуге Ремесленных цехов. 14.04.1798 р.). – Арк. 7-163в.

Іменний покажчик

- Абрамович Файбін 95
Абрамович Хайма 89
Авраменко (Аврамов) Михайло 17, 60
Аврамов Федір 60
Адлерштраль Федір 76, 78, 84, 86, 188-190
Александров, поручик 140
Александров Іван 135
Александрови Кирило і Матвій 153
Алексєєв Ларіон 134, 140, 148, 150, 151, 154, 155
Алексенков, регістратор 167
Алєєв, поручик 20
Алимов Олексій 28
Амосов Іван 152
Ананієв Петро 138
Анікєєви Іван і Петро 152
Андрєєв, вчитель 55
Андрєєв (Матвєєв) 129
Андрєєв Андрій 153
Андрєєв Кудин 156
Андрєєв Олексій 166
Андрєєв Сергій 106
Андрєєва Світлана 91
Анисєв Іван 141
Антонов Афанасій 50
Антонов Олександр 130
Антонович Володимир 14
Антонович Марко 42
Апостол Данило, гетьман 22, 59
Апостоли, гетьманський рід 23
Арандаренко Миколай 104
Арапов Єгор 51, 147, 155, 158
Аржеников Іван 152
Аршников Петро 125
Аршинов Михайло 125
Аршинов Степан 86, 142, 188
Астафєєв Іван 123
Аттон, вчитель 55
Афанасьєв, купець 146
Афанасьєв Іван 143
Афердов, прапорщик 167
- Бабич, підпоручик/поручик 36, 162
Бабич Іван 29, 35
Бабич Федір 36
Багалій Дмитро 91
Базилєвська Наталя 124
Базилєвські, старшини-поміщики 79
Байдак Григорій 25
Байдак Іван 88, 161
Байдак Олексій 60, 162
Балабас Антон 153
Балибін (Балабан) Федір 64
Баранов Петро 153
Баратови Іван і Степан 166
Белоусович Іван 142
Балясний Василь 131
Бантиш-Каменський Дмитро 37
Бантиш-Каменський Іван 37
Барабаш, вахмістр 137
Бараков Федір 153
Баратови Степан і Василь 163
Баратови, кн. 22
Басов, з Єлисаветграду 138
Батурин Іван 153
Баур Іван 134
Бахкаловський Прокофій 164
Бєвзнь, купець 125
Біднов Василь 101
Бєзбородов Кудин 146, 153
Бєзбородов Купріян 175, 176
Бєзбородько Олександр 28, 66
Бєкетов, купець 125
Бєлезлий (Бургазлій) Михайло 81
Бєлєцький Сава 55
Бєлич Джєймс 11, 102, 105, 107
Бєлченко 139
Бєлченков Іван 47
Бєлявський, протопоп 167
Бєляєв Федір 152
Бєрт, барон (де Поль Бєрт дю Голант) 49, 51, 65, 75
Бєсчасний Василь 153
Бєлкін Василь 128
Биков Герасим 132
Биков-Позняков Дмитро 73, 74
Биков-Позняков Іван 73, 74
Биковський І. 74
Бистрицький, поручик 129
Битяговський Кондратій 22, 23
Бібіков Олександр 44
Білав з Брандєрбургії 94
Білий Сидір 93
Бірюков Федот 91, 92, 138, 152, 156
Бобошин Тихон 139
Бовгиря Андрій 16
Богданов, з сл. Зибкої 141
Богоевич, капітан 125

Богослов (Богословський) Осип 140, 141
Бойко Анатолій 87, 91
 Болдирев Аким 129
Болотина Наталья 60
 Бонаціос (Єраклієв) Дмитро 191
 Бондарев Аким 125, 132
 Бондарев Онисим 116
 Бондарев Савостьян 116, 118
 Бондирев, лікар 65
 Борисевич Михайло 64
 Боровиковський Володимир 67, 70
 Бороздин Петро 152
 Бравченко Назар 117
 Брант Яків, фон 60
 Бранча, підпоручик 166
 Брокер (Фроссард Каспер) 52, 54
 Бродський Іван 161
 Брунер, фабрикант 188
 Бубнов Петро 112, 152
 Бугай Данило 36
 Бугаєв, вахмістр 164
 Бугаєвський Василь 191
 Бужинський Григорій 24
 Бузановський Кіндрат 21
 Бузановський Харлампій 58
Букет Євген 38
 Булацель Григорій 159
 Булганов, поручик 127
 Бургард, архітектор 47
 Буретєєв, купець 129
 Буринський Василь 176
 Буринський Кирило 99, 161
 Буринський Олександр 161
 Бурман Адольф/Федір, фон 120
 Бурмачиха Ульяна 139
 Бурчан Василь 35, 41
 Бурчанов Сава 41, 150
 Бутович Григорій 145
 Бутовський Степан 157
 Бухтєєв Пилип 175

 Вадленні, купці 122
 Валяєв Андрон 153
 Ваницький Олексій 136
 Вара Антон 176
 Варсонофій, ієромонах 100
 Васильєв, досмотрщик 125
 Васильєв Вакула 112, 116
 Васильєв Марко 111, 125, 142, 143, 152
 Ващенко Кирило 19

Веденітков Микита 117
 Ведмедков Іван 101, 185, 186
 Велбецький, священик 165
 Величковський Василь 62
 Венедикт, ієромонах 100
 Ветров Гнат 156
 Винник (Винников) Дмитро 21, 163
 Висоцький Степан 39
 Виходцов Осип 145
 Вишняков Мирон 142
 Вікторов Василь 152
 Вільшаний Лук'ян 18
 Воєйков Федір 25, 27, 30, 35, 36, 39, 43, 45, 49, 60, 96
 Воїнов Андрій 67, 139
 Война Іван 84, 188
 Волк, каптенармус 165
 Волков Михайло 81, 82, 152, 175, 176, 177
 Волкова, майорша 165
 Волковицька, майорша 167
 Волкович Радул 130
 Володін Самійло 91, 106
 Волочай, полковий осавул 162
 Волошин Іван 29, 35
 Волошин Хома 164
 Вольнов, відставний 116
 Вороб'єв Семен 152
 Воронежский Іван 140
 Воронінов Никифор 152
 Вуїч, поручик 38
 Вукотич, капітан 139
 Вульф Левін 93
 Вучаров Опанас 64
 Вяземський Олександр 123, 131

 Габліц Людвіг 52
 Гавриїл, митрополіт 96
 Гаврило, архієпископ 130
 Гаврилов Микола 57, 88, 161, 162
 Гаврилов Яків 17, 23, 24, 29, 57, 58, 60, 128, 135
 Гаврилова Анна 58
 Гаврилова (єлисаветградка) 112
 Гаврилова Настасья 58
 Гальченко Петро 21
 Гамлевський Трофім 139
 Ган, генерал-поручик 143
 Ган Василь 58
 Ганжа Йосип 131
 Гарабаєв Іван 153

- Гарб Пилип 119
 Гариванов Іван 128
 Гаркуша Семен 109
 Гегела, вахмістр 165
 Гейкінг Христофор 47
 Гепаній, друкар 50
 Герасимов, грузин 129
 Герасимов Тимофій 118, 142, 152, 156, 175
 Гернов, сребряник 146
 Гершкович Юкель 106
 Гільденштедт Йоган-Антон 41, 45, 50, 51, 92, 93, 102
 Глоба Іван 159
 Глушов, з Крилова 135
 Глущенко, з Кобеляк 137
 Глядковський Федір 82, 185
 Гнененко Яким 191
 Гноєвий Кирило 21
 Говард Джон 65
 Голіков Дмитро 153
 Голіцин Олександр 131
Голобуцький Володимир 29
 Головатий Антон 159
 Головін Дмитро 84, 190
 Головка Іван 131
 Голубов Василь 154, 155
 Гомирович Ісак 95
Гомілко Ольга 12
 Гонта Іван 38
 Гончарев, підпоручик 165
 Гончарев, священик 165
 Гончаров, писар 137
 Гончаров Іван 153
 Горголі (Горголіус) Сава 51
 Гординський, прапорщик 167
 Гординський Гавриїл 166
 Гординські Андрій, Павло і Тимофій 164
 Гориславець Семен 18
 Горленко Андрій 19-21
 Горличенко Петро 141
 Горников, з Крилова 142
 Готлиб, аптекар 137
 Гребенніков Єпіфан 153, 176, 177
 Гребенніков Іван 82, 124, 142, 143, 156, 176, 177
 Греков, вахмістр 140
 Греченко Йосип 141
 Гречкін Антон 128
 Григорієв, священик 166
 Григорієви Іван і Семен 166
 Гризаников Василь 133
 Гришков Аврам 22
 Грімм, барон 71
 Громаковський, священик 165
Грот Яків 40
 Губарев Василь 53, 127, 148
 Гульд Вільям 55, 71
 Гурамішвілі Давид 109
Гусистий Кость 34
 Данилков, капітан 162
 Данилов Антон 136, 144
 Данилов Никифор 131
 Дахнов Семен 163
 Дворников Гнат 164
 Деєв (Даєв) Спіридон 65
Делюмо Жан 66
 Демидов Прокофій 138
 Дем'яненко Григорій 191
 Демяновський Матвій 141
 Денисенко (Денисов) Павло 20, 30, 31, 32, 34-36
 Дехтяренко Павло 153, 176, 177
 Дєдко Дем'ян 153
 Діц, виробник скла 135
 Дмітрієв Іван 153
 Добровольський Петро 116, 142
 Довгий Йосип 22
 Долгоголовий, купець 176, 177
 Долженков Іван 127
 Донченко Федір 153
 Дорофєєв, купець 134
 Дорофєєва Ульяна 111
 Дорошенко, козак 19
 Дорошенко Грицько 35
Дримпельман Ернест-Вільгельм 70
 Дрозд Федір 53, 118, 147, 148
 Дударев Василь 153
 Дунча, купець 130
 Дуров Микола 65
 Дьяков Антон 118, 132
 Дьяков Іван 143
 Дюрузо, француз 78
 Дяченко Федір 163
 Дяченков, капітан 167
 Ейлер Леонард 50
 Ейлер Христофор 50
 Еней, троянець 74
 Енден, поручик 122

Еристов Семен 163

Європеус Йоган-Адольф 101
Євселевський Лев 66, 67, 76, 103, 106, 107
 Євтеєв Олексій 175
 Євтухов Сидір 112, 133, 141
 Єдін Тимофій 113
 Єлізавета Петрівна, цариця 33, 44
 Єремеев, підпоручик 117
 Єрмолаєв Олексій 114
 Єрофеев Осип 153
 Єфремов Єфим 152

Жебуньов Семен 190
 Жиров Василь 142
 Житновський, секретар 127
Жук Віра 38, 107
 Жуков Павло 129
 Жучков Петро 156

Заблоцький Антоній 42
 Завадовський, майор/полковник 132, 166
 Заворотний, прапорщик 167
 Зав'ялов Михайло 72
 Задорожний Мусій 18, 19
 Задорожна, підпоручиця 19, 162
 Задорожний Прокофій 117
 Залізник Максим 109
 Зарецький Трохим 131
 Захар (Харко), сотник 38
 Захаров Іван 82, 137
 Зболов Василь 175
 Зверев (Лупул) Василь 116, 149
 Зесин, купець 137
 Зибін Федір 176, 177
 Зиков Степан 189
 Злотковський Антон 64, 65
 Злуніцин Фома 152
 Зозуля Павло 134
 Золотарев Андрій 126, 127, 130
 Золотницький Володимир 148, 149, 151, 163, 175
 Зорич Симеон 129
 Зубарев, купець 129
 Зубов Платон 42, 91
 Зубрицький Олексій 140
 Зуєв Василь 51, 52, 54, 56, 57, 62, 102, 103
 Зульцер Франц-Йозеф 55
 Зунка Аким 122

Зябловський Евдоким 103

Іаков, ієромонах 100
 Іван Антонович, царевич 90
 Іваницький, поселенець 122
 Іваницький, прапорщик 138
 Іваницький Іван 164
 Іванов, вахмістр 53
 Іванов, майор 139
 Іванов, з Ромен 144
 Іванов Аврам 82
 Іванов Василь, купець 153
 Іванов Василь, цеховий 136
 Іванов Данило 17
 Іванов Никифор 127
Іванов Павло 94
 Іванов Сава 141
 Іванов Сила 17
 Іванов (Думнов) Сила 22
 Івасюра, вахмістр 167
 Ігнатов Тимофій 153, 176
 Ігнат'єв, священик 162
 Ієронім, ієромонах 100
 Іліодор (Ямнецький), ієромонах 100
 Іловайський Олексій 143
 Ількевич Марко 82
 Імшенецький Микола 73, 189
 Індутной Федір 89
 Ісаков Олександр 30, 46, 60
Істоміна Енеса 73

Кабузан Володимир 25, 56
 Кавелін, купець 132
 Кадигроб, диякон 162
 Кадигроб Василь 161
 Казазаєв (Козозаєв) Артем 142
 Казаринов Петро 134
 Калашников Іван 153
 Калашников Яків 128
 Калнишевський Павло 36, 46, 109, 159
 Калсаєв Дмитро 140
 Калюгин, купець 124
 Каляніков Василь 153
 Каменєв Андрій і Дементій 153
 Кантакузин, кн. 121
 Кантемирови Матвій і Сергій 112
 Каплуновський Іван 155
 Капніст Василь В. 41, 42, 67
 Капніст Микола В. 58
 Капніст Петро В. 79
 Капукаран Юрій 83, 93

- Караватка Михайло 127
 Карауш Адам 130
 Каришник Олексій 137
 Карін, вартовий 117
 Карпов, цеховий 143
 Карпов Михайло 83
 Карсинов Гаврило 133
 Карцов Григорій 92, 125
 Карцов Степан 153
 Касиневський Павло 123
 Каталиков, купець 124
 Катерина II, цариця 5, 14, 31, 42, 47, 49, 60, 62, 66, 70-72, 75, 78, 99, 102, 107
 Кательников Михайло 153
 Катюнін Михайло 152
 Каховський (Коховський) Василь 42, 55, 60, 188, 189
 Качанов Іван 136
 Качановський, канцелярист 139
 Качановський Кирило 22, 166
 Качканог Терешко 30
 Кащенко, підпоручик 167
 Квасневський Юзеф (Йосип) 39
 Квасников Іван 114, 142
 Келебердян Григорій 93, 161
 Келембет Кость 35
 Келицький, прапорщик 16
 Кигитов Іван 92, 153
 Кирилов (Курилов) Іван 161, 186
 Кирсанов, секунд-майор 143
 Кितिця, полковий писар 164
 Кіреєв Семен 153
 Клочатий Іван 132
 Клементьєв, канцелярист 119
 Клиньський Кузьма 131, 144, 152, 156
 Кобилів Кіндрат 153
 Ковалев Степан 176, 177
 Ковнацький Андрій 106
Когут Зенон 31
 Кодинець Іван 22
 Кожин, поручик 143
 Козачковський (Козачинський) Федір 25
 Козельська Ганна 141, 164
 Козельський Іван 58
 Козельський Яків, депутат 29, 36, 37
 Козельський Яків, філософ 36
 Козинин Іван 142
 Колбасин, прапорщик 165
 Кольбер Жан-Батист 11
 Комашко Михайло 160, 162, 170
 Комашко Олексій 162
 Комишанський Павло 152
 Комманов, вахмістр 138
 Коноплев Василь 68, 107
 Конфетовський Кирило 175, 176
 Конюшенко Кирило 133
Копелевич Юдифь 51
 Копитовський Сава 64
 Корецький Антон 23
 Корнеєв, капітан 84, 190
 Корнеєв Фома 153
 Коропчевський Петро 34
 Коростін Семен 82
 Корчевський Данило 25
 Корчевський Дем'ян 26
 Корчевський Осип 25, 26, 131, 139
 Корчевський Яків 25
 Косинський Кузьма 127
 Косолапов Борис 121, 126
 Косолапов Осип 121
 Кострицький, урядник з Крилова 39
 Костянтин Петрович, царевич 70
Котляревський Іван 28, 74, 108, 109
 Котляревський (Котлярев) Сава 22, 127, 165
 Кочубей, поміщик 120
 Кочубей Віктор 78
 Кравець Прокіп 130
 Кравець Федір 126
 Кравцов Панфіл 176, 177
 Кравцов Терентій 119
 Кравцов Яків 142
 Крапивников Василь 92, 132, 136, 176, 177
 Крапивников Іван 153
 Красильников, підрядник 47, 115
 Красношопка Іван 120
 Крейвен Єлизабет 52, 53
 Кривцов Василь 119
 Крігер Фрідріх 83, 94, 184
 Кудашев Данило 140
 Кудинов Григорій 114, 117, 133
 Кужинський Герасим 136
 Купрієнко Андрій 152
 Купріян, цеховий 145
 Купріянов, прапорщик 125
 Куракін Олексій 86
 Курдюмов Михайло 92, 140, 145
 Курдюмов Олексій 153
 Курдюмов Тимофій 90
 Куресева, прапорщиця 166
 Куриса, підпоручик 166

Кутанова, козачка 90
 Кушнірев (Кушнарєв) Іван 118, 137
 Куц Іван 97
 Куценков Степан 126
 Куцинський Гавриїл 166

 Лавриков, вахмістр 132
 Лалош Костянтин 70
 Лапенін Іван Меншой 133
 Лашєєв Василь 92, 93
 Лашєєв Марко 92, 153
 Лашко, козак-стойчик 23, 109
 Лбов Олексій 115
 Лебедев 112, 124
 Лебедев Олександр 120
 Лев Х, папа 66
 Левінцева Катерина 125
 Лейбович Мошка 89
 Ленєв Іван 135
Ленченко Володимир 50
 Леонов Ілля 90
 Леонтович Павло 161
 Леонтєєв, капітан 167
 Леонтєєв Іван 33, 60
 Леонтєєвич 125
 Ливанов Михайло 55
 Ливицький Іван 112
 Лисенко Василь 134
 Лисенко Павло 146
 Литовченко Яків 153
 Лишевський, значковий товариш 19
 Ліфанов Гаврило 82, 152
 Логвинов Максим 156
 Ложешников Василь 92, 118, 121
 Ложешников Данило 92, 118, 121, 152
 Ложешников Захар 92, 118, 121, 176, 191
 Лоніна Домнікія 111
 Лук'яненко Антон 54, 119
 Лук'янов Григорій 112
 Лунєв Іван 153
 Лучанінов Олексій 152
Лучицький Іван 100
 Львов Єфим 112
Любименко Інна 51
 Любленков, купецький старшина 39
 Людовік XIV, король 11
 Ляшкевич, капітан 16

 Магденко Михайло 167

Мажаїтинов (Можелтенєв, Можєвітинов) Федір 93, 120
 Майборода, секунд-майор 162
 Майборода Прокіп 18
 Майборода Федір 162, 172
 Майборода Сава 38
Макаревський Феодосій 96, 97, 99
 Маклаков 127
 Маклаков, нотаріус 138
 Маклаков Василь 92, 127, 135, 141, 153
 Маклаков Іван 92, 153
 Маклаков Михайло 82, 152
 Макогон Іван 164
 Макогон Мотрона 164
 Макогонова Ганна 126
 Макогонова Марія 129
 Максаков Іван 176
 Максаний Міхей 127
 Максименко Олексій 153
 Максимов Михайло 114
 Максимов Степан 106
 Максимович, військовий товариш 164
 Малама, провіантмейстер 143
 Малашевський П. 64, 65
Малєванов Ніколай 97
 Малигин Василь 133
 Мамонов Федір 89
 Мамонов Фома 133
 Манойлов Карпо 132
 Мануйлов Іван 129, 144
 Мартинов, губернський товариш 112
 Марченко Петро 135
 Мар'янович Петро 131
 Мар'яновичева Сара 131
Масловський Дмитро 46
 Масляников 107, 141, 188
 Масляников Іван 112, 116, 133, 186
 Масляников Петро 152
Матченко Олександр 100
 Мацапура, злочинець 108
 Маяковський Степан 123, 124
 Медвідь, гайдамак 38
 Мелер Йоган-Вільгельм 71, 106
 Меліссіно Петр 78
 Мельгунов Олексій 16, 17, 19, 21, 23, 43, 49, 60, 102
 Мельников, козак 141
 Мельников, поселенець 128
 Менос, вірменин 134
 Меншиков Петро 86
 Мещанинов, переселенець з Путивля 92

- Миклашева Марія 122
 Микулин Іван 136
 Милорадович Андрій 22
 Мимобреєв Іван 115
 Мирченков, каптенармус 167
 Мисников (Межников?) Семен 146
 Михайлов Степан 176, 177
 Михайлович Іосель 96
 Михайловський, шляхтич 46
 Михнови Семен, Степан і Федір 133
Мицик Юрій 104
 Мищенко, прапорщик 54
Міллер Дмитро 16, 17, 91
 Мільков Степан 81-83, 86, 152, 156, 175, 184
 Мількови Осип і Семен 82, 152
Мільчев Володимир 45
 Мінятієв Ілля 97
 Могилевич Степан 145
 Могилевський Василь 129
 Могильников Тимофій 153
 Мойсеєнко (Мусієнко) Дмитро 138, 139
 Мойсеєнко Павло 117
Мордвинцев В'ячеслав 100
 Моренець Максим 34, 35
 Мороз, з Кобеляк 138
 Мороз Семен 34, 35
 Мороз Степан 21
 Морозов Василь 164
 Морозов Олексій 153
 Морозова Марія 164
 Москаленко Андрій 89, 187
 Москов Федір Ф. 58, 161
 Моципура, колодник 111
 Муравченко Макар (Назар) 89
 Муромцев Матвій 60, 134, 146, 151, 154, 156
 Муха Герасим 122
 Мухин Іван 186
 Мюнц Йоган-Генріх 43, 104
 М'ятемєв Іван 134
 Мясников Матвій 119
- Назаров Яків 141
 Назурін Роман 115
 Накунников Петро 153
 Наумов Василь 153
 Неведовський Гаврило 189
 Невейницин (Невеницький) Єрофій 116, 128, 152
 Неводничий Василь 139
- Невструєв Афанасій 124, 126, 144, 145
 Неєлов Петро 47, 49, 112, 115, 117, 130, 132, 134, 140, 145, 147, 150
 Неєлова Тетяна 140
 Неженець (Ніжинець) Ілля 140
 Неживий Семен 38
 Некраса Максим 17, 35
 Нелюбов Василь 141, 160, 161
 Нелюбова Аграфена 54
 Немирич Юрій 57
 Немсадзеєв Адам 144
 Немсадзеєв Матвій 129, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 143, 146
 Неретін Василь 55
 Нерослов Іван 152
 Нефедьєв, прапорщик 138
 Нефедьєв Яків 123, 127, 130, 136
 Нефедьєв Матвій 123, 127
 Нечоса (=Потьомкін) Грицько 74
 Никитин, священик 162, 163
 Николаєв Андрій 146
Николайчик Федір 14, 25, 29, 43, 49, 54, 55, 57, 63-65, 68, 75, 76, 83, 86, 89, 104, 105
 Никулін Сафрон 144
 Нікітін Семен 128
 Новицький, вахмістр 16
 Новицький Дорофій 53
 Новичова (Новикова?) Марія 145
 Новіков Іван 153
 Новіков Микола 78
 Новожилов Антроп 153
 Носевський, колезький асесор 130
- Оболонський Артем 18, 60, 161
 Оболонський Дем'ян 17
 Оболонський Опанас 17
 Овсяников (Авсяников) Данило 153
Оглоблін (Мезько-Оглоблін) Олександр 34, 42, 78
 Одобаш (Адабаш) Микола 20, 21, 28, 36, 39
 Озерецьковський Микола 52, 54, 107
 Олександр Петрович, царевич 70
 Олексій Михайлович, цар 32
 Олховський Андрій 167
 Ольшаков Лук'ян 131
 Омельченко Григорій 133
 Омельченко Максим 115
 Онуфрієв Іван 137
 Опаренко Андрій 22

Орешников (Арешников) Іван 92, 121, 142, 146, 150
 Орлов, купець 133
 Орловський, козак 20
 Орловський, сотник 138
 Орловський Павло 65, 161
 Осипов Флор 119, 148, 149
Осташко Олександр 46
 Остерман Федір 145
 Остроградський Андрій 58, 160
 Остроградський Микола 23
 Остроградський Федір 17, 23
 Остроградські, старшини-поміщики 23
 Очередко (Очеретко) Василь 18, 23, 150

Павло Петрович, цесаревич 66, 70, 143
 Павлов, прапорщик 162
 Павлов, старшина 145
 Павлов Петро 136
 Павловський Андрій 88, 157, 158
 Пазов Фома 92, 153, 156
 Паллас Петер-Симон 49, 52
 Панін Нікіта 40
 Паннов (Панков?), поручик 145
 Пантелеєв Максим 145
 Пантелеєв Петро 112, 152
 Паперний, з Ніжина 116
 Папський Петро 159
 Парфенов Михайло 119, 121
 Пассек Василь 78
 Пастухов Семен 153
 Патрін Микола 65
 Паульсон (Поумон) Карл 47
 Пащенко, городянин 124
 Пащенко, сотник 142
 Пащенко Іван 116, 137
 Пащенко Максим 122
 Пащенко Пантелеймон 116
 Пенчуков Василь 82, 91, 130, 134, 141, 143, 176, 177
 Первой Іван 153
 Первушников Василь 89
 Переверзєв Іван 152
 Переплетчиков Василь 153
 Перц, орендар 130
 Петрихов Влас 140
 Петрановський, священик 161
 Петрашев Петро 46
 Петренко, отаман 166
 Петренко Григорій 164
 Петро І, цар 32, 70

Петров, міщанин 144
 Петров Василь 116
 Петров Іван 132, 159, 162, 165, 167, 175
 Пехова Тетяна 114
Пивовар Анатолій 6, 43, 45, 57, 58, 87, 99
 Пивоварев Іван 161
 Пивоварович, поручик 190
Писаревський Григорій 94, 101
 Пишний Іван 17
 Плавецький Андрейн 156, 157
 Плакса Іван 131, 141
 Плакса Лев 141
 Подковщиков Федір 152
 Подпружников Гнат 153
 Покровський Андрій 114, 123, 142, 152
 Покровський Михайло 114, 123, 142
 Покупалевський, вчитель 55
 Поліж Семен 137
Полонська-Василенко Наталя 22, 25, 46
 Полонський Яків 163
 Полунін Федір 50
 Поляков, з Крилова 124
 Поляков Андрій 130
 Поляков Наум 145
 Полянов Іван 146
 Поневін Петро 153
 Попов, поручик 139
 Попов, ротмістр 132
 Попов, брянський купець 144
 Попов, стародубський купець 127
 Попов Аврам 118, 124, 129-133, 142, 144-146, 152, 156, 176
 Попов Василь 112, 114
 Попов Іван 133, 141, 153
 Попов Петро 152
 Попов (Панов?) Микита 23
 Попов Михайло 112, 115
 Попов Степан 153
 Попович, майор 139
 Поскребіхін, купчиня 143
 Послеєв Борис 114
 Посохін, купець 129
 Потапови Іван і Матвій 128
 Потоцький Василь 22, 58, 165, 166
 Потьомкін Григорій 28, 41, 42, 47, 50, 53, 54, 55, 60-62, 64-68, 71, 72, 75, 83, 84, 94, 96, 102, 107, 136, 140, 160, 188
 Привалов Артемій 82, 91
 Привалов Федір 76, 82, 83, 86, 91, 175, 177, 185, 189, 190

- Прозоровський Олександр 41, 133
 Прокопенко Матвій 163
 Прокопович Василь 55
 Прокопович Корнило 155, 160
 Прокофійєв, сотник 167
 Прокофійєв Мойсей 163
 Прокофійєв Федот 156
 Протод'яконов Іван 81, 82, 118, 152
 Прохоров Ізот 120
 Прохоров Сидір 82, 83
 Пугачов Ємельян 37, 40, 127, 129
 Пузанови Аким і Сергій 153
 Пушин Петро 69

 Радвич, капітан 135
 Радищев Олександр 78
 Ражнов Іван 153
 Райх, капітан 53, 133, 147, 148
 Ракітський (Ракіцький) Максим 109, 141
 Рацібуржинський Іван 138
 Ревуцький Іван 164
 Ревуцький Павло 164
 Ревуцький Степан 164
 Резніков Єраїн 114
 Ретиві Микита і Євдокія 186
 Реутов Костянтин 153
 Риболов (Рибалов) Василь 157
 Рижков Іван 92
 Рижков Олексій 124
 Римарев, купець 112
 Ришков Тимофій 83, 103, 119, 126, 129, 135, 136, 138, 141, 143, 144, 152, 156, 176, 177, 185
 Рібас Хосе, де 61
 Рішельє Арман, де 61
 Ровний Іосиф 144
 Рожа, поручик 135
 Рожков (Ражнов) Іван 82, 83, 91, 137, 176, 177
 Рожков Федір 89
 Розборський, вчитель 55
 Розумовський Кирило, гетьман 40, 81
 Романов Пилип 117, 128
 Ромм Шарль-Жильбер 47, 48, 55, 63, 64, 102
 Ромодановський Семен 74
 Рубан Василь 41
 Рудановський Ірінарх 101
 Руденко Іван 59, 165, 166
 Руденко Лука 59

 Руденко Павло 58-60, 121, 123, 124, 133, 139, 162
 Рукавіцин Роман 138
 Румянцев Петро 29, 35, 44-46, 74, 136
 Рунрехт (Рупрехт) 107
 Рябченко Микола 145

 Савенко Федір 93, 191
 Савин Костянтин 121
 Савицький Семен 136
 Савич, купець 125
 Савич Олексій 96, 161
 Савостьянов Іван 55
 Савурський Єфим 96, 97, 99, 161, 162
 Сагайдачний Петро 108
 Садовников Єфим 144, 152
 Садовникови Євсей і Іван 144
 Саєвський Данило 55
 Сакадзєєва, прапорщиця 164
 Сакадзей (Саакадзе) Рустам 21
 Салтанова, майорша 117, 162
Салтиков-Шчедрін Михайло 14
 Самборський Андрій 55
 Самборський Павло 153, 175
 Самойлович (Сущинський) Данило 63-66, 71, 78, 109
 Сапегін Федор 128, 130
 Сапелін, купець 132
 Сапиген Федір 132
 Сапунов Тимофій 82, 153
 Сарті Джузеппе 68
 Сатанекін Микита 120
 Сахаров, купець 131
 Сахновський, майор 167
 Светушкін Семен 97
 Свешніков Єрмолай 114
 Свешніков Олексій 113, 116
 Севицький (Сивицький) Семен 116, 117, 137, 152
 Сегюр, граф 71
 Селевестров Федір 116
 Селезенкін (Селезенник) Григорій 117, 121
 Селезенкін Петро 153
 Селезнев Петро 120
 Селецький Іван 53
 Селіванов Дмитро 92, 121, 150, 175
 Семененко Василь 135
 Семенов, з Крилова 124
 Семенов Андрій 18, 84
 Семенов Петро 84

- Семенов Петро з Кобиляк 137
 Семенов Сава 84
 Сереброва, з Кобеляк 141
 Сериков Федір 106
 Седнев Омелян 60, 160, 162
 Симеон, ієромонах 100
 Синельников Іван 27, 47, 52, 60-70, 84, 94, 135, 177, 184
Синяк Іван 38
 Сіроштан Іван 117
Січинський Володимир 106
Скальковський Аполлон 86, 87
 Скапа Мойсей 34
 Сковорода Григорій 11
 Скоропадський Іван 120
 Слепаковкін Петро 81, 82, 152, 175, 176
 Смирницький Яків 167
 Смирнов Олексій 112
 Смирнов Тихон 117, 119
 Смитков Мирон 136
 Собакін Прокофій 153
 Собецькі: Василь, Максим, Євстафій 18
 Соболев Іван 153
 Соболев Петро 128
 Сова Андрій 22
 Совинський, регистратор 165
 Совелій Ян 119
 Сокологорська, намісниця 167
 Сокологорський, поручик 167
 Сокологорський, прапорщик 167
 Сокологорський, квартирмістр 128
 Сокологорські Василь, Євстафій, Іван, Павло і Федір 167
 Соколов, поручик 142, 143
 Соколов Дмитро 134, 152
 Соколов Меркул 138
 Соколов О. 69
 Соловьев Аніким 121
 Соловьев Сергій 136, 153
 Соловьев Яків 136
 Сологубов Лук'ян 112, 114
 Соніков, генерал-аншеф 136
 Сомін, майор 140
 Соронін (Воронін? Сорокін?) Яків 152
 Софієв Іван 82, 93
 Спаський Сергій 126, 129, 130
 Спіноза Бенедикт 11
 Ставровський Олександр 55
 Станевич Іван 93
 Стариков Антон 114
 Стариков Радіон 142
 Старицький Михайло 19
 Старицькі, старшини-поміщики 58
 Старих Семен 164
 Степаніщев, поручик 49
 Стоцький Олексій 84
 Стрекалов Степан 72
 Стрельникова, прапорщиця
 Стрибицький Полікарп 123
 Струковський, купець 132
 Суворов Олександр 68, 72, 107, 109
Супруненко Олександр 51
Сурева Наталя 30, 34, 58, 81
 Суровцев, колодник 144
 Суханов Іван 153
 Сухарев, колодник 134
 Таврій Степан 153
 Тамалін Філіп 137
 Таранков Сергій 124
 Тарев Макар 131
 Тарасов Федір 133
 Татаринов Василь 81, 82, 91-93, 114, 127, 128, 131, 132, 135, 137, 141, 142, 144, 145, 152, 156, 176, 177
 Татаринов Василь Олексійович 152
 Татаринов Іван 152, 156
 Татаринов Петро 153
 Татаринов Федір 83, 144, 146, 154, 155
 Текелі Сава 41
 Теличенко, кампанейщик 117
 Тепляков Григорій 117
 Тепляков Олексій 83, 112, 120, 152, 156
 Терентієви (Терещенки): Андрій, Петро, Марія 18, 161
Терещенко Олександр 77
 Терновський Іван 82
 Теслев Міхей 112
 Тимофеев Іван 138
 Тимофієв, військовий товариш 164, 165
 Тимофієв Максим 34
 Тимченко, депутат 167
 Титов Олександр 64
Тищенко Микола 152
 Тібекін Іван 47, 188
Ткаченко Микола 42, 106, 109
 Толкачев Кузьма 152
 Толстенков Іван 153
 Топальцов Олексій 152
 Топольницький, священик 165
 Тотт, барон 40
 Травін Никифор 176

Требойн Ананій 130
 Третьяков Іван 175
 Третьяков Олексій 112, 114
 Тройницька Марія 21
 Тройницька Марфа 164
 Тройницький Григорій 164
 Тройницький Павло 39, 164
 Тройницький Петро 57, 58, 60, 127, 131
 Тройницький Устин 39
 Трофимов Іван 133, 136, 143, 144
 Трохименко, копіїст 161
 Трохимов Ізот 89
 Трубецької Сергій 39
 Туркистанов, капітан 140
 Туркистанови Давид, Іван і Петро 163
 Турунжа, капітан 115
 Турчанинов Ананій 112, 136
 Турчанинов, капітан 117, 118, 150
 Турчанинов (Турченинов), ротмістр 125, 162
 Турчанинов (Турченинов), поручик 162
 Турченков Максим 130, 133
 Тутолмін Тимофій 60, 62, 63
 Тухаєв Антон 93
 Тхавадзе Варвара 167

Удовицький Харитон 21
 Усачев, городянин 129
 Устимовичева, підпоручиця 167
 Устимовичі: Семен і Олександр 18

Фалєєв Михайло 73
 Фалін Кузьма 153
 Федорков Яків 131
 Федоров, підпоручик 118
 Федотов Андрій 83
 Федровський Герасим 164
 Фетисов, з Тули 144
 Фетисов Семен 175
 Филипов, купець 132
 Филипов Іван 111
 Филипов Петро 131, 161
 Фірсов, поручик 130, 138
 Фірсов Володимир 153
 Фірсов Максим 119
 Фірсови Григорій і Володимир 121
 Флоринська Євдокія 163, 164
 Флоринський Іван 19-21
 Фролов-Багрєєв Олексій 78
 Фурман Павло 57, 115, 116

Хаимович Давид 89
 Халчевський Павло 184
 Ханєєв, майор 126
 Ханінов, поручик 113
 Харламов, аудитор 138
 Харламов Антон 142
 Хатвільд (Хетфілд) Вільям 69
 Хахло Остап 153
 Хахлов, цеховий 138
 Хвастьянович (Себастьянович?) Іван 119
 Хлебнікови Борис і Василь 153
 Хмельницький Богдан 32, 38
 Хілкова Єлізавета 54
Ходоровський Михайло 77, 78
 Хорват Іван 13, 33, 44
 Хорват Йосип 60, 77, 190
 Хотинський Андрій 164
 Хохленко Федір 115
 Хрисанф, патріарх 97
 Хрущов Олексій 186
 Хроновицький Олександр 137

Цанкаламідзеєв Ардживан 132, 167
 Цаплін Іван 153
 Цаплін Тимофій 152
 Цвет Михайло 115
 Цетимович Дмитро 125
 Цетлін Гамшей 96
 Цибулевський Кіндрат 41, 124, 150

Чабан, з Біликів 131, 135
 Чаплін Яків 82, 153
 Чеботаєв Матвій 140
 Чеботарєв Павло 88
 Чеботарєв Савелій 128, 153
 Чебуніни Дмитро і Петро 145
 Чекрижев, з Зибкої 146
 Чередничков, прапорщик 147
 Черемисов Лука 153
 Черниш Петро 167
 Чернишов Захар 44, 123
 Чернавський, священик 163
Чернявський І. М. 55
 Чернікін Олексій 82, 153, 176, 177
 Чернікін Стефан 153, 176
 Чернов Абросим 153
 Чернов Федір 144
 Чертков Василь 46, 60, 96
 Чигрин Іван 153
Чистович Яків 66

Чичеров Євстафій 84, 161
 Чорба Федір 38, 39
 Чорний, майор 120
 Чорний (Черний) Гаврило 116
 Чорний Дементій 117, 152, 156, 175
 Чорнопольський Федір 22, 125, 126, 129, 165
 Чуйнов (Чуйкевич?), канцелярист 139
 Чумаков, цеховий 140
 Чумаков Гаврило 153
 Чупков, з Сєвська 141
 Чупрієнко Гнат 146

Шаган Василь 153
 Шаповалов Афанасій 130
 Шаповалов Тихон 152
 Шаповалова Настася 130
 Шарко Павло 18
 Шарков Григорій 23
 Шарой Павло 64, 145, 162
Шартъс Роже 10
 Шатов, з Кобеляк 135
 Шатунов Степан 153
 Шахрай Василь 35
 Шафонський Опанас 29
 Шваєвський Григорій 135
 Швалев Іван 114, 152
 Швалев Федір 111
 Швець Федір 158
 Шевцов Нікіта 92
 Шевченко, поселенець 122
 Шевченко Іван 128
 Шевченков, поручик 162
 Шелехов Олексій 112
 Шемякін Іван 153
 Шепелев, дворянин 119
 Шепелев Іван 82
 Шепелев Петро 82
 Шеремента Яків 137
 Шереметцов Степан 153
 Шерстюк Василь 36
 Шерстюк Данило 35, 36
 Шестаков Гнат 144, 156
 Шик Іван (Йоган-Готлиб) 94
 Шипов Михайло 62

Шиян Роман 74
 Шлемович Іцок 89
 Шмагайло, купець 133
 Шолгамер, садовник 102, 116, 148
 Шолохов, прапорщик 161
Шоню П'єр 9, 11, 12
 Шошин Яків 160, 162, 175
 Штофельн Карл, фон 23
 Шувалов Андрій 72
 Шуличиха Євдоня 141
 Шуменко, з Біликів 132
 Шутенко Ілля 22

Щербаков Григорій 152, 156, 176, 177
 Щербаков Іван 114
 Щербацький 144
 Щербина Андрій 188

Юні з Берна (Бруннар з Сен-Галена?)
 94, 106

Яворницький Дмитро 53-55, 76, 84, 106
 Язиков Микола 53, 54, 60, 61, 159
 Якимець, козак 35
 Якимов Федір 158
 Яковенко Пархом 35
 Яковлєв Іван 137
 Яковлєв Лук'ян 133
 Яковлєв Сава 82, 83, 176, 177, 185
 Яковлів Андрій 18
 Якубовський Василь 55
 Яневич Василь 124
 Яновський Гнат 162, 163
 Яновський Данило 162, 163
 Яновський (Гоголь-Яновський) Іван 64, 65
Янсон Юлій 105
 Яншин, квартирмейстер 143
 Ярославцев Вавила 152
 Яцин, мешчанин 146
 Ячної Осип 153

Łojek Jerzy 42
Raczyński Edward 39
Srogosz Tadeusz 104

Географічний покажчик

- Адамівка, с. 105
Азов, м. 141
Арапова-Гаврилова, сл. 58
- Багата (Богачка, Багатенька), р. 119
Балта, м-ко 130
Батурин, м. 11, 13, 35
Бахмут, м. 50
Бендери, м. 109
Бердянськ, м. 104, 137
Берестова, р. 119
Берлін, м. 11
Білики, м-ко 26, 127
Білоцерківка, м-ко 23
Білоцерківка, с. (під Бахмутом) 114
Більовська (Білівська) фортеця (Красноград, м.) 14, 114
Богомолівка, с. 25, 27, 30, 83, 84, 99, 160, 162, 169
Богоявленська, сл. (Червона Кам'янка, с.) 158
Бовиця, м-ко 105
Бригадирівка, с. 99
Брянськ, м. 92
- Вагинська пристань 122
Валуйки, с. 61
Васютинці, с. 105
Вереміївка, м-ко 38, 105
Ветка, сл. 42, 92, 119, 185
Вишковський форпост 185
Вільно (Вільнюс), м. 77
Власівка, м-ко 15, 18-20, 23, 25, 31, 33, 35, 38, 99, 162, 170, 172
Водолаги (Нові і Малі), сл. 14, 96, 125
Волошине, с. 29
Ворскла, р. 101
- Гаврилова, сл. 58
Гамбург, м. 106
Гданськ, м. 91, 101
Гетьманщина 13-16, 25, 30, 35, 42, 75, 89, 102
Глобине, с., м. 59
Глухів, м. 25, 30, 34, 128
Говтва, м-ко 130
Горілий кабачок (біля Красного Села під Петербургом) 112
Горішні Млини, с. 98
Горошин, м-ко 17, 23
- Градизьк (Городище), м. 25, 29, 38, 61, 75, 76, 79, 83, 84, 108
Григорівка, сл. 138
Громова Могила 135
- Деменка, сл. 125
Демки, с. 105
Дмитрівка, с. 29
Дніпро, м. 11, 13, 47, 55, 56, 61, 71, 75, 76, 82, 85, 106, 107
Добрянка, сл. 92
Донецьк, м. 13
- Єленінський гай 49, 147
Єлисаветград, м. (фортеця св. Єлисавети) 41, 42, 44-46, 50, 73, 81, 93, 96, 102, 186
- Жовнин, м-ко 105
- Запоріжжя (Запорізька Січ) 13, 14, 29, 35, 36, 38, 41, 46, 50, 90, 108, 109, 115, 118, 119, 121, 133, 158, 159
Зарайськ, м. 114, 127
Зибкове, с. (Зибка, сл.) 57, 114, 120, 141, 142, 146
Золотарівка, с. (Золотарева, сл.) 130, 186
- Іванківці, с. (Іванівці, сл.) 122, 130
Ізюм, м. 132
Інгул, р. 51
Ірбітська, сл. 130
Іркліїв, м-ко 23, 104
- Кагамлик (Сухий Кагамлик), р. 49, 73, 105, 147
Калинівка, сл. 146
Калуга, м. 103, 185
Катеринослав див. Дніпро
Келеберда, м-ко 15, 19, 21, 22, 50, 98, 99, 128, 163
Керчь, м. 128
Київ, м. 13, 36, 49, 50, 68, 69, 70, 72, 74, 97, 135, 157
Кишеньки, м-ко 22, 58, 98, 165
Кізяр, м. 124
Кінбурн, фортеця 41, 136
Климова, сл. 91, 92, 185, 186
Клинці, сл. 92
Кобеляки, м-ко 19, 26, 28, 96, 98, 101

Ковтуновщина, хутір 58
 Кодак, м-ко 107
 Косівка, с. 105
 Костантинополь, м. 52
 Кохнівка, с. 25, 27, 83, 84, 160, 170
 Крилів, м. 39, 47, 57, 70, 77, 81-83, 87, 94, 96, 105, 108
 Крим 48, 50, 52, 71, 72
 Кропивна, м-ко 23
 Кубань 9, 51, 71
 Куколівка, с. 105
 Курськ, м. 92, 113
 Кутахино, с. 112

Лиман (Дніпровий) 73
 Липове, с. 105
 Лохвиця, м-ко 139
 Лучки, с. 98, 166
 Львів, м. 13

Майбородівка, с. 38
 Манжелія, м-ко 23, 103, 134, 145
 Маріуполь, м. 104
 Мачухи, с. 26
 Микитине (Нікітіно), с. 118, 121
 Миколаїв, м. 73, 99
 Миколаївка, с. 57, 58
 Миргород, м. 17, 68
 Михайлівка, с. 41
 Мишурин Ріг, м-ко 15
 Могильов, м. 129
 Моздок, м. 141
 Мозолівка, с. 104
 Москаленки, с. 105
 Москва, м. 20, 30, 34, 50, 78, 103, 112, 124, 127, 128, 135, 139
 Мстиславль, м. 126

Нарва, м. 112
 Недогарки, с. 99, 171, 172
 Немирів, м. 78
 Нижній Новгород, м. 57
 Ніжин, м. 93
 Нова Сербія 13, 44, 92
 Новий Кодак, м-ко 101, 158
 Нові Санжари, м-ко 26
 Новоархангельськ, м. 132
 Новогеоргіївськ, м. 77
 Новомиргород, м. 42, 81, 96
 Новослобідське козацьке поселення 13

Одеса, м. 13, 61, 104
 Олександрівська фортеця (нині Запоріжжя, м.) 113, 119, 127, 136
 Олександрія, м. 57, 65, 77, 83, 105, 106
 Олефірівка, с. 58
 Ольвіополь, м. 74
 Омельник, м-ко 19, 29, 56, 134, 145
 Омельник Келебердянський, р. 58
 Онуфріївка, сл., м-ко 105, 131
 Орель, р. 119
 Оренбург, м. 37
 Орлик, м-ко 15
 Орша, м. 129
 Осташков, м. 122
 Острог, м. 119
 Очаків, м. 75

Париж, м. 65
 Переволочна, м-ко 15, 30, 46, 50, 98, 145, 166, 175
 Перекоп, м. 126
 Петербург, м. 11, 14, 46, 51, 53, 63, 67, 68, 70, 72, 74, 77, 78, 112, 128, 136
 Петриківка, сл. 158
 Петровська фортеця (під Бердянськом) 144
 Пивогорський монастир 23, 25, 29, 41, 99, 100, 108, 162, 172
 Пинськ, м. 82
 Писарівка, с. 58
 Південний Буг, р. 51, 74
 Піски, с. 42
 Піщана гора (Водоканал) 46, 47, 49, 147
 Піщане, с. 27, 83, 84, 160, 169
 Плоське, с. (Кромської уезд) 185
 Полтава, м. 14, 72
 Пороги (Дніпра) 73
 Потоки (Поток), м-ко 19, 29, 45, 50, 56
 Пришиб, с. 99, 163
 Прогної 133
 Протопопівка, с. 105
 Псьол, р. 105
 Путивль, м. 90, 92, 93, 103, 156

Радулі, сл. 114
 Раківка (у Крюкові) 109
 Рига, м. 93, 113
 Рильськ, м. 92
 Рокитна-Донівка, с. 30, 36
 Ромни, м. 105

Рублівка, с. 18, 25, 171, 172

Савине, с. 58

Садки (у Крюкові) 102, 108

Салкова, с. 133

Самар (нині Новомосковськ, м.) 113, 119

Самара, р. 50

Самара (на Волзі), м. 118, 146

Сестрорецьк, м. 106

Світловодськ, м. 39

Сибір 39, 41

Сіверщина 45

Слобідська Україна (Слобожанщина) 13, 35, 36

Слов'яносербія 13

Слов'янськ, м. 60

Сміла, м. 73

Смоленськ, м. 50, 117

Сокілка (Правобережна Сокілка), м-ко 19, 26, 39, 40, 98, 101, 132, 166

Сокологірський монастир 56, 99, 100, 167, 174

Солошине, с. 166

Сорочинці, м. 89

Старі Санжари, м-ко 26

Стародуб, м. 140

Сула, р. 17

Суми, м. 20, 34

Сухорабівка, с. 39

Табурище, м-ко 105, 128

Тамань, півострів 71

Твер, м. 92

Терек, р. 51, 141

Терешківка (Вільна Терешківка), с. 161

Терновська фортеця 140

Тихвін, м. 114

Торопець, м. 53

Тростянець, м-ко 35, 36

Тула, м. 103, 106

Тульчин, м. 60

Турбаї, с. 79, 108

Турбайці, с. 79

Тясмин, р. 38, 46, 70, 77, 105

Флоренція, м. 66

Хандаліївка, с. 98, 166

Харків, м. 13, 82, 91, 112

Херсон, м. 42, 48, 51, 52, 54, 63-65, 73, 96, 186

Хорол, р. 105

Українська лінія 13-15

Урал (Яїк), р. 130

Усівка див. Олександрія

Устюг, м. 117

Царичин, м. 124

Царичанка, м-ко 131

Цибулів, м-ко 41

Чаплице, с. 105

Червона Кам'янка, с. 105

Чигирин, м. 13, 39

Чигирин-Діброва, м-ко 23, 38

Чорний ліс 73

Шабельники, с. 105

Юрьєв, м. 133

Ямкіне, с. 82

Яновський шанець 157

Ясси, м. 72, 78

Наукове видання

Вирський Дмитро Станіславович

**Новоросія Incognita:
Кременчук 1764-1796 рр.**
(матеріали з історії регіональної столиці)

Оригінал-макет підготував:
Вирський Д. С.

Підписано до друку 3.І.2019. Формат 60х84/16
Ум. друк. арк. 14,5. Обл. вид. арк. 13,6.
Наклад 100. Зам. 3. 2019 р.
Поліграф. д-ця Інституту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4